

N. IORGA

DĂZBOIUL NOSTRU R ÎN NOTE ZILNICE

VOLUMUL al III-lea 1917 — 1918
1 Ianuarie — 31 Martie

**EDITURA
„RAMURI” S.A.
CRAIOVA**

**RĂZBOIUL NOSTRU
ÎN NOTE ZILNICE**

N. I O R G A

Războiul nostru

în note zilnice

1917 — 1918

VOL. al III-lea

Sufletul românesc

(Conferințe ținute elevilor

Școlii Militare)

I.

SUFERINȚA.

Acestea sînt învățătură pentru tineret, spre a-l ajuta să aibă acel suflet care trebuie.

E sufletul împotrivirii până la capăt, al îndărătniciei fără margini în facerea datoriei. Căci de aceia sîntem pe lume și nu de altceva: ca să biruim sau să murim pe locul hotărît de soartă. Ostașul trebuie să se gîndească oricînd, fără să se înfioare, că supt picioarele lui este poate mormîntul care-l așteaptă și să nu cruțe nimic pentru a face să se îndeplinească rostul la care e chemat.

Cu suflete tari se ține lumea și înnaintează. Nimic nu se face fără dîinsele și cu ele orice este cu puțință. Luptele nu se poartă cu brațul, ci cu energia morală care-l ridică și lovește. Această energie morală trebuie descoperită la fiecare, cultivată, exasperată în ceasurile marilor primejdii. Fără dîinsa societățile sînt forme trecătoare care dispar la cea d'întăiu încercare a legăturilor lor.

Nimic nu folosește mai mult pentru această operă de consolidare sufletească decît suferința. Suferința, și nu noroc ni trebuie. Căci meritul cel mare al unui popor nu este că s'a ținut cu noroc și a biruit, ci că împotriva norocului a putut să trăiască și să se desvolte, trecînd peste toate împotrivirile și răspunzînd la fiecare lovitură printr'o nouă încordare a ființei sale.

Tot trecutul nostru nici n'a fost decît o lungă și grea poveste de suferință. Numai cine n'o cunoaște se poate speria de ceea ce înfîmînăm astăzi, căutînd numai în fugă mîntuirea de primejdie. El samănă cu unul căruia o boală i-ar răpi toată experiența ce a îngrămădit în cursul vieții sale: fiecare fapt neprielnic i s'ar părea că nu poate fi înlăturat; ar crede că moartea l pîndește din dosul

fiecărei piedici. Ori gîndiți-vă că un copil nou-născut, ar avea, fără experiență, o judecată; cea d'întăiu noapte i s'ar părea sfîrșitul lumii, coborîrea Iadului asupra-i, și i-ar trebui să vadă de mai multe ori cum lumina urmează întunecului și zorile deschid o nouă cale a soarelui pentru ca să înțeleagă că aceste ceasuri negre sînt un semn de cruce și milă al naturii față de om, pe care-l îngăduie astfel să se odihnească și să-și refacă puterile.

Și neamul nostru a trecut prin multe nopți și foarte adînci, pentru ca din nou pe căi de lumină să-și urmeze mersul pe care nici întunecimea de azi nu-l va opri pentru multă vreme. Mai proaspăt, mai bucuros de luptă, mai tare față de asprimile timpurilor s'a ridicat el după fiecare înserat al norocului său, și tot așa va fi și acuma.

Neam de răbdări și de îndurare ne-a făcut și aierul în care ne mișcăm și pămîntul pe care ne sprijinim.

Aici nu e, cum se zice în cărți, zonă temperată, ci vreme continuu neașezată. Văzduhurile înseși se bat necurmat între ele și abia îngăduie să ducem o viață în care se oglindește însuși neastîmpărul lor. Nu numai că peste primăverile abia schițate și toamnele tîrzii sau grăbite spre sfîrșit se aștern troiene de iarnă și veri grele de arșiță apasă asupra noastră, dar în fiecare din aceste două singure adevărate anotimpuri o săptămînă nu samănă cu alta și necentenite vîrtejuri schimbătoare par a străbate natura înseși. Trăim fiindcă resistăm și numai cît resistăm.

Pămîntul acesta e un drum, unul din marile drumuri ale lumii, totdeauna cercetate și atît de adese ori tulburate. De jur împrejur locuri fermecătoare prin frumuseță și ispititoare prin rodnicie. Ce altă potrivire a naturii poate atrage mai mulți străini din toate unghiurile lumii, pe care această cale ce nu se poate închide îi aduce așa de ușor la aceste comori și la acest raiu? În zădar vorbeau buletinele germane de grozavii munți româneși pe cari, luptînd și cu piedecile firii, au izbutit totuși a-i trece încăpăținata vitejie a năvălitorului; aici nu sînt nici zidurile de piatră ale Pireneilor, nici ghețarii Alpilor de-asupra cărora să fi răsărit silueta îndrăzneală a unui nou Bonaparte, nici vîrfurile de neagră piatră goală ale munților Dalmatini; pe alocurea ai trecut granița fără să fi băgat de seamă.

Ei bine, din acest drum strămoșii noștri au voit să-și facă locuința, fără a fi căraușii sau robii nimănui, ci trăgînd în jurul lor singurul zid ce se poate: al pazei necurmăte, al grabei de a răspunde la fiecare atac, al hotărîrii care e în stare a reîncepe oricînd o luptă pierdută. Pasăre cu cuibul lîngă drum, cum spune cîntecul. Și anume în pomul cu multă roadă, în care tot trecătorul e îndemnat de lipsa ca și de lăcomia lui să arunce cu pietre.

Aceasta a dat caracterul întregii noastre istorii, acte dintr'o dramă de eroică suferință, de suferință pe care numai un extraordinar eroism, de persistență și răzbunătoare elasticitate, a putut o împiedeca de a fi însăși peirea.

Iată Tracii, cei d'întăiu strămoși. Toată viața lor a fost numai o luptă; o luptă se glorifică în chiar religia lor, care trimetea soli la cer în vîrfurile sulitelor pe care sîngerau. În fiecare primăvară plecau războinicii să-și caute hrana în provinciile romane de peste Dunăre și numai odată cu toamna se întorceau acasă. Un an fără războiu era aproape un an de foamete.

Ce tari se făceau astfel sufletele încordate fără încetare! Pușini barbari au resistat așa de îndelung Romanilor. Și, cînd, după cele din urmă sforțări, a venit ceasul cel din urmă, Decebal și cu «căciularii» săi, fruntași ai nației, n'au cerut pașaport de la nimeni, ci au întins o masă mare, unde otrava era amestecată cu vinul. Și-au băut libertatea, știind bine că dincolo de poarta neguroasă a morții niciun dușman nu mai poate urmări sufletul scăpat de orice prigonire și de orice robie.

Roma n'a venit aici să se odihnească. O neconținută străduință a fost întreaga ei operă pe acest pămînt. Pentru că exploatorul de mîne să poată lucra în orașele din nou create a trebuit ca ostașul să nu se despartă un singur moment de valul apărător la care păzia. Păzia până la bătrîneță, și, cînd se dădea un ogor veteranului ai cărui copii erau născuți adesea din femei dacice cu sîngele aprins, el făcea și mai departe strajă lîngă agonisita lui, lîngă leagănul familiei sale. Căci din patru zări roiau dușmanii și, între dînșii, mai ales acei Goți cari sînt străbunii cetelor germanice venite aici ca să li se deie de energia voastră, tineri ostași de mîne, mormîntul pe care nu l-au găsit aiurea, alături de jertfele lor care

se vor bucura în pământ de vecinătatea ucigaşului pedepsit pentru crima sa.

Cînd Împărăţia s'a retras de aici, ea încercase întâiu toate mijloacele pentru a păstra moştenirea lui Trajan. S'au dus legionarii cu armele şi steagurile lor, şi, cînd dincolo de Dunăre s'au oprit la alte vetre, li-au dat numele Daciei părăsite pentru a însemna astfel, nu numai o amintire în trecut, ci mai cu samă o datorie în viitor, la care totdeauna s'au gîndit şi nu odată, prin recucerirea malului sfîng, unde dormiau părinţi atîtora dintre ostaşi, au şi îndepăluit-o.

Şi, după plecarea soldaţilor, a dregătorilor, a fost aici ceva unic în istoria popoarelor. În poiene de codri, în văi de munte, în ascunzătorile unui pământ deprins a se apăra prin tainele sale au rămas mii şi mii de oameni părăsiţi, cari n'au voit însă ca şi ei însişii să se părăsească pe sine. Bieţi ţărani fără Stat, fără cîrmuire, fără avere, fără unelte scumpe de apărare, ei au rămas pe acasă, în ţărîină, înrădăcinaţi ca stejarul pădurilor mării. În umbra lor au perit multe buruieni trufaşe care-şi ridicaseră capul mai presus de statornicia lor nebiruită. Istoria, care locuieşte în capitale şi în lagăre, nu vorbeşte de dînsii, dar ni putem închizui printre cite grozave suferinţi, prin cite sacrificiu bucuros, prin cite îndurerare şi prin cite împotrivire, s'au menţinut ei aici, întemeind şi dezvoltînd semînţia noastră, nu citeva zece de ani, citeva veacuri chiar, ci — generaţiile gingaşe să şi-o amintească! — o mie de ani încheiată, de pe la 300, cînd Roma a renunţat făţiş, la stăpînirea, Daciei, până la 1.300, cînd cele d'întăiu Domnii româneşti s'au ivit, pe temelul vechilor judeţe şi Voievodate.

Ei nu s'au ivit pentru a trăi în linişte şi pace puţredă, ocrotite în huzurul lor miserabil de toleranţa vecinilor. Nu într'un colţ de adăpost au poruncit cei d'întăiu Domni romîni, ferindu-se de atingerea dureroasă cu străinul duşman, ci pe acel duşman l-au dorit, l-au provocat, l-au sfidat, căuţiînd în luptă grea şi îndelungată, în suferinţa aşteptărilor şi nedumeririlor asupra izbîndei acel element de consolidare politică ce numai cu greu se poate căpăta altfel. Cuiburile domneşti, de la început au fost Argeşul muntean şi Baia Moldovei.

Şi Craiul de peste munţi a înţeles desfiderea şi primejdia. Şi-a

dat samă că acești Voevci, ai unei „Țeri Românești” sau ai celorlalte, s'au suit așa de sus că să vadă drept în Ardealul său, unde regii arpađieni futrișindu-se ăistruseră un alt Voevodat românesc, *poate cel d'intăiu și singurul pe vremea sa, care din mijlocul însuși al cetății munților ar fi stăpînit asupra Romînilor de pretutîndeni*. Tîmp de aproape două sufe de ani Ungurul a fost dușmanul de căpetenie, care se potolia numai atuncea cînd vre-un Domn mișel schișa un gest de supunere, în numele creștinătății comune. De cîte ori însă un om adevărat stăpînia ăincoace de munți, el relua tradiția luptelor pentru întregirea obștii românești și, în suferințe nouă, prin năvăliri, defronări, ucideri, robii în ceasurile nepriełnice, sufletul neamului se călia pentru viitor. Iar, cînd se odihniă Ungurul, Polonul se arunca de la granița răsăriteană pentru a innăbuși acest ăirz suflet al «Valahului» care ăin fiece încercare se ridica mai aprig și mai nedomolit. Din aceste lupte ni-au rămas zăloage în această țarină: sîngele lui Matiaș Corvinul, armele sfărîmate ale Teutonilor mînași, cu aceiași înșelătoare cruce pe care am văzut-o azi, la aeroplanele ucigașe, de ambiția nebună a lui Ioan Albert și, după lupta de la Posada, în 1330, pecetea pierdută a regelui Carol Robert, cu care vom pecetlui noi, pentru totdeauna, desrobirea Ardealului de țiranii străini, hoși și asupritori.

La 1526 Ungaria regală s'a prăbușit. Ceata sturliuibatecă a magnașilor a fost încunjurată și strînsă la piept pănă la moarte de ienicerii lui Soliman-cel-Măreț, și trupul tînărului rege Ludovic, părăsit de ai săi, a căzut în mlaștina care ascunse un veac și jumătate coroana cu strîmbă cruce a regatului. Cînd, după 1683, ea fu ridicată și curățită de Latinul Eugeniu de Savoia, prinț italian cu educație francesă, un Habsburg și-o puse pe cap, și de aici înainte prin Habsburgi și totuși contra Habsburgilor s'a desvolțat acel năvălitor naționalism maghiar, care după ce a fost, pănă ieri, lacheul obraznic, revoltat și lacom, al Casei de Austria, se ține astăzi zgomotos de sîngeroasele legiuni de fier ale germanismului cotropitor.

În acest tîmp însă și contra Turcilor noi ne-am păstrat. Cu ce suferințe spune, tîmp de trei veacuri, fiecare pagină ăin istoria noastră. Nu ne-am ferit nici de ei, ci cu steag drept am stat noi, cei puțini, înaintea lor, cei fără de număr. Este ăare vre-un sat pe acest pămînt care să nu-și fi ăat birul de sînge și de lacrimi

Turcimii și hordelelor tătărăști pe care Sultanul le năpustia asupra celor mai îndărătnici dintre creștini? La urmă, când brațele obosește numai puteau ținea sabia, cu cel din urmă ban ruginit de sudoare al țeranului sărac am plătit dreptul de a nu avea în cuprinsul hotarelor noastre niciun dregător turc, de a nu se săpa în pământul nostru temelii niciunei moschei, de a rămânea cu legea, datinile, așezămintele și dinastiile noastre într-o vreme când din Buda poruncia Pașa și când peste căsuțele umilite ale Pestei se revărsa zilnic cântarea muezzinului care chema pe Allah stăpînul.

Cînd apoi Creștinătatea — cea apuseană: a Imperialilor austrieci și a Polonilor, cea răsăriteană: a Rușilor — s'a ridicat împotriva Turciei decăzute, am recăpătat multe din privilegiile noastre usurpate și odată cu dreptul nostru care înainta pas cu pas se înălța în zare tot mai sus idealul nostru. Toate le-am plătit însă cu cele mai cumplite suferinți și cu jertfele cele mai mari. Timp de două veacuri, de la cele d'întăiu războaie turco-polone ale lui Sobieski, după 1660, până la acel tratat din Paris, la 1856, care a pus bazele României unite între hotarele celor două Principate, noi am trăit mai mult supt ocupație străină, care și aceia se ținea numai cu necurmata luptă contra vechiului stăpîn, ce trebuia să se întoarcă răzbunător la fiecare tratat nou. Ce n'am răbdat atunci? Jafuri, stoarceri, morți, silurii, batjocuri fără nume și fără număr. Și ce n'am dat? Casa noastră, pînea noastră, banul nostru, trupul nostru jertfit și, pe lîngă toate, vitejia celor d'întăiu ostași romîni noi, cari, une ori supt Austrieci, totdeauna supt Ruși, și-au oferit bucuroși sîngele pentru biruința Crucii.

Bunicii noștri încă au avut să treacă prin suferință. Au fost umiliți și ei prin ocupațiile străine, au fost măcelăriți și ei de hordele turcești în trecere, au plătit în țară și au pribegit peste hotare ani întregi și, mai ales, s'au întrebat cu o durere pe care începem a o înțelege, cum va ieși țara lor din viforul cumplit prin care trecea. E adevărat că fiii lor au avut răgaz, în curs de o singură generație, să facă politică și bani, lăsînd apărarea României și grija rominismului în sama unei Europe care, de mult, nu mai există. Atunci tipul viteazului ostaș și al înțeleptului boier, al marilor gospodine au fost înlocuite prea adesea prin acela al nerușinaților de amîndouă sexele care-și expun luxul și destrăbălarea în mijlocul

calamităților publice. Dar poate fi vorba, un moment măcar, ca tineretul, de la care se cer jertfele prin care—și nu prin pomană—se poate recîștiga cea ce devotamentul fără noroc n'a putut păstra, să se inspire de la acest singur ceas al uitării de sine în loc să-și facă onoare din reluarea întregii tradiții de nebiruită suferință a înaintașilor?

II.

LUPTA.

Am văzut ce viață grea, mult mai grea decît a noastră de acum, au avut-o strămoșii, de la cei mai îndepărtați până la părinții părinților noștri. Dintre cîte societăți omenești au trăit vre-odată, puține au avut de îndurat atîta cît au avut înaintașii noștrii. N'a fost măcar, la mijloc, un veac de liniște, în care să ni putem întrebuința toate puterile sufletului la creațiune, ci neconținut a trebuit să împiedecăm distrugerea pornită contra ființei noastre înseși.

Dar fiecare suferință a crescut comoara puterilor noastre. Fiecare zi rea a fost spre binele nostru. Și n'ar fi putut să ne bată soarta mai tare decît dacă, dîndu-ni hotare sigure, ni-ar fi făcut cu puțință o bună viață fără griji și fără lupte.

Și alții se laudă cu primejdiile de care au fost încunjurați și care i-au întărit, i-au *educat*. Ratzel, unul din acei învățați cari nu s'au izolat de lume pentru a fi oameni de știință, ci au înțeles că știința pornește din nevoile omenești, se hrănește din ele și se îndreaptă, harnică și iubitoare, spre ele pentru a le mulțami, a spus, într'o cărtică pentru poporul său, că niciunui fapt n'are să-i mulțamească mai mult decît aceluia că la nicio graniță nu era, pentru Germanii lui, un prieten sigur, ci că pretutîndeni se întilnia sau amenințarea sau măcar nesiguranța. Aceasta i-a învățat să facă aceia ce astăzi n'au făcut: să-și recunoască și să-și pregătească toate puterile fără a lăsa ca măcar o fărîmă din ele să se piardă, prin trîndăvie sau lipsă de organizare.

Primejdia noastră a fost dascălul nostru. Azi ni se mai dă o învățătură. Să nu ne căinăm, ci să spunem mai de grabă: binecuvîntate fie greutățile, piedecile, suferințele de azi, fiindcă asemenea nenorociri vor trebui neapărat să ne facă a pune în luptă toate puterile unui neam întreg!

Ne putem întreba însă acum: în asemenea împrejurări, cum a putut oare această societate omenească să dăreze în formele ei naționale fără ca vre unul din valurile care au lovit-o, au și acoperit-o de atâtea ori, să-i fie mormîntul?

Doar au căzut țeri mai vestite și mai mari. A perit Bizanțul și a perit Polonia. Roma cea nouă din Orient a dispărut, nu de puterea Turcilor osmanlii — o biată bandă de barbari din stepă —, ci tocmai de iluziile ce-și făcea în tăria unor ziduri rău apărate și în ajutorul unor prieteni nepregătiți pentru aceasta. Polonia, țară de trei ori mai mare decît vechile noastre Domnii, n'a dispărut măcar prin războiu — căci mai târziu a venit numai Koszciusko ca să-i proclame, la capătul unei nobile lupte, sfîrșitul —, ci printr'o formalitate diplomatică, prin iscăliturile și pecețile unui protocol, care nu însemna o glorioasă înfrîngere, ci o înjosoare necinste. A dispărut ca să nu se ridice pînă la simulacrul de azi, cînd duioasa, Austrie și onesta Prusie, asasinii de acum o sută cincizeci de ani desgroapă pe victima lor pentru a vedea dacă n'a rămas cumva în buzunarul ei... o armată.

O Împărăție, un Regat s'au șters astfel din rîndurile Statelor. Și noi, mai mici, mai puțini, neajutați de nimeni, de ce ne-am jînut, cu toată întregimea absolută, *metafizică*, a nenorocirii, și anume două mii de ani măcar, ceia ce trebuie strigat necontenit în urechea sperioșilor de cinci luni, cari, astăzi, demoralizează nația pe care soarta a lovit-o, — pentru că experiența istorică *românească* nu li e mai lungă adesea decît a lor și a părinților lor?

Unii, cei mai mulți, vor spune: pentru rezistență, pentru biruință trebuie doar soldați mulți, arme destule, iar, ca șefi, odinioară arhangheli trăsînd cu paloșul, iar azi isteți ingineri militari siguri de calculele lor.

Da, numai cît, pentru ca soldații să nu fie pentru lagărele de prizonieri, armele pentru prada de războiu, iar șefii numai pentru viitoarele considerații strategice ale istoricilor de războaie pierdute, se cere ceva: un suflet.

Strămoșii noștri l-au avut: tare, luminos, neînfrînt. Să vedem înseși elementele din care s'a alcătuit.

Dar, de la început, să fixăm un principiu general. *Tari sînt acele societăți omenești la care există în fiecare un sentiment mai*

puternic decît grija de sine însuși, iar acelea la care grija de persoana sa, de familia sa, de averea sa a fiecăruia primează, acelea sînt societăți slabe, dacă nu chiar condamnate. Fiecare om e dator să raporteze suferința lui la binele sau la răul societății întregi din care face parte, iar nu starea întregă a acestei societăți la suferința lui.

La început a fost la poporul acesta al nostru o nestrămutată credință în Dumnezeu. Nu avea credință pe din afară care se mulțamește cu forme, încheind cu Dumnezeu un pact și presintînd la capăt socoteala posturilor, mătăniilor și prezențelor la slujbe pentru a înlocui rugăciunea cea adevărată printr'un energic: «dă-mi». Evlavia strămoșilor noștri pe vremea lui Ștefan-cel Mare — sublimă liniște în luptă chiar, unică în istoria noastră — era de altă natură.

Fiecare dintre luptători, începînd cu Voevodul însuși, nu se simțea pe sine, în biruință sau în înfrîngere, ci privind toate supt latura veșniciei, se simțea în orice clipă legat de Dumnezeu care lupta prin el, căci opera Lui se îndeplinea în luptă.

De aici și bisericile ridicate oriunde a fost înfruntat dușmanul. Ele nu sînt podoabe, amintiri, simbole, ci *recunoașteri* depline și loiale. Domnul se privia ca un Craiu-David din Biblie: ca și acesta, ieșise numai cu praștia înaintea uriașului turcesc, și Goliatul păgîn căzuse la atingerea pietricelei aruncate de dînsul pentru ca să se îndeplinească voința lui Dumnezeu. Și noi, cari nu mai clădim lăcașuri de închinare, putem da lui Dumnezeu, care se vădește în sîngele martirilor căzuți pentru țară ca și în razele bune ale soarelui, ceva care ar exprima și mai bine recunoștința noastră pentru acel sînge dăruit viitorului nostru: momentul, nevăzut, dar real, al dreptății și libertății chiar a celor cari, simpli țerani muncitori de ogoare, și-au oferit încă odată, hotărîți și voioși, viața pentru țară.

A venit apoi și altă vreme, în care sufletul de acțiune al nostru a luat altă formă, pentru *acei cari mergeau cu încredere și cu loială credință față de Voevod, de domnul oștirilor, de căpetenia războinică a Statului*. Minunatul paloș al lui Mihai ori cumpănită sabia a lui Rareș înseamnă această fasă nouă în dezvoltarea puterilor noastre sufletești.

Se poate vedea chiar în viața celui din urmă momentul precis când cele două curente se amestecă.

Turcii au venit, mulți, mai mulți decât dînsul, pe vremea când o sută de mii de oameni însemna mai mult decât usine întregi puse pe roate și servite de milioanele meșterilor fără vitejie, când armata era o grupare sufletească, nu o organizație industrială. Boierii au părăsit pe căpetenia lor, fiili simțind în ei oboseala părinților cari luptaseră supt Ștefan. Moldova întregă a fost cucerită de Solimancel-Măreș, și Vodă cel cu suflet tare a trecut în Ardeal, unde am mai fost odată cu sabia și unde, revenind mine și cu înțelepciunea, vom ști să rămînem. Mergea să se închidă în acea cetate a Ciceului înaintea pietrelor căreia vă veți opri atunci, mine, cu admirație și pietate.

În cale s'a oprit la mănăstirea Bistrița, din munți, lângă Piatra, și acela care răspundea Polonilor trufași de izbînda de la Obertyn: «Dumnezeu e cel care m'a biruit, pentru păcatele mele», a căzut plîngînd înaintea icoanelor și nu s'a sfiit s'o spuie pe urmă fățiș într'un act solemn. Aici e încă omul care se vede numai din mila lui Dumnezeu. Dar, când se va fi dus la Constantinopol, pentru a porni din nou, pe largi aripi sigure, către cuibul său din Moldova, el va scoate acel mare strigăt de hotărîre pe care-l citam și altă dată din acest loc, pentru alt auditoriu: «Voiu fi ce am fost și mai mult decât afită». Omul începe să se vadă și pe el însuși, puterea, talentul său; el începe a recunoaște pe Dumnezeu, nu afară de dînsul, ci în lăuntruul său chiar, ca putere activă și creatoare. Și ostașii cred și ei că este așa. În Voevod văd pe arahnghel, care și el e numit în vechea terminologie slavonă tot Voevod,—Mihai al nostru trecînd astfel în graiu alături de marele Voevod ceresc al cărui nume îl purta.

Am intrat, de la un timp, în legătură cu lumea apuseană, care în noile ei forme de cultură modernă vorbea de drept și dreptate, după datinele mîndre ale Romei. Puterea acestei convingeri că oricine se sprijine pe drept e la locul lui și că nimeni nu poate birui fără steag de dreptate ne a întărit din nou față de noile primejdii și nenorociri care veniau asupra noastră.

Iată-l pe bătrînul Voevod Brîncoveanu ridicat din Scaunul său domnesc asupra Paștilor chiar, în ajunul voioasei serbători de primăvară. Din tot ce-a avut, nimic nu i-a rămas decât carnea lui și a

copiilor lui. Și pe aceștia îi va vedea murind, până la cel mai mic, va vedea stingându-se neamul și numele său. Un cuvânt ar fi ajuns ca să-i scape, cuvântul lepădării de lege, dar el n'a voit să-l rostească. Și-a pus capul, după ce căzuseră acelea ale tuturor odraslelor lui. Și n'a plîns, n'a blăstămat măcar, ci a murit senin *astep-tînd*. Căci era sigur că, murind pentru drept, opera de dreptate se va săvîrși neapărat contra celor cari-i făcuseră strîmbătatea cea mai cumplită.

Și nu vom fi în stare să îndurăm astăzi suferințe, de multe ori cu atîta mai mici, în aceeași senină așteptare a lucrurilor care trebuie să fie fiindcă sînt drepte? Noi, cari sîntem din neamul celor ce au văzut perind copiii lor în credința stăruitoare că apără pe Dumnezeu însuși în dreptatea lui, nu vom ști să salvăm onoarea unei generații și, cu dînsa, viitorul unui întreg popor, îndurînd acele dureri care se îngrămădesc tocmai pentru a grăbi pedeapsa, neapărată?

La început am crezut în Dumnezeu care nu ajută numai, ci lucrează însuși. La puterea acestei convingeri am adaus pe aceia a încrederii în virtuțile căpeteniilor noastre și în sfîrșit a nezugduitei credințe în dreptate ca temelie statornică a lumii. În curînd, după 1700, am mai sprijinit fapta noastră de îndurare și de luptă pe încă un temei nezugduit: credința în viitorul țerii și neamului.

Prin Ardealul unde ne-a dus și acum steaua călătoare, răsăria cite un biet preot, cite un călugăr umil, cite un școlar adăpostit Dumnezeu știe cum și pe unde, care cetise în cronici și în cărțile de istorie și căpătase de acolo încredințarea că toate încercările și umilințele prezentului nu însamnă nimic față de marele trecut al Romei și de isprăvile Voevozilor și că — după vorba lui Rareș, pe care n'o știau, — ce a fost odată se poate întoarce. Mai mult: că *trebuie* să se întoarcă. Transfigurați ieșiseră din adăposturile unde-i ajunsese *Buna Vestire a misiunii noastre naționale*. Și atunci de pe plaiurile unde propoveduiseră un Samuil Micu, un Gheorghe Șincai, un Petru Maior, a bătut învietoarul vînt de munte care, întrînd în plămîinii trîndavi ai boierimii noastre fanariote, a îndemnat-o la cea luptă, în numle Patriei, al Nației, care a dus la Unirea Principatelor și a pregătît noua luptă de care ne ținem astăzi pentru a birui într'însa mine.

Dar, pe lângă atâtea și atît de mari elemente de putere sufletească, moștenite, trebuie să adăugim noi, cei de astăzi, uceniciei fericiți ai nenorocirii, încă unul.

El se elaborează acum în durere: *solidaritatea deplină, neapărată între cei de sus și cei de jos, între voi, cari veți fi ofițeri, și aceia cari vor lupta sup ordinele voastre.*

Am pornit la războiu tot pe clase. N'am avut acea contopire sufletească prin care armata întreagă ajunge a fi un singur suflet care luptă și biruiește, Căpeteniile au condus și ajutat pe țeranul ostaș, dar prea adese ori n'au fost una și aceiași ființă cu dînsul, prin comunitatea strămoșilor și unitatea misiunii de îndeplinit.

Acest mare fenomen de minunată prefaceare trebuie săvîrșit astăzi.

Căci nu mai există decît două feluri de oameni: Românul de treabă, vrednic de toate, și Românul nefrebnic, care mine nu va avea loc la praznicul biruinței. Alte clase decît clasele morale nu le recunoaștem și, după această încercare, vom ști să potrivim și clasele materiale după valoarea morală a celor ce le vor compune.

Să imităm minunata comunitate sufletească a fraților noștri de luptă și de suferință, mai greu încercați decît noi, Sîrbli. Ofițer înseamnă numai acel soldat care conduce până la capăt, care se retrage numai cel din urmă ca și căpitanul de corabie în ceasul naufragiului pe care nu l-a pufut înlătura. Ofițer înseamnă numai fratele cel mai mare și mai bun între frații săi mai mici. Ofițer e acel care înțelege că gradul său nu cuprinde niciun privilegiu, ci e și o onoare, dar și o grea, serioasă și continuă datorie.

Acestea să le aveți în minte cînd veți fi în războiul cel nou al răscumpărării. Să-l faceți cu toată mintea și cu toată carnea voastră, mai gata de jertfă decît cei mai umili țeran. Să-i dați soldatului tot ceia ce fără voi i-ar lipsi, iar celui ce cade pentru țară să-i țineți, prin nemărgenita voastră milă și iubire, locul acelora cari nu sînt acolo ca să-l mîngie și să-l pîngă.

Astfel vom fi vrednici de generațiile care au suferit atîta și totuși au știut birui: *prin toți și pentru toți*

7 Ianuar 1917.

III.

ÎMȘTENIREA SUFLETEASCĂ

Tot ce se petrece în viața unui popor lasă urme. Nu numai în paginile istoricilor, scrise pe baza altor lucruri scrise și potrivite ci și aiurea. Mai ales aiurea. Și anume în sufletele chiar ale celor cari au lucrat și au pățimit, cari au trecut prin beția triumfurilor și prin smerenia înfringerilor, cari au primit astfel întâpăriri ce nu se pot șterge. Și aceste întâpăriri se transmit prin povestiri înduioșate și mîndre urmașilor. Mai mult decît atîta: pe cînd paginile istoricilor se fac tot mai șterse, de la a treia, de la a patra generație ele nemaî fiind decît un material de studiu oarecare, aceșe urme vii în sufletele vii, ajung tot mai puternice, adîncindu-se tot mai mult cît amintirile trecutului pot fi mai necesare pentru nevoile prezentului.

Și este încă o deosebire. *În cărți evenimentele se păstrează ca fapte: în suflete ele creează stări de spirit* Și aceste stări de spirit sînt factorii de căpetenie în dezvoltarea poporului care pleacă de la dînelé și lucrează prin mijlocirea lor.

Aceste stări de spirit le putem găsi în maséle cele mari, adînci și curate — cînd nu le tulbură, cum zicea odată, într'o convorbire particulară, însuși Regele acestei țeri —, care păstrează tradiția, deci suma tuturor acestor stări de spirit moștenite.

Se va găsi astfel la milioanele de țerani cari alcătuiesc și astăzi partea cea mai mare și mai bună a ostașilor noștri întăiu o puternică și indisolubilă legătură cu pămîntul pe care s'au născut și au muncit. Apărarea lui îndelungată, adăugirea lui necontenită cu trupurile mucenicilor din atîtea lupte, au stabilit această mare și sfîntă legătură.

Putem zice chiar că nu é neam care să aibă mai strînsă legătură decît al nostru. Aceasta întăiu pentru că é un neam de țerani — și nu é rău. Cutare bărbat de Stat, rămas acum la București, răspundea cuvintelor mele de grijă și iubire pentru sate: «Mie-mi trebuie România orașelor». De sigur că și ea are fólosul ei, și mai ales cînd se gîndește cîneva, ca acél om politic, de preferință, sau exclusiv, la noile condiții economice ale vieții mo-

derne. Orașele, cînd noi le-am făcut, cînd noi le conducem și le dominăm, au un rol de frunte în viața națională. Dar și din acest punct de vedere satul mulțămît și fericit trebuie să fie acolo, nu numai pentru a le hrăni, ci și pentru a reinnoi, a împropăta neconținut orașele.

Neamul nostru e încă și un neam de țerani statornic înrădăcinați pe ogoarele lor. Dîncolo de munte, știm bine cînd au venit Sașii, ba chiar, în atîtea cazuri, putem precisa și cînd s'au așezat coloniile, mai nouă sau mai vechi, ale Ungurilor. Ei rămîn pe locurile lor și le apără din conștiință patriotică impusă prin școli, din ordin oficial venit de la autorități, dar din instinct, nu. Tot așa, dîncolo de Dunăre, continue transmigrări au înnoit populația. Sîrbul dîncorean de azi se coboră dîncr'un bunic venit dînc interior, cînd rătăcirile și apăsările albanese au schimbat rîncstul locuinței fiecărui. Bulgarul de pe malul drept al Dunării și de pe țărmul Mării Negre este un colonist de originie recentă la 1878 încă erau aici numai Turci și Găgăuți, de sînge grecesc, de lege creștină, dar de limbă turcească: dialectul arată lămurit — o recunosc și etnografii bulgari — dînc ce regiune a venit fiecare grup de coloniști. Cu ai noștri însă nu e tot așa: dînc generație în generație, dînc loc în loc, afară de ușoare mișcări de la munte spre șes, oamenii au rămas la vetrele străbune. La distanță de secole, mulțămîta rezistenței neîntrerupte, au stat la aceeași brazdă oameni cu același sînge, cu același graiu, cu aceleași obiceiuri și chiar cu același nume.

Mîne, după ce vor trece aceste săptămîni cumplite, îi vom găsi tot acolo. Vor fi răbdat fără să se încovoie o stăpînire străină al cărui obicei il pierduserăm de mult, vor fi adaos mormintele celor uciși și celor asasinați la mormintele, pe care le păziau de mult, ale vechilor morți dînc cimitirul satului. Incercarea de a răsfira pe țeran, cara a putut izbuti aiurea, va rămînea aici zădarnică și aceasta va întări și mai mult legătura dîncre om și pămînt.

Aceasta nu se întimplă decît cu foarte vechi rase. Ele sîngure nu se lasă împrăștiate de primejdie și de nenorocire. Pe ruinele orașelor italiene distruse de cutremur cei scăpați cu viață s'au adunat și, în loc să-și iea pașapoarte pentru vre-o Argentină oarecare, unde ar fi fost bine veniți, și-au refăcut dînc lemn vechile sălașuri. „Oameni ai pămîntului aceluia“, zicea atunci Doamna Elena

a lui Cuza-Vodă, despre toți aceia cari fără frică au stat înaintea amenințării puterilor oarbe. Iar în părțile franceze de curînd luate înapoi de la Germani cutare țeran bătrîn se apropie fără emoție de rămășițele casei sale ruinate pentru a verifica elementele rămase solide și a se pregăti de noua clădire. Numai rasele aborigene, fiii cei mai vechi ai pămîntului, primesc de la acesta, la orice atingere, puterea tainică prin care pot rezista și rămânea și mai departe.

De aceia îmi permit a crede că, de ar fi fost posibil față de greutățile multiple ce trebuiau înfruntate, fiecare trupă trebuia așezată în locurile pe care, nu numai că le cunoaștem mai bine, ci le iubește cu o mai puternică și a tot stăpînitoare iubire, lângă biserița închinărilor sale, lângă brazda sudorilor și cimitirul odihnelor strămoșești.

Un al doilea element al tăriei noastre sufletești în puternicile clase fundamentale este *conștiința legii și iubirea de dînsa*.

Pentru a fi legali n'avem nevoie de regulamentele, ordonanțele și mijloacele de constrîngere de care atîrnă popoare cu mai multe mijloace tehnice, cu mai multă deprindere la munca industrială modernă, dar cu mai puțină cultură sufletească în cel mai depărtat trecut. Acest popor al nostru, de mișcări libere, capricioase în aparență, este cel mai strîns „legat“ de anume norme vechi în care, dacă vei căuta bine, găsești străvechile norme de drept ale Romei înseși. Nicăiri cuvîntul *lege*, moștenire romană, de care s'au prins și anume rituri arhaice trace pentru viața societăților, n'are o sferă mai vastă și un sens mai profund. E și religie și e mai presus decît religia însăși. Un atot puternic instinct de legalitate e o parte esențială din capitalul chiar cu care intrăm în viață.

Această legalitate primordială, care numește crima și toate grozăviile ei cu scurta formulă de condamnare: „fără-de-lege“, poate să vă fie de mare ajutor în conducerea soldaților voștri. Pentru a trage tot folosul dintr'însa nu trebuie să adăuğiți însă la exemplele de ilegalitate pe care necurmat le-a dat guvernarea prin aventurieri străini. Are drept să vorbească de lege, de ascultarea față de dînsa, numai acela care nu se depărtează de dînsa prin niciuna din fap-

tele sale. Olișterul trebuie să fie, și prin faptul că pe câmpul de luptă toate puterile, până la dreptul de viață și de moarte se adună în el, o icoană însă-și a legalității conștiente, netulburată de vre-un abus, care i-ar distruge caracterul moral și ar infecta de imoralitate și pe soldați.

Mai presus de lege însă concepția de *dreptate*. Legea servește dreptatea; aceasta creiază și poate crea oricând legea; legea există numai în funcțiune de dreptate, pe când dreptatea poate exista și lucra și fără forma, oricât de necesară și de efectivă, dar totuși trecătoare a legii.

Poporul nostru n'a fost numai dintre acelea care au știut bine ce este dreptatea, ci el a și dat-o totdeauna acelor cari aveau a face cu dînsul și a și așteptat-o oricând de la alții, *a fost deprins să i se dea*. Și anume: sigur, simplu, expeditiv și practic. Făcători de dreptate, juzi, i-au fost întâile căpetenii, județe s'au chemat întâile formațiuni politice, Tronul a fost un Scaun de judecată, mare judecător a fost, de la început, Voevodul.

Ațiția dintre călătorii străini au văzut cu uimire și admirație vechile scene de dreptate patriarhală în țerile noastre. Puțin după 1580 Francesul Fourquevaulx a fost, aici, în Iași, chiar, pe locul unde se ridică ultima formă a Palatului Administrativ, martorul judecăților lui Petru-Vodă Șchiopul, care, supt un cort de frunzar, primia zilnic plingerile oricărui țeran care îngenunchind înaintea lui, își spunea fără nicio formă scrisă păsul și durerea, avînd siguranța că Vodă fără zăbavă le va ajuta și îndrepta. Iar, două veacuri după aceasta, alt Frances, secretarul domnesc d'Hauterive era impresionat de alitudinea simplilor săteni, cari, înaintea Domnilor, după citeva clipe de o discretă și respectoasă tăcere, începeau a-și arăta pricina și năcazul cu o limpeziciune, cu o scurtime, cu o maiestate, vrednice de Roma cea veche.

Așa au trăit ai noștri, veac de veac, în dreptate. Nu vă mirați că o pretind și astăzi de la voi și dela cei mai mari decît voi: toată răsplata celui bun, harnic și jertfitor, dar celui care nu vrea să fie bun, nici să lucreze și să jertfească, toată pedeapsa — și anume: răpede, vizibil, înaintea tuturor. Doar și Nicolae Mavrocordat, Fanariotul care învățase românește și cetia letopiseșele Moldovei, îndrăznia, de-și străin și fără partid, să încuie, aici chiar, în beciu, pe boerii cei mari cînd lucrau rău și avînd brațele deschise

oricînd pentru dreptăţea răzeşului, a simplului ţeran Aici nu sînt între săraci şi slabi, naturi ca a negrilor din Africa Orientală germană, cari se lasă împuşcaţi din balcon de ofiţerul cuceritor cînd a băut prea mult. Totul pentru dreptate, dar în afară de dînsa nimic, e o lozincă de care veacurile au învăţat pe ai noştri să nu se despartă.

Convingerile vechilor scriitori ardeleni despre veşnicia patriei şi a neamului trăiesc în sufletele tuturora. Nu vă uitaţi că nu o spun, ca reprezentanţii patriotismului şi naţionalismului sedentar cari vor redeveni limbuţi la orice paradă şi festivitate, după războiu, cînd nu vor mai vedea după dinşii pe recrutor şi ordinele de chemare ale comendurilor. Sînt patrioţi şi iubitori de neam ţerani noştri, de şi n'o spun — sau poate *tocmai de aceea*.

În exagerarea caricaturală de către dînsul a defectelor oricărui vecin nu se vede atîta o ură, o duşmănie măcar a Romînului faţă de alte naţii, cît siguranţa că este pe lume un singur neam adevărat serios, demn, al lui. *Ţerantul romîn nu ţine numai la neamul lui ci trăeşte exclusiv într'însul*.

Iar, cît priveşte patria, „Ţara“ lui e *terra* a Romanilor, e pămîntul de sprijin şi de roadă şi e pămîntul întreg pentru el. Sentimentul pe care-l are pentru dînsa e nemărgenit şi, fiind şi atît de firesc, el găseşte expresiile cele mai simple pentru a-l mărturisii, pentru a se spovedi de dînsul. „Mergem la războiu?“, întrebam pe plugarii, pe cărauşii de la Vălenii miei de pe vremuri. Şi oricare din ei răspundea fără a sta pe gînduri. „Dacă ţara o cere,—mergem“.

Căci aici stă marea deosebire între concepţia lui ţerănească, de ostaş, de muncitor şi de birnic, şi între concepţia orăşanului. *El priveşte ţara ca pe aceea care poate cere orice de la dînsul, pe cînd ceilalţi aşteaptă de la dînsa orice pentru sine*.

Fiind aşa de bun patriot şi de călduros iubitor al neamului său, *Romînul de baştină este şi cel mai omenos dintre vecini şi dintre adversari*. La el se conciliază ca la niciun alt popor aceste două însuşiri, care dau prin armonia lor dovada sigură a unei aristocraţii de rasă.

Între ceilalţi, unii au cultul umanităţii, dar sînt dispuşi a cîntări şi a răspinge cererile ţerii şi neamului, ca acei cîntăreţi de im-

nuri internaționale supt steaguri roșii cari nici în clipa celor mai eroice avânturi nu-și abjură crezul cel vechiu. Sînt pe lume clase internaționale și sînt și *nații* internaționale.

Mai sînt apoi — mai ales — popoare capabile de cele mai devotate sforțări pentru sine, dar care nu merg mai departe decît cercul îngust al interesului lor. Dacă Sîrbul — adevărat țeran și el —, e cavaleresc, idealist, Bulgarul, la care clasa micilor prăvădiași a dat nota mentalității naționale, e practic, meschin, lacom și sălbatec. Și ieri el lăsa în urma avîntului călăreșilor săi sate distruse, femei pîngărite, oameni schingiuți, cară cu trupurile tăiate ale copii lor mici.

Germania ea însăși în ultimele timpuri s'a despărțit, prin egoismul ei fără frîu, distrugător de State și ucigaș de naționalități, de acea umanitate pe care odinioară era mîndră că o poate servi. Mai sînt încă persoane, cu intenții bune și o conștiință nobilă, care-și amintesc recunoscător de Germania de ieri și se pregătesc a cădea la picioarele Germaniei de mine, iar pentru Germania de azi au prețuire, îndreptățire, ba chiar admirație. Germania nu mai poate pretinde, așa cum este acuma, la nici-o recunoaștere din partea omenirii, — între altele, și mai ales, pentru că *nu este ea însăși*. Să revie întăiu la ce a fost, și cei ce vor face parte din a treia generație după războiu vor vedea ce au de făcut. Până atunci însă să nu ni mai vorbească de filosofia lui Kant și de poesia lui Schiller, căci ea însăși are să se îndrepte întăiu spre acea filosofie și spre acea poezie pe care prin acțiunea ei de astăzi le-a desonorat.

Cu cît mai mult trebuie să preferim, în ce privește simțul de umanitate, concepția latină, care e și a noastră! Afita lume cunoaște poesia în care Victor Hugo înfățișează un moment din viața părintelui său generalul, luptător supt Napoleon I-*iu* în Spania. Un soldat dușman rănit înaintea lui cere apă: „dă-i“, strigă generalul soldatului care-l însoțește. Cînd plosca e aplecată asupra rănitului acesta scoate pistolul și caută să tragă. „Totuși dă-i să bea“, e răspunsul acestuia. Ori să ni amintim pe acei soldați romîni pe cari comandantul lor îi lăsase să judece Unguri prinși luptînd contra regulilor războiului. După o clipă ei se întorc spuînd: „Noi zicem să-i lăsați în plata Domnului“. Și plata Domnului, totdeauna dreaptă, e pentru veșnicie.

Un ultim cuvînt despre acea solidaritate, care e marea nevoie de astăzi. Pentru voi este o datorie; pentru aceia cari vor fi supt ordinele voastre e o necesitate și o putere sufltească.

Doi n'am întemeiat Statele noastre prin cuceritori suprapuși cuceritorilor și avînd drepturi asupra lor. Orice ar fi crezut „coconii“ anticamerilor fanariote, cari au strecurat pentru cîtva timp și alte obiceiuri la noi, străine de firea noastră, dar incapabile de a o conrupe durabil, țeranul nu se simte nici acum, în sărăcia și părăsirea lui, sluga din datorie de naștere a unui stăpîn prin drept de naștere. Prin țerani s'a întemeiat țara, de Domni cu port bizantin, dar cu suflet țerănesc. Prin țerani s'au purtat vechile lupte și vechile victorii s'au cîștigat. Boierimea eroică pleca de la țerănimie prin biruință ca să se întoarcă la dînsa cînd alții aveau rîndul lor să biruiască. Regulamentul Organic a încercat în adevăr să substituie vechii frății românești, care se păstra încă, o nouă ordine de lucruri basată pe nobleța funcțiilor. Dar și mai departe boierul a trăit între *ai lui* din sat, avînd aceiași biserică de închinare în cuprinsul căreia, prin botezuri și cununii, el se încuscria din nou cu frații săi țerani, avînd aceleași hramuri și aceleași petreceri, schimbînd gînduri asemănătoare în aceiași limbă. La Divanurile ad hoc, care au pregătît Unirea, ca și la adunarea munteană pentru chestia proprietății, în 1848, nu ca robi înaintea coconilor au venit țeranii ci ca o rudă mai săracă, dar mai muncitoare înaintea fratelui pe care l-a ajutat norocul. Și zilele cele mai glorioase pentru armata noastră în 1877 au fost acelea ale colaborării perfecte între vechii tovarăși de muncă și de luptă.

Aceste puteri sufltești toate să le întrebuițați total fără a lăsa ceva să se piardă, dacă voiți să căpătați biruința care vi se cere și pe care sînt sigur că ardeți de dorința de a o da.

11 Ianuar, 1917

Domnii țerii și ai neamului.

În ajunul Anului Nou, în vechea casă boierească unde se adăpostește astăzi Regina țerii și copiii Săi și unde poposește întorcîndu-se de pe frontul luptelor Regele rezistenței și pregătirii naționale s'a petrecut o scenă din acelea pentru care Curțile n'au pro-

tocol și etichetă spaniolă, între altelea paragrafe, nu prevede nimic.

Pe scări nu erau rînduiți demnitarii, ci, de o parte, scriitorii, profesori, artiști, aduși și ei aici de acelaș vînt al pîrbegiei și sprijiniți pe aceiași hotărîre de a sta în fața primejdiei până la capăt, iar, de alta, oameni din marea și nobila mulțime a muncii și a suferinței. Erau aristocrați ai luptei, purtînd haine de uniformă care au fost stropite de sînge, erau zdraveni cetățeni din Ciurchi și din Tătărași cari n'au văzut pe Rege decît în zilele mari ale părăzilor de pe vremuri, erau cercetași cari represintau toate școlile României ocupate și nu lipseau nici alții a căror „uniformă” era laibărul părintesc ros, pătât și rupt, înfrățit de bine de rău cu cămașa proprie, pe care uitaseră s'o schimbe.

A sunat după datină, „buhaiu” ce „buhaiu”; erau patru!—și la mugetul teribilei pușini, căreia coada de cal prinsă în pielea întinsă ca o doabă îi dăduse acest glas, vîlău coridoare pline de lachei și sălile cele mari de unde veniau Domnii și prinții României să vadă ce vreau acești oaspeți de noapte, sosiți cu bune nădejdi. Era un vîflet de glasuri în care silințele a două coruri capturate pe stradă se uniau cu amintirile vechiului cor de tipografi de la Văleni și cu sforțările individuale ale mai multor diletanți cari n'ar putea spune precis ce este un Conservatoriu. Normele muzicii corale nu erau, cred, observate prea de aproape, dar atîta zvon și bucurie nu se poate să mai fi fost decît în timpurile cînd în lupta comună și în iubirea obștească se întemeiau monarhiile.

A venit înaintea urătorilor din toate clasele poporului român Regele însuși, Regina, domnițele și prințul Nicolae, care învățase pentru a o spune părintelui său ce înseamnă în românește, și anume azi, vechea devisă belgică a revoltei: *Confidens Domino non movetur*: cine se încrede în Dumnezeu nu se clatină. Iar dintr'un colț de cămăruță, unde copiii se culcă odată cu noaptea, a ieșit o domniță mititică, a cărei toaletă de gală era o cămașă de mătasă viorie și doi papuci trași pe pielea goală a piciorușelor.

Regina a plîns, mari lacrimi duioase, pentru durerile tuturora, cînd i s'a amintit de dînsese, și a plîns și pentru speranțele ce i s'au aduș. Au văzut-o toți plîngînd lingă ușorul ușii celei mari și au mîngîiat-o toți, tăcut, plîngînd cu toții. Cu ochii mîndri și totuși înlăcrămâți Regele căută în viitorul încă acoperit de taină cele ce

trebuie să fie. N'ași putea spune anume la ce se gândiau domnișele. Iar prințul cel mic se gândia la bustul său pe care i-l adusese sculptorul Dimitriu-Bîrlad, ofițer român, rănit.

Apoi corurile poporului pribeag și ale poporului sărac au tăcut. Regele a mers cu păharul în mână către înalți funcționari ca șeful nostru de atelier Onțiu Constantin și mașinistul Mitică Georgescu și toată ceata celor cari fac gazeta aceasta, și a ciocnit păharul său de acela pe care-l înțindeau mâini de simpli ostași «Ne vom întoarce, înapoi prin luptă, să știți», a spus Măria Sa. Și Onțiu a răspuns: «Ne vom întoarce, Maestate, căci așa trebuie». Alături, fiecăruî cercetaș Regina însăși li împărția singurele academe de Anul Nou de care s'au împărțășit și ei, și iarăși, nu știu de ce, cei de față au lăcrămat tăcut.

De jur împrejur se întindea un mare oraș vechiu, prin străzile întunecoase ale căruia se strecurau la acest ceas nevăzute fantasme, de luptători cari nu s'au dat, de căpitani cari n'au pierdut încrederea și umbre de Voevozi le duceau spre lăcașul de restrîște al acelora către cari cu coroana lor a trecut același suflet de iubire pentru cei mulți cari muncesc și se luptă, cari cred și rămîn. Dincolo de lumina ferestilor erau ei, cu sutele, cu miile, încălzind întunericul de căldura învierii lor trecătoare. Și în bătrîna casă sturdzească vechii stăpîni răsăriau prin funduri de umbră, chemați de vechile datini din nou primite într'înșă și, dacă nu puteau cînta odată, cu norodul, tovarășul lor în pace și războiu, în ochii fără realitate lucia, la plînsul dușos al celor vii, ceva care sămăna cu o lacrimă. Și la spatele domniștei celei mici, cu piciorul gol în conșuri, răsăria umbrind-o însăși icoana de legendă care i-a dat numele, Cosinzeana basmelor, căreia-i place de colinde.

Și să se știe de cei cari vor moșteni de pe urma jertfei și suferinței noastre de azi, că Anul Nou 1917 l-au petrecut Regia României și copiii lor în tovarășia de suflet cu toți fiii acestei țeri și că toț trecutul ei, toată poezia ei milenară au fost strălucita paradă a umilei serbări la care ochii Lor au vărsat lacrimi și de speranțe țării s'au umplut inimile Lor.

4 Ianuar, 1917.

O lecție de solidaritate umană.

Germania presintă tuturora harta teritoriilor cucerite și o întinde în fiecare zi prin sacrificiile miilor de ostași cu cari îngrașă pământuri cari niciodată nu vor fi ale ei. Ea numără prizonierii din lagărele sale și se mîndrește cu sutele de mii de oameni din cele mai nobile rase cari, în loc să ajute acasă, între ai lor, la progresul omenirii, în care au fost unelte speciale poate, descarcă munițiile dușmanului prin gări și prin noroiu și zăpadă îndreaptă ori construiesc șoselele pe care se va merge contra patriei lor și a aliaților ei. Ea ni dă zilnic lista corăbiilor scufundate, corăbii inimice, corăbii neutre, corăbii de războiu și simple corăbii de marfă cari nu duceau nicio contrabandă. Ea răsfoiește cu mîndrie în fața lumii paginile istoriei luptelor pe care cu succes le-a purtat. Mașinile ei lucrează la pregătire și la distrugere, zi de zi, și 60 de milioane de oameni nu sînt îngăduiți să-și aibă nici saful, nici odihna. Și, cu toate acestea, *ea nu ajunge la niciun capăt.*

Aceasta e tragedia Germaniei, dar pentru omenire este una din cele mai mari lecții ce s'au dat vre-odată, și va fi și una din cele mai rodnice

O țară s'a străduit, după ce și-a atins țintele cele mai apropiate, să aibă dominația lumii. Și-a făcut socotelile cu o fineță deosebită. A întrebuițat în același timp mijloacele cele mai felurite pentru ca să ajungă mai bine în același scop. Austria învinsă, care părea gata să se sfarme în folosul naționalităților care se zbăteau într'însa pentru libertate, a fost legată strîns, ca „prietenă“, de învingătoarea ei. Bismarck, organizatorul victoriei, și-a zis că acele naționalități, odată liberate, vor merge drumurile lor, care nu duc la Berlin, pe cînd forma austriacă a Statului poate fi întrebuițată pentru folosul germanismului. Dualismul adăugia numai datoria de a se cultiva și grandomania maghiară. Și tot odată Rusia era adormită cu imnuri către autocrație, pe cînd biurocrații nemți îi rodeau inima și generalii nemți îi trădau secretele. Pentru Anglia a fost multă vreme legătura dinastică și visita tînărului Împărat la regatele dela Cowes, unde ținea așa de mult să fie învingător. Pentru Franța, dărnicia zîmbetelor și complimentelor față de mării ei artiști în turneu. Pentru Balcani, trufia amestecată cu bacșișul, pe cînd la

București vanitățile erau cu îngrijire cercetate, constatate, etichetate și cultivate. America avea schimburi de profesori universitari, și aspra energie a lui Roosevelt, cel deprins cu viața printre sălbatecii văcari din șesuri, era curtenită de prietenia personală a celui ce se visa purtând în mină globul cel adevărat al stăpînirii peste lumea întreagă. Și, în sfîrșit, în fiecare an aproape, răsăria la Veneția, odată cu primăvara, frumoasa corabie albă care, în sunet de muzici zilnice și în freamătul luntrilor de vizită solemnă, aștepta pe urmașul lui Frederic Barbă-Roșie, care nu mai avea să înfrunte nicio coaliție orășenească pentru ca să atingă acea culme de supremație ce i se oferia singură, conform tratatelor, așa cum Berlinul știe să le întrebuițeze.

Europa întreagă era subminată, orbită prin asigurări și măguliri, îngrozită prin mari parade amenințătoare, legată prin nesfîrșite fire, — supțire fiecare, dar alcătuiind împreună cea mai rezistentă țesătură politică ce s'a pomenit pe lume. Se aștepta numai, cu o nesfîrșită răbdare, cu o tenacitate fără păreche momentul cînd cele din urmă concluzii se vor putea trage și lumea întreagă, căzută în genunchi, va adora pe Cesar

Atunci s'a desfășurat noua epopoeie germanică și în uniforme moderne, cu armele celei mai perfecte tehnice, vorbind limba în care Goethe și Schiller și-au veșnicit simțirea și gîndul celor mai adînci cugetători s'a întrupat, eroii sîngeroși și lacomi ai „Cintului Niebelungilor“ s'au aruncat, rîvnind tot ce era bogăție pe fața pămîntului și întrebuițînd pentru ca să ajungă la dînsa cele mai infernale mijloace pe care le-a cunoscut arta distrugerii.

Și iată că toate izbînzile nu slujesc la nimic. Cu toate jafurile nația prădalnică rămîne cea mai flămîndă de pe fața pămîntului. Cu toate triumfurile anunțate, serbătorite, strigate prin trîmbițele păgîne ale unei nebune trufii, „învinșii“ nu se sperie, nu se încovoie, nu renunță.

Spectacol unic în istoria omenirii: învingătorul, care se chinuște, nu-și află liniștea și pacea, nu-și descopere mijloacele pentru a păstra ce a cucerit; învingătorul care cu o mîină întînde ramura de finic a păcii, iar cu cealaltă flutură flacăra noilor incendii, strigînd lumii că în desperarea sa va ști să găsească arme pe care nimeni nu le-a visat în cele mai sîngeroase visuri și, socotînd că

dreptul a încetat de a mai exista, va întrebuița fără sfială uneltele calăului, de vreme ce nu și ajunge ținta cu armele ostașilor.

Și omenirea s'a sfrîns laolaltă pentru a răspunde la măgulirile cele mai dulci ca și la presiunile cele mai sălbatece cu un *na*, în care se cuprinde toată viața ei morală de azi, tot idealul moral în numele căruia își pregătește viitorul.

Unui mic Stat baljocurit, provocat pentru a se găsi prilejul de a-l distruge și a se trage peste pămîntul lui linia Berlin—Bagdad, i a venit în ajutor Rusia. Franța, de și i se garantează integritatea europeană, și-a îndeplinit îndatoririle. Anglia s'a înfățișat la rîndul ei, creînd spontaneu o mare și mîndră armată. Italia s'a despletit din mreaja alianțelor. România și-a riscat viitorul și viața însăși. Iar, de jur împrejur, ce sînt acești neutri decît ce era corul în vechea tragedie elenică: acei cari talmăcesc după principii morale lupta pe care o poartă actorii dramei?

La un dușman nu se aștepta Germania diplomatică și militară: la solidaritatea morală a oménirii întregi. Și pe acest dușman nimeni și nîc nu-l poate învinge.

5 Ianuar, 1917.

Neutralitate și tradiție.

A fi ori a nu fi neutru nu e numai o chestie de *posibilitate morală* pentru noi, — cu lumea latină aproape întregă în luptă și cu necontentul strigăt de durere al Romînilor din Ardeal și Ungaria — și una de *posibilitate materială* — despre care am vorbit în acest loc chiar, acum cîteva zile —, ci și o chestie de *tradiție*.

Sînt țări care au fost întemeiate pentru neutralitate ori cărora neutralitatea actuală li vine în chip firesc din toată dezvoltarea lor istorică. Și atunci ea li este în adevăr impusă, pentru că această dezvoltare istorică vine din chiar așezarea lor, din condițiile firești în care s'au aflat de la început și se află și acum.

B Igia a fost întemeiată fiindcă Europa s'a încredințat, după o mișcare revoluționară, că o parte însemnată din supușii regelui olandes al Țerilor de jos nu pot trăi mai departe sub stăpînirea lui, dar mai ales pentru ca să se găsească între Franția și Anglia un Stat care să le împiedice de a se lovi, — ceea ce s'a și atins până

ce noua Germanie prusiană a declarat că n'o pot opri «petecile de hîrtie» ale tratatelor. Elveția e o veche asociație militară, ajunsă apoi și economică, în care oamenii de rase deosebite și de altă cultură și-au părăsit ideelele fără a putea crea vreunul nou; legătura lor morală se află, nu într'o tendință spre viitor, ci în amintirea răsistenței glorioase a unui trecut comun: Wilhelm Tell liberatorul e numai al trecutului și nu se proiectează măreț, ca Mihai Viteazul pe cerul roșu al unui viitor de noi lupte.

Statele scandinave sînt — și prin canalul Kiel în apropierea Danemarcei — aproape insulare, și singura revendicare posibilă e a Danesilor, prea slabi pentru a lucra singuri, prea izolați de frații lor pentru a putea lucra în comun; stăpînirea suedesă în Finlanda ar însemna dominația în Marea Baltică și dispariția Petrogradului, lucruri imposibile. Olanda e mulțămîită cu ce are, și politica ei a fost totdeauna o politică a defensivei: de altmîntrearea cea ce o văd ca un Stat european se înșeală; bucata de pămînt din Europa e numai ca o vastă Capitală pentru întinse colonii. Spania, de cînd nu mai servește de basă unei Impărății mondiale, a fost cea mai pușîn întreprinzătoare dintre țeri, și Pirineii sînt pentru geograf un munte de hotar între Europa și ...Africa. America este unde este.

— Dar noi? Niciodată și față de nimeni n'am fost neutri. În toate luptele am fost amestecați și tuturor li-am dus greul mai mult decît aceia chiar cari, la Răsăritul și la Apusul nostru, începuseră încăierarea. Am fost cîmp de luptă și mijloc de luptă, dar nu numai atîta am și folosit adesea din luptele la care am participat, nu numai din toate puterile, dar și din toată inima. Fără aceste frămîntări n'am fi avut feodele din Ardeal ale lui Vlaicu și Mîrcea, ale lui Ștefan-cel-Mare și Petru Rareș, fără ele n'ar fi trecut *de zeci de ori* steagurile noastre de năvălire și de biruință dincolo de munți. Fără ele nu s'ar fi cules vamă moldovenească la Prejmerul Brașovului și un urmaș al lui Ștefan, acel Petru Vodă însuși, n'ar fi străbătut în rădvan străzile Bistriței ardelenice. Fără ale Mihai Viteazul n'ar fi rămas în amintirea alor săi ca „Mihai Craul”.

Cînd ruperea neutralității nu ne a adus cîștig, a trebuit să-i suferim paguba. Așa erau împrejurările încît nici pe aceasta n'am putut-o înlătura. Războaiele dintre Turci, de o parte, Ruși ori Aus-

trיעי, de alta, au interesat oricînd, nu numai simțirea, dar și acțiunea noastră

A fost, ce e drept, un vis boieresc, de comodă vegetare îngrășată, să trecem ca neutri permanenți în sama Europei. S'a văzut exemplul Belgiei, protecția europeană, garantarea Greciei, în același an, 1830. Două generații s'au străduit la noi să creeze un Stat de aceeași măsură, și prin tratatul din Paris au și ajuns să aibă garanția Europei înscrisă într'un act solemn. Apoi abia s'au gîndit întemeetorii idealişti ai Romăniei moderne la nevoia unei armate.

Dar războiul dela 1877 — cel d'intăiu după neutralizarea noastră de drept public european — s'a ivit. Ce n'am făcut ca să fim neutri, ca să ni cruțăm oamenii, banii și țara; la ce uși n'am bătut; la ce picioare n'am ingenunchiat! Și rezultatul a fost că a trebuit să ne batem. Cu folos, cu pagubă, cu *cît* folos, cu *cîtă* pagubă, e altceva; nu era în puterea noastră. Dar a ne bate n'am putut refusa.

La 1914—6, ni-au trebuit doi ani de frămîntări, de discordii și ură pentru a ne hotărî: sînt încă suflete sfășiate și suflete nehotărîte. Dar e tot așa de pușin motiv pentru păreri de rău ca și în generația trecută.

Nu se putea altfel. Așa ni cere locul unde ne aflăm, așa ni cere sfășierea între mai multe țeri a neamului nostru, așa ni cere o presiune fatală de care nu putem scăpa cu o neutralitate care nu poate rezista unuia fără să se razime vădit pe însuși dușmanul aceluia, — și atunci ce mai înseamnă neutralitate? Dar o mai cere ceva: *însuși sufletul pe care ni l-am format și care-și pretinde nerăbdător acțiunea fără a se opri asupra rezultatelor ei imediate.*

Am făcut părăsind neutralitatea și unul din acele acte sufletești elementare, instinctive care prin fatalitatea lor tradițională chiar se sustrag discuției.

6 Ianuar, 1917.

„Psihosa“ noastră.

Împăratul Wilhelm, marele cuceritor de drepturi, dărimător de state și distrugător de popoare, a făcut să se publice pentru știința lumii întregi și pentru studiile speciale ale cercetătorului de psiho-

logii bizare, cu sau fără sinceritate, scrisoarea cu care a precedat înfățișarea către dușmani și neutri a notei ce a fost răspinsă. În intenția imperialului și regalului ei autor, ea nu este un act politic, ci o lămurire de conștiință. Această conștiință declară el că o mai are, după ce a purtat-o pe toate cîmpiile sîngeroase ale crimelor pe care el însuși le-a provocat și în puterea ei voiește să „libereze“ lumea de hîdele fantasma ucigașe pe care voința lui le-a deslănțuit, într'un acces de supremă trufie. Își închipuie că, „răspunzător“ înaintea lui Dumnezeu — cum de sigur este și mai mult decît și ar putea închipui și în clipele celor mai teribile reveniri și muștrări de cuget —, își închipuie că Dumnezeu îi stă încă alături, că poate dispune, pe lîngă puterile pe care omul le pregătește și le știe, de acele mari și tainice puteri, cu mult mai presus de noi, care ne întovărășesc oriunde facem un lucru drept și bun și domnescul mărturisitor către sine și către. . public adaugă că suferințele dușmanilor chiar îl umplu de milă, ca unul ce are și o «inimă», — fapt ce nu este de mirare, fiindcă în foarte multe cazuri sînt desagreabile, ba chiar mișcătoare pînă la lacrimi, spasmele apropielui pe care l-ai ucis.

Acestea pentru sine, cel fără vinovăție, represintantul unei națiuni pe care-a amenințat-o în chiar existența ei, tirînd-o la lupta pentru apărare, glonte de copilului nebunatic care la Seraievo a pus capăt zilelor arhiducelui Francisc-Ferdinand.

Celorlalți, dușmanilor de cari-i e milă, li aruncă pentru starea lor de spirit — odată cu stropii lacrimilor sale, care curg odată la trei ani —, insulta de «psihosă».

Învățat cuvînt cultural „psihosa“ .. El înseamnă o stare de suflet anormală, în care nu se mai vede nimic ca de obicei și se fac lucruri pe care în dispoziția obișnuită nu le-ai putea face.

Nu-l vom întoarce, ca o înfierare a crimei, contra augustei persoane chiar care l-a rostit. Îl reținem pentru noi, — cei cuce-riți, cei sîngeraiți, cei umiliți și amenințați cu moartea de presa tuturor ambițioșilor descreierați și fără suflet.

O, mare și nobilă «psihosă», care ai smuls fiecăruia ce n'ar fi fost în stare să dea altfel, „normal“! Tu care ai făcut din negustorul engles un cavalier de cruciată, din răsvrătutul frances un străjer neadormit al patriei, din umanitarul rus un vărsător de sînge

pentru drept, din precauți Italian un cuceritor al idealului și ni-ai dat și nouă, blajin popor trist sau comod, puterea de a ști că am pierdut două treimi de țară, o sută de mii de oameni, că nu mai avem o Capitală, că am lăsat dușmanului pe frații doriți de liberare, că suferim azi strămtorarea și primejdia și că mini o și mai mare strămtoare, o primejdie și mai grea ne poate aștepta, și totuși nimănui, dintre aceia cari au un suflet, nu ni pare rău!

„Psihosă” mare și nobilă, tu ai salvat omeneia de înecarea în noroiul materialismului modern. Iar, dacă Împăratul acestei culturi te-a numit așa, noi ne gândim la „psihsa” umană a Celui ce a stat pe cruce între tilhari pentru a mântui pe oameni, și-i mulțămim cui deșteaptă prin insulta lui o icoană divină ca s’o punem alături de privilegiștea umană a nespusele noastre suferinți.

7 Ianuar, 1917.

Scoala lui Ștefan-cel-Mare

Nu știu dacă în sala de Marți, în care, după venirea Principeselor României, lumea se îmblinzia cu atîta avînt, dar nu și cu o egală cunoștință a îndatoririlor cui intră în salele de spectacol, s’au putut auzi prin neconținutul zgomot rostirea unei păreri pe care o repet aici,—ceia ce poate fi folositor și pentru cei ce nu-și pot procura bilete la represintații de binefacere cu prețurile, firește, crescute.

Am început, spuneam, avînd înaintea ochilor, fermecați, idealul lui Mihai Viteazul, dar am uitat să ne pregătim la Școala lui Ștefan-cel-Mare, la acea grea și bună școală, folositoare mai ales neamului nostru, cu defectele lui naturale, școală de răbdare, de rezistență, de elasticitate sufletească în stare să se ridice și din cele mai grele înfrîngerii și să capete înapoi pămîntul pierdut. Acuma vă trebui ca această școală pe care n’am făcut-o înaintea de înfrîngere, s’o facem după, fără a fi putut cruța toate jertfele de puteri și de minđrie, pe care ni le-a cerut înfrîngerea,

Mă gîndisem odată, cînd, pomeniam, la 1904, patru sute de ani de la moartea marelui și seninului strămoș, să întemeiem o asemenea școală pentru alți copii. Era vorba atunci să se apropie prin aceeași învățătură despre lucrurile românești, prin aceiași cu-

noaştere şi cultivare a celei mai bune tradiţii, prin camaraderia de fiecare clipă—aşa cum, pe urmă, am avut-o la întâlnirile de vară din Vălenii acum „ocupaţi de inamic”,—Romîni din toate părţile, ai căror înnaintaşi au avut măcar în parte, de o potrivă, stăpînirea sau ocrotirea lui Ştefan. Acuma însă şcoala, fără alt coperiş decît al cerurilor noastre şi fără alţi învăţători decît durerea şi răbdarea va trebui să fie altceva: pentru cei de aici şi poate şi pentru aceia cari sînt încă pentru noi „dîncolo”, o şcoală de energie naţională.

S'o urmăm toţi. Nu e niciunul care în n'aibă nevoie de lecţiile ei, fiindcă n'a fost unul pe care în aceste zile să nu-l fi bătut în voie vîntului tare al momentelor nenorocite şi să nu-l fi clătinat, mai scurt sau mai îndelung, în însăşi temelia sa morală. *Cine a fost impresionat de fapte în afară de principii, acela mare nevoie de şcoala aceasta a celui ce „biruit se ridica asupra birutorului.*

Să li priască la toţi! Să dea generaţiei de azi prin pocăinţă şi reeducare, iar celei de mine prin mai buna creştere ce vom şti să-i dăm, nu calităţi, care se pot moşteni, nu cunoştinţi, care se pot căpăta şi prin şcoala oficială şi formală, ci viriţi, în tot vechiul şi marele înţeles *bărbătesc* al cuvîntului!

7 Ianuar, 1917.

Călătoria principelui Carol

Moştenitorul Tronului romîn a plecat în Rusia, întovărăşit de primul ministru, ceia ce arată caracterul politic, de mare însemnătate, al călătoriei sale.

Nu putem încerca să precisăm scopul misiunii pe care o îndeplineşte principele Carol. Ea e însă firească într'o vreme cînd pretutîndeni, se părăseşte vechea cale a *neînţelegerilor* prin note diplomatice pentru a se lua, hotărît, calea nouă a relaţiilor personale, pline de francheţă. Întrevederea de la Roma e doar lucru de ieri şi se aşteaptă de pe urma ei cele mai mari înlesniri pentru războiul din Apus. Pentru cel din Răsărit—cel puţin, tot atît de însemnat, după furioasa apăsare germană,—pot aduce tot aşa de mari înlesniri întrevederile de la Petrograd.

Principele, care, cînd era numai un adolescent, a cîștigat prin simpatia lui înfățișare și prin vioiciunea convorbirii sale, toate inimile în drumul ce a făcut la Roma, va fi și în Capitala Rusiei, nu numai solul cu autoritate al țerii sale, ci și un oaspete bine primit în cercuri dinastice unde are afitea rude de aproape. El li va putea spune tot ce a stat în cugetul nostru cînd ne-am hotărît a lua parte la războiu, toate speranțele ce au făcut să ni bată inimile, toată hotărîrea pe care am pus-o și o punem în statornica îndeplinire a unei chemări pe care nici morți n' o vom părăsi Prin cuvintele mișcate ale Lui se va putea ști cu adevărat ce jertfe fără nume de oameni și de agonisită, de bogăție și de cultură a adus până acum un mic popor care a îndrăsnit să stea în fața uriașului german, fiindcă avea conștiința absolută a dreptății sale nemuritoare.

Îl așteptăm cu vești bune, și până atunci vom urma a ținea în suflete trează flacăra dreaptă a credinței. Asigurările pe care le va da despre noi nu vor fi înșelate. Cum în munte divisiile noastre continuă să înfrunte fără înfricoșare turbatul atac al hordelor cuceritoare, noi, ceștialaltî, strînși în jurul unui steag, care e însăși rațiunea de a trăi a tuturor, nu vom ceda la nicio amenințare și la nicio ispită

Au mai fost drumuri românești într'acolo; acesta e cel d'întăiu care duce încrederea unui neam în ursitele sale viitoare și de aceia-l salutăm cu toții bucuroși și plini de nădejde.

8 Ianuar, 1917.

Trenul Purișchievici

În gara Iași se află un tren sanitar care înseamnă și o operă culturală prin biblioteca alipită la dînsul și mai ales prin numărul, așa de mare, al cărților pentru soldați pe care-l cuprinde și printre care, în rîndul întăiu, apare Cuvîntul lui Dumnezeu, sfînta carte de bunătate pentru toate sufletele, până la cele mai umile și mai smerite, care s'a tipărit anume într'o ediție purtăreață.

Pentru cine cunoaște sufletul rusc, așa cum el se întrupează într'o bogată și nobilă literatură, puțința unei asemenea opere apare foarte naturală. În Rusia, amatorii de cultură, «științifică» specialistă și precisă, biruitor materialistă, pot găsi multe neajunsuri. Evi-

dent că avem a face cu un imens organism care nu funcționează cu perfecta regularitate a motorului german de proporții reduse și de un material omenesc unitar, și cineva ar avea drept să se înrtebe chiar dacă această regularitate, fără inițiativă și adaptare, se poate pentru 200 de milioane de oameni aparținînd tuturor raselor și sămănați pe un uriaș teritoriu, acoperind toate zonele și o largă parte din două continente. Dar în schimb e acolo o adîncă milă de oameni, un deplin simț de frăție și un sentiment al tainei în care plutesc toate lucrurile noastre omenești, cum nu le-ai mai afla aiurea. Și, notați bine, nu mila de om pentru că e util, pentru că are a juca un rol, milă asămăntătoare cu aceia pentru calul de cursă prin care vei cîștiga premiul cel mare la alergări, ci mila de om pentru ea însăși, pentru dragostea de dînsul, pentru scînteia dumnezeiască ce se cuprinde în el.

Ca și despre lucrurile din Rusia, nici despre oameni n'ar trebui să se judece după întăia vedere. Altfel n'am înțelege nici trenul Purișchievici pentru însănătoșirea trupului și îmbogățirea minții, pentru ajutor și mîngiere. Ce nu s'a scris și spus despre omul politic „reacționar“, despre apărătorul pogromurilor! Cîți oare au voit să vadă în el numai creștinul cu iubire de ai săi, cu sete de a se devota unei opere de mîntuire publică, fie și pe căi greșite? Și iată că războiul a isbucnit pentru ca omul atît de mult atacat să se prefacă în apostolul compătimirii, în apărătorul dreptului țerii sale și într'un organizator al binelui.

D. Purișchievici el însuși, nu numai fapta sa, sînt dintre marile surprinderi pe care le poate da omenirii imensa rezervă morală a Rusiei.

8 Ianuar 1917

Cei șapte preoți.

Erau cu cinci mai puțin decît Sfinții Apostoli, cei șapte preoți cari au venit la mine în după-amiaza aceia — și mai tineri și cite unul mai bătrîn, cum îi adunase pribegia dintr'un județ muntean năvălit de dușman —, dar cu apostolii lui Hristos cari propoveduiau adevărul de milă pentru oameni și cu primejdia de fiecă clipă a vieții lor înseși, nu sămănau.

Căci părinții veniau la mine pentru ei înșiși sau, cum s'au îngrijit să preciseze, „pentru pielea lor“. Pe acea „piele“ pe care, cum li-am spus, tot va trebui s'o dăm viermilor pământului, ori întreagă, ori găurită de gloanțe, pe acea scumpă pielică de nimica toată se îngrijiseră s'o salveze când Nemții au intrat prin sate, jertfind, spuneau ei, și câte un preot — pe care-l confundau cu cei de „dincolo“ — pentru ca să nu mai vorbească de „Ardeal“. Fugiseră de la casele lor, lăsându-și familiile și acea avere pe care rosturile Bisericii nu împiedecă pe slujitorii ei de a și-o strînge, și acuma, în acest lași atît de străin pentru dînșii, ei se gîndiau să-și caute ceva ocupație. De pildă, să intervin eu ca să fie primiți la vre-un spital, la vre-o formațiune sanitară. Și cum cam știu și eu ce înseamnă aceasta, am adaus: „ca să treceți în Rusia cu dînsa?“. Iar părinții, bucuroși că li-am înțeles gîndul, au strigat într'un glas: „Tocmai de-aceia!“.

Li-am vorbit atunci de datoria cea mare pe care azi o avem cu toții, și nu către biete, „pieile“ noastre, lăsate de Dumnezeu numai ca să cuprindă un suflet, avînd, aceasta, o misiune binefăcătoare pe lume. Pe aceste meleaguri necunoscute pentru vizitatorii miei mai răăcesc și alții din aceleași locuri: sute, poate mii de oameni fără hrană, fără adăpost, fără rude, prieteni și sfătuitori. Nu numai că nu știu la ce ușă să bată, dar nici haina lor — zdrențele de cămăși din care au rămas numai firele —, nici vorba lor nu-i ajută a găsi undeva un sprijin. Au fost printre ei țerani fruntași, oameni cu agonisită. Sînt mai ales, în număr covîrșitor, tineri pe cari țara i-a chemat în acest loc unde sînt ca între străini fiindcă n'are cine-i primi și conduce; printre dînșii poate că atîția au învățat carte la părintele care-și caută puțința de a trece hotarul. Ce ar fi dacă acesta și-ar părăsi gîndul „pielei“ și al drumului, dacă i ar căuta, i ar strînge, i-ar nutri, — oi răzlețe ale turmei care s'a risipit? Dacă la anume case ei ar ști că este vatra lor, cu preoții lor așteptîndu-i lingă dînsa? Căci doar, cînd administrația lor nu mai există, cînd deputații lor i-au uitat poate, cine mai rămîne de cît popa?

Cei șapte s'au uitat lung, lung la mine. Unul a spus că nu „e deprins cu ideia morții“, care l-ar aștepta poate, că vrea „să

lucreze pentru patrie după îndeplinirea idealului național“. Altul s'a plîns că și-a găsit cu greu odaie. Și, la un semn al celui mai practic, toți și au luat în grabă ziua bună și s'au dus.

9 Ianuar 1917

«Aici zac doisprezece viteji soldați romîni...»

Așa se cetește în limba năvălitorilor noștri pe o cruce de lemn într'un colț de Țară Românească ocupată lingă Dunăre. Și, pentru că scîndura va putrezi în curînd, pentru că ploile pot șterge grăbita însemnare a biruitorului, pentru că ofițerul superior care a cetit cu ochii în lacrimi această scurtă, dar prețioasă recunoaștere este încă în luptă, m'am gîndit să păstrez aici această însemnare.

Nu știm ce se scrie în presa germană, de obicei nedreaptă cu dușmanul și dispusă a exagera meritele soldaților împărătești, despre tragedia, vrednică de vremurile antice prin imensitatea suferinței după încordarea luptei, care s'a petrecut pe șesurile noastre. Nu mă voiu încrede nici în povestirea oficială a iuncărilor de la Statul-major imperial, cari vor dovedi fără multă greutate că și lupta de la Marna a fost o victorie germană fiindcă s'a scos o armată de unde nu mai trebuia pentru a face cu puțință o lovitură aiurea, în Rusia, și că acele cincisprezece luni de măcel de la Somme au fost totuși și de un mare succes fiindcă Germanilor li-a mai rămas o baltă nemărgenită, plină de cadavre, în față, și douăsprezece linii de retragere la spate. Și, de alminterea, va fi acolo expunerea strict științifică a planurilor ingînereshi ce s'au făcut, a modului precis cum au fost executate și a învățăturilor ce se pot trage ca să se omoare și de acum înnainte tot așa oameni care-și apără patria și dreptul.

Poate totuși că în acest popor german, odată așa de duios, de simțitor la orice suferință — ori altfel literatura nu e decît o minciună națională, cum e așa de adesea o minciună personală, — se vor găsi, printre acei cari ascultă de sîla unei porunci pe care s'au deprins să n'o discute niciodată, și oameni cari să spuie sincer, cu adevărul pe care orîce soldat îl datorește soldatului cu care

se luptă ce a fost această împotrivire românească de care vorbesc astăzi așa de puțin și prietenii fiindcă în desfășurarea problemei numai *resultatele* interesează și noi n'am putut înfățișa rezultatul ce se aștepta de la noi.

Până atunci inscripția mizgilită pe scîndura aceia îmi ajunge și-ți va ajunge și ție, cetitorule.

Vezi scena, grozava și nobila scenă. Flăcăii stăteau cu arma în mînă, cu foc în ochii setoși de răzbunare. În sufletul lor trăia uriașa pîtimă cu care străbunii își făceau datoria. Și, de odată, de după cutare deal, din cutare pădurice, au răsărit trei patru Nemți mititei și păcătoși de să-i sufli. Unul din ei a descărcat din spinare mitraliera și, pe cînd ceilalți așteptau în ascunzători, a început a opera. Cei doisprezece ai noștri zăceau amestecați în țărînă. Și atunci, — atunci, — ucigașii și-au dat samă că n'au cîștigat o izbîndă, ci au făcut o crimă și, fiind cărturari, mustrarea lor de cuget a scris aceste cuvinte care sînt pentru ei o înfierare: «Aici zac doisprezece viteji soldați romîni».

9 Ianuar 1917

Serbători unice.

Cea din urmă din marile serbători de iarnă, în prăznuirea că-
rora se mai păstrează ceva din vechea și marea datină împărătească a Domnilor noștri, Boboteaza, a trebuit să fie trecută cu vederea în Capitala României, unde astăzi poruncește guvernatorul german și ajutoarele sale austriac, bulgar și² poate turc.. Căci nu vreuna din aceste mîndre persoane războinice va fi primit, va fi avut dreptul de a primi pe Mitropolitul Primat al țerii aducînd sfintele icoane la Curte, nu el va fi presidat la aruncarea crucii în Dim. bovița și va fi răsplătit pe îndrăznețul ei pescuitor. Iar trupele care trebuiau să fie trecute în revistă, ele descarcă în gări muniția învingătorilor și sapă șanțuri pentru viitoarea apărare a usurpației lor ori alții, mai fericiți cu mult, dorm pe cîmpiile de luptă fără să știe că jertfa lor cea din urmă n'a putut opri năvălirea și apăra cetatea de Scaun a Regelui.

Această încetare a legii în zilele fărădelegii, care vor fi însemnate cu negru în istoria tuturor locurilor pîngărite și apăstate,

această întrerupere a datinei se întâmplă—nu s'ar crede—pentru întâia oară în șase sute de ani de la întemeierea Țerii Românești.

Au mai fost ocupații străine pe acest pământ. Ele au ținut uneori destul de mult. Veacul al XVIII-lea mai mult decât pe jumătate e plin numai de povestea lor. Prin Curțile domnești și boierești ale Bucureștilor au băciuit un alt Coburg decât aventurierul de la Sofia, un Enzenberg și, înaintea lor ca și în urmă, represintanți militari ai altei Puteri creștine, Rusia. Ei veniau însă, chiar și Austriecii, supt alt aspect decât al cuceritorilor de astăzi. Se înfățișau ca desrobitori ai creștinătății apăsate de Turci, ca restauratori ai unui trecut mai drept și mai bun, ca pregătitori ai unei dezvoltări naționale. Pe acele vremuri pline încă de întunec, căci nu cunoșteau, gazuri asfixiante, gloanțe dum-dum, submarine pentru călători inofensivi și aeroplane ucigașe pentru femeile și copiii orașelor, nu i-ar fi trecut prin minte nici celui mai sălbatec caporal de meserie că o cucerire înseamnă dreptul de a prăda pe oricine de orice, de a ucide civili pentru motive închipuite, de a băga cai în biserici—cum nici Turcii n'o făceau decât prea rar!—, și toate acestea numai pentru a storce și a desnaționalisa.

Și atunci, în veacul când biserica, de orice lege și de orice rit, era sacră și pentru cel mai îndrăzneț liber-cugetător și pentru ateul cel mai fanfaron,—căci altfel cum s'ar fi păstrat neatînse în curs de atîta timp miile de biserici ale țărilor noastre!—,cînd supt străini puteau trăi toate amintirile, ba chiar și toate speranțele, cînd erau generali cari țineau ca prezența lor trecătoare să se păstreze prin opere de utilitate publică, și astăzi încă întrebuițate, nu se impunea țărilor noastre nicio schimbare de obicei, nicio pervertire de datină. Afară de oastea care trecea și era găzduită în trecere, afară de generalul care represinta în fruntea cîrmuirii altă putere supremă decât a Sultanului tot boierii, alcătuiți în Sfat administrativ, cîrmuiau țara, după o rînduială din care nimic nu fusese înlăturat. Până și pecețile cele vechi erau păstrate de aceste Divanuri, a căror corespondență se purta liber în limba românească.

Dar e mai bine așa, și mulțămim brutalilor cuceritori de astăzi. Să fie închise bisericile la marile hramuri, cum sînt închise școlile de spirit național și scumpele noastre instituții de cultură. Fie bine venită francheța sălbatecă prusiană și neputința de a-și

ascunde turbarea a Bulgarului! Germania, care nu ne va putea omori totuși, va vedea cîndva folosul pe care ni l-a adus ocupația ei de astăzi, cu toate ororile și umilințele ei.

Ea însăși, cu puterea ei de acuma, cu solidaritatea înlăuntru, cu nespusa ură defensivă în afară, e opera lui Turenne, care a ars Palatinatul și a lui Napoleon I, care a dat decrete în Berlin. Acest element de reculegere și întărire sufletească lipsea fericitei României a lui Vasile Alecsandri, trăind ca și Suveranul după Imnul Regel, „în pace și onor”. Ce ni lipsea, ni dă astăzi Falkenhayn și Mackensen

Și-i asigurăm, fiind Valahii lui „ține minte”, că vom plăti-o la vreme cu vîrf și îndesat. *Orice dușman al Germaniei, Bulgariei și Turciei, oricînd și pentru orice, se va putea adresă la noi. Să fie sigur că nu vom lipsi la apel!*

10 Ianuar, 1917.

Divizia XV-a

Regele mulțamește în deosebi, în cuvintele cele mai călduroase diviziei a XV-a, pe care a pus-o la hotar „ca să păzească pămîntul Patriei” și care și acum, din vară în toamnă, din toamnă în aspra iarnă de Ianuar, „a rămas neclintită cu toate atacurile furioase ale inamicului”.

Aproape jumătate de an acești oameni vrednici au dus lupta îndîrjită a datoriei lor de Romîni și de ostași în văile și pădurile unui Ținut de munte pe care, nu numai că-l cunosc foarte bine, dar l-au întărit, printr'o muncă de fiecare clipă, punct de punct, în așa fel încît trupele germane și austriace, care aveau neapărată nevoie de acel colț de țară, n'au putut răzbi decît cu cele mai mari greutăți și ca să fie imediat aruncate înapoi. Și tot județul a fost, informat și asigurat asupra acțiunilor care se făceau pentru apărarea lui. Iar, cînd a fost vorba de odihnă și pentru acești viteji de o unică statornicie, înfiptă în pămîntul țerii, ei s'au rugat din toată puterea sufletului să fie lăsați acolo—unde *li place*.

Cine au fost acei cari au putut încălzi și căli până într'atita sufletele soldaților încredințați lor?

În frunte au stat generali ale căror nume nu le însemnăm

aici fiindcă ele vor fi însemnate în întâiele rînduri ale gloriei defensive românești din 1916, într'un timp cînd se vor putea atribui fiecăruia pe deplin meritele pe care și le-a cîștigat.

Cîteva cuvinte însă despre acela care, colaborator al comandanților de divizie de până acum, e chemat astăzi să ia conducerea întregului grup de operații.

Îmi aduc aminte de începuturile prieteniei noastre Era la 1907. Se vorbea de pătrunderea străinilor, Austriecii, în țară pentru a zdrobi pe țeranii revoltați, și erau oameni cari, în criminala lor lipsă de patriotism, îi doriau ca să se perpetueze un vechiu regim de nedreptate socială. Atunci, în casa mea păzită de forța publică împotriva instinctelor sanguinare ale arendașilor bulgari și greci, turbați la gîndul că li scapă buna pradă care e țeranul român, Vlahul prost și supus, a venit un finăr căpitan, care era însuși fiul primului ministru, și mi-a spus aceste cuvinte pe care nu le voi uita niciodată: „Dacă ar pătrunde străinul, cel d'întăiu ofițer care va alerga contra lui în fruntea țeranilor revoltați, voi fi eu“.

L-am văzut mai tîrziu desfigurat de lovitura cuiva care căutase un duel contra „calomniatorului“ armatei, vinovat că a semnalat relele și a cerut îndreptări, care n'au venit toate. De atunci polemica lui a încetat, dar munca lui nu. Cei mai buni ofițeri ai noștri sînt elevii lui, aș zice: credincioșii lui.

Înnainte de războiu, el a semnalat greutăți și primejdii asupra cărora trebuia să se oprească atenția cea mai străbătătoare. Avea și el păreri politice, care nu erau ale majorității națiunii și pe care și eu le-am crezut și le cred greșite. Dar, cînd s'a ridicat steagul, acest ofițer n'a fost decît apărătorul devotat al moșiei lucrate și apărute de neamul său.

Dacă aș spune însă cum îl chiamă acelor cari nu l-au găsit, ar fi singurul care s'ar supăra.

11 Ianuar 1917.

O gazetă românească în străinătate.

„L'Indépendance Roumaine“, în ediția ei autentică, apare la Iași și, date fiind împrejurările, într'o formă foarte bună. Ea lămu-rește, cum trebuie, asupra rosturilor și sentimentelor noastre, pe

străinii, prieteni și neutri cari se găsesc în mijlocul nostru și dăștiri folositoare, — întru cât nu strică zăbava firească a corespondenței, — străinătății. Era un lucru de îndeplinit și el se îndeplinește în chip onorabil și util pentru țară.

Dar să nu uităm că află n'ajunge. Dacă ar mai fi nevoie de exemple, al Sirbilor ar sta, plin de învățăminte, înaintea noastră. Cum am mai spus și altă dată în această foaie, Europa e plină de scrierile lor de propagandă, una mai bună decât alta și la care colaborează oameni de frunte ai nației. Iar rezultatul e că ațîția, cari încep a vedea în Transilvania numai „greșeala strategică a armatei române, sînt gata să lupte și cu dreptele pretenții moderate ale Italienilor aliați cînd e vorba de drepturile jugoslave între Alpii Iulieni și la Adriatică.

Din partea noastră, de la vechea agitație încoace, nimic, dar absolut nimic, — afară de valoarea morală a articolelor «talentului» Effimiu și de competența conferințelor «învățăturii» domn A. A. de Stourdza.

Deci, se va zice, e vorba de foi, de reviste românești în străinătate. Dar cine nu crede la noi că știe franțuzește, cine își refuză talentul de ziarist, cine nu s'a născut cu neapăratele cunoștinși sociale, economice și istorice? Și, mai ales, cine nu dorește, să fie, pe banii Statului și cu ifosul de agent politic, la Paris ori la vre-o Genevă sau Lausanne oarecare, fie și—ca să lăsăm pe mai puțin— la Nizza?

Nu, onorați apărători ai drepturilor noastre naționale, nu e vorba de aceasta, ci de ceva mai practic, mult mai practic.

La 1857 trăia într'o cămăruță din Bruxelles un tînăr care publică foaia revendicațiilor românești „L'Etoile du Danube“, și care cerșia galben după galben banii necesari operei nespuse de utile. El cetia toată presa europeană, alerga, reproducea și comenta; el traducea ce avea mai util presa noastră; el primia și tipărea articole de la un Kogălniceanu și alții, cari aveau de lucru acasă.

Ce mare lucru, cum vedeți, și ce lucru ușor! Nu s'ar putea relua oare și astăzi? Nu de pretențioșii numelui, averii, titlurilor și importanței lor politice, cari au umplut lumea pentru a scăpa de orice primejdie și de orice muncă pentru țară! Ci de vre-un biet băiat harnic și devotat, cum s'ar găsi fără îndoială, de vre-un ofițer

rănit, de Henri Stahl, să zicem, al cărui picior a fost sfărîmat de glonț și care face azi instrucție recruților la Roman, de și e cel mai potrivit pentru aceasta, și ca stenograf și vechiu subdirector al Agenției Romîne.

O simplă întrebare cui poate dispune

11 Ianuar 1922.

Datoria cea mare

Prin aceste rînduri, pe care aș dori să le fac cît mai convingătoare și mai calde, mă adresez către toți aceia cari, în grade și situații deosebite, înfățișează ceia ce noi numim, cu o nesfîrșită iubire, pentru vitejia, pentru încercările și suferințele ei, armata noastră, armata României, armata poporului românesc întreg și a viitorului acestui neam.

Știm tot ce a făcut și știm de ce n'a putut face mai mult. În țara unde și femeile din sate spuneau pe cale ofițerilor noștri în retragere că, după ce și-au dat bărbatul, fiul, fratele, ar dori să aibă ele însele în mină o armă, un mijloc de luptă oarecare pentru a lovi în străinul aducător de desonoare, acești ostași pot privi în ochi fără sfială și pe criticul cel mai înăcrit și mai aspru. Va veni o vreme cînd va trebui să înceteze cîrțirile pe care numai arare ori le-am auzit din gura ofițerilor combatanți.

Această armată, care e cea mai scumpă comoară a noastră, trebuie să se refacă, afară de eroicele trupe care luptă încă la hotarul de Sud-Vest al Moldovei. Întru cît a înaintat această operă și cît mai este de făcut, nu e locul să se discute aici. Și competențele cele mai nediscutabile nu se cade să fie limbute în asemenea împrejurări și dintre subiectele de flecărie, unul ar trebui să lipsească fără îndoială: convorbirile despre fapta armatei și despre viitorul care o așteaptă. Ofițerii mai ales sînt datori să nu-și comunice între ei și mai ales să nu comunice publicului decît lucruri care să cuprindă sau un mijloc de învioreare sau un sfat bun și practic, care să se poată îndeplini îndată. Altfel, în cele mai multe cazuri, e o faptă zădărnice, în unele chiar o faptă rea, o crimă aproape.

Cine judecă aspru împrejurările unei retrageri n'a cetit niciodată o singură pagină din cărțile care le descriu. Dacă s'ar fi uitat

pușintel prin povestirile care cuprind și nenorocul și durerile marilor epopei militare, ar vorbi altfel. Căci în fiecare din ele va găsi suferinți care nu sînt mai prejos de suferințele noastre.

Ar vedea și acolo grozăviile asupra cărora *trebuie să deschidem ochii pentru a mîngîia și a îndrepta, nu pentru a cleveți*. Dîmic din miseria omenească n'a fost cruțat unor oameni cari aveau altă experiență și disciplină decît noi. Bătrînul general Pilat, care a fost sub șeful de stat-major al lui Bourbaki, în războiul din 1870 al Franciei, v'ar putea spune cum, după înfrîngere, 150.000 de Francesi flămînzi și desculți — căci bocancii furnisați de Godillot nu se potriveau, și oamenii n'aveau nici ciorapi, nici obiele, ci-și sîngerau picioarele pe zăpadă și pe ghiață — s'au îndreptat tot prin țara lor, spre adăpostul prietenos al Svițerei, dar nici 10.000 n'au ajuns acolo și aceia erau în cea mai mare parte degerați și schilozi pe viață. Nu mai vorbim de patimile, în acest războiu chiar, ale armatelor, austriece din 1914.

Cea mai dumnezeiască, deci și mai omenească, din cărți, Biblia, nu e doar în zădar, de la un capăt la altul, un strigăt de durere la care în Evanghelie răspunde mila. Între aceste sfinte datorii omenești trebuie să se învîrtă scurta viață a noastră — mare povară și mare binecuvîntare: asprimea față de sine în suportarea oricărei dureri și duioșia față de alții, de oricare alții în mîngîierea suferinței lor.

Dar din orice povestire de blăstăm și amar reiese și o îndreptare: lucrurile omenești se strică lesne, dar nu e unul din ele, până la moartea stăpînă, pe care hărnicia și solidaritatea omenească să nu-l poată aduce spre bine.

Și aceasta e datoria noastră. În cazul în care ne privește pe toți, cu mîndria noastră de azi și viitorul nostru de mîine, ea înseamnă. *să ni facem din nou armata, dacă nu mai multă, dar și mai oșelită sufletește și inzestrată cu toate cele de nevoie pentru luptele de mîine.*

Nu poate fi o stare de spirit mai ticăloasă decît a omului care se crede plătit, odată pentru totdeauna, față de soartă. *Dobînda darului vieții trebuie s'o plătim neconținut până la capăt, și asupra mărimii ei nu avem dreptul a ne tînguî, cît ni se cere și oricînd ni se cere, trebuie să dăm.* Soldatul slăbănog care, într'un moment

de lașă desperare, își trage glonte în mîna stîngă pentru „a scăpa“ și e pus la zid și împușcat, nu e mai vrednic de înfierare și de pedeapsă decît acela *care-și mutilează sufletul lui însuși* pentru a denega societății, țerii, nației, serviciile datorite

Nu s'a mintuit războiul. O spunea vechiul președinte american : războaiele pentru interes se pot întrerupe oricînd printr'un pact potrivit cu împrejurările; acelea însă care pornesc pentru un principiu, fie chiar și în legătură cu interese mai puțin respectabile, acelea nu se pot mintui decît prin biruința aceluia principiu. Și războiul acesta e dintre ele.

Mai mult : pentru noi a fost o luptă pe care ni-a cerut-o onoarea națională. Această onoare cere însă ca nimeni să n'o poată tăgădui, ci victoria să se adauge jertfei pentru a închide gura tuturor. Să se știe bine că, dacă azi nu-și ieau revanșa luptătorii din 1916, ei nu fac decît să zăbovească această răsplătire pe care o datorim mai ales națiilor ticăloase care din vecinătatea României au alergat să ia parte la despoierea și însîngerarea ei. *Nu voiți, — și nu din ordin, ci din toată inima — războiul cel nou pe care vi-l cere și cea d'întăiu datorie? Ei bine, să știți că veți fi chemați a-l purta mîne, și fără aliați ca acei de azi, sau el va cădea asupra copiilor pe cari-i iubiți une ori așa de mult, încît patria vine în rîndul al doilea, și aceia pe care n'ați voit s'o lăsați văduvă va fi mîne o mamă nenorocită și fără sprijin în bătrînețele ei.*

Să nu se plîngă nimeni de greșelile organizației. *Acea organizație nu există doar în afară de noi toți; nu e unul din noi care să nu fie parte din organizația aceia.* E ușor lucru să dai toate pe sama altuia, care și el o dă pe sama ta. Și o țară liberă are mai puțin decît alta dreptul de a învinui neconținut regimul pe care și l-a dat, ci ea are datoria de a-l întregi și a-l suplini unde lipsește.

A considera Statul în afară de oamenii cari fac parte din el și prin care el trăește e o nebunie, îngăduită numai necunoscătorilor. *Statul sintem astăzi cu toții, îndată ce ne lăsăm puțințel la o parte pe noi ca să facem bine celorlalți.*

S'o facem ! Îndură, biet soldat purtat pe drumuri, îndură pentru tine însuși și pentru ai tăi; îndură căci au fost mucenici cari au îndurat și mai mult ca să vadă pe Dumnezeu față la față ! Ajută-te și tu însuși și ajută pe camaradul tău. Săteni săraci pe lingă cari

trec ostași rătăciți, deschideți ușa pribeagului care-și caută steagul, pentru el și pentru voi: aduceți-vă aminte că Sfântul Martin avea numai o mantie și că a tăiat jumătate din ea pentru ca s'o dea cerșitorului. Orașeni, cari ați fost apărați de fratele vostru acesta în zdrențe și flămînd, împărțiți cu el tot ce aveți; adunați-vă în societăți de ajutoare și ocrotire! Și voi, doamne care cercetați stăruitor spitalele, uitați-vă în jurul vostru, căci veți vedea și alte suferinți.

Iar ofițerilor, o nație întreață li cere să meargă cu toții și fără părere de rău acolo unde-i așteaptă acel războiu de mine, *al nostru, întâiu fiindcă e vorba de însăși țara noastră*, care nu se poate înlătura și pe care cu mîndrie și încredere trebuie să-l purtăm.

12 Ianuar, 1917.

Socialiștii și Războiul

Atitudinea socialiștilor din deosebitele țeri în cursul războiului actual e în adevăr interesantă, și în ea se cuprinde mai multă învățătură decît în toate discuțiile teoretice făcute pentru și contra acestei doctrine.

Căci nu trebuie să se uite—și de aceia se și uită de obicei—că socialismul nu e una din acele teorii metafisice, cărora li se cere numai să fie originală și „frumoasă“ ca să aibă recunoaștere un moment și ca să treacă apoi pentru vecie în muzeul formulelor pe care trebuie să le învețe studenții în filosofie. Și Socialismul nu e—ca înaintașii săi din Franța, pe vremea lui Saint-Simon, lui Fourier și a „părintelui“ Infantino, simplă dorință sentimentală de mai multă dreptate, mai mult bine și mai multă frăție între oameni,—dorință la care trebuie să se închine orice suflet nobil. Ba chiar socialismul nu mai este—măcar în Germania, care-și simte datoria de a retrage tot ea învățăturile pe care, cînd le-a crezut adevărate le-a proclamat în lumea largă,—nu mai este, zic, nici un adevăr de economie politică, așa cum i se părea lui Karl Marx și celor d'întăiu comentatori ai lui. Ci împrejurările și lupta au făcut din socialism instrumentul de partid prin care o clasă bine definită luptă pentru o mai largă parte, pentru o cît mai largă parte, din venitul producției la care ia parte, contra altei clase, tot așa de bine definită, al cărei interes e să păstreze pentru sine cît mai mult

Din acest venit al producției pe care o provoacă, o întreține și o supraveghează prin capitalul său, adică tot prin muncă, dar strânsă la un loc, și nu minile aceluia care a făcut-o.

Aceasta o vede toată lumea, dar socialiștii nu se învoiesc, de loc și nicăeri, a trece ca un partid oportunist, care nu domină împrejurările, ci se lasă condus de ele și care ascultă, nu de singura pasiune mare a iubirii poporului, ci de o sumă de patimi ceva mai mici. El oftează încă tot vechile doruri sentimentale și nu uită să amintescă principiile din vechia sa Biblie în care nu mai caută nimeni.

Dar acele doruri sentimentale îi impun să fie totdeauna contra sălbătăciilor de sport sîngeros ale castei diplomaților și iuncărilor de speța celor din Germania, iar acele principii nu pot cuprinde în ele legitimarea altui războiu de cît a singurului războiu de defensivă, care e pentru o societate ce este mișcarea de răspingere a unui mușchiu atacat, un act reflex.

În războiul de față însă, dacă în Franța socialismul mai scoate doar, după obicei, vechiul strigăt revoluționar, inspirîndu se mai mult de la evenimentele din 1789 decît de la Marx al Germaniei, dacă în Camera Italiei el urmează datoria sa de a face zgomot mai mult decît toate partidele celelalte la un loc, dacă, însfîrșit, la Petrograd el înseamnă numai tendințele spre o prefacere violentă a stărilor de lucruri actuale, în Germania e altfel. Oricît de mult răsunset ar fi avut dreapta și nobila protestare a lui Liebknecht, oricîte tulburări ar fi provocat în cercurile oficiale ca și pe stradă, unde prigonitul, osînditul, întemnițatul a devenit un erou al luptei pentru pîne, oricît, în foaia oficială a partidului, „Vorwaerts“, s’ar vorbi, pentru a întreține popularitatea, de foame și de alte lipsuri ale nației, majoritatea socialiștilor germani sînt pentru un războiu pe care se fac a-l crede și îndreptățit.

S’au speriat de «militarismul», de „reacționarismul“, fie și numai da „egoismul“ engles ? S’au aprins de ură contra „tovarășilor“ din Franța și din Rusia, au devenit sensibili la „poesia cuceirilor“.

Nimic din toate acestea. Explicația e alta: una singură și foarte simplă.

Pentru Germania războiul iuncărilor și al șefului lor, al cugețătorilor de filosofie feroce și al adepților lor mai este și războiul

de expansiune economică a unui popor care, după socotința sa, nu crede că se poate altfel decât așa sau printr'o interzicere de avînt care niciodată nu poate veni *dinnăuntru*. Muncitorul german, cu odăița sa de baie, cu mica sa bibliotecă specială, cu teatrele sale și trenul său de plăcere, este, față de muncitorii din alte țeri, Rusia, Italia, chiar Franța, un adevărat *burghes*, un *boier*, cum am zice noi. La boierie însă scara de înălțare e fără margini. Și numărul robilor trebuie înmulțit cu orice spiță se suie.

Aceasta înseamnă însă, în lipsa mijloacelor de a convinge pe alții că ești supraomul care simte nevoia de a-i întrebuița pe dînșii ca suboameni, pentru că sînt, și cei mai deștepți dintre ei, «rasă inferioară» față de Neamțul cel mai bleg—, războiul: oricare războiu, cu orcine, până la ultima limită a puterilor.

Costă mult? De sigur. Dar și Germanii cunosc adevărul pe care noi îl îmbrăcăm în rostirea ironică: obrazul supțire se ține cu cheltuială.

Și de aceia socialiștii germani, ajuși de fapt *simpli exponenți ai sufletului popular*, aprobă.

E, de sigur, o întărire, prin reintegrare, a sufletului german, dar tot așa de sigur că în socialism e moartea, nu numai a Internaționalei, dar și a credinței în ultimile „principii” care-l susțineau și păreau a-l legitima.

15 Ianuar 1917

E neutralitate aceasta?

Am răscolit, cîteva zile, gazete, nouă și vechi, în care neutri din Olanda și Svițera, Norvegia și Danemarca, își arată părerea despre dezvoltarea războiului, și am ieșit din cetirea lor cu impresia dure-roasă a unei mari nedreptăți făcute țerii și nației noastre.

Înțeleg bine de ce unele din aceste foi tîpăresc aproape numai telegrame de izvor german, de ce totdeauna li se dă locul de frunte, de ce se caută chiar caractere deosebite pentru a îmbrăca în ele comunicatele Împăratului din Berlin. Simpatii „culturale”, pe care Germanii au știut să și le cîștige, cu orice preț.

Dar, pe lângă acest afișaj de telegrame într'o scumpă vitrină, după dorința fabricantului furnisor, mai este și o altă parte-comentariile.

Ele nu ni sînt favorabile.

Se va zice însă: asemenea aprecieri sînt făcute *real* și *imparțial*. Ori nu e adevărat că am pierdut lupte, că am făcut o retragere, că o parte din teritoriul nostru e ocupată de dușman? Și ce are neutrul *cu noi* ca să ascundă aceste lucruri ori să privească la ele cu alt ochiu decît al socotitorului rece de rezultate?

Francesii au publicat acum de curînd o broșură: «Puteți fi neutri față de crimă?» Adecă de crima nedreptului atac german, a urmării unor scopuri odioase, de stoarcere și desnaționalizare, a întrebuițării celor mai ticăloase arme: jaful și vărsarea sîngelui nevinovat. Iar încheierile broșurii spun: lăsați neutralitatea și, dacă vă e sufletul curat, veniți în rîndurile noastre ori, dacă nu este așa, îiși încaltea alături cu oamenii nelegiuirilor.

Nu vom merge așa departe Știm bine, prin cîte am suferit, ce riscă acela care, mai slab și mai puțin pregătit, se atinge de oarba mașină germană și înțelegem pe aceia cari nu văd măcar, în schimb, avantajii mari în legătură cu îndeplinirea unei sfinte datorii naționale.

Dar *un* lucru trebuie să-l spunem, avem dreptul să l spunem. Și iată care.

O luptă are încă *un sens moral* și o *valoare ideală*. Cum? A sări să aperi dreptul nu e nimic? A-ți jertfi ce ai mai scump nu merită o recunoaștere? A da cea mai înaltă măsură de vitejie nu cere o laudă? A suferi ce suferim noi nu face să curgă o lacrimă, nu smulge un cuvînt de mîngîiere? Ni se cuvine doar acea caricatură din New-York, reprodusă de norvegiana *Aftonbladet*, în care, de-asupra unei rubrici care spune: „iată idealul național român“, se vede pumnul lui Mackensen și pumnul lui Falkenhayn zdrobind armata și bogăția României?

Nu, cinstiți confrați, *aceasta nu e o neutralitate politică la care aveți dreptul voi, ci o neutralitate de conștiință, la care nimeni n'are dreptul.*

Înțeleg: nimeni care e măcar creștin. Ori trebuie să credem pe Multatuli, care a scris în Olanda și era un bun și mare Olandez despre anume interpretări burghese și moderne ale cuvîntului Aceluia care pregătește Scaun de judecată pentru dreptii și nedrepții acestei lumi?

14 Ianuar 1917.

«Vom muri de foame...»

„Vom muri de foame“, strigă în Germania o lume întreagă, dar nu ne dăm. Voim pacea, desigur, dar pacea noastră. Acea pace pe care nu îndrăznim a o precisa, așa de monstruase sînt condițiile pe care ar trebui să le rostim. O voim pentru a nu trebui să ne mai batem odată, ci pentru a dobîndi încă de acum dominația politică și dreptul de stoarcere economică asupra lumii.

Strigătul e sincer, în fanatismul lui nebun, și el are chiar nota unei mari frumuseți epice, — căci și foamea este una din formele cele mai strașnice ale suferinței omenești.

Lumea îl aude, dar și ea, din partea ei, nu vrea să se deie. Și ea voiește pacea, dar pacea tuturor și *pentru toți*, buna pace care poate dura pentru că, dacă n'a putut să înlăture orice nedreptate, n'ar mai lăsa niciuna care, zi și noapte, să strige dureroasă înaintea Domnului. Și, iarăși, îi trebuie această pace fiindcă nu mai vrea măcelul și ruina acestui cataclism fără păreche

Harden, asprul polemist german de la «Zukunft», a aruncat această soluție: să nu fie victoria Germaniei, fiindcă n'ar suferi-o lumea și să nu fie nici biruința celorlalți asupra Germaniei, fiindcă nici aceia n'ar fi dispuși să o sufere. Ci, *fără ultima încercare, cu urmări indiscutabile*, să se încheie încă de acum pacea concesiilor mutuale, fără jignire azi, fără dor de răzbunare mâni.

La aceasta se opune însă amintirea neștersă a lucrurilor care s'au întîmplat pînă acum, privescînd ruinelor îngrămădite, rana ce nu se poate închide în sufletele milioanei, sîngele lui Avel care nu se poate usca pentru ca să vie și ceasul iertării lui Cain.

Pacea nu se poate întoarce pe lume fără o sancțiune. Nu numai dramele teatrului o cer, ci și dramele, cu mult mai zguduitoare, ale vieții istorice.

Osînda trebuie să cadă asupra cuiva. Și ea nu poate atinge pe apărătorii dreptului, ci numai pe aceia cari s'au organizat, cu o demonică stăruință, nu pentru a-l învinge sau înlătura, ci pentru a-l exclude definitiv din lume.

Cine va fi acel cineva? Poporul german va îngădui, într-o revenire la conștiință, să fie *clasa lui dominantă singură*? Sau se va prezenta întreg pentru expiație?

În acest caz, el „va muri de foame“, dar nu de foamea pînii, ci de foamea iubirii altor oameni.

14 Ianuar 1917.

Imitatorul lui...

Cînd, la 1914, Germanii au pornit la luptă contra Franciei, pe care credeau s'o doboare dintr'o singură izbitoră, o fantasmă se făcea înaintea ochilor împărăteștii lor căpetenii și a generalilor din sfatul său suprem. Fantasma aceuia care acum o sută de ani pe aceleași cîmpii de luptă dăduse omenirii priveliștea celor mai înviesunate lupte și a celor mai vaste cuceriri.

— De ce nu și un Napoleon ?

Lovitura cea mare n'a izbutit. Cutare general s'a lăsat oprit în mișcarea ce trebuia să încunjure și să sfarme orice împotrivire. Puteri dușmane nouă au răsărit unde nu se așteptau făuritorii planului d'întăiu, condamnat înainte de a se împlini o singură lună de războiu. Oștiri imense s'au alcătuit acolo unde se bănuia numai puțința unor biete miliții puține și neexperimentate. Sufletul popoarelor s'a trezit pretutîndeni cu o elementară furie, căreia nimic nu poate să-i reziste. Și acela care pornise pentru a dărîma uriași aleargă acuma pretutîndeni, cu mîndria cuvenită, pentru a prinde pe unul mai mic decît dînsul și, mai mult decît afită, a-l prinde în grabă, nepregătit, ca nu cumva să se întimple și din partea acestuia slabul vre-un pocinog.

Neputînd impune pacea, o cere. Toate trîmbițele Împărăției cîntă furioase un imens: „iea-l de pe mine că-l omor“. Și, de fapt, omul se vînzolește turbat, chiar de ar fi să moară, numai să poată frînge încă un gîtlej în spasmele unei agonii fără folos. Zi de zi, miile de mii se cufundă în pămînt prin voia consumatorului de oameni.

Și, peste cîmpiile de măcel, unde pămîntul «distrus» de ghiulele nu mai poate da mormînte, va fi trecînd une ori, înviată prin acest acru miros de sînge proaspăt, fantoma *acelui* pe care *acesta* pretinde a-l imita. Simplu și fără fast — în mîntăluța lui cenușie, cu pălăriuța pe care nu strălucesc în argint și aur emblemele mării. Noapte de noapte el caută biruința și nu găsește decît masacrul. Caută gîndul creator, caută fulgerătoarea inovație, caută scopul luminos, caută marea epopeie care răscumpără prin proporțiile ei morale. Și nu găsește decît netrebnice șmicherii de ingineri, cărora nu li-a cerut niciodată secretul biruințelor. Un fior de suprem dez-

gust mișcă mântăluța, și genialul cap se clatină de durere și dispare. Războiul a ajuns a fi deci atîta și numai pentru atîta!

Va fi simțind omul cel trufaș de la Berlin această osîndă, de la o nevăzută instanță, mai competentă decît toate, asupra orgiei sale de sînge? Va fi simțind-o măcar cînd pe buzele i alunecă, în frazele de lăudăroșie bolnăvicioasă, numele însuși al lui Napoleon?

15 Ianuar 1917.

Noul Împărat Austriac

A începe o Domnie,—chiar și asupra unui bătrîn Stat care se luptă pentru ca din putregaiul lui să nu răsară energice State nouă—prin situația de umilit vicariu și poate și mai rău de biată unealtă a unui poruncitor aliat, care nu vrea să știe decît de sine și de interesele sale, e un rol pe care puțini oameni pe lume l'ar primi. Chiar și cînd acela care-și inaugurează stăpînirea e un tinăr neexperient, ca-Suveranul din Viena, care acum trei ani nu s'ar fi gîndit că așa de curînd îl așteaptă o așa de mare și grea sarcină.

Se va zice: naturi de acest fel se potrivesc cu împrejurările în loc să încerce a lupta cu ele. Ele ieau forma impusă de autoritatea care a căzut, inexorabilă, asupra lor, fie autoritatea unei rude, fie a unui ministru, cu atît mai mult a unui bătrîn coleg încoronat, înzestrat cu puternice însușiri de voință și cu un temperament ce, îmbătîndu-se pe sine, îmbată și pe alții și care, pe lîngă toate, ar putea spune cu tot dreptul că, dacă Austria a creat-o Rudolf de Habsburg, el, Wilhelm de Prusia, a înviat-o, din rămășițele culese pe cîmpii de înfrîngerea din Galiția.

Știu eu dacă această presupunere se poate menține?... Nu numai în dramele lui Shakespeare Moștenitorul de Tron nu samănă cu stăpînitorul. Se uită prea lesne că dinastiile au un suflet comun, care se vădește pe neașteptate în ceasurile mari și grele, că deci și în acest tinăr Împărat și rege există, și nu numai ca picături ale singelui transmis, cite ceva din acei strămoși a căror succesiune, care pornește ca legitimitate de la Carol-cel-Mare n'a fost îngăduit să o ia fiindcă aceasta displăcea parveniților din Berlin.

Și apoi nu hotărăște singur șeful încoronat al Casei arhiducale. Mai sînt și alții în acest cerc al Habsburgilor în care orice membru

e deprins a se complini cu energiile și talentele celorlalți, — ceia ce la Hohenzolerni se întâmplă cu mult mai puțin. E un strașnic bloc de tradiție dinastică, pe care-l mențin din rășputeri, întru cât n'ar ajunge propria lui inerție, nevoile catolicismului, care acolo guvernează, și interesele unei clase, care fără această dinastie n'ar însemna mai nimic.

Multe din aceste lucruri scapă din vedere acelor cari se opresc numai asupra lui Carol I-ii, Împărat al Austriei și Rege apostolic al Ungariei, și-l cîntăresc ca om, ca omul ce arată a fi și ce a fost până ieri. Privind puțințel împrejur, alte concluzii încep a răsări.

Și cine le întrevește nu s'ar mira dacă mine în plină *Mittel-europa*, prusiană, ar începe să strălucească iarăși la Viena vechile odoare, păstrate acolo, ale Împărăției, care, dacă nu pot readuce pe Carol-cel-Mare, nu se cer să împodobească pe Wilhelm-cel-Cruț.

15 Ianuar 1917.

Critice

E lucru recunoscut de cînd e lumea că singur succesul are lăudători. Doar nu fac așa numai ziaristii contemporani cari culeg impresia publicului și i-o restituie într'o formă mai mult sau mai puțin literară, dar și istoricii cari vin pe urmă cu bogata lor informație în brațe și cari, oameni disciplinați, salută și ei pe acela care izbutind, s'a îndvrenicit de plecăciunile tuturor și își fac datoria de-a arunca și ei o piatră acolo unde asupra celui ce n'a putut ieși la capăt în întreprinderea lui s'a grămădit în cursul vremii mormanul cel mare de bolovani și pietricele.

Dar nicio speță de curtenitori ai fericirii și ponegritori fără simțire ai nenorocului nu este mai antipatică decît criticul militar care-și face obiceiul de a constata că așa trebuia să se întimple și că, dacă el însuși are o parte din „geniul“ învingătorului, pentru nimic în lume n'ar fi fost în stare să facă greșelile învinsului.

Puteam scăpa noi de această soartă?

Ce aplause nu s'au ridicat din toate părțile cînd pasurile Carpaților au fost trecute de noi și cînd zi de zi înaintă cea ofensivă a cărei basă n'o cerceta atuncea nimeni? Cu cîte măguliri nu era întîmpinată chiar rezistența noastră în aceleași pasuri după apariția Germanilor în Ardeal! Să fi putut face același lucru până

la sfârșit față de întreaga armată nouă de Orient a Puterilor centrale și față de tot ce a putut culege Germania de pe toate celelalte fronturi unde s'a înregistrat în timp de trei luni o singură lovitură mai mare contra lor, o, atunci am fi avut și noi ceva din acea supremă înțelepciune pe care Dumnezeu a dăruit-o criticilor militari de toată mîna: mari generali luptători, „comandanți“ cari scriu la reviste de cuprins universal, strategii din Olanda cari doar să fi a avut a combata în viața lor revolta cîtorva sute de indigeni din Iava, nemulțămii cu prețul plantațiilor de cafea.

N'am izbutit însă într'un plan bine sau rău conceput,—n'are-a face pentru dînșii. Cu cîtă asprime se aruncă asupra noastră, pentru retragerea din Muntenia, unde totuși nu s'a îngropat armata noastră, muștrarea din toate părțile.

Unuia i se pare că ne-am încrezut prea mult în puterile noastre —ca și cum și-a putut închipui cineva, aici la noi, măcar o clipă, că putem ajunge la țintă fără acea ofensivă generală de care, dacă nu mă înșel, fusese vorba, cu oarecare solemnitate, în August 1916. Altuia i se năzărea că aveam o teribilă armată de „un milion“ (ascultați vă rog!) și că eram astfel nesfîrșit superiori numeric dușmanului. Un al treilea care uită că forțele noastre nu fuseseră schimbate, nu *putuseră* să fie schimbate trei luni în șir — cas unic în istoria războiului de azi—, își asigură naivii cetitori că două detașamente germano-austro-bulgare, lucrînd la distanțe periculoase, au fost de ajuns ca să ne silească la evacuare. Și atîția cronicari hazlii găsesc explicația în lipsa de „aparență“ a ofițerilor romîni, pe cari omul nostru i-a văzut pe stradă și i-a taxat îndată cu ochiul străbătător al adevăratului militar.

Le suferim și astea, știînd bine că nici un fel de prostie nu e mai țanțoșă decît aceia care se simte datoare a dovedi că e și specială.

Le suferim cu atît mai lesne, trecînd peste întăia impresie de amărăciune, cu cît sîntem siguri că armata va ști să-și ia o strălucită revanșă asupra motivelor căreia aceiași critici militari vor medita îndelung ca să-i găsească explicarea—mai știi?—poate chiar în batjocurile cu care ne gratifică astăzi.

16 Ianuar 1917.

Imposibilitatea biruinței germane

O biruință nu e numai un succes militar. E și o anume stare de spirit la învingător, nezugduita siguranță că a biruit, că va birui, că nimic nu-i poate zmulge roadele biruinței lui. Și e convingerea contrară la dușman: că e învins odată pentru totdeauna, că disputa cu armele în mână e încheiată, că pentru multă vreme încă el nu va mai fi în stare să deschidă procesul pe care o lovitură atotputernică l-a hotărît.

Cîte puteri mai are unul și cîte altul vine numai în al doilea rînd, dacă nu mai e sufletul care să fie în stare a le căuta pretutindine, a le organiza, a le arunca pline de nădejde, asupra protivnicului. Napoleon al III-lea spunea despre lupta sa de la Solferino că Împăratul Francisc-Iosif căpătase de fapt biruința, dar, fiindcă uitase s'o anunțe la Viena, ei bine, a anunțat el la Paris biruința sa.

Învinsul trebuie să se fi încredințat, înaintea de toate, că la învingător este o putere pe care n'o poate birui cu niciun preț contra căreia, orice ar face, el trebuie să rămîie inferior Une ori e un om de geniu sau de mare talent, un Napoleon, un Eugeniu de Savoia, căruia nimeni nu i se opune; alte ori o cantitate de trupe care nu poate fi întrecută de partea cealaltă; ori elemente de tehnică, de meșteșug pe care să știi bine că nu le poți descoperi, nu și le poți procura, oricît te-ai strădui.

Dar, cu toate isbînzile pe anume locuri ale Germanilor, cu toată trufașa lor afișare, cu toată îndărătnicia exploatării lor, cu toată ocupația unor vaste ținuturi în Vest, în Sud, în Ost, Puterile înțelegerii nu vreau să audă de pace, de acea pace care ar consfinți pretențiile germane, ba nici chiar de aceia care ar lăsa lucrurile în starea lor de astăzi. Aceste Puteri, care reprezintă de fapt peste trei sferturi ale lumii întregi, se pregătesc, din potrivă, de lupte nouă, și mai îndîrjite.

Și e firesc să fie așa, fiindcă orice element de convingere în ce privește înfringerea lipsește.

Un om de geniu, de mare talent? Doar n'o crede nimeni că Hindenburg, Falkenhayn și Mackensen sînt altceva decît tacticieni dibaci, cari reușesc une ori, cînd toate celelalte condiții, de număr și armament sînt date!

Număr covârșitor de trupe? Dar știm număra și noi și ni putem da samă că o anume suprafață de pământ nu poate da peste un număr de oameni. Armamentul? *Numai cu aceasta* s'au cîștigat succesele cele mari, s'a zdorbit oastea cu inimă mare a vitezei noastre Romîni. Dar usina englesă, usina francesă, usina italiană, usina, de furnisare asigurată, a Americii, usina nouă a Rusiei, depărtata usină a Japoniei n'ajung pentru a copleși singure usinele Germaniei și Austriei de care se țin doi aliați barbari care ei înșii nu pot fabrica?

Toate acestea fără a mai pomeni de bătaia lui Dumnezeu care se apropie: foamea.

Nu, triumfătoare Germania e, de fapt, învinsă. O spune nefeșul actul de conștiință sigur de sine care e refuzul de pace al Aliaților. Iar dacă pretențioșilor de la Berlin li trebuie și o argumentație pe cîmpul de luptă, unde vor mai lăsa cîteva milioane de oameni,— puțină răbdare și vor avea-o și pe aceia!

16 Ianuar 1917

România nouă

De România Mare s'a vorbit în de ajuns, prin discursuri de întruniri publice, prin înflăcărate articole de ziar, prin toate formele posibile de publicități.

Realizarea ei, după anume capete, trebuia să se facă foarte expeditiv. Austro-Ungurii erau ajunși la capătul mijloacelor lor, Germanii nu puteau desface de pe frontul apusean niciun singur soldat, cu Bulgarii ne aranjaserăm. Era vorba de o simplă ocupare, la „momentul” potrivit, anunțat, de altfel, inamicului cu o discreție de trebuiau, să-i țină urechile zi și noapte

Și, odată întemeiată România Mare, prin simplă lărgire a hotarelor sale, pe vasta scenă, creată de o biruință ușoară, s'ar fi desfășurat spectacolul obișnuit, pe care ațîția ardeau de nerăbdare de a-l prezenta, cu mijloacele de care dispun, la Brașov, la Alba-Iulia și la Cernăuți.

Nu știu cît ar fi folosit provinciile desrobite din această simplă alipire, care n'ar fi putut duce și la contopirea sufletelor noastre, care, în ce privește părerile despre Stat, despre interesul general, despre moralitatea publică nu erau întru toate asemenea. *Oricării*

creșteri de hotare trebuie să-i corespundă și o creștere de suflet, cum orice scădere de suflet amenință să aducă și o scădere de hotar.

Soarta a voit însă altfel. Ea ne-a smuls din brațele acelor corupătoare cu zîmbetul veșnic care sînt iluziile, și ne-a luat înapoi ea, mama noastră cea iubitoare și severă, la școala ei cea veche și aspră. Prin sînge și lacrimi ea ne curăță, prin durere ne înalță și în ce privește rostul fiecăruia în viitor, ea privește atent, cu nepărtenire, și statornicește chemarea fiecăruia după dovezile de adevărată destoinicie pe care le-a dat.

Prea mulți credeau că România Mare e aceia care va da România Nouă, și erau elemente de adevăr în socotința lor. Vedem acum că România Nouă trebuia să *preceadă* România Mare.

Sau încă mai bine această Românie Mare făcîndu-se după cumplitele încercări de astăzi ea nu va mai avea să ceară noi mijloace de îndreptare pentru cetățenii cei vechi. Ci, dela însăși creațiunea ei în dureri fără nume, ea va avea și necesitatea morală a mărimii hotarelor sale.

Păcat numai că nu vor mai vedea-o ațiția care poate, cu altfel de înțelegere a lucrurilor, ar fi în fruntea grelei lupte ce ne așteaptă în loc să îngrașe cîmpul luptelor care n'au fost încununate de isbîndă!

17 Ianuar 1917.

Iașul de azi

A mai fost cîndva Iașul de dăunăzi, blîndul Iași moale și cam trist, prins în mici griji de familie, de cerc închis ori și de coterie politică, dar, înaintea de toate, stăpînit, fără a-și da samă îndestul — căci doar aici au răsărit pe rînd radicalisme și socialisme trecătoare, dușmane ale tradiției! — de acea melancolie specială a glorioaselor ruine care de trei sferturi de veac îl încunjură? Unde ai mai găsi acel frumos, *limpede* Iași al iernilor cu zăpadă groasă, în care la fereștile pline cu lucruri frumoase și bune se opriau oamenii liniștiți, cari priveau îndelung la lucrurile mici cu care se poate face plăcere mare? Ori Iașul mișcărilor studențești, al luptelor pentru alegeri la «Centru», al întrunirilor de manifestare și protestare, al tineretului preocupat de ideale?

În loc, prin zăpada răpede terfelită și terciuită, trec soldați din toate țerile aliate, trec ostașii noștri întorși de la un front spre a se pregăti de luptă pe altul, trec, în grupe sau răsleți, pribegii tuturor ocupațiilor și tuturor claselor. Lupta, gloria, miseria străbat, cu aceeași grabă înfrigurată, locurile unde până atunci s'a purtat o simpatică melancolie și o poezie visătoare.

Pentru Ieșenii adevărați și vechi e o priveslite neobișnuită și ciudată. Orașul lor pare că s'a retras pentru a face loc unui drum mare, unui șleah bătut de toate nevoile și de toate nenorocirile. Mîne, cînd neașteptatul act de mare tragedie războinică se va fi închis, ei se vor întreba poate, din odăile lor gospodărești, de pe băncile școlilor din nou deschise, din grădinile plăcutelor sieste dacă în adevăr a bătut vre-odată vîful care a strîns la ei atîția oaspeți dintre cari mulți nu vor mai călca niciodată pe aici.

Dar este și cine să cunoască aceste vremuri. Marturii vechilor vremuri privesc din turnurile cojite de veacuri, cu ochii adînci ai fereștilor negre, la această desfășurare neconținută de oaste, la acest amestec de glorie și de suferință, la această pribegie neliniștită care-și caută drumul, zimbind cu ușurătate sau plîngînd cu amar, la aceste aspre bejenii de iarnă. Vor suna pentru morții luptelor de azi clopote care au vorbit și de alte jertfe, și ele vor vesti atunci și biruința pentru care soldații din 1916 s'au jertfit.

Iar, până atunci, din pacea lor silnică, din mușenia lor impusă o șoaptă pare că se desface, mărturisind. Și ea caută să ni spuie ceia ce de mult uitasem: că numele bun și țara întinsă se capătă pe această cale, *numai* pe aceasta!

17 Ianuar 1917.

Vrancea.

De două luni de zile mai ales neconținute lupte se dau în Vrancea. Cele trei văi care o străbat sînt pline de oștile noastre care apără cu o învierșunare înaintea căruia, cu recunoștință și admirație s'a închinat Regele însuși, acest colț de veche și mîndră viață românească.

Așa a fost în adevăr, de la începutul alcătuirilor noastre, acest colț de pădure bătrînă, acest sobor de muncele întortochiate, căruia, în vremea strămutărilor de populații, oaspeți slavî, de mult dispă-

ruși, i-au dat acest răsunător nume de Vrancea, pe care și l-a ales între toate, unul din cele mai frumoase talente ale literaturii noastre mai nouă.

Erau acolo dîrji țerani liberi, boieri fără diplomă de boierie fiindcă erau, pe locurile lor, mai vechi, mult mai vechi decît Voevodul și decît cele două țeri din care au făcut parte pe rînd, căci, întâiu apărători de hotar ai Statului întemeiat de Basarab, ei au trecut numai pe vremea lui Alexandru-cel-Bun și al lui Ștefan-cel-Mare al Moldovei eroică, în plină mișcare de întindere a hotarelor ei.

Și după aceia a fost aice, dacă nu „republica“ pe care și-o închipuia odinioară știința noastră istorică într'o fasă de romantică tinereță, un cuib de inimoși săteni liberi, cari nu ascultau de Vornicii domnești decît în măsura 'n care și aceștia se supuneau sfintei datini străbune.

Vrancea aceasta era un cuib de cîntece, un izvor de legende. Pentru că satele erau așa de adînc înrădăcinate în trecutul țerii țesut din aceste legende și cîntat în aceste cîntece. Dar și pentru că pe aici petrecea cu oile ciobanul ardelean, Mocanul, marele răspînditor al viersului popular, de pe o cîlnă pe alta, de pe o vale pe altă vale.

Și se poate zice că această Vrance era însăși icoana în mic a unității neamului nostru. Străjerul moldovean păzia din ziduri pe care fluturase odată steagul cu vulturul Țerii-Românești. Oameni din Rucăr și Dragoslave ascultau de chemarea la oaste a Voevodului Moldovei. Biserica lui Matei Basarab însemna la Soveja juruînța de pace a Muntenilor către Vodă Vasile din Suceava. Și iată-l pe acest fiu al Ardealului cîntînd din fluier ca un cîntec de chemare către viitor. Chiar fără s'o fi pregătit poetic Alexandri, „Miorița“ vrînceană ar fi putut să fie o armonioasă prevestire a unității naționale prin poporul țeran.

Nu e o simplă întimplare că străinul caută tocmai vechile vetre în care au ars cele d'întăiu focuri mari ale vitejeii românești creatoare de State: Oltenia lui Litovoiu, Argeșul băsărabesc, Cîmpulungul celei d'întăiu înjghebări orășenești, Dornele bătrîne, lîngă Cîmpulungul bucovînean unde expira usurpația austriacă, și această Vrance chinuită astăzi. Vor răsări de acolo flacări din nou și ni vor arăta nouă vechile drumuri ale descălecărilor de țară.

18 Ianuar 1917

Cine plînge pe Francisc-Iosif.

N'a fost suveran despre care să se fi spus mai des, poate în lipsă de altă temă pentru laudă, că e încunjurat de venerația și iubirea tuturor decât Francisc-Iosif, cu desele lui aniversări și jubileuri de bătrîn teriace care nu se dă. De ce nu erau mulțămite „popoarele sale”? De cîte ori călca în vre-o expoziție și cu zîmbetul blajin al unei oficialități obosește făcea complimentul lui obișnuit: «D-ta ai făcut aceasta! Foarte bine», ziaristul care urmărise pe augustul vizitator făcea să se observe că un fior de bucurie, am zice chiar de mîndrie națională, străbătuse spinarea celor de față. Dacă avea guturaiu și scăpa de dînsul, dacă ieșea la primblare pe vreme bună, dacă i se năștea încă un urmaș, toate erau prilej de mulțămire generală. Cînd se dădea, de vrăjmașii Austriei, asigurarea că Monarhia va ținea numai cît și viața „bătrînului”, era și recunoașterea acestei «iubiri» care lega pe orice bun Austriac, pe orice bun «supus» de figura Împăratului nemuritor.

Au trecut acum două luni în capăt de cînd la poarta criptei Capucinilor din Viena s'a presintat maistrul de ceremonii al Curții cerînd în zadar intrarea pentru «Împăratul», pentru «regele apostolic al Ungariei», pentru ca la urmă să se facă loc numai, după datină: «unui biet om cu păcate, fratele nostru Francisc-Iosif». Și ce s'a întîmplat oare cînd presupusa legătură de «iubire» a dispărut?

Se va zice că războiul a împiedecat lucruri care altfel s'ar fi produs de sigur: declarația de independență a Ungariei, răscoala Boemiei, reclamațiile tulburătoare ale naționalităților pregătite de mult pentru o ultimă socoteală.

Am crede că și fără marele războiu care amuțește gurile și înțepenește brațele tot așa ar fi fost. Căci legătura nu e în persoană, ci în sistem, imperialismul acesta tradițional avînd ceva din schimbătoarea imutabilitate a Papalității.

Și «iubirea» pentru Francisc-Iosif? Afară de cîțiva bieți Romîni din Ardeal culegînd vreascuri de speranțe uscate în pădurea austriacă, ea era un fenomen curat vienes, pe care-l proclama — și-l generalisa — presa din Viena.

Am fost și eu, cel ce scriu aicea, marturul vieții de toate zilele a acestui Împărat, ba chiar... *vecinul* său! Arhivele erau odată

în aripa dreaptă a vechiului Burg, între «Camera» de jos și «apartamentele private» din al treilea rînd, iar în al patrulea era biblioteca Arhivelor. Cînd lucram jos, de-asupra se desfășura la ceasurile unu, în sunetul muzicii militare, prînzul împăratesc, după care supt gang se auzia vuietul trăsorii care scotea pe moșneag la primblare, iar, cînd treceam sus, la gangul luminat cu lămpi și 'n amiaza mare, „gardistul de corp“ care mă confunda cu cine știe ce față luminată bătea din pinteni și saluta.

Această muzică de fiecare zi, această primblare pe același drum, același neschimbat zîmbet erau *o nevoie* pentru Vienes ca și Opera și berăria, și ele erau împlinirea unei datorii față de dînsul. Credea că i se cade. Și acum cine le mai dă? Deci este și va fi jale în Viena până ce acest punct de spectacol va fi înlocuit cu altul. Dar nici aici durerea nu ia forma îngrijitoare pentru o lume care asistă zilnic la masacre cum nu le ar fi putut da nici un Tamerlan turbat. Am văzut doar pe vremuri această populație primind, într'o noapte de vară, sicriul, ridicat sus pe simplul catafalc negru, al Împărătesei asasinate, și așteptarea era întreruptă, nu de zgomotul suspinelor, ci de al halbelor de bere care circulau fără întrerupere.

Se va consola și Viena prin alt articol de program. Și, într'un an de zile, nimeni nu va plînge pe Francisc-Iosif cel care a fost atît de iubit...

18 Ianuar 1918

Altfel de emigrați

Sînt șezeci și șese de ani aproape. Pe luntri turcești primitive, pe aspre ghimii fără locuri de stat și mai ales fără locuri de odihnă, arși de soarele toamnei calde încă, ori stropiți de roua amurgurilor și a zorilor reci, un număr de pribegi ai unei cauze pierdute plecau spre orașele Apusului. Cîțiva tineri idealști cari-și închipuiseră că o formă politică și socială se poate face și cu idei de împrumut, care abia de au atins sufletele; cîțiva senini visători cari credeau că are o trăinicie și steagul care nu e încunjurat de puști încărcate; cîțiva umanitari blînzi cari se felicitau că biruința lor — așa de înșelătoare! — n'a fost împlîntată într'o brazdă muiată cu sînge.

Au mers băieții de la 48 în Franța și aiurea, dar mai ales în Parisul marilor idei de prefacere a lumii pe bazele libertății și naționalității. Va fi fost vre unul pe care să-l ispitească într'acolo petreceri, cunoscute sau necunoscute, dulci răgazuri trîndave, calde culcușuri până la care să nu pătrundă nimic din vijeliile care desrădăcinau neafirmarea țerii lor? Nu cred. Și erau toți săraci ca vai de dinșii, neavînd în buzunarele lor supțiri nici titluri de rentă, nici cecuri la marile bănci din străinătate, nici rămășițele recom-penselor naționale. Îi găsi ai, adese ori cu femeie, cu copii, în grea lipsă, dacă nu în adevărată miserie, prin odăite ca pentru studenți, prin cîte un adăpost oferit de un prieten frances, ba chiar prin cutare sat de lingă marea Capitală, pentru că pe acolo viața era mai ieftină.

Așa au trăit, nu cîteva săptămîni, ci *ani de zile*. Și ei nu îurmăriau un războiu cu bune nădejdi, ale căruia progrese să fi nsemnat, zi de zi, apropierea ceasului cînd vor fi din nou la vetrele lor în țară liberată. Un asemenea războiu, cu prefacerile lui fericite, nu se putea gîci măcar în viitor, de și ei îl așteptau așa de mult, dorînd de el, cum spune Scriptura, «ca și cerbul de isvoare». Și, chiar cînd au început luptele nouă, cine putea să aibă vre-o siguranță că din ele va ieși tocmai întemeierea acelei Români spre care se uitau ca spre răsăritul unei stele întărziate aprinșii lor ochi de tineri?

Dar acéasta nu i-a împiedecat de a munci, în sărăcie, în isolare, în părăsire, a munci neconținut, unde se putea pune o vorbă, unde se putea strecura un rînd, unde se putea înrîuri un suflet, — pentru că, cine știe?, poate că va veni vremea ca toate acestea să folosească...

O, domnilor, cari plecați astăzi, înzestrați cu de toate, departe, unde nu se aud, azi suspinele ostașilor noștri întorși, gemetele populațiilor încalcate, plîsetele bejenarilor și unde, mîne, nu se va auzi cumplitul chiot de răzbunare al noii noastre lupte, căutați la Paris urma înaintașilor voștri. Poate veți găsi-o. Și veți călca înapoi pragul vechilor mansarde cu conștiința unei datorii care singură îndreptățește pe cineva să nu steie la căpătiul fratelui său cînd se chinuește!

19 Ianuar 1917.

Prin foame ?

Se știe că plîngerea obișnuită a Germanilor: e aceia că se întrebunțează contra lor pentru a i reduce mijloace care nu sînt propriu vorbind cele militare. De mult încă ei vorbesc de copiii lor cari n'au lapte spre a putea crește și a face de acum în douăzeci de ani ce fac părinții lor acum, de bolnavii lor cari nu-și pot hrăni neputințele după prescripțiile medicale, de o întreagă lume nevinovată căreia corăbiile engleze li taie hrana silindu-i a se ținea numai cu cartofi mai mult sau mai puțin stricați. Și presa exaltată a desperării de azi amenință că se va reîncepe războiul de submarine—ca și cum astăzi am avea un armistițiu —, că în apropierea coastelor engleze și franceze se va scufunda orice vas, al oricărei nații, cu orice încărcătură, pentru ca măcar, dacă pierе de foame Germania, Anglia să nu huzurească.

Și după ce se vor isprăvi aceste grozave lucruri sîntem siguri că vom auzi același strigăt de indignare: ne-ați silit la o pace neprielnică, ni-ați luat provincii, nouă și aliașilor noștri; dar aceasta nu scade întru nimic dreptul nostru la hegemonia mondială. Și anume pentru că ne-ați flămînzit. Și ce fel de biruință este aceia prin foame ?

Dacă s'ar fi încercat o astfel de armă într'un războiu cum se făcea pe vremuri, între armate, evident că ar fi o îndreptățire în plîngerea germană. Dacă este să fie această nenorocire a distrugerilor de vieți omenești în masă, moartea se poate da altfel și altora decît prin flămînzire acelor cari nu țin armele în mînă.

Dar, așa cum este războiul de azi — și cum n'a mai fost altul —, Germania l-a voit, ea l-a pregătit îndelung, ea l-a „utilat“, cu grijă, cu știință, cu dragoste, am zice. Ea a cerut himiei, nu numai gaze asfixiante pentru soldații dușmani, nu numai licvide aprinse care se poată fi împrōscate asupra lui, ci și flacoanele de morvă de la București ori pastilele incendiare pentru case particulare, în Belgia. Ea, Germania oficială și militară, a format planul grandios și infam, de a înarma un popor întreg — odată nobil și uman — pentru îngenunchierea, stoarcerea și, la nevoie, distrugerea restului omenirii.

Celelalte popoare, cărora nu li se recunoaște—pur și simplu—

dreptul de a trăi, nu se gîndesc la o operă de distrugere asămănătoare. Nimeni n'a strigat: moarte Germaniei. Dar idealul de teribil egoism al actualei Germanii, acela trebuie distrus, cu orice preț distrus, cu orice suferință, a oricui, și, deci, să se dea voie, și a Germaniei însăși, care nu lasă loc de trăit nimănui în oarba trufie a nebunei sale ambiții.

Pentru binele rasei omenești, prin orice mijloc, deci, da, și prin foame

20 Ianuar 1917,

«Ca să nu ni se puie
viața în pericol....»

Am avut înaintea mea un lung act înzestrat cu multe iscălituri, prin care un număr de funcționari financiari cereau ministrului lor să ia măsurile convenite pentru ca să li iasă de undeva o leafă în pribegie, iar nu să fie siliți a se supune măsurii luate de alt ministru, acel de Războiu, prin care oamenii de vrîsta lor erau poftiți să între în rîndurile armatei. Aceasta, spuneau cei vre-o treizeci de semnatari n'ar voi-o, «ca să nu ni se puie viața în pericol». Funcția chiar care li s'ar da ar trebui să fie de așa natură încît această viață prețioasă să fie cruțată.

Deci niște mișei, cari-și refușă Patriei serviciile, cari tremură la gîndul că ar putea să steie în fața gloanțelor, cu urmări Doamne ferește, pierzătoare pentru acea pielcică de care vorbiau și cei șapte preoți, dispuși și ei a servi țerii pe căi asigurate, după «realizarea dealului național»! Atîția oameni tineri și voinici nu sînt decît niște îfugari cari se gîndesc la singură viața lor, fără a-și da samă că o țară trăiește cu atît mai sigur, cu cît mai mulți din fiii ei ard de dorul morții pentru dînsa.

Va fi și acest sentiment, dar este mai ales altul.

Nu se poate ca acești treizeci să fie de o potrivă de fricoși, căci, frați buni, dintr'o păreche cu tremuriciu, să fie, și încă n'ar putea să dea exact aceiași dovadă de mișelie. Și apoi fricoșii nu obicnuiesc a vorbi așa de limpede. cît de puțină inteligență să aibă, ei tot vor găsi scuse frumoase și «onorabile», invocînd aptitudini speciale, mari talente sedentare, geniu de birou. ori măcar,

ca popii noștri, dorința lor de a vedea neapărat cum „se înfăptuiește România Mare“, cea ce de supt țărina glorioasă a unui cîmp de luptă este, vai, imposibil.

Dar toți treizeci au aceiași convingere nezugduită, pe care o vor păstra și după cetirea acestui articol: că, adecă, ei *nu datoresc* acest serviciu, că el nu e, *pentru dînșii*, că ostenelele drumurilor, nesiguranța hranei din fiecare zi, trivialitatea murdară a tranșeelor, până și la primejdia morții (ferească Dumnezeu!), acelea sînt lucruri pentru țerani, pentru lumea cea de jos, dela care ei au scos birurile pentru Stat și remisa lor, — într'un cuvînt, pentru acei cari „n'au învățat carte“.

Aceasta e marea, miserabila rătăcire. Ațiția alții o împărtășesc și, fără a face petiții de atîta sinceritate către ministrul respectiv, știu, păstrînd aparența serviciului adus Patriei, să «nu-și puie viața în pericol». Și ei fac parte din vasta asociație a «cărțurarilor», cari au învățat carte, de sigur — fie și numai atîta cîtă se cere pentru a fi perceptor —, dar n'au înțeles nici până acuma ce înseamnă a învăța carte.

Inseamnă, o frații miei întru învățătură, o colegii miei întru știință, să faci în deplină putere a conștiinței cel puțin atîta cît face, ca sacrificiu a egoismului său, din simplu instinct, acel sărac care luptă și azi, pe unde a mai fost lăsat, și va lupta mine și mai îndrîjit, pentru țară. Ai fi tu acestuia un exemplu, în loc să-ți fie el ție o mustrare.

Cînd toată lumea va fi înțeles aceasta — că se învață carte pentru a-ți îndeplini orice datorie mai bine și mai din greu, în loc să scapi de toate numai pentru că ai știut să treci cu un convenabil 4 sau 5, timp de atîția ani de zile, la «toate materiile», atunci multe lucruri vor fi alfel. Și se va putea zice atunci că „școala a dat biruința“, cum s'a zis de Germania de la 1870, în loc să trebuiască a spune, ca astăzi, că «înfrîngerea a dat-o școala».

20 Ianuar 1917.

Lipsa . . .

Să vorbim și de unele lucruri care dor pe toată lumea azi și o îngrijorează pe mine, de și trebuie să mărturisim că ea se

oprește tot la obișnuitele plîngeri zădarnice către Statul-providență, care ar trebui să facă toate cele din nimic.

Nu sînt lemne într'un oraș pe care-l încunjură strălucite păduri ca acelea de la Bîrnova, ce se continuă, cu admirabile desişuri până la mănăstirea Dobrovăfului și la gospodăria-moedel din Poienii Regelui. Nu sînt legume, nu sînt lăpturi, nu e altceva decît, cu sau fără zăbăvi, pînea noastră cea neagră de toate zilele.

Și atunci? Să iasă din pămînt lemnele, să iasă din pămînt morcovii, să aibă fiecare untul de întins pe pîne și cel de gătit bucatele..

Dar lipsesc mijloacele de transport? Ce are-a face: să fie!

Întăiu o mică observație: strigă mai tare cine tot mai are ceva sau în măsură să-și procure. Alții tac, sufăr, și uneori—mor.

Nu trebuie să moară nimeni, căci omul e scump într'o vreme cînd sute de mii de vieți se sîng în fiecare zi. Iar cei cari au cu ce striga și pentru ce striga să-mi îngăduie a face un apel la omenia lor și a tuturora, care nu poate fi înlocuită prin nicio funcțiune de Stat.

Pentru aceasta voi pune cîteva întrebări marelui nostru dușman: egoismul, totdeauna activ în folosul său și totdeauna nemulțămît.

E adevărat că pe la moșii apropiate sînt încă mari cantități de grîu, ba încă netreierat, și coșare pline de porumb?

E adevărat că mii de fugari ar fi bucuroși să taie lemne în pădurile apropiate?

E adevărat că pivnițele atîtor oameni cu precauțiune gem de alimente ca pentru luni întregi de zile?

Și, apoi, în materie de transport:

E adevărat că atîția și-au păstrat încă și caii și vitele și căruțele?

E adevărat că atîtea automobile destul de încăpătoare nu sînt, ca să zicem așa, în circulația publică?

Și, acum, o ultimă întrebare:

Ceasul al unsprezecelea n'a sosit ca să înțeleagă orcine că nimeni nu poate trăi mulțămît în mijlocul nenorocirii, și în mijlocul foametei sătul?

Cine are ceva de declarat, s'o facă din vreme; cine are ceva de oferit, să ofere până se mai poate aștepta. Își vor cîștiga

și o liniște a conștiinței de care nu s'au putut bucura până acum.

Căci altfel Statul va interveni, cu mină de fier, cum *trebuie*. Și știți ce va face atunci? În loc să dea și mai mult celor care țipă fiindcă socot că tot n'au îndestul, li va mai lua ceva pentru dreapta și sfînta egalizare cu cei cari tac poate fiindcă, de mult, nu mai au nimic.

21 Ianuar 1917

Nu numai milostenie, ci muncă!

Mii și mii de oameni se adună prin orașele moldovenești, strigîndu-și foamea și frigul prin fețele lor stîNSE, prin zdrențele care-i acopăr neîndestulător, prin mersul groaznicii oboseli care-î apropie zilnic de moarte.

Afară de bestiile — încă destul de multe — care n'au măcar inima unui plantator american care trage față de robii săi negri toate consecințele pielei albe cu care l-a înzestrat Dumnezeu și care cred că pot trăi în bine și după ce a crăpat calicul care li-a muncit până atunci, — nu e nimeni care să nu se simtă prins de milă față de suferința lor și să nu li dea ajutorul ce poate; o pîne, un ban, un lemn, un adăpost.

Numai cît, lasă că n'ajunge, dar mai este ceva : lucrul are și o lature morală.

Nu e nevoie să mai spunem odată că această nație a avut și până acum prea mult cultul unei carități care scutește de muncă. Poate chiar calicia *de sus* a fost calicia cea mare, și-mi aduc aminte de nobilul domn care, acum cîțiva ani, se prezenta în fiecare Sîmbătă la «scumpii săi amici» pentru a li cere contribuția de cinci lei.—*Voyons mon vieux!* Și pe urmă se suia înapoi în eleganța trăsură care-l adusese.

Dar, vorba e, acuma cînd, pentru a reface uriașele ruine ale războiului, pentru a-i plăti strivitoarele datorii, care se vor urca, dacă mai merge cîtva timp tot așa și la sutele de miliarde, se cere o activare sălbatecă a muncii omenești, noi facem o imensă școală de cerșit pentru acest tineret care ar putea crede, ferească Dumnezeu, că cerșitoria face parte din atributele eroismului?

Nu, să nu-i umilim azi și să nu-i corupem pe viață. Munca sfințește, însănătoșează, înalță. Să li-o dăm!

Să li-o dea Statul și comunele. Ce nu lipsește în orașele noastre, al căror ev-mediu oriental e abia spoit cu inscripții moderne? Și ce nu s'ar putea face pentru a se pomeni această îngrămădire a nenorocirii, fecundă totuși în opere!

Și să li-o dea particularii, cari n'au desperat doar de existența mai departe a țerii și doresc ca în Patria mai mare să aibă o gospodărie mai bună. E greu oare ca în fiecare oraș să fie o bursă a Muncii prin care să se știe, nu numai că este cineva refugiat dar și ce știe să facă în refugiul lui?

Un întreg capitol de educație națională poate fi deschis astfel de toți aceia cari n'au ilusia periculoasă a unei lichidări naționale în desertare, inerție și cerșitorie.

21 Ianuar 1917

Un Stat care nu va fi: Ucraina.

O, ce mare era planul de totală transformare a Europei, pe care-l alcătuiseră Germania, pentru folosul tovarășilor săi, al neutrilor cu aspirații naționale și al popoarelor subjugate care-și arătaseră nemulțămirea! Rusia aruncată în interior. Putere mai mult asiatică de acum înainte, avînd ca mări deschise pentru expansiunea ei doar Oceanul Inghețat și Caspica, iar de-alungul Mării Baltice, apoi pe Vistula, pe Nipru, pe Don chiar și pe Cuban, pe tot litoralul Mării Negre tot State „liberate” pentru viitoarele apetituri austriace și chiar germane, întru cît, bine înțeles, nu era vorba chiar de anexiuni imediate.

Între aceste State era să fie și Ucraina. Și, pe cînd oasele Cazacilor lui Mazepa se înfiorau în pămînt la vestea că sosește ziua răzbnării pentru Pułtava, în anume cercuri de la noi domnia o mare bucurie că în sfîrșit vom căpăta la Răsărit un dușman cu care se va putea trăi, arhiducala, habsburgica Crăie pur nemțească a Ucrainei „înviate”.

După atîtea asigurări prin cărți de știință, prin articole de revistă, prin conferințe, prin ziare, austriaice, germane și... românești, ne așteptam, chiar acei cari n'am crezut niciodată că poate învia supt formă națională neastîmpărul Cazacilor și supt formă politică anarhia Nizovilor și a Zaporojenilor, la nelipsita apariție a noului

și marelui Stat pe care, vezi Doamne, era să ne răzimăm, care era să ne garanteze și chiar să ne tuteleze oarecum. Așteptam să vedem răsărind un nou steag, inventat de-a dreptul, fiindcă Bogdan Hmilnițchi n'a avut niciunul, să învățăm o nouă Capitală, căci revolta ferănească de odinioară n'avea cetate de Scaun, să salutăm un nou uns al Domnului stăpîn peste Rusnecii Bucovinei, Galiției și altor Ținuturi.

Cînd colo, asistăm la momeala polonă, la făgăduiala unei noi Lituanii, mai grozavă decît vechea Litvă care a fost, la anume pregătiri de viitor în provinciile baltice. Și Tatarii Crimeii, cari doar nu trăiau decît cu gîndul unei apropiate liberări, și aceia și-au avut expozițiile științifice și politice pe la Berlin. Vor fi fost și amatorii vreunei republice ciuvașe sau morðvine prin Siberia. Dar de Ucraina, nimic

Nici un biet discurs înnamtea găgăuților dintr'un întunecat colț de provincie germană, nici un articol în gazeta specială a unui sat de frontieră, nici o ediție românească de nou prospect liberator,— nimic.

Împotriva acestei călcări de cuvînt protestăm. Ori ce?, e vorba ca din independența Ucrainei, articol important din marele spectacol politic de mine, să se aleagă tot atîta cît din Statul cehomorav pe care „Comandamentul-general“ prusian îl făgăduia la 1866 în ceasul unui vechiu desastru austriac care s'a uitat?

22 Ianuar 1917.

Moștenirea lui Bismarck

Cînd, după ce pe mult timp vor fi distrus puțința oricăror legături de simpatie și prietenoasă colaborare cu alte neamuri, după ce vor fi lăsat în urmă, pe cîmpiile, restituite vechilor stăpîni, ale Belgiei, Franciei, Poloniei, Romănei, milioane dintre ai lor, în locul cărora străinii vor trebui să fie chemați ca să ajute la munca națională, după ce vor fi înscris în analele omenirii cel mai sălbatec și mai stupid măcel ce s'a pomenit vre-odată, făcut cu mijloacele științei celei mai dezvoltate, care e prostituită pentru astfel de usagii, ostașii germani se vor întoarce în mijlocul unor populații hămesite, decăzute fizicește, descurajate și hotărîte ca în veci să nu mai dea

banul și singele ei pentru asemenea filhării împărătești, ei vor trebui să puie coroana du recunoștință la picioarele Bismarckilor de bronz cu care bucuria pentru 1870 a împodobit toate orașele Imperiului.

Căci și vor avea de ce. În adevăr lui Bismarck, marele cap creator și stăpînitor al acestuia, îi datoresc ei sforțarea uriașă și zguduifoarea catastrofă. Dacă Wilhelm al II-lea n'a realizat, cu încrederea oarbă a personalității sale, îndrăgostită de sine și sigură de mistice legături cu un Dumnezeu de usagiu personal, un ultim punct de program al cancelariului căruia Orientul nu-i zicea nimic, el a tras ultima consecință a stării de lucruri pe care a creat-o uriașul dărîmat de dînsul cînd a inaugurat „noul curs”, așa de pușin nou, al politiceii sale.

A face dîintr'un mare număr de State care nu se înțelegeau totdeauna între sine și pe care străinul le putea întrebuița unele contra altora, o mare Împărăție, a da astfel unuia din cele mai mari și mai harnice popoare ale lumii un singur cadru politic, care să-i permită a munci solidar, fără stoarcere din partea nimănu, la opere de cultură, materială și morală, din care să profite și omenirea întregă, a fost o faptă dreaptă și o faptă mare. Unii spun că de ce Napoleon al III-lea a îngăduit-o, necugetînd la ce putea să fie de pe urma unității germane contra proprieii sale țeri, cum, de altminterea, i s'a adus aceiași învinuire cînd a fost vorba de unitatea italiană, pe care nu numai că a permis-o, dar a și ajutat-o. E vorbă degeaba: sînt lucruri care trebuie să se îndeplinească; în loc să le scazi la măsura ta e ceva mai bun de făcut: să te ridici la înălțimea lor.

Dar cine face Unirea germană are o datorie, dacă nu e totuși, cu toată grandiositatea planurilor sale, cu toată arta fină prin care le realizează, un simplu empiric genial, mergînd dela un fapt la altul, fără perspective mai largi decît activitatea și viața lui însuși. Anume aceia de a căuta ca sprijin statornic al creașunii sale urmărirea și servirea pretutîndenii a principiului însuși prin care opera ce a făcut capătă o îndreptățire și o legitîmare.

De ce trebuia însă ca lumea să privească, de voie, de nevoie, cu pagubă, cu ciștig, acea reunire a tuturor puterilor germane, biruitoare contra discordiei din lăuntru, biruitoare contra Austriei, biruitoare, la urmă, și contra Franciei, care a fost proclamată la Versa-

illes, între icoanele învechite ale biruințelor pe care Luđovic al XIV-lea le cîștigase în puterea altui principiu, al voinței ăvine cobo-rite în ăinastii ?

Pentru cĂ naștile au dreptul de a trĂi cu toate puterile lor numai pentru scopurile lor.

SĂ admiși acest principiu însemna sĂ te ădeprinzi cu ideia Germaniei ăe la Rin la Vistula, oricite neajunsuri ar cuprinde pentru poporul tĂu, oricite primejđii i-ar pregĂti. Ba însemna ceva mai mult chiar: sĂ tolerezi, sĂ *dorești*, ca o nevoie ăe conștiință, o și mai mare Germanie, Germania integrală, ăeplină, cu adausul populațiilor vorbind aceiași limbă în provinciile Casei ăe Habsburg, singurele care mai rețineau o parte ăin moștenirea seculară a neamului german.

Dar aici Bismarck, ăușmanul «profesorilor», n'a vrut sĂ aplece urechea spre aceia cari ăe întregi ăecenii vorbiau rĂzboinicilor și ăiplomațiilor ăe consacărri și sancțiuni pe care sĂbiile însingerate nu le gĂsesc în trupul ăușmanului pe care l-au rĂsturnat. IuncĂrul empiric, creator ăe fapte care sĂ frĂiascĂ prin sine și pentru sine, sprijinindu-se doar pe combinațiile fecunde ale unei minți trecĂtoare sau pe interese materiale care se schimbă ăin zi în zi, virtuozul genial și echilibratul minunat s'a gĂndit mai mult la puțința, ce i se oferia, ăe a face sĂ strĂluceascĂ propriile lui mijloace ăe inteligență și ăe voință ăecit sĂ se puie modest în serviciul acelor puteri uriașe ale naturii pentru care geniul uman nu e altceva ăecit un accident fĂrĂ însemnĂtate al capriciului lor.

Pentru cĂ un nou atac contra Austriei ar fi fost o provocare contra Puterilor care îngăduiseră zărobirea Franciei imperiale, pentru cĂ temerile ăe viitor ale Rusiei se cereau a fi cruțate și bĂnuielile Angliei înșelate, el s'a gĂndit numai la o *consolidare ăe Stat*, în loc sĂ se aprindă ăe o și mai mare rĂvnă pentru o *indeplinire națională*. Bucuros ar fi fost și ăe o mai îndelungatĂ ăăinuire a legăturii cu puternica Rusie, mĂgulitĂ în prejudecățile ei absolutiste, ăar, cĂnd la 1878, a avut sĂ aleagĂ între prietenia ruseascĂ și cea austriacĂ, a optat hotărĳit pentru aceasta ăin urmă. Prin tratatul ăin Berlin, impus Rușilor, el a ăeschis astfel, larg, ărumul Austriei în singura ăirecție unde se putea întinde, în Orientul turcesc.

Austria însă, fie și în forma ei contaminatĂ cu Maghiarii

— Habsburgii făcându-și o haină politică asemenea cu pantalonii Svițerilor Papei, în care un crac e galben și unul e roșu —, nu poate să se fie de sine, dar încă să înnainteze! Și totuși ambiția de cotropire, sprijinită pe vechi tradiții, nu i-a lipsit niciodată. Boj-băind și șchiopătind a intrat ea în infernul balcanic, pentru ca nu odată, la strigătele ei de ajutor, Germania să alerge.

Întăiu cu neplăcere, murmurînd că e smulsă de la ocupațiile absorbante ale politiceii sale interne. Apoi s'a deprins. Ceva mai târziu, a căpătat gust. Firea lui Wilhelm al II-lea în sfîrșit a făcut-o să se pasioneze. Tutorul de la început ajunse a lucra astfel pe sama lui proprie.

Dar Statul german industrial, furios și nebunește industrial, ca orice novice și ca orice parvenit, poporul german îndulcit la ban și la plăcerile acelea pe care, cînd erau la Paris, le afurisea cu groază, căutau debușeuri pentru marfa produsă cu nemiluita, terenuri de colonizare pentru prisosul, produs tot cu nemiluita, al populației. Puteau să caute alte continente, unde se cere însă modestie, răbdare și mai ales fact, toate însușiri pe care parvenitismul încrezut le desprețuiește. Dar Turcia era mai aproape și ea era idealul în asemenea materie: un *vacuum*, un spațiu imens gol de muncă, de credință, de patriotism, întinzîndu-se de la Uschiub până la Basora și la capul Bab el-mandeb. *Peste neputința austriacă se ajungea astfel la agonia otomană.*

Aceasta însemna însă: lupta, pe viață și pe moarte, cu Rusia pentru Balcani și Asia Mică și pentru Mesopotamia, pentru Oceanul sudic cu Anglia. Și mai însemna ceva, ce vedem noi astăzi: imposibilitatea materială de a birui într'însa. Însemna în sfîrșit ralierea în jurul Rusiei chiar, nu numai în jurul Angliei, a acelor aspirații naționale asupra cărora Germania nouă, întemeiată totuși, numai și numai pe principiul național, predicat trei sferturi de veac, prin filosofie și poezie, prin etnografie și filologie, prin istoria literaturilor și a civilizațiilor, omenirii întregi, trecuse cu un despreț de sec diplomat unit cu scuturarea din umeri a brutalității iuncărului.

Odată, pentru a face plăcere aliatului austriac, Bismack spusese vestita vorbă că pentru chestia Orientului n'ar jertfi «oasele unui soldat pomeranian». A jertfit totuși, în 1878, toate sforțările diplomației sale, pentru a face serviciu asociaților din Viena. Iar

acela care i-a urmat la conducerea ambițiilor și poftelor germane îi sacrifică azi, nu un soldat pomeranian, cu carnea și oasele lui, ci floarea tinerimii germane, temelul de energie umană al Imperiului și, în acelaș timp, viitorul Germaniei și onoarea uneia din cele mai frumoase civilizații morale

Cine merge în contra faptelor singure, zice azi «profesorul», e pedepsit numai pentru că nu le-a văzut și prețuit după cuviință; cine merge contra principiilor, oricine ar fi el, acela e distrus, în esența însăși a operei sale.

21 Ianuar 1917.

Zădărnicii

Toate civilizațiile sînt pline de forme. Ce lucru mare au însemnat odată, la începuturile lor, căci omenirea e zgîrcită, cu atenția și iubirea ei nu primește niciun adaus de muncă sau de povară până n'a bătut multă vreme la ușa închisă înnoirilor! Pe urmă însă agerul drumeț de veste nouă s'a găsit bine la colțul sobei și acolo s'a prins de bunul somn din care nu ține să se deștepte. Cu vremea chiar nici nu se mai poate deștepta!

Vine însă o clipă neobișnuită. Trăznetul cade pe căsuța aceia unde oaspetele nemișcat se confundă acum cu mobila. Cine are viață mai multă ajută, cine totuși are viață scapă. Iar veșnicul adormit se mistuie în flăcări. Mai tîrziu, cînd ceilalți se vor întoarce înapoi pentru a reclădi ce a stricat focul, nici nu vor băga de seamă că nu mai e muful din colțul vetrei; li se va părea numai că e mai mult spațiu și mai multă lumină—și se vor bucura.

Așa va fi în focul acestui cumplit războiu, nu numai cu ațiția oameni, dar cu ațiția categorii sociale, strălucitoare, dar inutile, cu ațiția factori politici pe care nimeni nu-i băgase de seamă că au ieșit cu totul din us, dar și cu anume elemente și ramuri de știință, cu anume concepții și cu anume idei care nu vor mai încărca mîntea școlarilor.

Iată acest socialism, care, așa de gălăgios în timp de pace n'a putut împiedeca izbucnirea războiului nedrept în țara chiar unde se pretindea mai tare, și nici nu i-a putut împlînzii cruzimea, cum azi nu-i poate scurta durata. Iată această Biserică romană care mormăie neutralități latinești lăsînd să se vadă că mîna-i întinsă

către subsidiile tuturor, n'are fulgere pentru nimeni. Iată acea filosofie din care nu picură asupra omenirii în suferință nici atîta mîngîiere cît din cea mai simplă și mai joasă formă a religiei. Iată această literatură care, în de obște, așteaptă intrările triumfale pentru a-și lua pasul de defilare.

Zădărnicii!

Și omenirea are prea mult de lucru ca să le mai sufere după ce le-a recunoscut.

24 Ianuar 1917,

O manifestație englesă care s'a pierdut din vedere

În Novembre trecut, la Kings College din Londra, vechiul și bunul nostru prieten d' Seton Watson a ținut o conferință despre România, arătînd că ea a intrat în războiu mai ales pentru a-și liberă frații din Ardeal. D-sa a calificat situația acestora ca un ade-vărat ilotism. Combătînd vechi prejudecăți englese, a observat că legea naționalităților, cu care se laudă Ungurii, n'a fost niciodată pusă în aplicare, și ultimile evenimente i-au servit ca să arate că România știe ce risc primește prin hotărîrea ei, „cel din urmă om de pe stradă“, a zis d. Seton Watson, trebuie s'o recunoască acum. A înșirat, în continuare, motivele, de interes și de prestigiu, care au făcut ca Germania să cadă cu toată greutatea ei asupra noastră. „Atitudinea Germaniei față de România a fost cea mai bună dovadă despre scopul Germaniei în Orient. A o zădărnici e și o cerință a onoarei și una a creditului Puterilor Înțelegerilor“. Conferința, într'o formă mai deplină, a fost publicată apoi în revista „Europa Nouă“ a aceluiași.

Necunoscute ni erau însă discuțiile care au urmat Iată-le după foaia din Boston, «*The christian science Monitor*» de la 11 ale lunii

«Sir Arthur Evans, propunînd a se vota mulțămiri președintelui și conferențiarului, a spus că orice s'ar întîmpla, Romîinii își vor reținea locul între popoarele europene. Intrarea României în războiu a pus pe totdeauna un capăt unei situații periculoase. Acest pericol

care nu exista mai puțin în anume înalte cercuri ale Regatului Unit decât aiurea, era că se putea ajunge la vre-un compromis cu acea putere maghiară care era satelitul Germaniei și centrul silințelor ei virtuale în Orientul apropiat. Solemna îndatorire în care Puterile aliate au intrat față de România a pus un capăt definitiv acestor încercări și acestor intrigi, în oricât de înalte cercuri s'ar fi aflat ele.

Dr. Burrows, rector la Kings College, a sprijinit moțiunea și a propus următorul mesagiu către biroul Universității din București pe care a cerut să-l poată trimete cu voia auditorului: „O mare adunare a Universității din Londra, strînsă la Kings College, ca să asculte o conferință despre România și Ardeal de dr. Seton-Waston supt presidenția ministrului Romăniei, trimete cele mai călduroase salutări Universității din București și entusiaste urări pentru biruința vitezei armate românești și liberarea Ardealului de nesuferitul jug străin. Legați inseparabil de Franța eroică și aliați statornici ai Italiei și Portugaliei, ne bucurăm că încă una din națiile latine a tras sabia pentru cauza libertății Ne îndatorim la tovarășie loială de arme și așteptăm (*look forward for*) o intimitate neconținut crescînd între Marea Britanie și România“.

Era păcat ca aceste cuvinte, care n'au fost niciodată știute—din vina cui? —, să nu se adauge la acele nobile recunoașteri care cresc în lupta și suferința grea de astăzi, puterile de împotrivire ale acestui neam, din nou încercat de soartă.

24 Ianuar 1917.

Unirea cea nouă

Ne așteptam numai la clipele înălțătoare cînd ne vom vedea pentru întăiași dată cu frații noștri din Ardeal și Bucovina, scăpați de supt stăpînirea străinului. Înțeleg acea clipă cînd amenințarea unei întoarceri răzbunătoare a dușmanului n'ar mai fi amenințat, cînd regimul militar, de rezervă și de precauțiuni neapărate, ar fi încetat cînd s'ar fi întors la vetrele lor însfirșit liberate acei fruntași pe cari Ungurii, Austriecii îi luaseră în retragerea lor pentru a-i duce nu știu unde și cu ce scop. Cîte sînt să se împărtășească în asemenea momente: vechi speranțe pe care le-au murmurat bătrînii murind, mișcări sufletești mai nouă trezite în suflete de ivirea unei

culturi mai îndrăznețe, suferințe și umiliri îndelung îndurate cu inima sîngerîndă, dar frîntă nu, și, în sfîrșit, marea, neasămănata bucurie de a vedea în locuri unde numai românește se aude, unde Dumnezeu se laudă numai în graiu românesc, unde amintirile sînt numai ale neamului nostru, oastea românească și stăpînirea de pace a României, cu tot ceia ce aduce și tot ce poate pregăti!

Împrejurările, neașteptate pentru cei mai mulți și pentru toți dureroase, care s'au petrecut de la Octombrie încoace, ni pun în vedere și alte momente, de o și mai duioasă unire, de o *reunire* scaldată în lacrimi și luminată în razele celei mai curate bucurii.

E sigur pentru orcine cugetă altfel decît tirîndu-se greoi și fricos de la un fapt la altul prin întunerecul lipsei de judecată, că zmeul german va crăpa, cu toate făpturile imunde ale paraziților ascunși supt zalele solzilor lui. Se vor sămăna dinții lui și vor crește din ei uriașii morali ai timpurilor cînd omul muncitor nu va mai tremura, de hatîrul trîntorilor militari și diplomațici, pentru ceia ce-l așteaptă mine. Și atunci, pe Calea Victoriei, care va fi Calea Răzbunării, Regele Ferdinand va intra în cetatea sa de Scaun, și flori, frumoase flori românești, care n'au fost culese prin lagățile de deportare, vor cădea asupra trăsorii Reginei Maria și a copiilor Ei. Asprii soldați din 1916 se vor întoarce întineriți cu anul cel nou.

Atunci vom regăsi pe ai noștri. Ne vom cunoaște și totuși nu ne vom cunoaște. Mare va fi bucuria regăsirii fețelor care au fost, dar și mai mare bucuria descoperirii sufletelor care n'au fost. Două suflete colective, de dor și suferință, își vor grăi atuncea, unul de greutatea îndurării străinului, altul de mîndria de a-l fi biruit.

Și aceia va fi pentru toți Romîinii *cea mai mare zi*

25 Ianuar 1917.

Ce dă astăzi Moldova

Cine nu știe cu ce jertfă moldovenească s'a întemeiat Statul român unit la 1859! N'are decît să se uite cineva la acest vechiu și trist oraș al Iașului, cu bisericile lui uitate și fără parohieni, cu străzile lui de pe care se cojește asfaltul sfărîmat, cu splendidele curți boierești care de zeci de ani n'au văzut niciun moment istoric,

ncio mare veselie, cu Universitatea lui puțin frecventată, cu spațiul gol, ca pentru mii și mii de case, între culmile frumoaselor coline care au văzut atîta glorie.

În părăsirea ei, Moldova putea fi mîndră și numai de rolul pe care l-a jucat atunci. Ea n'a decăzut, cum se spune prea adesea ori, înjosindu-se actul pe care l-a făcut, ci sînge din organele ei, un moment amorțite până la o nouă creștere a vieții naționale, a fost aruncat în alte părți, care s'au împuternicit și inima, marea inimă nobilă, care a împins acel sînge, aducător de credință, de ideal, de poezie istorică, a fost acest oraș al Iașului.

Dar iată că a venit 1916. S'a întîmplat acum un lucru la care nimeni poate nu s'a așteptat. De pretutîndeni unde dominația străină a adus hibernarea tristă, înghețul și înțepenirea, valuri de sînge au pornit înapoi spre vechea Moldovă. Orașele ei nu mai încap astăzi de locuitori, casele cuprind une ori zeci de familii, se descoperă și cel din urmă colț nelocuit până atunci, cea din urmă fărîmă de pîne se culege pentru oaspeții cari vin necontenit, năcăjiți, înfricoșați, flămînzi.

Dar acest sînge s'a stricat în zilele bielșugului, ale grosolanului materialism, satisfăcut de sine, al lipsei de grijă și de milă pentru cel smerit și sărac. Otrăvurile trîndăviei, luxului și trufiei îl viciază. Iașul îl împospătează prin atingerea cu acel suptire aier de idealism care-l încunjură în tristeța lui. Încercările suferinței și lipsurile își îndeplinesc dumnezeiasca operă. Aierul proaspăt de eroism a pătruns și a înnoit acest sînge învechit și greu

Iașul își va face astfel opera lui. Acest sînge purificat îl va arunca iarăși, în palpitările eroice ale luptelor, către părțile apăsate și mortificate de străini. Și a doua oară rominismul întreg se va simți prin el mai puternic și mai gata de o viață nouă, întinerită....

25 Ianuar 1917.

Hotărîrea Germaniei

Prin glasul totdeauna solemn al bietului om în redingotă care se sbate între cistea lui firească, atunci cînd califică năvălirea Belgiei de act nedrept, și între lecția de filosofie politică pe care o primește zilnic, atunci cînd declară tratatele „petece de hîrtie“, Germania

declară dușmanilor și acelor neutri pe cari-i știe ajutători ai dușmanilor că de acum înaintea nu mai țină samă de restricțiile pe care și le-a impus ea însăși (nu America, să credeți!) și că va purta războiul pe Mare cu orice arme, contra oricui, numai să se isprăvească odată iar, ca îndreptățire, vechiul sofism al lui Clausewitz: că «umanitatea» în războiu e una singură, acea răpeziciune care împușinează numărul jertfelor, oricare ar fi mijloacele ce se întrebuițează pentru a «face răpede», — până la flacoanele de morvă și poate, mine, până la atentatele contra șefilor mai dirji și mai capabili (semnalăm acest important articol, care s'a uitat, cel puțin la enumerație).

Va să zică într'o anume zonă, foarte largă, orice corabie, bănuită că duce hrană sau mijloace de luptă dușmanilor, va fi scufundată. Doar de se face grație „amicilor“ americani de a putea urma, pe un anume drum și cu patentă în regulă, transportul de călători.

Ni închipuim cum va răspunde această Americă, după ce ea însăși a impus, cu toată puterea, supt același președinte care și azi stă în fruntea Republicei, respectul dreptului neutrilor și mai ales respectul celei mai elementare umanități. Nu știm, însă, dacă America împotrivindu-se până la războiu, unor asemenea măsuri, Germaniei pirate i-ar păsa chiar așa de mult și nu s'ar felicita mai curînd de încetarea acelei neutralități americane atît de strîns legate de Anglia, atît de pline de simpatie și de recunoștință față de Franța.

Cît privește pe ceilalți neutri, vor protesta ei numai tot așa de tare, și mai ales de efectiv, ca Papa, care nu-și poate apăra decît luntrea de pescari a Sfîntului Petru, de mult ancorată în Paradis? Se afirmă că Spania însăși ar merge până la ruperea relațiilor.

Din fericire, mai sînt și dușmanii.

De mult ei știau meșteșugul teribilelor *U* numerotate ale vikingului de contrabandă din Berlin. Au plase pentru ele în fundul mărilor, au pentru ele tunuri pe vasele de comerț. Ba Edison li poate da mijlocul de a li fixa locul exact unde se află submarinele. Și mai au un lucru pe care Germanii nu-l pot distruge cu toate

fulminățiile oratorice ale bietului Bethmann, „om onest“ în serviciul crimei: o flotă cum bandiții n'o au, și nu vor avea-o niciodată.

Și atunci la ce folosește declarația de azi, care spune fără a mira pe nimeni că Germania nu se dă înapoi față de infamie ?

Întrebați pe baba care tremură la ușa brutăriei. Ea vă va răspunde. Cancelariul i-a mai înșelat cu poveștile lui despre minunatele *Uboote* foamea pe încă vre-o două săptămîni. .

26 Ianuar 1917.

Așa e bine!

Cînd se dau lupte ca aceia de azi, între Puterile aliate, de o parte, și, de alta, între rușinoasa coalitie de barbari cu instincte medievale de simplă distrugere și cucerire, la care se adaugă moaștele păstrate în Austria ale Sfîntului Imperiu roman de nație germanică, e bine ca situația să fie cît se poate de limpede, ca să reiasă cît se poate de tare deosebirile fundamentale, absolute, între unii și între ceilalți, între principiile care se profesază într'o tabără și între acelea care au pus în mișcare pe cealaltă.

De la început, au fost prea mulți neutri. Numărul lor n'ar fi produs nicio mirare și nicio supărare dacă ar fi fost un războiu ca multe altele până acum, pentru un hotar, pentru o provincie, pentru o ambiție personală. Mulți au și putut crede, o bucată de vreme, că așa este. Și cînd spuneau, prin declarații oficiale și prin ziare, că războiul nu-i privește, pe ei care n'au nicio atitudine neapărată față de acel hotar, de acea provincie, de acea ambiție, cine ar fi putut zice ceva ?

E adevărat că Aliații au afirmat încă din cele d'întăiu zile la ce înțeleg să folosească silințele lor. Nu la deschiderea unui nou șir de războaie, ci la oprirea de multă vreme, dacă nu pentru totdeauna, a operei războinice, care tulbură o măreață și strălucită colaborație de cultură. Declarațiile acestea au putut fi crezute ori ba. Unii au văzut mai mult interesul teritorial, care nu putea lipsi, și aceasta i-a făcut să prefîndă, de bună credință, că altceva nu mai este.

Dar iată că Germania însăși se luptă din răspuțeri — poate a nu arăta că învinsă nu este *ea însăși, puterea ei* — ca să arăte că e vorba de un principiu, că ea represintă principiul forței fără altă îndreptățire. Ba mai mult și mai clar decît atîta, căci sînt multe

feluri de forță: *al forței de Stat, care se poate ridica în contra forței naționale ca și a forței morale. Dar Statul nu e adesea decât un produs istoric oarecare, în mîna și la îndemîna unei dinastii, unei caste oarecare. Și atunci cu ce drept cei omenirii să se jertfească pentru aceasta? Și din aceasta ce folos poate să scoată omenirea?*

Aceasta e întrebarea pe care au pîs-o, *din mijlocul intereselor lor, Puterile beligerante. Acuma însă, în afară de orice interes, o pun neutrii de pînă azi*

Și aici stă însemnătatea momentului

26 Ianuar 1917

Destăinuiri

Germania stăpînă pe văile și șesurile muntene, lăsînd Dobrogea „anexată“ în sama bunilor camarazi bulgari, s'a îngrijit să n'aibă marturi ai tratării teritoriului „pus în exploatare“ ca o simplă pădure bătrînă, bogată în esențe prețioase. De oare ce nu mai este la București un Rege, un Guvern, de ce ar mai fi miniștri străini, cari n'au pe lîngă cine să mai represinte țara lor? Deci, afară cu d-l Wopicka, afară cu d-l Vredenburgh, cu Americanul ca și cu Olandesul, deci cu toată lumea neutră, îndiscretă poate, căci represintanții Spaniei au urmat la Iași Curtea romînă!

Și, acum, pe lucru... Nu ne vede nimeni. Iar, cît privește reputația, cu aceia s'au căputat de mult cismele victorioșilor soldași ai Împăratului. Dacă «ieșim bine», ni facem ca la 1870, alta nouă. De iubirea popoarelor se știe că au nevoie numai națiile slabe, iar, dacă alții nu ne vor stima, ei bine, ne vom stima noi cu atîta mai mult, și pe două ori pe-atîta!

Ce-o fi pe urmă, vom vedea, și vor vedea și ei. Deocamdată oricît de bine păzit ar fi frontul german de către adăpostul nostru începem a vedea. Și văd și neutrii, cu sau fără represintant, și scriu în foile lor, care, acelea, ni vin

Aflăm astfel că pe căile ferate odată romîne merge zilnic peste hotar toală bogăția ferii în hrană și îmbrăcăminte, în combustibil și obiecte de artă. Ce nu trece prin pasuri iea calea Giurgiului, — o ruină părăsită, — pentru ca, pe podul de pontoane, să meargă

spre Rusciuc și apoi spre Constantinopolul flămînd. În acest timp populația satelor moare de foame, iar lumea din orașe, așteaptă dureros o bucată de pîne, în spatele străinilor, cari vin întovărășiți de soldații nației sau măcar graiului lor. Bonurile ce se dau țeranelor sînt nu numai nule, dar insultătoare; pe ele scrie: „Dumnezeu să pedepsească Anglia și să ajute pe bietul Valah“, ori: „pentru un porc două palme de la comandantul păduchilor“. Cete de soldați, cu ofițerii în fruște, fură prin magasi și amenință cu moarte pe „Valahul puturos“...

Aceasta, deocamdată.

Să plîngem? Nu! Avem altceva de făcut. Și apoi nația aceasta nu e la cea d'întăiu din grozavele încercări care alcătuiesc toată povestea ei. Multe le-am făcut la loc; le vom face și pe acestea. Și le vom face mai bine, mai trainic și mai frumos.

Mai curînd avem să mulțămim.

Îți aduci aminte, cetitorule, de pretențiosul leneș, care, în loc să ajute ca țara lui să se îndrepte, mormăia: Ni-ar trebui o administrație germană? Mai întilnești pe fostul student în Germania, recunoscător pentru pomana unei diplome «de Orient»? Te mai supără negustorul care visează ciștiguri ca la Berlin? Și te mai umple de indignare străinul din țară scofîndu-ți ochii cu modèlele nemțești, inimitabile?

Pentru toți aceștia lucrează comandamentele imperiale din teritoriul ocupat: pentru ei și pentru cine-i crede. Și pentru că nici o altă lecție nu putea prinde, sîntem nesfirșit de recunoscători

27 Ianuar 1917

Gesturi inofensive

Unii din confrății noștri au dat la lumină lucruri urita despre a căror săvîrșire la București știa toată lumea, de și un sentiment de scîrbă oprise până acum publicarea lor.

E vorba de acele cîteva persoane, cu o reputație ușor ciștigată și dibaciu menținută în lungile și sterpele noastre lupte de partiđe, care, «pentru a ocroti populația», au rămas în teritoriile ocupate, ba au făcut și o întinsă propagandă ca să rămîie cît mai

multă lume „cunoscută“, menită să-i încunjure azi, ridicându-li importanța, și să li formeze mîni, în noile lupte, criminale pe care le pregătesc, o devotată gardă personală. E vorba de acei funcționari înalți cari n'au ascultat de ordinele formale ce aveau de a întovărăși Guvernul, ci supt deosebite pretexte, a căror zădărnicie a ieșit răpede la iveală, au rămas ca să salute — și să și ajute — pe străin. E vorba de oamenii temerilor și speranțelor, ai rancunelor și calculelor, cari nu vreau să știe de altă Romănie decît aceia care se resumă în chivăra cu bold a Excelenței Sale glorio-sului mareșal Mackensen. Într'un cuvînt de toți acei oameni cari au uitat elementarul precept moral: că, oricare ar fi convingerile unui om, oricît de sincer ar fi luptat pentru a le face să biruiască, nu-i este permis nimănui să nu urmeze steagul țerii, contra oricui s'ar fi ridicat și în orice mîină s'ar găsi, că a-ți părăsi Regele în ceasuri de nenorocire e o infamie, nedemnă de un om cu cît de puțină creștere a sentimentelor sale, că a întinde, pentru orice scop, mîna dușmanului plin încă de singele apărătorilor Patriei este un act de care și obrazul unui brigand ar trebui să se înroșească.

Acești oameni încep a vorbi prin ziarele ungurești și austriece, căci cele germane au griji mai serioase. Ei arată greșelile noastre, ei semnalează «slăbiciunea» Regelui, ei proclamă nulitatea Parlamentului și totuși, îndrăznesc a pomeni de independența țerii și de viitorul ei.

Ar fi de vorbit mai pe larg de îndărătnicia unora, aparținînd unei epoce isprăvite, de tumele cutezătoare ale altuia care ieri încă aproba războiul și declara Francesilor că trebuie dus pînă la capăt, de viața fără orientare morală a celor din jurul lor, dar ceva ne oprește de la această desgustătoare sarcină, care ne-ar duce în anticamerile căsărmilor germane din Bucureștii ocupați.

E sentimentul adînc că o eră s'a încheiat și că a răscoli în putreziciunea mormintelor ei e de prisos. Și nu felicităm nici pe străinul care cu desfătare soarbe aroma cadaverică a descompunerii lor.

27 Ianuar 1917

Tirpitz

Măsura sălbatecă pe care a luat-o Germania pentru a îmblinzi pușintel foamea de pâine și biruința a civililor ei și pe care, în așa de ipocrite forme, arată acum față de neutri că a înțeles-o altfel și că e gata să introducă în folosul lor schimbări care n'ar atinge principiul însuși, nu se datorește blajinului Cancelariu, feroce numai când are ordin să joace acest rol. Ea e datorită unui întreg partid care, de ani de zile, s'a străduit să zmulgă războiul și care nu se lasă descurajat de nicio neizbindă, ci stăruie să se recurgă la ultimele mijloace, în credința că *astfel* biruința se poate câștiga.

Acest partid e alcătuit din multe categorii omenești. În el vei găsi vechi declamatori pe tema chemării pe care, o are Germania, și Germania singură, pe lume, vei întâlni oameni politici cari încearcă astfel să și refacă o faimă. Nu vor lipsi, firește, ofițeri cari au învățat la școală după Clausewitz și profesori cari se închină după crezul lui Treitschke, fără a mai pomeni o lume întreagă pe care o stăpânește, în materie de concepții, nebunia împrumutată de la Nietzsche. Dar dintre ei toți unul se ridică, în care poporul german, înșelat și orbit, mînat către prăpastie de fantasmale ce i s'au vrăjit, prizonitoare, din urmă, vede, nu numai pe omul care a găsit calea cea dreaptă, pe acela care din toate puterile sufletului său luptă ca ea să fie urmată, ci și pe un zdravăn șef militar și pe însuși preparatorul, plin de răbdare și de devotament, al operei „mărețe“ ce este să se îndeplinească.

Acest om, popular între cei populari, e amiralul Tirpitz.

El și cu Hindenburg sînt oamenii cei mari ai Imperiului, ai coaliției întregi, aceia cari au altare la Stambul și Sofia, la Pesta și Viena ca și, mai ales, la Berlin. De dînsul ca marinar sînt legate azi toate speranțele, precum de cellalt ca generalisim au fost legate până acum toate triumfurile. Împăratul magnilocvent și neastîmpăratul său fiu se pierd în umbra acestor mărimi neasămănate.

Și faptul că *acești* șefi pot să joace un asemenea rol arată calitatea însăși a războiului.

Unui Ibsen i se părea, la 1871, că biruința legată de un Bismarck, Moltke și Roon n'are nici prestigiul moral, nici frumuseța poetică și că deci e o ispravă mare, poate, dar totuși o *faptă mică*.

Și el ridică în fața acestora și a celor mai mici decât dinșii marile icoane de legendă și chiar cite o figură de istorie adevărată ca a lui Carol al XII-lea. Iată, spunea el, *adevărații* eroi, adecă aceia prin cari omenirea, capitalul ei sufletesc a sporit.

Ce ar zice astăzi severul apărător al dreptului neștirbit pe care-l are conștiința îndreptată către adevăr, de ce trăsnete ar fi capabil stilul lui de prooroc dacă ar vedea în fruntea ucigașilor omenirii pe Hindenburg și acum și pe Tirpitz?

Pe Hindenburg, bătrînul general de rutină, din bunul simț al căruia, atent pentru greșelile dușmanului, n'a scînteiat o singură idee strategică nouă; pe Tirpitz, administratorul harnic al departamentului Marinei, care nu-și va scrie niciodată numele alături de al unui Nelson?

Iar noi iată ce zicem. Și-a făcut Dumnezeu milă cu bieții oameni cînd pentru hidoasa meserie de azi n'a prostituit însușiri mai mari decât ale lui Tirpitz scufundătorul!

28 Ianuar 1917

Nobleța Germanilor

— Cu ce se laudă —

Lupta pe care am dus-o cu Germanii se desface astăzi împede în liniile ei de căpetenie. Nu voi discuta aici pregătirea; voi afirma însă un lucru care nu se poate tăgădui: că ar fi fost foarte greu ca, date fiind puterile pe care le aveam înaintea noastră — mașini și oameni — să fi făcut mai bine.

Nici nu mai e nevoie să se recapituleze argumentele. De ajuns să amintim că de o parte era cea mai dezvoltată industrie de pe lume, cea mai înaintată organizare de cultură materială, un popor de 70 de milioane tirînd după sine încă mai mulți sclavi, cari toți au vrut să se împărțesească de onoarea „distrugerii“ noastre și, pe lîngă toate, experiența pe care o poate da un războiu de doi ani și selecția pe care o poate introduce între conducători iar, de alta, — ce știm că sîntem.

Germanii ei înșii au recunoscut la început surprînderile pe care le-au înfilnit în Carpații romîni. Regimentele noastre de vînători și grăniceri i-au uimit. Infanteria noastră, în genere, li-a insuflat

respect după ce au văzut cum știe să înfunde dintr'o lovitură a patului puștii cea mai solidă chivără și cu capul de supt dînsa. Nu odată au făcut artileriei noastre cinstea de a crede că o conduc cei d'întăiu artileriști de pe lume, ofițerii francesi. Astăzi încă la Oituz, în Putna, oriunde-i întîmpină, soldații romîni își fac în chip exemplar datoria.

Iată însă că acum altă tactică se adoptă, în comunicatele și presa germană, față de noi.

Germanii sînt un neam puricător din fire. Cum au pus mîna pe hîrtiile noastre, au început să caute prin ele, febril, ce ar putea desonora o armată, cu care știu ei bine că n'au isprăvit încă.

Am văzut ce au publicat până acum. O singură temă s'ar putea pleda pe basa lor: a pregătirii neîndestulătoare

Dar atunci se pune întrebarea, unde e desonoarea: *la acei cari nepregătiți au dat ce am dat noi sau la cei cari, cu cea mai superbă pregătire, nu și-au atins totuși scopul?*

S'ar putea ca argumentația germană să nu fie contra noastră, cum, au avut de gînd, ci *contra lor*.

28 Ianuar 1917

Sancțiunile

Cerute multă vreme de sentimentul public revoltat, sancțiunile, pe care le-au zăbovit împrejurările și, une ori, anume interese care nu erau cele particulare, au venit. Armata a fost despovărată de conducătorii cari n'au avut norocul de a conduce la biruință și despre cari nu se putea crede că ar fi chemați a cîștiga revanșa datorită armelor noastre. Au venit apoi schimbări esențiale în personalul dirigent al unor mari servicii în legătură cu armata. Doi diplomați al căror nume era legat de o politică pe care nu vom mai relua-o, au fost înlăturați din rîndurile celor cari pot servi sforțările și sacrificiile noastre. Mai ieri, în sfîrșit, vin două vești care arată că acțiunea se continuă, că ea devine tot mai energică, nesfiindu-se de a da hotărîri de acelea care cutremură, învață și purifică.

Regele și-a pus semnătura pe actul de condamnare a unui general care a făcut prin atitudinea sa absolut incompetentă sau vinovată, să se piardă o mare biruință, să se părăsească Bucureștii

și, împreună cu Capitala, restul Munteniei invadate de dușman. Și aceiași semnătură regală se întîmpină supt altă sentință, aceia prin care sînt destituiți trei diplomați, șefi de misiuni, cari, părăsindu-și locul lor de reședință, între dușmanii României, n'au urmat Guvernul țerii, ci au rămas la București, între aceiași dușmani.

Casul generalului e tragic; el amintește pe al lui Bazaine în 1871, al acelui puternic mareșal de care ar fi atirnat ca 150.000 de oameni strînși la Metz să alerge în ajutorul armatei ce apăra Parisul și care, lăsîndu-se încunjurat de Germani, a privit nepăsător la înceata și sigura lor operă de încercuire, de înfometare, de zugrumare, până ce la urmă a dat vrăjmașului, nu numai bieteale rămășiți stoarse ale unei mîndre armate, dar steaguri de lungă glorie pe care se îngrijise atent a le păstra pentru Arsenalul din Berlin. Acel om năzdrăvan și frumos, dintr'o familie onorabilă, care a purtat o viață întreagă cu mîndrie uniforma românească va suferi cumplita pedeapsă a degradării și va trece pe cinci ani la munca silnică a unei ocne.

Cît privește pe cei trei diplomați cari vor dispensa noua Românie de serviciile lor, numele lor sînt cunoscute: d. Edgar Mavrocordat, după ce a figurat multă vreme ca ministru la Belgrad, e acela care a presintat la Viena declarația de războiu din August; d. C. G. Manu, fiul unui prim-ministru și fruntaș de partid, era la Constantinopol ministrul care trebuia să ne informeze asupra pregătirilor și intențiilor Turciei; iar d. V. Pisoski își formase reputația mai mult printr'o vestită scrisoare în care spunea că acea chestie macedoneană pe care fusese trimis s'o ajute nu e decît o farsă națională de care un om de spirit poate rîde.

Nu știu ce păreri aveau colegii săi olițeri despre capacitatea de a cîștiga victorii și de a se sacrifica pentru idealul național a generalului Sococ. Nu cred însă că între oamenii cunoscători s'ar găsi unul, unul singur, care să fi ales pentru a munci — și unde! — în folosul unei țeri într'o situație ca a României pe vremea războiului european oameni avînd trecutul și statele de servicii ale d-lor Edgar Mavrocordat, C. G. Manu și V. Pisoski.

Și atunci chestiunea care se poate discuta, odată ce s'a pronunțat sancțiunea oficială, mai arată încă o latură. E admisibil ca servicii importante să fie încredințate sau păstrate unor oameni cari

n'au fost îndestul de cercetați în ce privește și antecedentele și aptitudinile lor ?

Odată s'ar fi zis : da. Diplomația romină era doar prea adesea ori un adăpost al oamenilor de bună familie, cari n'aveau calitățile cerute pentru un rol în politica internă ; pe lângă dînșii se strecurau cîțiva tineri fără nume cari-și puteau suplini șefii, în eleganta lor insuficiență. Așa era datina, de la început, și nu era vinovat nici cine numia, nici cine primia. Acele cunoștinți care călăuzesc fiecare pas al ministrului plenipotențiar, acel cald patriotism de care trebuie să fie încălzit în fiecare acțiune a lui erau adause personale pentru care nu era *răspins* cineva, dar care nu i se cereau. Iar, alături, agenți străini mai modești, aspri funcționari fără prestigiu social, cheltuiau toată munca și fanatismul lor pentru a ști tot, pentru a prepara tot și a fi astfel de ajutor țerii lor în calea spre mărire și glorie.

Ministrului care a rostit astăzi sentința asupra diplomaților uitători de datorie îi datorim aceleași mulțămiri ca și celui care a presintat iscălituri regale sentința contra generalului Socec. Dar pentru România de mîni așteptăm, între altele, între multe altele, și cu totul alt sistem în ce privește represintarea ei în străinătate.

29 Ianuar 1917.

Zăpada

Tot pămîntul țerii e cuprins de zăpada înaltă și nu trec cîteva zile fără ca o nouă năvală a fulgilor neobosiți să-i îndesească și mai mult covorul. Sînt ani de cînd n'a mai fost acest bielșug de troiane, de cînd gerul n'a fost unit cu atîta risipă a nămeșilor.

O parte din populația noastră suferă cruđ de pe urma unei ierni așa de grele, într'un timp cînd nevoile armatei taie toate drumurile și cînd rosturile atîtor mii de familii au fost așa de mult schimbate, încît ele nu mai sînt în stare a se regăsi în noile împrejurări. Nu mai vorbim de sărăcime, în zilele grele cînd și oamenii bogați, depărtați de nenorocire și primejdie de la vetrele lor, au tremurat de frig supt îngrămădeala blănurilor scumpe.

Mai aspru cade această încercare, neașteptată, de fapt, după buna toamnă blindă, după un Decembre primăvăratec, asupra tuturor

acelora cari nu mai au un cămin și cari rătăcesc din casă în casă, une ori din sat în sat, căutînd, fără sfatul și îndreptarea nimănui, un adăpost. Sînt băeți în floarea vristei cari la istovirea prin foame adaugă cumplitele chinuri ale frigului și cari văd răsfrîngîndu-se în ochii sticloși ai agoniei lor acel colț călduț din vechea viață de sat, acel codru de mămăligă din «bogăția» de odinioară, cari li par ce poate fi mai bun și mai prietenos pe pămîntul unde azi ei nu mai sînt pentru ceilalți decît o biată „încurcătură“ care rătăcește, suferă și moare. În relativa odihnă de care se pot bucura unii, aceștia se simt încunjurați încă de figurile desperate ale atîtor frați buni și vrednici, așa de tineri și așa de nenorociți, cari par a se zbate în jurul flăcărilor căminului și al mîncării calde de pe masă, și este oare om căruia să nu-i pară rău că nu sînt ajutoare la îndemîna fiecăruia din noi?

Depart, în centrele de refacere, sufăr soldații, și de aceeași suferință se împărtășesc și aceia cari au măcar suprema onoare de a sta în fața dușmanului. Dar dintr'un loc și din altul vin neconținut atîția cari n'au putut rezista, căroro cumplitul ger li-a încremenit trupul, dăruit cu atîta mărînimie țerii

Dar e ceva care ne împacă totuși cu această minie a lui Dumnezeu

Sufăr și ei, dușmanii cari ne-au năvălit.

Sufăr pe pămîntul care nu e al lor, sufăr în mijlocul ruinelor pe care le-au făcut, sufăr de-asupra brazdei pe care au umplut-o de morții noștri. Turcii pîrpirii din Anatolia, Bulgarii locurilor mai calde, Nemții și Ungurii deprinși cu mîncare multă și huzur călduț, sufăr — și mai cumplit decît ai noștri Schiaună la nemiloasa lună a nopților de ger și crapă lupii sălbateci.

Și sînt clipe cînd ne uităm de toate ale noastre și din răsuputeri ne rugăm ca zăpada să fie și mai înaltă, gerul mai aspru, numai să se isprăvească odată pe aceste locuri nevinovate spurcate și stricate de dînșii, sămînța blăstămată a fiarelor!

29 Ianuar 1917.

Moartea lor?

În ultima-i cuvîntare, de dîrz magnat, care vorbește de mărimea și soliditatea averii sale tocmai în momentul cînd nu-și mai poate plăti datoriile și se gătește de o sinucidere sau de o salvoareare fugă în America, vinovatul vinovaților, contele Tisza, vorbind de condițiile păcii, a strigat încă odată că el o vrea, că ai lui o vor, că însuși fratele Wilhelm, *Vilmoș baci*, de la Berlin, ar voi-o, dar bine înțeles dacă acea tovărășie de lacomi răufăcători cari sînt Puterile înțelegerii ar renunța la gândul rău ce a pus apărătorilor păcii din *Mittleuropa*. Dacă, față de Maghiari, ca și față de Turci, de Bulgari — biete nații inofensive —, față de Germanii ei înșii — dulci mielușei! —, n'ar avea *planuri de moarte*.

Să trăim, pare a zice fălcosul Tartuffe din Pesta, să trăim, — iată singura noastră dorință, — doar să trăim, ar adăugi vre un Reventlow berlines, ceva mai bine și mai sigur: cu întregiri și cu „garanții“. Să scăpăm de «reparațiile» care răsună lugubru pentru noi în telegramele de Anul Nou ale lui Poincaré și în care credem că se ascund oare care planuri de anatomie teritorială. Altceva nu voim. Convingeți-vă, asasinilor!

Moartea lor? Dar cine o vrea? Dar cine o crede cu puțință? Ce diplomat real? Ce cugetător cu disciplină în gîndurile sale? Ce om care trăiește în adevăr pe pămînt și nu înțelege a plăti cu lungi primejdii și amenințări trecătoarea satisfacție de a vedea un dușman execrat la picioarele sale, zvîrcolindu-se în agonia morală a supremelor umiliri?

Începînd cu vâtaful barbarilor, cu Germania însăși, doar cîțiva teoreticieni romantici visau în 1914 de sfărîmarea Imperiului, de „liberarea“ Statelor de Miazăzi. Ici și colo mai sînt de aceia cari cred că la Maiența, la Colonia, la Coblenz, în teritoriul renan, locuit de Gali germanisați și de atîtea ori guvernat de Francesi, străbătut de legile și datinele lor, s'ar putea restabili regimul din vremea celui dintăiu Napoleon. Încolo, cererea, nestrămutată, a Franciei, e numai a fi ea restabilită în situația teritorială de la 1870, redîndu-i se Alsacia și Lorena.

Turcii țin să rămîie Otomani, deci să păstreze Stambulul, pe care Rusia și aliatele ei înțeleg a-l administra într'un fel potrivit cu

așezarea la Bosfor și Dardanele a dominației creștine ortodoxe. E aceasta o lovitură de moarte pentru *rasa turcească*? Doar pentru cine nu-i cunoaște suferințele din momentul când împrejurările au făcut moștenitoare a Bizanțului o biată seminție de stepă, care, a doua zi după imperializarea ei prin victorie, s'a dat roabă învinșilor, musulmani noi de suprafrață, cari, ca regenți, au stăpînit de fapt Împărăția, și pe niciun neam cu mai multă nemilostevire de cît pe cuceritorii ei înșiși. A trimete pe Turcii adevărați înapoi în Anadol înseamnă a scoate din splendidul ghiveciu de porțelană rădăcinile închircite ale stejarului pentru a le lăsa să se desvolte larg și sănătos în solul natal. (Pe Enver și Talaat i-ar putea lăsa Turcii și în Constantinopol, unde ar găsi mijlocul să se aranjeze).

„Moartea“ Bulgariei pentru că nu i s'ar admite stăpînirea în toată Macedonia, perspectivele albanese, visurile de Mare Adriatică, țermul Mării Negre întreg până la gurile Dunării, ba chiar delta însăși, cu bogățiile și rolul ei economic? Dar marea nenorocire pentru acest mic popor, înapoiat în cultură și fără calități creatoare, ar fi tocmai să se îndeplinească visurile grandomane ale șefului său de astăzi, atribuindu-i o misiune pe care n'o poate îndeplini, cea ce l-ar constrînge a se face numai unul din paznicii devotați ai liniei Bremerhaven-Bagdad și, tot odată, a-l face să-și părăsească acel caracter curat național care e *singura* lui îndreptățire la viață.

Rămîne Ungaria, pe care contele Tisza vrea s'o apere de cuțitul ridicat pentru sacrificiul ei.

Sîntem dușmanii Ungurilor. De aceia am început și războiul. Cu dinșii și numai eu dinșii aveam socoteala cea mare. Li-am omorît ostași și ei ni-au omorît ostași. Li-am ocupat teritoriul și ei îl ocupă pe al nostru. Dacă ura contra Germaniei distrugătoare și jignitoare a tuturor rosturilor noastre acopere momentan ura contra Ungurului, ea este încă sentimentul care însufleștește oștirile noastre.

Aceasta nu ne împiedecă însă de a recunoaște că Ungaria nu e o Austrie, că o mare parte din pămîntul unghuresc e locuit de adevărați Unguri, că ei au dreptul sacru de a-l păstra și mai mult decît atîta: că prezența lor acolo e bine venită. În sfîrșit că între noi și ei pot fi în viitor altele legături decît cele de azi.

Așa moarte voim noi unui neam pe care în atâtea feluri, prin noi și prin ai noștri de dincolo, l-am ajutat să trăiască.

Dar pentru aceasta el *va trebui să sacrifice ce nu este al lui*. Înseamnă aceasta «moarte»? Dar ucizi pe cineva despoavărându-l de o creațiune artificială, plină pentru dînsul însuși de dureri și de otravă, cum este pentru un Stat orice provincie eterogenă, reținută în silă, care-i macină puterile și-i împiedecă mersul?

Pentru a înțelege aceasta se cere Ungurilor cam mult: să uite ceva din «dreptul» pe care l-au învățat la școală și să se libereze de un sentiment căruia până acum i-au jertfit totul. Nu spunem că aceasta se poate. Dar, dacă s'ar putea, din acel moment s'ar dată, nu peirea Ungariei, ci începerea *adevăratai* sale vieți naționale.

Și noi, dușmanii cei vechi și mari, am saluta aceasta cu o sinceră bucurie.

30 Ianuar 1917.

Totul pentru armată !

Sînt multe plîngerile ce se aud, și atîtea dintre dînsese foarte îndreptățite, de și adese ori, pentru cine-și dă samă de împrejurări, zădarnice. Care e omul care, astăzi, să aibă ce-a avut, să poată ceia ce putea odinioară? Și vorbesc numai de aceia cari trăiau cumintea și cumpătata viață normală, fără a mă gîndi la ceilalți, de a căror risipă, de a căror amețită voluptate de zi și de noapte s'a speriat lumea până la acel scriitor danes, care, văzînd Bucureștii în plin războiu, cu complicații de holeră, în 1913, striga, după ce-i analizase toate complicatele desfătări: «Sodomă a Balcanului!».

E o mîndrie a răbda. Acesta este *singurul mijloc prin care simți în fiecare moment solidaritatea cu poporul tău*. În orice plăcere pe care n'o poate împărtăși și altul e un act de deserțiune față de camarazii luptei comune. Ca să nu te rușinezi de tine trebuie să tremuri și tu alături de cel care cade pe drumuri, fulgerat de viscol, și să simți și tu ceva din înfrînareaflămîndului care nu știe unde s'a copt în ziua aceia o pine pentru dînsul.

Dar e și un alt motiv care trebuie să amuțească și plîngerile acelor pe cari soarta i-a atins mai greu. *Noi trăim astăzi cu toții în așteptarea armatei care trebuie să ni c'ea înapoi ce-am pierdut*,

care *singură* trebuie să ne restituie în ce a putut smulge dușmanul și *singură* să ni pregătească pentru viitor hotărârile dreptului nostru

Știu că sînt putregaiuri de Bizanț care zic așa: am jucat rolul nostru până la capăt; actul al cincilea, încheierea tragediei se va face pentru noi, dar nu de noi și, în orice cas, nu *în rîndul întîi* și *mai ales* de noi. Trecutul tuturor Statelor arată ce primejdioasă e această iluzie. Și oameni cuminți, dintre neutri, ni spun și astăzi: să aveți armata voastră și atunci veți fi siguri de viitorul vostru, *numai* atunci.

Criminal ar fi cine n'ar cheltui toate puterile sale pentru ca armata să fie refăcută. Mișel ar fi oricine din rîndurile ei nu s'ar devota acestei sfinte și *neapărate* opere.

Multe mai trebuie încă pentru desăvîrșirea ei: hrană, veșminte. *Până ce acestea toate nu sînt în tabere, noi n'avem dreptul la nimic, — nici la cele mai simple cerinți ale vieții. O pîne neagră nu ni se cade să mîncăm cîtă vreme poate fi un soldat căruia să i lipsească.*

Firește că aceia cari sînt conducători ai armatei nu se pot gîndi decît *la același soldat*, în tot ce ei au dreptul a cere societății civile. Dar această societate, în drumul ei de azi, nu poate avea decît un strigăt, un mare strigăt entusiast, în care să i se cuprindă sufletul întreg, ce se oferă bucuros: *Totul pentru armată.*

30 Ianuar, 1917.

Și după războiu...

Un înalt funcționar german a înștiințat pe ai săi, cari credeau, în mare parte, că odată cu încheierea păcii vor curge neapărat rîurile de lapte și miere cari sînt azi oprite de blocul engles, că această stare de lucruri, a îngustării tuturor satisfacțiilor, va urma încă o bucată de vreme, poate chiar mult timp, după războiu. (Mai scădere a cursului mărcii, mai — și cu deosebire! — ură obștească? contra acestei Germanii lacome și neasămănat de crude, fiecare va trebui să sufere, să se restrîngă și să se constrîngă, să-și dea cele mai mari osteneli ale trupului și minții ca să ajungă la «pînea sa de toate zilele». Cartela urită va dura astfel și după ce granițele se vor deschide

Acelaş lucru trebuie să-l spunem şi noi, cît mai des, cît mai tare, cît mai larg, şi acestei societăţi a noastre, dar nu în ce priveşte îngustarea traiului, şi care, totuşi, va fi şi aceia un fapt, un mare fapt al unui îndelungat viitor —, ci în ce priveşte starea sufletească.

Ştiu că sînt şi incorigibili. Firi rele, dar de cele mai multe ori firi slabe, ei nu-şi pot ieşi din obicei. Şi ultimul ban şi-l dau pentru viciul — sau viciile — în care au trăit. Sînt în stare să degere în zăpadă ceasuri întregi ca să-şi aibă pătîcica din „muşchiuleţ“ ori din ultimul transport misterios de peşte de la Galaţi. Descopăr şi cu cele mai mari sforţări pe cîrciumarul contrabandist care desface pe întunec vechi vinuri moldoveneşti. Nu şi pot închipui o noapte în care să lipsească partida de cărţi. Şi pe viforul cel mai cumplit ei vor urmări pe stradă, pe Calea Victoriei, cea d'întăiu făptură femeiască răsărită în calea lor. Regretă numai că n'au cu ce trece în Rusia, unde li se pare că-i aşteaptă toată lumea cu bielşug şi musică.

Dar mulţi au înţeles. Doamne mari stau în cămăruţe mici. Legiunea servitorilor francesi, germani, englesi s'a risipit Mesele mari de odinioară se reduc la cîteva feluri pregătite cine ştie cum, untdelemnul de floarea soarelui fiind locul untului de la moşie. Societatea aleasă şi variată s'a restrîns la membrii familiei şi la cîte un bun prieten credincios, adus de viscol în acelaşi adăpost. În locul călătoriilor prin strălucite locuri calde, ajunge o mică primblare pe zăpadă la Copou. Şi se găsesc şi distracţii la care nu s'ar fi putut gîndi cineva înnainte: atîţia cari nu celiau cu anii nemeresc la două-trei zile în prăvălioara rece a anticvarului Kuppermann şi ieau suspinînd cărţi de istorie, de filosofie în care nu ai măcar mîngîierea unui adulter inedit; piese de vechiu repertoriu românesc află ascultători atenţi; mulţi ar dori conferinţe, care şi după a mea părere ar trebui să se reieie. Şi, în materie de gazete, cutare, cetînd acest „Neam Românesc“ al nostru, rămîne pe gînduri aflînd că apare de doisprezece ani fără să fi văzut măcar un număr înnainte de ceasul nenorocirii care face alegerea cea staşnică..

Dar între aceşti convertiţi la altă viaţă, mai bine de trei sfer-turi îşi zic: Să dea Dumnezeu pacea! Să facă Dumnezeu România

Mare! Și atunci, atunci — ne vom întoarce și ni vom răstoarce!
Ci nu așa, domnilor și doamnelor.

De întors, ne vom întoarce. Vom găsi însă ruine de morminte, vom găsi singele vechiu și lacrămile totdeauna nouă, vom găsi pustiu și suferință. Vom găsi drepturi care nu erau mai înainte, *pentru alții*, iar, pentru dumneavoastră, *datorii care înainte nu erau*.

Și ce datorii! *Refacerea unei țeri, învierea unui neam*.

Azi, vedeți, *se cere o moralitate pasivă*, — și încă precum văzurăm, poți scăpa de dînsa. *O moralitate activă*, neconținut și teribil de activă, se va cere mîni. Fără moralitate nu veți putea fi activi, dar *nici fără activitate morali!*

S'o știți, s'o știm cu toții. Ceia ce s'a petrecut în aceste luni nu e un accident, ci cuprinde în sine imperativul categoric al unei transformări totale. Cine e incapabil de dînsa va fi măturat cu sfărîmăturile de păhare la capătul bețiilor făcute de străini în casele cinstite unde mîni va începe, și mai încordată, munca.

31 Ianuar 1917.

«Trimeși la vatră»

Sînt rele care nu se pot îndrepta. Cu inima sfășiată le vezi, le mîngii prin cîteva din acele cuvinte în care sufletul omenesc își răscumpără neputința de a lucra și a fi de ajutor și cei soartei nedrepte să-și curme urgia. Dar nu e îngăduit să se confunde cu dînsese alte rele, cît de grozave, cărora mintea omenească, îndată ce-o scoți din temnița rutinei, li poate afla un leac.

Între soldații cari au luptat cu un spirit de jertfă fără de margini, desprețuind predarea în momente cînd ispita ei se înfățișa și celor mai rezistenți, sînt ațiția cari totuși n'au putut ținea la probă, fizicește, până la sfîrșit. Ca și aceia dintre răniți cari nu mai pot fi de folos armatei, ei sînt șterși din rîndurile ei. Comisiunea specială îi «trimete la vatră» pe unii ca și pe ceilalți.

A se întoarce acasă biruitori, a fost visul tuturor vitejilor. Dar este ceva să te întorci chiar numai cînd ai conștiința că ți-ai făcut datoria, dăruindu-ți țerii, poate pentru totdeauna, vloga și sănătatea. Adevăratul ostaș va regreta, de sigur, că n'a avut norocul să rămîie supt steag până în ceasul din urmă și că singur revine între ai lui.

Dar dulce e totuși să vezi din nou locurile iubite ale muncii de până atunci și să vorbești aceluia al căror glas ai crezut de atâtea ori că nu-l vei mai auzi pe lumea aceasta...

«Trimiterea la vatră» ajunge însă o adevărată osîndă, o condamnare la moarte chiar, cînd cel «impropriu pentru serviciu» se găsește, nu numai fără puțința de a munci, dar și fără deprinderea oamenilor, în părți unde n'are nici rude, nici prieteni, nici avere, nici credit. Ce poate face un biet om ca acesta? Îl vei vedea rătăcind, cerșind poate — gloriosul ostaș! —, murind miserabil, de foame și de frig la un colț de drum, — căci ispita faptei rele nu poate pătrunde în astfel de suflete după ce ele au făcut astfel de lucruri.

Ar fi ușor să se spuie ce se face aiurea pentru a sprijini, pentru a înzdrăveni cu totul, pentru a pregăti la o nouă viață utilă, ba încă și mai utilă, societății, pe reformat sau pe mutilat. Dar și mai ușor se poate obiecta că împrejurările noastre și mai ales restrîngerea țării libere, care trebuie să hrănească sute de mii de ostași, nu îngăduie aceste mari și frumoase lucruri.

Totuși e neadmisibil ca „trimeșii la vatră“, să fie executați prin frig și prin foame.

Și *se poate* face ceva pentru dînșii, dacă nu de administrație, măcar de societate, de particulari.

Nu mă gîndesc nici la ajutorul dat întîmplător, adesea cui nu trebuie. Este o știință de a cere pe care o desprețuiesc tocmai cei mai vrednici. Și apoi, ca să ajuți cu siguranță și cu siguranța ta, în astfel de împrejurări tulburi, trebuie să ai garanții.

Să se dea deci acestea de cine e în măsură s'o facă Doamnele care îngrijesc de răniți ar putea lua inițiativa. Să se ceară fiecărui particular să declare pe cine ar putea primi și în legătură cu ce ajutor la casă, la atelier, la fabrică, la un lucru oarecare. Să i se trimeată dintre cei fără rost pe acela care se prinde la așa ceva, arătînd anume și sigur *cine garantează pentru el*. Vă aduceți aminte că în Apus orice soldat își află o astfel de ocrotitoare, care-l îngrijește cu daruri, ba chiar că și în România se înscriau astfel de „marraines“.

Și în acest chip s'ar înlătura dintre spectacolele triste ale zilei de azi unul care hotărît nu trebuie să se întîmpine.

31 Ianuar 1917.

Inutilii.

Anume înștiințări care apar în ziare—une ori și cu litere deosebit de mari — poftesc spre Rusia în trenurile speciale, care s'au căpătat, pe toți acei cari, neavînd aici, în Iași, un rost oficial, sînt inutili. Ba chiar împovărători prin faptul că ei consumă, — și unii chiar Dumnezeu știe *cît* consumă, în dauna celor utili!

Nu știu cît de mult sînt cercetate *acum* trenurile de șese sute de persoane care erau așa de mult dorite cu cîteva săptămîni în urmă, chiar dacă ar fi avut destinația pentru Infern. Nu zic nimic împotriva acestui mijloc de a face loc prin case și de a scădea năvala în piețele de alimente. Evident că sînt sisteme și sisteme și că e mai ușor decît să cauți unde se află pînea să faci să plece acela care ar mîncă-o. Eu mă opresc, în competența mea redusă asupra calității acesteia de «inutili».

Doamne al tuturor țărilor de pe lume, al celor bune și al celor rele, al celor harnice și al celor leneșe, al celor prevăzătoare și al celor neprevăzătoare, al celor iubite și al celor care n'au dragostea ce li s'ar cuveni, este vre-o țară pe lume unde omul, nobilă făptură, pe orice grad al dezvoltării sale s'ar găsi, să fie inutil?

Germanii zic: nu, ei cari prin sistemul lor de rețele de sîrmă au ajuns să se apere cu cîteva batalioane contra mai multor divizii; Italienii, care-și cruță atît de mult soldații, Francesii, care-i riscă numai cînd trebuie, Englesii zic și ei tot: nu. Și nu numai în ce privește pe soldat, ci pe oricare om. În sfîrșit ei îl *vreau* nu numai ca ființă *vie* ci ca ființă care lucrează. Și ei *înșii* se *vreau* așa, pînă într'atîta încît văduvele soldaților căzuți au cerut în Franța să li se dea *orice* locuri numai să poată scoate din birouri și ateliere încă un rînd de luptători.

Se va răspunde: noi nu ne simțim inutili și ne-am învoi a mîncă mai puțin și a munci mai mult; dar cine ne chiamă? Statul? Comunele?

Despre Stat și comune nu vorbim cu aceia cari le-au condiționat așa cum sînt. Dar nu știu ca vre-un Stat, vre-o comună să fi chemat și condus vre-odată pe oamenii cari au făcut din Vestul american un Raiu al lumii, ba încă pe băiatul de paisprezece an din New-York care iea lumea în piept. Și-mi aduc aminte o ilus-

trație americană: într'o groapă adîncă doi oameni tîneri; ziduri mari în față, iar dincolo de ele cupole și turnuri de palate. Unul stă jos și spune *im*. De partea cealaltă, tovarășul lui, *care a sărit*, suplinește: *posibil!*

Ori mă înșel eu mult, ori e plin acest sacru și chinuit colțișor de țară de atîtea, de atîtea nevoi! Mișcă-te puțin și ai să le vezi. Răpede fără să ți deschidă ochii nimeni, vei vedea unde și ce poți. Dacă tot nu-ți ajunge, ia un exemplu: interesează-te ce au făcut... străinii de aici, cari și ei s'au deslocuit.

Omul e o valoare care se poate adăugi la orice lucru. Și e dator s'o dovedească în fiecare moment al existenței sale. Insultă mai mare decît aceia de inutil nu i se poate aduce, iar, cînd și el o recunoaște, se sinucide.

Dar se vor zice: sînt și *infirmi morali*, infirmii moșiilor arendate, ai rentelor moștenite, ai birourilor de sinecure, ai luptelor interne ca în timpurile normale. Aceia nu sînt inutili? Atîta știu că *mult se poate schimba omul dacă vrea* și că sînt vremi în care și paralizatul trebuie «să-și ia patul său și să umble». Dar, dacă totuși n'ar fi cu puțință, să nu se uite un lucru: cine e inutil aice, poate fi, chiar dacă *exportă aurul*, adecă singele țerii, pentru a-l cheltui aiurea «îndesirabil» acolo.

1 Februar 1917.

Italia și România

De la început s'a pus în legătură mai strînsă, între aliași pentru o mai dreaptă Europă, Italia și România. Identitatea de interese era evidentă, cum era netăgăduit că aceste două țeri se formaseră în baza aceluiași principiu și în aceleași forme, dacă nu totdeauna și pe aceiași cale. Precum trecutul lor pornia de la aceiași sfință și glorioasă vatră antică, tot astfel viitorul lor le mîna, cu o putere căreia nu i se poate rezista, către același cîmp de activitate, cerînd aceleași sacrificii pentru scopuri de cultură politică asemănătoare. De aceia mulți credeau chiar că această unitate de origine, de situație și de îndreptare trebuia să le facă a și porni împreună pentru opera de luptă.

În mijlocul nenorocirilor noastre n'am urmat poate destul de

aproape Italia în sforțările și grijile ei. Și poate că în Italia însăși — și din vina tuturor acelor cari, acolo, aveau dreptul și puțința de a vorbi despre noi — interesul pentru suferințele românești n'a fost în de ajuns de bine întreținut, și mai ales nu s'au dat acelor cari așteptau cele mai mari lucruri de la noi toate aceste lămuriri cari erau de nevoie ca să se înțeleagă de ce nu le-am putut îndeplini.

Dar, cînd aceeași soartă stăpînește două națiuni, nu e nevoie ca ele să se caute prea mult pentru a se regăsi totdeauna.

Aceasta se vede și astăzi în ce privește Italia și România.

Foamea și disperarea germană urmărește pacea, fie și prin nouă crime, menite să terorizeze și să descurajeze. E de netăgăduit că, oricît de îndrăginită ar fi hotărîrea cercurilor conducătoare din țările aliate, nu ceda pînă la îndeplinirea condițiilor morale pentru care s'ar putea face acest războiu fără exemplu, sînt persoane, unele de o înaltă situație și de o mare autoritate, care cred că și fără această pace putea ajunge la o pace prielnică și durabilă. Fără să se fi putut decide din vre-o parte, oficial, condițiile de pace, atîția vorbesc, în scrisori și interviewuri, de dinsele. Alsacia și Lorena figurează ca două țări care stau una alături de evacuările teritoriilor ocupate dar nu odata soarta lor. *storo-ungariei nu e atinsă printr'un singur cuvînt*

Dar războiul lăsat în urmă de Italia pentru un scop național care presupune desființarea Austriei, și noi ne-am luptat, primejdindu-ți tot ce avem, pentru un scop național tot așa de drept, care presupune reducerea Ungariei la statură ei hotare naționale.

Cui nu-și aduce aminte de acest fapt, cui trece prea ușor asupra imenselor noastre pierderi și asupra imensului folos pe care l-a adus intervenția acestor țări? Puteri latine în Alpi și în Carpați, trebuie să își se vorbească în mod deschis, *mun*, neconținut și tare, de această condiție neapărată a păcii.

A singurei păci care ar putea fi durabilă, căci: fără această sancțiune, toată lumea s'o știe, nu se poate fi liniște pe lume, ci la cel dintîiu prilej, fie și contra înțelegerii de Stat, *cele două națiuni vor lua-o de la capăt.*

1 Februar 1917

Intervenția publicului.

Am primit astăzi o scrisoare și am auzit din gura unei doamne o povestire.

Scrisoarea înfățișă una din cele mai triste scene. N'o reproduc, căci ați văzut cu toții ceva care samănă alt colț din dureroasa tragedie. Ostași care se întorceau prin zăpadă, obosiți, storși. În frunte, ofițerul rănit, pe un cal infirm.

Și aiurea, pretutindeni se vor fi văzînd astfel de scene. Serbia a înfățișat în această privință culmea groazei. O lume a văzut și a plîns asupra sacrificiului eroicilor soldați cari, în avîntul lor, nu plecaseră —nici acolo—contra mașinelor diabolice ale Germaniei, nici contra asprimii unei clime nemiloase. Dar, cînd aceste lucruri le vezi pe pămîntul țerii tale, inima ți se rupe de durere.

Dar atîta n'ajunge. Atîta și pornirea care te face să apuci condeiul cu înfrigurare și se adaugi o veste rea la acelea ce se strîng în inima unui om care nu poate ajuta. Trebuie ce nu ne-am deprins a face, în nicio privință: intervenția activă a publicului.

Ori unde aiurea, am văzut-o, și, cu cît e mai efectivă, cu atît mai înaltă trebuie să fie civilizația, civilizația morală de unde pleacă. Abia sosisem la Paris, ca tînăr student din România, unde la orice se petrece, o luptă de idei, un scandal, o faptă nobilă, o suferință, o agonie, trecătorul se uită lung, până se satură, apoi trece mai departe. Și îmi aduc aminte și azi de bucuria ce am simțit văzînd cum, fără intervenția vre-unui varđist, o lăptăreasă căreia o căruță rău condusă îi stricase toate oalele, a fost imediat despăgubită complect, în aplausele lumii adunate. Se amestecase, între altele, fără vorbă multă, un domn decorat care arăta să nu glumească.

La Viena ajutorul în cas de accidente îl dă publicul, căruia anunțuri cu instrucții practice îi spun în ce loc se găsește targa și depositul de pansament. Nu moare cineva pe stradă acolo, ca un ciine, între oameni de legea, de nația, de limba lui. Și nu mai vorbesc de acea „freiwillige Feuerwehr“, de acei pompieri voluntari ai Germaniei, perfect organizați, cari apar la orice semnal de incendiu și sînt gata de actele cele mai eroice pentru alții, adecă pentru toți.

Cum, în mulțimea care a văzut scena nu era nimeni să ajute? Doamna-mi spune însă că s'au făcut unele ori încercări în zadar.

Pe o căruță între soldații retragerii, zăcea galben ca un mort un tânăr cu figura distinsă. Cei cari-l duceau, explicau că moare de foame. O persoană din public, o femeie, interveni. Voia să-l încălzească, să-i dea un pahar cu lapte, să-l recheme la viață. *Se ruga* — va fi fost și ea o mamă! — să i-l încredințeze o clipă. Dar jandarmul rural care escortase căruța a răspins o brutal, lovind-o. «Lasă-l să moară!»

— Și, am întrebat eu, ce a mai fost?

— Nimic. Căruța s'a dus, cu muribundul

Intervenția publicului nu trebuie să fie numai un act sentimental, ci un ajutor efectiv. Și cine se împotrivesțe la acest ajutor se cuvine să știe ce înseamnă sancțiunea, pedeapsa, căpătată cu statornică presiune de la aceia de care afirmă.

E vremea, măcar azi, ca o întreagă societate să fie *în ad-evăr vie!*

2 Februar 1917.

Acei cari nu se pot ierta...

Vor fi scriiți infamii Ungurii contra noastră? De Germani am spus aici chiar că, încercînd a-și desonora un dușman mai puțin ocrotit de soartă cu tot ce trebuie afurisitului meșteșug care se numește «războiul modern», ajung de fapt a-și desonora propria lor victorie, — căci ce Dumnezeu au făcut trei luni de zile în Carpați cu un dușman așa de inferior! Și apoi critica acestor oameni, cari prin atitudinea lor față de noi, au omorît un comerț care li aducea odată așa de mari avantajii și au izgonit pentru totdeauna din mijlocul nostru coloniile care înfloriau ca pe pămîntul lor de moștenire, atinge numai unele puncte de organizație, unele elemente de conducere sau felul cum s'a îmbinat activitatea politică și acțiunea militară. Ea nu atacă nația însăși în principiul ei de viață, acea națiune pe care pînă în ultimul moment ar fi dorit s'o reție în vechea legătură cu dinșii.

Este însă pe lume o nație, nici mare, nici cultă, nici nobilă, o nație de țerani robi pînă ieri, o nație care s'a ridicat pe un pămînt îngrășat cu trupurile țeranilor soldați ai României de la 1877, și care nu se sfiește să arunce oștirii întregi, soldatului ca atare,

poporului în totalitatea lui însuie fără păreche, pe care nu le-am mai găsit nicăeri, de sute și mii de ani de când trăiam aici, iubiri rare ori, dar simțiți adesea și de cei mai crunți și mai vechi dușmani. Reproducem aiurea, textul, acele declarații ale „intelectualilor“ bulgari din Lausanne, cari așează pe soldatul român, „de care nu te poți împiedeca de a rîde decît astupîndu-ți gura“, între Negri și Induși, cari, totuși, se știe că au cuțite aprige și mîni care știu să se slujească bine de dinsele. Sirbul e vajnic vrăjmaș astăzi și, când strică pietrele pentru noile șosele ale Bulgarului, îl amenință că la și mai grea muncă va pune pe Bulgar în ceasul biruinței; Germanul e o icoană dumnezeiască pe pămînt, Francesul ca și Englesul e „mijlociu“ ca valoare militară; și Rusul, dar Românul, — ce caricatură! «Ăsta să și apere țara!» «Inconștientul» și «prostul» ăsta!

E adevărat că nerușinatul grandoman își rîde grozav și de Austriacul aliat, cu Ungur cu toț, și că vede în Italian o jucărie agreabilă pentru baioneta bulgară. O bună lecție pentru „fratele“ maghiar de azi, pentru căldurosul ocrotitor italian de ieri, care poate nu e convins nici acum de ce se ascunde în aceste suflete de năpîrci.

Noi însă *sîntem* convinși!

Vom ieși din acest războiu. Popoarele nu mor. Ele trec prin moarte pentru a fi și mai vii „a treia zi după Scripturi“. Cine crede că neajunsuri de conducere pot atinge principiul lor vital nu înțelege o buche din vasta carte a istoriei

Romania va avea o zi de mîne. Vom ști toți cum s'o curățim și s'o întărim. Dar vom mai ști un lucru: să chibzuim de o sută de ori tot pasul către alte națiuni.

Și, dintre aceia cari azi s'au unit pentru a ne însingera și terfeli, dacă vom putea atribui unele circumstanțe atenuante altora, cari sînt cum sînt azi prin clasa care a pus mîna pe cîrma lor, prin creșterea ce li s'a dat, nici una nu va exista pentru cei cari nu ni-au cruțat, de și singuri nu ne-ar fi putut învinge, — ci li-au trebuit atotputernici aliați, cari-i întrebuițează și-i desprețuiesc, — nici cele mai ignobile injurii.

Intre acei cari vor trebui să simtă tot ce am strâns în suflete contra lor prin suferința noastră de astăzi, canaliiile de peste Dumnăre stau în rîndul întăiu — ca aceia cari nu se pot ierta.

2 Februar 1917

«Omul».

Un fenomen obișnuit în societatea noastră așa de încercată astăzi e să auzi mai pe fiecare spunând, cu un amestec de durere și de entusiastă așteptare, la fiecă nouă lovitură, la orice adaus de conștiință a suferințelor: O, dacă am avea *omul*! Și aceasta nu e de ieri, de alaltăieri, ci de cum s'au abătut greutatea asupra noastră.

Se va zice: poate unde sînt atîtea lipsuri... Și nu eu voi pretinde că nu sînt, și grele, și că unele din ele totuși s'ar putea îndrepta. Dar, dacă am avea la îndemînă puteri și mai multe, suflete și mai devotate, capacități extraordinare chiar afară numai de un întreg grup de genii cu certificat antropologic și psihologic în regulă, de la autorități științifice din străinătate, că în adevăr domnul cutare și domnul cutare genii sînt și genii sever verificate, afară de cazul acesta unic și de neînchipuit, tot am umbla căutînd pe toate cărările pribegiei și desorientării noastre «omul».

Nu vreau să fac o comparație, în care aș înfățișa pe cineva, care în miezul zilei caută soarele pe care nu-l recunoaște după lumina lui și pe care l-ar și vedea dacă s'ar îndura să nu se uite, numai în pămînt, ci să-și ridice ochii în sus. Uitîndu-te în sus vezi multe lucruri mai mari decît omul, și nu mai simți nevoia de a li recunoaște și acea răsfrîngere în bielele noroaie ale lumii care e și cel mai mare om față de puterile sublime de la care porcede și pe care, cit poate, le reprezintă și el. Vreau să mă țin numai la lucrurile omenești, să mărginesc problema la ceia ce dorește opinia publică în urmărirea unei puteri individuale care ar fi în stare să salveze tot și să cucerească ce așteptam și încă n'am putut cuceri.

E în adevăr un mare dar din ceruri să aibă un popor «omul» său la timp. Dese ori se supără pe dînsul, dar *fapta* lui tot trebuie să o accepte, pentru că e bună și prielnică tuturor. Mai la urmă știi ce?, poți s'oi treci pe numele vreunui idiot, și atunci ești în stare să ierți pe acela care a săvîrșit-o.

Numai cît *omul*, acela nu e și o cheazăsie că o să fie și *fapta*. Ce de oameni s'au născut pe lume și au murit cu taina lor nouă-nouă, neatînsă de nimeni, în trupul lor care putrezește! Și de jur împrejur toți o cereau, dar nu se gîndia nimeni că *o faptă se cere numai lucrînd pentru dînsa* și un „om“ se vedește numai cînd aria

lui măreață se cîntă pe vasta unealtă de armonie a unei societăți întregi.

Și atunci fapta lui e, mai la urmă, fapta tuturor, căci altfel *nici a lui n'ar fi putut să fie.*

«Om⁴ îți trebuie, cetățene? Te cred, căci sufăr ca și tine. Eu ~~if~~ știu unde e. E aici aproape de mine, de tine, de noi toți și de fiecare dintre noi. A fost orb în mijlocul luminii, olog a fost în mijlocul mișcării, neprevăzător între aceia cari și prin taina nopții și prin scoarța pămîntului ajunseseră în stare să vadă. A petrecut și în ceasul al unsprezecelea și, cînd bătea miezul nopții și era să vie Fiul Omului, dormia ca fetele cele bune ale Scripturii. Dar, așa cum este, nu se poate cineva mai deștept, mai în stare de a munci, mai chemat a săvirși pe lume, după datina bună a înaintașilor săi, decît dînsul. Chiamă-l de unde zace, nu-l cruța, lovește-l dacă se îndărătnicește a dormi, freacă-l cu zăpadă, zvîrle-l în ger afară, strigă-i în urechi să nu l mai îngăduiești să trîndăvească, și la urma urmei tot o să treuiască să asculte de înțelegerea, de muștrarea, de îndemnul tuturor și va ajunge — în locul unde va fi împins și ținut la mijlocul muncii și în fața primejdiei — „omul“.

Acela, dragă frate, ești — oricine ai fi și în orice rost — *tu însuși.*

3 Februar 1917.

Necunoscuții.

Ce s'a văzut în această foaie, acele cîteva linii de laudă, amestecată foarte adesa ori cu o critică nedreaptă, e tot ce s'a scris despre noi în cele mai cumplite momente ale vieții noastre naționale, supt cea mai grea amenințare a prezentului și viitorului nostru. Cei mai mulți s'au mărgenit se facă prevederi asupra lucrurilor ce s'ar mai putea întimpla cu noi, atîția au socotit ce ar fi fost dacă am fi pornit în alt fel și în altă parte; ba cîte unul ni-a luat aspră socoteală pentru că n'avem ceiace ai săi chiar trebuiau să ne deie...

Am căutat cu lăcomie nesățioasă sute și mii de ziare pe care am avut prilejul să le capăt: ziare prietene, ziare neutre, cu gîndul că totuși nu se poate între atîtea considerații strategice, critice și prevederi, se va găsi undeva și cîteva rînduri în care să fie vorba

de însuși acest popor care s'a jertfit, de bogăția lui prădată în așteptarea «reparațiilor», de cîmpiile lui spurcate de năvălitor, de satele lui albe, frumoase nimicite de biruitor, de mîile și miile de vieți care s'au stîns în lupta dreaptă, ca voinici, ori în nespusele suferinți fizice, în zdrobirea de suflet și umilința lungilor retrageri flămînde și înghețate. Un rînd, două, bunilor domni cari credeți și în umanitate, cum cetesc în alte articole, și despre acest suflet al unei întregi națiuni, care a pătimit pentru alții de la începuturile vieții sale, care a stat răbdător să primească săgețile ce trebuiau să omoare pe alții, care n'a agonisit nimic pentru ca alții să fie bogați, care a furat războiului veșnic cele cîteva fărime scumpe ale culturii sale. Ceva despre ce a făcut și ce face, ce a suferit și ce suferă acest supus străjer al tuturor drepturilor străine, care doarme în frig și în ploaie pe pragul civilizației europene și peste care dau întîiu toți cîinii flămînzi, toți filharii drumurilor...

Și acel rînd nu l-am găsit. Prin pustiul obișnuitelor telegrame, doar impresii răzlețe ale vre unui călător milos, care-și aduce aminte, ca Olandesul de alaltăeri, că am avut și noi clipele noastre de bucurie și care se oprește un moment să cînte un psalm de recunoaștere la căpătăiul îndurărilor noastre. Dar așa numai ca turist, în numele său propriu. Incolo, dintre alțiia prietenii ce aveam în zilele bune, nu s'a mișcat nimeni să apuce condeiul ca să vorbească despre noi, niciun învățat romanist, niciun istoric al locurilor răsăritene, — nimeni. Doar să fi fost așa ceva la vreun Neamț uitat de censura țerii sale, dar gazetele lor nu le cetesc. Și, dacă aș fi un Ungur, știți ce aș face? După ce și eu aș fi constatat cum a fost primită în lumea largă tragedia românească, răstignirea pentru Drept a unui popor fericit până atunci m'aș apuca, eu Maghiarul, — ca să arăt că nu degeaba au zis romanticii și naivii că neamul meu e cavaleresc — și aș face o pemenire a faptelor și simțirilor acestui neam învins, de să plângă și pietrele cetînd-o.

Dar ziarele nemțești nu vin, — și, de altfel, slabă nădejde la romanști și la erudiții istorici, cari au altă grijă decît a simți în sufletul lor ce trece prin sufletele acelora de cari s'a ocupat precisa, bine informată și așa de seaca lor știință. Iar Ungur nu sînt pentru a salva reputația de cavalerism a nației ungurești. Sînt numai un biet Român care, la 1913, ajungînd la Vrața ca dușman și văzînd

statuia unui tânăr poet bulgar care se jertfise pentru țara lui și murise măcelărit de Turci, propuneam să se depeue o coroană cu tricolor românesc în semn de recunoaștere pentru vitejia nenorocită în sacrificiul suprem.

Sînt numai un biet Romin, și, privind la ce capătă toate celelalte popoare amestecate în luptă: imnuri entusiaste, ca Franța, duioase lacrimi zilnice, ca Belgia, omagii în nenorocire, ca Serbia, respectuase recunoașteri, ca Rusia, fie și blăstămuri și urgisiri, ca Alianții crimei, mă gîndesc cu melancolie—indignarea nu e un sentiment ca pentru ziua de azi—că totuși pentru noi a fost mai grea soarta care ne-a lăsat să fim: necunoscuții...

3 Februar 1917

O mai veche încercare austriacă de a ne anexa.

Intr'un memoriu osebit vom arăta în ce împrejurări și în ce forme revoluționarii unguri au încercat după 1859 să se folosească de țara și armata lui Cuza-Vodă pentru a desface de supt stăpînirea Austriei provinciile Coroanei Sfântului Ștefan.

Vom cerceta aici, după memoriile generalului La Marmora (*Un polpiù di luce sugli evanti politici e militari dell' anno 1866* ediția a 5-a, Florența 1873), în ce chip aceste negociații se leagă de acelea prin care Austriei i s'a oferit, pe aceiași vreme, în locul Veneției Principatele Unite.

Cînd, în Ianuar 1861, La Marmora a fost trimis la Berlin pentru a stabili cel d'întăiu contact cu noul rege Wilhelm I-iu, în special cu privire la problema venețiană, Cavour începu cu scuse, față de acest Suveran, cunoscut ca dușman al agitațiilor revoluționare, pentru «armele expediate din Genova (Ungurilor) și sechestrate în porturile Principatelor moldo-valahe» (*sic*; p. 5). I se lămuria că ele fuseseră trimise de Unguri, de cunoscutul general Türr, „cărui generalul Garibaldi i le dăruise în cursul dictaturii sale în cele Două Sicilii“.

Despre aceste Principate nu s'a mai vorbit apoi nimic în cursul misiunii la Berlin a lui Marmora. Italienii văzură însă cum afacerea Schleswig Holsteinului făcu din Austria aliata Prusiei pentru ca mai

târziu numai, aceiași afacere să le scoată în luptă una împotriva celeilalte. Ceasul unității italiene venise cu aceasta.

Dar, încă de la 26 Novembre 1864, generalul fiind acuma șef al Cabinetului italian, ambasadorul regal la Paris, Nigra, îl înștiința că, după părerea Franciei, Austria n'ar vinde Veneția, dar Drouyn de Lhuys, ministrul de Externe al lui Napoleon al III-lea, «crede că poate în viitor se va putea învinge împotriva Austriei, dacă, în loc de bani, s'ar propune o schimbare de teritoriu» (p. 39).

Era vorba de Principate. La Marmora nu împărtășia în această privință încrederea lui Nigra și a Ministeriului care precedase pe al său. „Puse proiectul la o parte“.

Peste un an însă, Prusia făcea să se întrebe Ministeriul italian, ce atitudine ar avea Italia în cazul, *probabil*, al unui războiu între Prusia și Austria“ (p. 41). La Marmora ceru asigurări și făcu să atirne răspunsul său de dispozițiile Impăratului Francesilor față de un asemenea războiu. Îndată după aceasta însă convenția de la Gastein împăca pe cele două Puteri germane, spre marea indignare a Italiei.

La Marmora se hotărî atunci să cumpere Veneția.

În 1865 se începeau negociații clandestine între Italia și Austria, care nu voia nici măcar să-i recunoască existența politică. Era vorba de o împăcare plătită cu prețul Veneției și al unui teritoriu tirolez mergînd până la Isonzo, dar nu și mai departe. Intre chestiunile puse de trimesul secret era și aceia care ne privea pe noi: «Poate că la Viena sînt aplecați la o politică mai timidă — decît revanșa contra Prusiei și reluarea vechiului rol în Confederația germanică — și se gîndesc a mări Coroana Sfîntului Ștefan împingînd-o până la limita extremă a malului stîng dunărean“ (p. 47). La aceasta La Marmora răspundea că nu-și poate lua angajamente pentru viitor, avînd destul de lucru cu întărirea unității italiene, după care va căuta să dovedească tendințele absolut conservative ale regatului.

Încă din Ianuar 1866, Metternich, ambasadorul austriac la Paris, vorbea lui Nigra, represintantul lui Victor Emanuel al II-lea, despre posibilitatea ca „anume împrejurări în Europa“, „să facă

necesară o modificare teritorială”, și atunci „nu s’ar putea exclude *a priori* puțința pentru Austria de a renunța la Veneția în schimb pentru alte compensații teritoriale” (p. 71).

În Mart, 1866, Bismark declara că se călcase convenția de la Gastein și răspingea oferta de mediație engleză, cerând imperios Italiei să-i răspundă dacă ar declara războiul Austriei, *imediat*.

Și neconținut, în formele cele mai variate, dar toate insidioase, el propunea Italiei o legătură care, împingînd-o în războiul pe dînsa întăiu, ar fi procurat Prusiei un mijloc mai simpatic de a intra în luptă ea însăși. Trebuie să se hotărască însă a lua asupra-și riscul deschiderii ostilităților

În acest timp însă, după instrucțiile lui La Marmora, Italia, care nu era sigură că Prusia va merge dincolo de scopurile ei proprii, făcea să se întrebe la Paris dacă nu s’ar putea face schimbul, avut în vedere mai de demult între Principatele romîne și Veneția. Ca argumente pentru Napoleon al III-lea, două: propunerile de colaborație războinică ale Prusiei și apoi „*revoluția din Principate*”, — căderea prin complotul militar cunoscut, a lui Cuza-Vodă (p. 119).

Avem răspunsul dat de Împăratul el însuși lui Nigra: «Lovit de această idee», el arată că „s’ar putea pune pe tapet la conferință această propunere, dacă numai Austria nu s’ar arăta nefavorabilă”, dar adăugă «că privia tocmai ca foarte probabil refuzul Austriei» (p. 119).

Conferințele de care e vorba, sînt acelea în care trebuia să se hotărască la Paris ce se va face cu noi după răsturnarea Domnului Unirii.

Era în această nehotărîre și sîiala aceluia care la 1859 dăduse bazele României moderne, de a se atinge din nou de opera sa pentru a o distruge? Era potrivirea instinctului de dreptate, revolta unui temperament nobil față de ideea de-a întrebuița un mijloc așa de meschin pentru ca să ajungă totuși la un scop mai însemnat decît menținerea Statului latin de la Dunăre: unitatea Italiei, de care-l lega doar și singele?

Nigra ei însuși, care nu era un diplomat de duzină, avu și el asemenea scrupule. În acelaș raport din 1-iu Mart 1866 el spune că sperînd să ajungă în piața Sfîntului Marcu peste trei luni, i-ar

conveni mai bine „revendicarea Veneției prin alianța prusiană” și încheie astfel: Dacă Puterile cred că trebuie să propuiе o combinație care ar avea de rezultat cesiunea Veneției fără războiu, s'o facă și, *de spre partea ei. Italia o va primi Dar noi nu trebuie să avem aparența de a jertfi Austriei Principatele* (Ma noi non dobbiamo avere l'apparenza di sacrificare all'Austria i Principati; p. 120).

Și iată comentariul cu care, după câțiva ani, La Marmora însuși întovărășește expunerea acestor negociații:

„Eu nu știu dacă există o artă cu care să se poată evita și aparența că ai voit ceiace ai propus; dar, dacă o astfel de artă există, declar în ce mă privește că nu am pentru dînsa nici aplecare, nici admirație.

„Am văzut totdeauna, și n'aș putea-o repeta în destul, că lealitatea și sinceritatea sînt cele mai bune chizeșii ale unei politici politice bune și sănătoase. Și să nu mi se zică de nimeni cum că la înșelăciunile și încurcăturile altuia ai dreptul să opui înșelăciunile și încurcăturile tale, de unde s'a născut fristul proverb francez: corsarului, corsar și jumătate.

„Precum civilizația modernă a izbutit să curățe mările de orice fel de piraterie, eu sper că nu e departe ziua în care se va izbuti să se purifice și politica. Dacă nu se poate evita războiul, facă-se măcar în chip loial, cum loial l-am făcut noi în 1866; pentru care am și putut intra după puține luni la San-Marco fără a trece prin Principatele Dunărene și a încurca (*sconvolgere*) și a compromite celelalte populații ale Dunării” (p. 120)

De altfel Anglia sfîrși prin refuzul ei hotărît chinul conștiințelor delicate. La 17 Mart, Nigra raporta: „Împăratul, credincios făgăduelii ce mi-a făcut, a lucrat pe lîngă Cabinetul engles ca să încerce a face să prevaleze combinația schimbului Principatelor cu Veneția. Din nenorocire Lord Clarendon s'a rostit în chip defavorabil. Pe de altă parte se pare că *Austria nu vrea să știe de această combinație*.. Singura noastră speranță se reduce deci la un războiu în înțelegere cu Prusia”. (p. 121).

Urmare, în April și Maiu lungi negocieri, în cursul cărora Prusia încearcă să scape de îndatorirea, «luată prin tratat solemn, de a ajuta Italia, dacă Austria ar ataca-o. La Marmora, din parte-i

refusă să calce tratatul declarîndu-se Italia neutră în cazul unui războiu austro-prusian. La capătul lui Maiu Viena se gîndia înnaînte de toate la marea răfuială cu Prusia. Ea făcea silinți desperate pe lingă Napoleon al III-lea, care visa limitele vechi ale Franciei la Rin. Și, de odată, ea oferi, prin mijlocirea Franciei; Italiei Veneția, *dacă ea însăși ar lua Silesia.*

Napoleon al III-lea voia un congres care ar fi lămurit lucrurile fără războiu, Italia avînd Veneția, Austria Silesia, Franța Rinul, iar Prusia Schleswig-Hoisteinul și cîteva Principate germanice care i-ar conveni (P. 226).

Această provincie smulsă odinioară de Frederic-cel-Mare de la Maria-Teresa, ar fi înlocuit astfel ca obiect de compensație Principatele. Dar trebuia ceva și pentru acei bieți prinți germani scoși din sălașurile lor care «conveneau Prusiei». Și atunci cetim cu uimire în raportul din 11 Maiu ai lui Nigra: „Prinți germani deposeđași de Prusia (*des princes germaniques déposédés par la Prusse*) ar merge (*iraient*) în Principatele Dunărene“. Anglia însăși de data aceasta nu se mai împotrivia.

Să nu uităm că situația nu se consolidase aici și că dădusem lumii priveliștea scandaloașă a mișcării separatiste de la Iași.

Principele Carol izbutise însă să ajungă la București, peste cîteva zile. Bar Turria nu vroia să-l recunoască, și în Londra se știa la 25 că ea va interveni în Principate (p. 251), *dacă n'ar fi fost hotărîtă Franța să o împiedece* (p. 251 și 254). Atunci Bismark, care propunea să dea Franciei mai curînd Belgia (p. 243), se gîndi iarăși la o compensație în aceastălaltă parte. Iată ce scria trimesul italian la Berlin, generalul Govone, despre întrevederea lui cu Bismark, la 21 ale luni: «Președintele Consiliului mi-a vorbit de chestia Principatelor Dunărene, ca de un nou element care ar putea face obiect de interese pentru Franța. Dar n'am înțeles bine ideia contelui de Bismark și nu m'am oprit ca să-i fac întrebări în această privință. Am reținut numai declarația sa că Prințul de Hohenzollern desertase (*aveva disertate*), ca să zic așa, pentru a merge la București; că Principatele se socotiau (*si tenevano*) destul de tari ca să reziste unei intervenții turcești, dar că, în orice cas, *dacă*

Principele ar fi izgonit Prusia n'ar avea nimic de obiectat" (non atrebbe nulle a vederci).

Rusia ea însăși, care juca un mare rol în aceste încercări de mediație, n'ar fi fost împotriva unei asemenea soluții. Căci iată ce scrie reprezentantul Italiei la Petersburg în ziua de 23 Maiu: „Cît despre Prințul de Hohenzollern, Cabinetul rusesc e foarte contrariat, dar pare că voiește să aștepte care va fi atitudinea conferinței, afară numai că ar cerceta (*saut à aviser*) dacă celelalte Puteri tolerează această gravă călcare a tratatului, în care bănuiește degetul Franciei“ (p. 248). În această privință Prusia nu era aplecată să menție alt punct de vedere, și, la 31, ambasadorul Italiei la Berlin scrie așa: „Guvernul prusian era, de sigur, de conivență cu plecarea și primirea Coroanei din partea Prințului de Hohenzollern; dar acum, cînd spera ca, cu ajutorul dorințelor populațiilor și a faptului îndeplinit, Prințul să se poată menține, el va manevra așa încît să nu ciocnească (*heurter*) politica Rusiei, pe care are cel mai mare interes să o menajeze“ (p. 260).

Atunci, Austria rupse ori-ce putință de soluție pașnică. Ea arătă la 1-iu Iunie, că e dispusă și ea pentru discuția în congres, dar cu condiția, ridiculă, ca niciuna din Puterile ce ar lua partea la dînsul să nu realizeze vre-un cîștig teritorial, — atunci cînd fiecare din ele nu se gîndia decît la aceasta! La 1-iu Iunie Bismark declară, în sfîrșit, că „trebuie să se isprăvească odată, cu orice preț“. Chiar și Franța era de părere că «răspunsul Austriei face conferința imposibilă». Rusia și Anglia aveau altă părere. «Congresul», scrie La Marmora, „era mort, și peste puțin era înmormîntat cu onorurile militare“.

Noi nu mai eram interesați decît prin planul pruso-italian de a provoca o răscoală a Ungurilor contra Austriei, și la 10 Maiu, generalul Klapka, aflător la Bruxelles, amintea că mișcarea revoluționară maghiară „își are armele în Principate“ (p. 318) Ambasadorul Barral răspundea însă agenților de la Berlin ai emigrației că Italia «e destul de tare fără să facă apel la elementul unguresc» (p. 331).

Din contră se credea la Berlin că un atac italian prin Dalmația ar putea provoca o puternică mișcare a Ungurilor ca și a

Slavilor și ar ajuta înaintarea trupelor prusiene spre Viena (p. 347). Ba chiar s'ar putea ca un „corp volant“ să intre din Silesia în părțile ungurești vecine.

Și așa am scăpat noi atunci: de dușmani, de prieteni și *maî ales de consecințele, care puteau să ni fie fatale, ale propriilor noastre greșeli*“

4 Februar 1917,

Sentimentele învingătorilor

La încercări mari dar hotăritoare, supune războiul sufletele oamenilor în deosebi, ca și al națiilor în totalitatea lor! Și fericite de acel popor care în acest foc cumplit dovedește că aurul său moral era fără amestec.

Germanii au biruit: aiurea și, acum în urmă, la noi. Acesta e un lucru care nu se poate tăgădui. Dar însemnătatea biruinței nu stă, cum am mai spus aici, în *faptul ei însuși*, ci în *urmările* pe care le produce. De mare preț sînt urmările materiale, cînd te poți întoarce cu întreg rodul biruinței — căci și această sămănătură stropită cu sînge are grîndinile și seceta ei, dar prețul cel mai mare îl au urmările morale, dacă le poți scoate și păstra

Cu greu însă Germanii biruitoari le vor putea aduce acasă, și aici acasă, de altfel, vor găsi mai multă amărăciune și descurajare, mai multă ciudă pentru o socoteală negustorească ce n'a ieșit la capăt și a mîncat și din capital, decît nobleța limpede a sufletului curățit prin jertfa pe care *d'inainte ar fi știut-o* și ar fi primit-o cu bucurie.

Cetim zi de zi că gospodinele germane nu se împacă de loc cu variațiunile alimentare în jurul cartofilor putrezi și cu himia ingenioasă a bucătăriei celei nouă. Ar lăsa din toată inima pe învățații cari au născocit o hrană ca aceasta să se sature ei singuri de dînsa. Și, fiindcă poliția crede altfel — căci poate și mîncă altfel — gâlceava e gata, și bucuria în presa înfelegerii.

Dar despre neajunsurile de hrană, să nu mai vorbim, că ne aude lumea și n'avem nici himiști la îndămină cu meșteșugii lor de a ne face să mîncăm friptură de carton și pine de surcele ..

Ce e în sufletul biruitorului soldat, știam prin scrisorile, prin carnetele lor, în Franța. Păcat că la noi nu s'au căutat la prisioneri asemenea scrise și că nu s'au publicat! Poate unde e așa de greu să faci măcar cît te-au învățat alții că se poate face! Ceia ce nu împiedică însă că *după* războiu vom fi lipsiți de o însemnată armă întru apărarea dreptului nostru și a onoarei noastre.

Dar oștirile germane sînt întovărășite, cum n'au fost ale noastre, de o mulțime de „doctori” speciali, doctori de condeiu, bine înțeles, cari nu pretind a lecuî pe nimeni. Ei își aleg impresiile, fac pușintel stil în jurul lor, vorbind de mărimea armatei, de zgomotul tunurilor, de răpeziciunea marșurilor și alte elemente simple ale muzicii patriotice, și, ici și colo, prin afîta nisip retoric strecoară și cite un grăunte de sămânță vie, dau știri reale, din care poți folosi ceva.

Și ce suflet se vede, Doamne, într'insele!

Am răsfoit o sumă acuma chiar. Nimic din sentimentul de ură față de invins, acea ură care nu e un sentiment *bun* de sigur, dar un sentiment *viu* este, și un sentiment *inviorător* pentru alții. De ce ne-ar urî? Ce li-am făcut noi ăstora, chiar dacă li-am deranjat puțin interesele, atacînd pe Ungurii așa de iubiți — mai ales! — sufletului lor.

Nu este, iarăș, nimic din acel sentiment de compătimire pe care sufletele creștine îl au pentru orice suferință, — și ce grea a fost suferința noastră! Nu mai vorbim de frumoasa simțire de respect cavaleresc față de acela care ți-a stat dușman în față cu toate puterile trupului său, cu toată încordarea sufletului său și pe care soarta, ori lucruri *în afară de el*, l-au împiedecat de a te răpune.

Să fi fost măcar jena, pe care o resimte orice om cu inima la locul ei cînd calcă un pămînt asupra căruia n'are niciun drept, cînd tulbură în toată viața lor oameni inofensivi cari n'au ținut o armă, cari n'au lucrat la nici-o declarație de războiu și în ochii căroro lucesc încă lacrimi pentru fiii, frații, copiii lor, căzuți pe cîmpul de luptă. Par'că ai voi să te faci iertat prin blîndeță și cruțare, prin ajutorul de hrană, prin îngrijirea sănătății celor bolnavi, de toți acești nevinovați. O spune sincer: așa a fost sentimentul *nostru* în Bulgaria la 1913. Seara cînd ne adunam, vorbiam fiecare de bolnavul căutat fără bani, de bătrînul mîngîiat pentru pierderea lui, de tăcerea păstrată în cursul zilei pentru a nu supăra într'o odae de-

parte pe femeia care plîngea pentru soțul ei dispărut, de bomboanele, de banii împărțiți copiilor, cari alergau cu toții în jurul nostru, ba veniau la chemarea noastră și din fundul cîmpului. Și în acest timp femeile erau ajutate la seceriș de soldații noștri, cari-și întreprueau o clipă marșul pentru a ridica în spinare povara prea grea pentru șalele bătrînei cu feciorul la oaste.

Așa fac „doctorii”? Minunați că la noi sînt biblioteci, cu cărți în mai multe limbi, că se întîlnesc femei mai inteligente decît ale lor, că ofițeri prinși le spun ălrz că pînă la sfârșit mai este, că și socialiștii li argumentează dreptatea războiului nostru, ei flecăresc încolo prostește despre lucruri fără însemnătate. Pare că ar face un foileton dintr'un oraș de băi, în care un doliu ar fi oprit balurile. Iar cînd au de spus și ei ceva, batjocuresc sătucenele sărace, casele acoperite cu stuf, fereștile cu geamurile sparte, moșneagul și nevasta cari, cu ochii rătăciți de durere, privesc pe ostașul străin, gîndindu-se la al lor pe drumul de retragere. Și refrene miserabile din insultele săsești cu „Wilde Walachei” și le amintesc și au lipsa de gust de a le trimete publicului de acasă pentru a rîde...

Și știi, confrate „doctor”, de unde vine toată miseria de care faci haz? Vine de acolo că o mie de ani neam de neamul acestora, săracii, au muncit și au sîngerat, neconținți în fața barbarului de care azi te slujești contra lui ca să facă osinză neam de neamul tău acasă, în liniște și pace...

Îmi aduc aminte de vechiul Vodă Mihai, cel viu azi neconținți în sufletele noastre. A bătut pe Unguri, a luat Ardealul; mîndrul cardinal, domnul țerii, a perit. I l aduc înaintea, mort, ucigașii lui, ciobanii secui. Și a fost — ați zice, „doctorilor”, — un rînjit în fața biruitorului și de pe buza lui au căzut cuvinte de insultă? Nu, ci glasul aspru a zis atit: „Săracul popa!”. Și a poruncit să se facă mortului o îngropare de rege

Invingători aceștia, cu vermina lor savantă de „doctori” după dînșii? Dar n'au sufletul pentru aceasta! Și singur sufletul hotărăște!

4 Februar 1917.

Degenerarea rasei europene.

Războiul produce biruinți, cînd de o parte, cînd de alta. Produce, mai ales pentru Germani, ocupare și stoarcere de provincii. Produce glorie de gazetă și literatură de ocazie, — din care, băgați însă de samă, — poesia lipsește. Dar, cînd toate acestea vor trăi doar, mai mult sau puțin, în cărțile bibliotecilor, el va fi pomenit, mai mult: *înfățișat* zi de zi prin alt mare și teribil rezultat al său: *degenerarea rasei europene*.

Să ne gîndim numai la statistica pe care de curînd o publicam aici. *Până acum*, șase milioane de morți. De trei ori pe atîția răniți, în mare parte infirmi: ce copii vor putea să aibă aceștia și cu ce muncă o să-i poată crește și ținea! Adăugiți cam tot pe atîția, deci alte vre-o douăzeci de milioane, de bolnavi pe viață: ofticoși, reumatici, nevropați, pentru ca să vorbim numai de bolile cele mai obișnuite.

Atîția sunt însă numai aceia pe care-i trimet oștile. Să ne uităm pușintel și în societatea civilă. Iată toți aceia cari au rămas fără sprijin și cari se hrănesc — în unele țări mai de loc — din mila publicului sau din subțirele ajutor al Statului. Să facem un loc și celor pe cari această hrană nu-i face a-și tămădui un suflet rănit pentru totdeauna prin pierderea îndrumată. Cu milioanele se vor număra toți aceștia cu trupul slăbit, cu mintea zguduită. Țineți samă și de răsunetul produs în sufletele care au pe cineva în luptă, de bătaia tunurilor, neconținută pe alocurea, de trei ani de zile. Totalitatea celor mai nobile nații rabdă de foame de atîtea luni și hrana care te înșeală azi te va distruge mîni prin urmările ei de debilitare. Dacă mai ține cîtva timp această groaznică suferință, nu va mai fi în Germania un om în adevăr teafăr, afară de cercul restrîns al cîtorva privilegiați cari se ascund pentru a trăi altfel.

Dar aceasta n'ajunge. O privire de conștientare, — o nobilă iuncări începători și provocatori ai catastrofei, pe care țineți s'o duceți până în fundul prăpăstiei, — o privire asupra *copiilor!* Asupra copiilor flămînzi, îngroziți, sălbătăciți, cari cresc pentru bolile care mîni îi vor nimici. Și, la întoarcerea părinților total storși, alte milioane de copii se vor număra, cari de la naștere vor purta stigmatul anilor criminali!

Și să încheiem cu provinciile cucerite pentru a fi despoiate și unde cuceritorul așteaptă să vie din America pînea de toate zilele a cuceritului. Să încheiem cu Belgia care-și strînge dinții pentru a nu urla de foame, cu Polonia unde cei hrăniți cu cartofi singuri se umflă și crapă zilnic cu miile, și — se va zice mâni — cu biata România aceasta...

A vrut Wilhelm al II-lea Împărat și Rege, ca numele lui să nu fie uitat în veci. Gloria aceasta va avea-o, neasămănată. Se va uita de Napoleon însuși, pe care vor trebui să-l caute în cărți, dar de Wilhelm nu va putea să uite nimeni, căci il *vor vedea*. În orice semn de decădere al rasei chemate a stăpîni pentru întotdeauna omenirea vor vedea figura lui.

Și, cînd lumea-și va da sama pe deplin de tot imensul rău pe care l-a făcut trufia nebună a acestui om, că va arunca insuficiența tuturor poreclelor prin care înseamnă răutatea stăpînitorilor cari au adus nenorocirea asupra țărilor și popoarelor, și va găsi numai, pentru a însemna enormitatea crimei sale, numele aceluia care în fapta sa de omor împotriva fratelui ucidea jumătate din viitorul omenirii. Și ca numele lui Cain ea va urmări de-a lungul secolelor blăstămînd umbra neconținut fugară și fără de odihnă a aceluia pe care ai săi îl chemau Împăratul Wilhelm!

4 Februar 1917

Călătoria Principelui Carol în Rusia.

De trei săptămîni Moștenitorul Tronului, întovărășit de șeful Guvernului, se află în Rusia, și am primit neconținut știri despre ceia ce s'a petrecut în cursul acestei călătorii. Ea s'a întîmplat să fie în aceiași vreme cu acea conferință de la Petrograd care era menită să completeze hotărîrile luate cu puțin înainte de conferința de la Roma, așa încît aceste știri, cu ceia ce spun și cu ceia ce trebuie să se înțeleagă, sunt mai prețioase decît simplele amănunte, oricît de onorabile pentru țară, ale unei primiri binevoitoare.

Principele a mers și pe front. A putut să vadă și în alte puncte acea oștire rusească, admirabilă prin puterea ei de împotrivire, prin prin răbdarea ei față de orice încercări, prin devotamentul ei nemărginit pentru părintele ei Împăratul și pentru sfînta Patrie nemuri-

toare. A putut să prindă mai bine uriașa putere ce se desface din aceste milioane care nu se vor clinti de la datorie până în ceasul victoriei. S'a făcut prin această înviorătoare privilegiu mai tare în a respinge calomniile interesate, care-și șueră minciunile în urechea cui vrea și cui nu vrea să le audă.

În Moscova, în Chiev, Principele Carol a putut să vadă și altă Rusie decât cea oficială; vechea Rusie milenară, strâns legată de așezămintele ei străbune, însuflețită de sentimentele care au străbătut zeci de generații, îndreptată prin desvoltarea fatală a sforțurilor ei spre scopuri care pot intra numai, în calculele noastre de viitor, ca lucruri, care neapărat vor trebui să se întimple. S'a putut convinge și mai bine care sunt părțile de nebiruită inspirație populară în direcțiile politice pe care oficialitatea le primește numai pentru a le servi, dar nu este în starea să le inoveze, așa, precum oficialitatea germană a produs într'o sfătuire de economiști de Stat și de politicieni o *Mittleeuropa*, o „Europă mijlocie“ de dominație și exploatare care n'a trăit un singur moment în sufletul poporului însuși.

Primul-ministru a intrat în contact cu oamenii cari astăzi servesc și represintă Rusia, și pentru orice conducător politic aceste relații personale sunt de un imens folos, desvâluindu-i acea interpretare necesară a scrisului, care fără cunoștința realităților umane este imposibilă.

Ceia ce s'a făcut însă prin aceasta pentru mai strînsele legături din viitor, firește neapărate, căci în anticamera germano-austriacă, nu poate căuta să se întoarcă, peste ruinele țerii sale, decât un nebun sau un desperat, nu ajunge. Va trebui și altceva decât această utilă călătorie.

Vom trebui să mergem noi acolo, cu toții, și să aducem pe puternicii noștri prieteni, de azi și de mâine, la noi. Cine poate, va merge însuși, cine nu, va găsi în profesorul, în conferențiarul chemat anume pentru aceasta, în cartea poate chiar anume tradusă pentru noi în limba noastră, — în locul întâmplătoarelor traduceri franceze pentru intelectuali, — mijlocul de a înlocui contactul direct.

Va fi altfel de contact decât acela de azi, când Rușii ostași se află în România și Români pribegi în Rusia. Cei d'întăiu văd numai drumul spre lupta lor și sunt prinși într'o legătură din care

nu se pot desface unul câte unul pentru a se apropia de noi; văzîndu-ne la suprafață, și nu prin ce avem mai bun, nu ne supărăm pentru aprecierile nedrepte ale cutărui impresionist, care nu s'a împărtășit de însuși sufeletul nostru. Iar pribegii cari studiază în vre o Odesă internațională, prețul otelurilor și lista de bucate a restaurantelor, nu pot prinde sufletul rusesc, — între altele, pentru că n'au adus sufletul în care s'ar putea prinde acela.

Cele două nații însă, care se văd astăzi, se vor cunoaște mine. Și, oricît de mică ar fi nația noastră față de vecinii noștri de la Răsărit, folosul va fi reciproc. Căci în cele unsprezece milioane-fărîmîțate de soartă, ale poporului nostru este o *personalitate* pe care au făcut-o veacurile prin loviturile și încercările lor și ea nu poate să intereseze dulos pe orișicine.

Va fi o mare bucurie pentru noi în ceasul cînd prin silințele noastre marele popor rusesc va fi recunoscut aceasta.

5 Februar 1917.

Lupii.

Ticăloasă fiară e și lupul! Vara se înfundă în porumb la apropierea drumețului, fie și un copil; îl gonești ca pe-un cîne mișel dintr'un singur tîohănit. Iarna însă, cînd tot cuprinsul e numai zăpadă albă, cînd drumurile se fac grele și ajutorul nu poate răsări de ori unde, cînd viscoalele închid zările, ei se adună în ceată, și atunci au curajul care li lipsia înnainte. Vai de cine li iese în cale, de eine trece prin apropierea locului lor de pîndă și de petrecere! Ba chiar vai de acela dintre ei pe care l-a atins glonteale drumețului amenințat! Frații își fac răpede socoteala că rănitul acela, lup cum este, oferă o hrană mai pușin primejdioasă decît marele dușman, omul, care până la sfîrșit știe să se apere...

Și vremuri grele ca ale noastre, cu zări închise și lipsa ajutorului obișnuit își au — în contra oamenilor cinstiți, așa de mulți, și sus și jos, cari nu li pot da de urmă totdeauna viclenilor acestora, — lupii.

În mijlocul lipsei și durerii tuturor îl vezi răsărînd schimbat, dar schimbat în *bine*. E mai roșcovan și mai rotofeu. Ce bine-ț prinde blana nouă-nouță, pe care în alte împrejurări n'ar fi avut

de unde s'o «cumpere»! Și ochii îi sticlesc de un saț pe care înaintea nu putea să-l găsească în aceeași măsură.

Crapă lumea de ger afară. Căruțe aduc ostași cari au degerat pe drumurile patriei năvălitate și împușinate. Te sfiești să te uiți în fețele galbene ca de ceară ale bieților flăcăi chemați la recrutare din Ținuturile ocupate. Recî cătături de năcaz zăcut se prind în ochii acelor femei sărace care au rămas fără sprijin în colțul lor întroienit de mahală. Aierul e greu parecă de toată tăcuta suferință neconținută a celor cari-l răsufală.

Prin mulțime trece automobilul, sania de lux a lupului. Așa ceva n'a prins el niciodată. Bun lucru e și războiul pentru omul deștept! E așa de mulțămit, încît uită și acea ipocrisie—un fel de bună cuviință a păcatului — care face pe cel cu greșala să caute a nu se deosebi la înfățișare de aceia chiar prin cari a ajuns să fie ce nu merita, și într'un chip care nu este iertat nimănuia.

Supt ochii miei trec căruțele. Sînt pline vîrf de saci mari și mici, de sticle, de cutii și cutiuțe. Merg poate la un deposit public pentru ajutorul sărăcimii care nu-și mai aduce aminte de anumite articole alimentate? Q nu! Ele cotesc ca să între în cutare curte unde de mult, zi de zi, căraturile se urmează. Înțelegeți ce s'a întîmplat: și aici a lucrat lupul... D'ați crede poate că toate aceste lucruri sînt mai ieftine decît de obicei, ba unele chiar, date fiind însușirile aceluia pe care-l vor hrăni, gratuite?

Aș înțelege, lupule, să-ți cerci colții contra dușmanului. În toate țerile, lupi de războiu apar Ei cară, aiurea, din casele teritoriilor ocupate tot ce se poate căra fără să ai un drept și, mai ales, fără să ai o conștiință. Îți însușești juvaie, blănuri, haine, albituri, ba chiar, une ori, dormeuse și perdele, fără a mai vorbi de vitele bune la gospodăria de-acasă. Așa au făcut Prusienii în Franța la 1870 de li-a rămas acolo veșnică faima. Așa vor fi făcînd domnii și stăpânii noștri de azi în Muntenia năvălită. Urît păcat, care acopere de rușine fără capăt numele unui popor întreg! Dar mai urît, mai hidos une ori, e obiceiul cellalt: de a despoia Vistieria împușinată a țerii tale, de a înșela pe șefii tăi, de a simula ceia ce nu ești — hrănindu-te, de pildă, bun civil bătrîn, de la o popotă de ofițeri —, de a lua pînea din gura săracilor, — și chiar a săracilor ostași, — pentru a-ți face depositul tău particular de iubitor șef de familie,

de a-ți înzestra vizuina cu bucăți rupte din trupul singerat al fratelui și tovarășului tău, — lupule!

Să le facem ceva, azi, lupilor, ar fi greu. E iarna, iarna lor, și n'avem cu ce face bătaia. Să-i privim cu luare aminte, să însemnăm drumul care duce la culcușul lor. Va veni pe urmă primăvara și se vor deschide cărările. Ii vom urmări măcar atunci până acolo, în fundul culcușului. Și vor plăti!

5 Februar, 1917.

Machlavelul Maghiar

Prin binevoitoarea mijlocire a foii pe care o susține armata austriacă, *Reichspost*, odinioară sprijinitoarea Romînilor, de cite ori, cu o căutătură dușmănoasă către Unguri, strigau: «Trăiască Austria» și „Noroc bun Germanilor“, aflăm însfîrșit vești, dacă nu despre faptele și suferințele Romînilor pe cari i-a lăsat în urmă retragerea soldaților noștri, măcar despre scrisul lor.

Anume ziarul din Viena dă, în extras și traducere, un articol vechiu acuma de aproape trei luni, al «Gazetei Transilvaniei», în care e vorba de cruzimile acelor „ucigași miserabili“, nedmni de numele de Romîni, de coborîrea din Roma, cari sînt Romîni de dincoace, preinșii liberatori, al căror jug «injositor» a fost suferit cu atîta strîngere de inimă până în clipa cînd au apărut iarăși, —cu escorta germană cuvenită unor eroi care încă nu și-au venit în fire—«fiii Patriei». Atunci «hienele războiului» au luat-o la fugă hîțînînd din spinările lor strîmbe, iar Romînilor celor adevărați nu li rămîne astăzi, în mijlocul bucuriei de cari sînt continu stăpîniți, să tăgădiască orice legături de sînge cu aceste fiar e fără vitejie și nobleță.

Așa se scria deci în românește supt vechiul titlu glorios al „Gazetei Transilvaniei“, care amintește de anul 1848, de cea d'întăiu ridicare de steaguri pentru libertatea și unitatea națională precum și de imnul nemuritor smuls de cele mai mari dureri și de speranțele cele mai înalte ale lui Andrei Murașanu, cel mai vestit prin acest imn chiar. Din seminția sa, totdeauna nedespărțită de credința, munca și jertfa pentru acel ideal românesc pe care recuperatorii Ardealului cred că l-au nimicit odată cu călcarea profanatoare pe frumoasele plauri

muntenă după un debut așa de frumos, din care simți cum strigă și pofta omorului de frate, setea unui Cain mișel, care, neputînd lovi însuși, îndeamnă pe altul să verse răzbunător, un sînge care e și al său, ce va fi mai fi venit! În ce crescendo admirabil se va fi dezvoltat nobila simțire, cu adevărat vrednică de armnia romînă a graiului nostru, care se îmbracă în veșmîntul de «patriotică» indignare al acestor rînduri! Ni se zbirlește pe spinare asprul păr surnouă, hienelor, în ultimul culcuș pe care ni l-au lăsat vinătorii de fiare.

Numai cit aceste cuvinte nu înseamnă decît decît o contribuție la dosarele ce se vor face pentru Curtea Marțială în momentul cînd se va rosti din nou în biserica din Șchei rugăciunea întru sănătatea Regelui Ferdinand. Sînt un moment din crima națională a doi-trei indivizi — îi bănuim cine sînt—, cari vor plăti cum merită să plătească aceia, mai ticăloși decît desertorii de la o armată,—desertorii și insultătorii neamului lor, însuși. Salva plutonului de executare va fi răspunsul, mai scurt și mai energic decît provocarea,—afară numai de viteazul administrator al «miserabililor» nu va merge, în ceasul socotelilor din urmă, al socotelilor celor mari prin vre-o Budapestă «frățească» pentru a și adînci studiile asupra caracterelor deosebitoare ale Romînului celui adevărat și asupra puiului de Roman, așa cum el l-a înțeles și l-a voit.

Dar cine a luat pe această putredă otreapă umană, l-a curățit de imundiciile sălașurilor sale obișnuite și, despăduchîndu-l de urmele vieții sale de toate zilele, i-a așezat în cămăruța brașoveană unde au scris Murășeni și atîția alți Romîni de treabă, pentru a spune aceste lucruri demne de dînsul, acela țintea ceva mai mult decît încă un incident rușinos într'o viață perdută. El voia să *deie ilusia unei declarații obștești a Romînilor ardeleni*, să exploateze această declarație prin toată presa maghiară și germană, care-i sta la dispoziție s'o răspîndească în lumea largă la neutri, la prietenii noștri chiar, între cari sînt încă naivi cari mai cred în nobleța cavaleriească a Ungurilor și ar dori ca acești slugoi din ambiție și ură ai germanismului, pe cari-l urăsc de o potrivă, să fie cruțați la marea osîndă. Și mai trăgea nădejde încă de un lucru: să facă atmosferă în țară chiar, între Romînii de peste munți, să-i suggestioneze, vezi dumneata, în semnul patriotismului maghiar cu care înțelege a rezolvi el chestia românească.

Numai cît sistemul e vechiu și patentat ca prost de cel puțin zece brevete din tot atîtea țeri. În Austria sînt pline arhivele de constatarea faimoaselor lui rezultate. În toate limbile naționale vorbite de «popoarele» ei s'au înșulțat tot așa de scirbos aceste popoare ele însele. D. profesor Gheorghe Alexics de la Pesta s'a distins ani de zile pe acest teren, dar tot nu l-a putut birui pe fratele Moldovan Gergély de la Cluj; am fi nedrepti dacă am uita excelenta foaie *Deșteptarea* din Brașov, a unui om cum se cade care se cheamă profesorul Vlaicu. Ieri încă, pe cînd «țeranii» din Suceava împuneau lui Vodă Ferdinand să nu calce cumva în moșia lui Ștefan-cel-Mare, care a fost un excelent birocrat de la Czernowitz, precum se știe, gazeta din Suceava ne spăla cum e mai rău, de și eram încă neutri.

Conform cu toată această practică și în ce ne privește, ne puteam aștepta după «Gazeta Transilvaniei» în care răsunau cântecile de bucurie ale ostașilor noștri și cele d'întăiu rugăciuni rostite tare, în biserici, pe străzi, în piețe de acei cari o mie de ani n'au fost stăpîni pe soarta lor, să avem «Gazeta Transilvaniei» a Izgonitorului de «hiene» din moștenirea lui stăpînu-său..

Dar tocmai acest lung șir de precedente arată ce se culege cu asemenea procedări: la ai tăi înșii, pe care nu-i poți înșela, un zîmbet de ironie, la publicul internațional, pe care nu-l poți minți o indiferență complectă, iar la aceia al căror suflet, călit în ura de veacuri și luminat o clipă de raza ce nu se poate uita, indignarea și revolta.

E tot așa de adevărat cît de adevărată și mare e deosebirea între Machiavelul, lumină de înțelepciune, care a trăit în cancelariile Florenței, și între falșul Machiaval, care se țirește, menindu-și în blăstemele, lui chiar sfîrșitul prin temnițele și supt spînzurătorile Ardealului din 1916.

6 Februar 1917.

Aurel Popovici

Foaia «România» ni se spune să fi aflat din Geneva moartea lui Aurel Popovici. Intru cît e adevărată această știre, pe care o dorim călduros să fie desmințită, se va ști la timp. Deocamdată vestea ni recheamă în minte figura acestui om neobișnuit.

Căci neobișnuit îl știm și în marea forță impunătoare a trupului și a sufletului său ca și în robusta lui credință că imposibilul poate fi totuși adus pe pământ, și în munca și în lupta sa neîntrerupte ca și în speranțele și iluziile de care niciodată nu s'a putut despărți, crezând, în generositatea romantică a sufletului său, că afirmațiile singure, făcute, repetate, strigate cu desperată înviersunare sînt în stare să creeze și faptele, care au obiceiul să vie singure, ori de le cheamă cineva ori de nu le voiește nimeni.

Nu un om de discuție, capabil de ascultare, de acceptare, de toleranță și curtenie, ci un tiran cumplit al convingerilor sale. Ele-ți făceau impresia că vin de aiurea prin el, robii lor de la cea d'întăiu idee care i-a răsărit în minte, că-l zbugiumă și-l aruncă în creșterea lor tumultuoasă, care n'avea nevoie de fința lui decît pentru a se rosti omeneste față de oamenii ceilalți, cu acel tunet de glas, înăbușitor al celei d'întăiu silabe a răspunsului, care cădea asupra-ți cătînd a te nimici fizicește. Cumplit bărbat! Dar nu prin el însuși, prin personalitatea lui, pe care ai fi putut-o descoperi și pe alte terenuri și ai fi fost în stare s'o reconstituești ca s'o înțelegi ci numai prin această zdorboitoare impunere a aceluiași șir de idei. Nu numai asupra Romînilor lui, ori asupra străinilor cu cari a venit în atingere, se exercita teribila constrîngere de a zice așa și nu altfel dar și asupra cărților pe care el le cetise pentru a scoate argumentele în favoarea tesei sale. Ce zic: cetise; cuvîntul trebuie să fie: *citase!* Le chemase cu putere de procuror, le cercetase cu asprimea judecătorului de instrucție, te condamnase a spune ce voia el.

Nicio exagerare nu-l înspăimînta pentru a „dovedi“ și mai bine că soluția tui singură poate, *trebuie* să fie primită. Doar era exagerarea însăși, în talie, în glas, în scris în viață! Nu o caldă exagerare meridională, în ochii căreia rîde uneori o ironie care te împacă o clipă cu orice brutalitate de până atunci, ci o rece exagerare de avalanșă nordică, crescută prin toată ghiața și piatra care se prinde, în rostogolire, de ghiață și piatră primitivă. Vai de grădinile înflorite, de micuțele case pline de copii, de dumbrăvile aromite de tineri iubiri, care se găsesc în vale!

Monstruasa tesă a lui Houston Stewart Chamberlain: că orice e bun în omenire trebuie să fie german, că Rafael, Michel-Angelo, toată lumea geniilor italiene creatoare sînt de rasă germanică, pre-

cum dovedește o șuviță de păr blond, un zmbet de azur în ochi, ori un poetic nume teutonic la mamă, la bunică, a găsit la Aurel Popovici, nu un sprijinitor, ci un fanatic. A crezut în ea mai mult decît proorocul Mohammed în soliile arhanghelului Gavriil, pentru care a pus lumea supt sabie pe vre-o mie de ani. De Romani nu mai avea nevoie, autorul vestitei „Replce“, odată ce toată lumea știa că de la Roma venim; dar trebuia ca Duhul Sfint să fi vorbit nemțește Apostolilor în ziua de Dumineca Mare, trebuia ceva ca această enormitate pentru ca toate neamurile să exclare «Groes-österreich», *Austria Mare*.

Ei a apărat acest ideal de bună și veșnică Austrie Mare, l-a *representat*. Era parcă însuși această mare Austrie, vorbind românește cu suflet nemțesc și băgînd cu buzduganul „ideile sănătoase“ în capetele sfărîmate pentrucă zăboviseră o clipă a striga: „Trăiască tata nostru Impăratul“. Toată masivitatea absolutistă a monstrului îmbrăcat în pilea popoarelor jupuite anume pentru aceasta era întruchipată în trupul și fața, în visul și scrisul, în glasul și pasul lui.

Iar azi fantoma uriașe a minciunii celei mari a viitorului se cufundă în nimicnice. Austria Mare, — săraca Austrie.. „Publiciști“ de la Frankfurt se cred chemași să-i croiască pentru mîni cămașa de forță în numele Majestății Sale prusiene.

Și atunci omul care se deprinsese a nu trăi pentru altceva s'a năruit. Ceiace rămăsese după acesta din Aurel Popovici ar fi murit acum. Și anume în colțul de Svițera unde-l exilase, cu amenințări de spînzurătoare, Austria care *nu poate* fi mare.

Păcat! Orice mare credință sfințește sufletul prin care a trecut. Și e un exemplu pentru oameni, și în aceste vremuri pline de cameleoni dibaci și de actori politici cu haine pestrițe, ca și mașele lor adesea, omul care a aparținut, până la absurd, dar și până la moarte, unei singure idei.

6 Februar 1917.

Binefacerile germanilor.

Germanii și-au pus în mînte să arăte lumii că, orice s'ar spune despre dîșii și, mai ales, orice s'ar fi spus, ei sînt totuși «culturali» și în afară de strălucita lor organizație și de perfecta stăpî-

nire a elementelor materiale care se află în orice civilizație, dar a căror sumă nu formează *nicio* civilizație.

Și de aiurea se semnalează o imblinzire, un etalagiu de „politeță”, sforțări care duc măcar la acea «obsecviositate» cu care trufașul când e silit, înlocuiește politeța cea adevărată, care, de și se exprimă prin gesturi și cuvinte, tot numai de la inimă vine. Are parte și Belgia de așa ceva. Lipsește populației mîncarea, supt ochii soldaților împărătești, așa de bine nutriți pentru așa de frumoasa slujbă ce ei o fac? Plîng copiii de foame, se istovesc bolnavii, cerșesc femeile ai căror bărbați au fost surguniți cu decret la o fabrică din cutare localitate germană necunoscută? N'are-a face! O mîngîiere o pot găsi în faptul că sentinelele care păzesc nația, nu numai că au o față așa de sănătoasă, dar au primit ordin ca la vederea oricărei dureri să-și rășchire obrăgiorii pentru a schița un zîmbet teutonic consolator!

Da, «politicoși», deci «obsecvioși». Mai mult chiar: sacrul soldat german permite acestei vermine belgiene care n'a putut învinge să fie, ea nepoliticoasă față de dînsul, să-i cînte supt nas cutare versuri în care «Împăratul păcii» are un ușor profil de asasin, să-i strige injurii din mijlocul turmei mîinate spre trenurile pentru exportul de lucrători, să-i dea cîte-un chiont înfundat, ba chiar—supremă insultă!—să-i arăte, purtat în triumf, aclamat, ridicat sus ca o cruce a lui Constantin, „în semnul căreia se învinge”, steagul cu trei colori al Belgiei libere și neatîrnate.

Ce voiți, oamenii au o reputație de refăcut. Li s'a spus acum trei ani că pot să-și strice reputația fără nicio teamă, căci așa ceva nu mai are preț. S'au executat. Acuma se vede la Berlin că totuși are preț. S'o puie la loc! Și se străduiesc oamenii cum pot, uitînd un lucru: că reputația ți-o strici singur, dar pentru a reface trebuie și consimțimîntul celor cari nu pot uita.

Totuși această spălătură generală de tot sîngele nevinovat, de toate murdăriile abuzurilor și esceselor e neapărată. Doar spre pace înțeleg a merge aceia cari și-au greșit lovitura contra celei mai mărețe și mai fecunde păci de care s'a bucurat vre-odată lumea. Cînd strigă din trașeia unde nu se mai poate trăi: «Kamerað», cum spunea o foaie francesă, nu sînt ei oare datorii să arăte că toată cruzimea și brutalitatea de până acum erau, nu firea lor însăși —

ferescă Dumnezeu! —, ci numai un punct de program, după care vine altul, — dacă voiți chiar o dulce pastorală cu solo de flaut, de să plingă și oaspeții unei grădini de aclimație. S'o execute Bulgarul, care e rural!

În atîta bunătate care izvorăște gîlgiînd din blajinul suflet germanic nu putem fi uitați. E drept că vre-o cîteva luni am fost trațați ca o «Valahie sălbetecă», o *Wilde Walachei*, față de păcatele de necredință ale căreia se impune tradiționala hirurgie bulgărească și turcească (de alți sălbateci decît de Bulgaro-Turci nu dispun Germanii fiindcă li s'au luat coloniile). Dar acum s'a isprăvit cel puțin cît se caută pacea pe calea persuasivă a submarinelor. Crima a devenit maritimă; pe uscat suntem acuma frați, de și îndărătnicii din înțelegere nu vreau încă s'o recunoască. Atunci iată că Valahia a devenit „Rumănen”, vechea clientă modestă care venia cea d'întăiu la prăvălie, dădea banii cei mai mulți pe marfa cea mai proastă și mulțămia, pe de-asupra, pentru favoarea ce i s'a făcut

Până și calea telegrafiei fără fir se întrebuițează pentru a dovedi lumii că dominația germană aici e o mare binefacere. Se dau și amănunte, convingătoare. Cutare oraș, Buzăul, Focșanii, are de două, de trei ori mai multa patură în spitale. Serviciul în ele s'a îmbunătățit. Despăducherea se face în chip superior. Specialiști germani au alergat, și încă mai vin. Oamenii au aflat întăia oară ce e radiografia și alte descoperiri moderne. Hrana curge din bielșug; doar în fiecare Căcaină a izvorît lapte din care beau nemții cu grămada...

Și, zău e păcat ca o nație a căreia vitejie e netăgăduită și al căreia devotament orb e fără exemplu, se face de ris cu asemenea presintare de circumstanțe atenuate pentru încălcarea și ruina unui bun popor mic care-și caută numai dreptatea, fie ea și pe calea, sever oprită, Bremerhaven-Bagdad!

Aceleași comunicate recunosc că și Crucea Roșie Romînă are partea ei în aceste „binefaceri”. Nu vom căuta ce sens politic și *personal* poate să aibă acest adaus, complementar și mai ales complementar. Vorba e că stăpînul nostru spune în fond așa: *li-am luat tot și din aceia li-am dat și lor ceva*. Ceia ce credem că era și neapărat: doar trebuie ca bestia valahă să-ți muncească azi și mine să-ți cumpere mărfurile!

Ce binefaceri a primit sufletul îndurerat, inima rănită a fraților

noștri nu mai vorbim. Poate vre-o gazetă ca aceia de la Brașov, de care vorbiam ieri, scriind despre «miserabilul» și «hienele» ce suntem azi pentru cei ce plâng gîndindu-se la noi, cum și noi gîndindu-ne la ei plîngem.

Ba nu, zău, la sfîrșitul războiului, cînd minile pline de sînge pînă 'n cîot vor scrie teorii supțiri pe netedă hîrtie albă, n'ar fi bine ca Germanii, în revisuirea, neapărată, a unei morale care altfel li-ar striga crima din fiecare pagină, să facă un capitol adițional despre binefaceri, cu exemple luate din Ardealul liberat și din România miluită?

7 Februar 1917.

Nu cu speranțe...

Ai început un lucru. Te-ai închinat lui. Singurul scop pe care-l vezi e acela care încunună opera. Intre el și tine s'a stabilit o absolută și măreață intimitate, care nu îngăduie niciun amestec. Dumai așa se poate ajunge la capăt.

În operele păcii ca și în opera de războiu. Iar, cînd războiul nu e o uriașe firnuială sîngeroasă pentru a face să treacă mai multe nenorocite capete omenești de la un domn și stăpîn la altul, cum s'a crezut de la Asurbanipal din Asiria pînă la Wilhelm I. R.—Imperator, Rex pe latinește, de și, de mult, ar trebui să fie nobilele inițiale germanice care li corespund: Kaiser, König: K. K.—, atunci și mai mult trebuie să se închidă toată munca și toată cugetarea, care și ea trebuie să fie exclusiv, o muncă pentru războiu, în servirea scopului unic și permanent.

Dar iată că marea lingușitoare Speranța, cea mai primejdioasă din zine, găsește mijlocul să înlătore toate sentinelele și să cînte iluzii poetice, fabule romantice la urechea acelor care au datoria de a fi numai asprii soldați ai realității, ai acelei realități de care dispun ei, dispun *sigur și imediat*.

Se luptă pe viață și pe moarte cele două frînturi în care s'a rupt omenirea și care nu se pot tîrgui și nu pot cădea la învoială, căci e în joc toată soarta lumii care va fi de acum înainte. Chestia este dacă mai avem rostul să trăim în libertate ori trebuie să ni facem grumazii pentru jug și în jug, cu ochii la pămînt, să ni creștem

și copiii pentru a nu fi așa de nenorociți ca aceia cari supt călcîiul străinului își aduc aminte azi de tot ce au cetit, de ce au învățat, și sînt chinuiți de grozava întrebare. atunci cum se poate ca noi să suferim aceasta?

Un singur lucru se cere, în aceste condiții. *Pentru ca să avem singura biruință posibilă, biruința întregă, să ne dăm întregi silințelor prin care o urmărim.*

Speranța zice însă: nu! Cîtă vreme se luptau numai Franța, Anglia, Rusia, ea arată către Italia neutră și șoptia: să intervie ea și totul se va sfârși, căci prin Alpii iulieni e drumul Vienii, precum Napoleon-cel-Mare a dovedit-o. Ea a intervenit s'a luptat onest, stăruitor. Se ajungea de sigur, și la Viena, dacă, fără amînare, toată lumea se dădea toată pentru biruință. Dar speranța era acolo ca s'o împiedece: vedeți Bulgaria; dacă ar fi cu noi, s'ar tăia calea Constantinopolei. Dar Bulgaria a intervenit în sensul *cellalt*. O, cît era de necesară, imediat, sforțarea supremă! Dar nu; dacă Speranța știe o cale mai sigură. . România, aceia are grîne multe și petroliu nesfîrșit. Dacă s'ar putea cîștiga ea, Bulgaria pierde de armă și blocul central, de foame. A intervenit România și a făcut — ce putea. Un strigăt de desiluzie s'a ridicat contra.. României. Dar lucrul nu e iremebiabil, spune Speranța. Să declare numai războiul Statele-Unite și Germania va fi zdrobită măcar prin efectul... moral. Și noi... îl așteptăm încă, în vremea păstrată acțiunii fiecăruia, ne întrerupt, la locul său, gîndindu-se la alții numai pentru a-i ajuta mai bine prin opera sa proprie.

O, de s'ar curma odată cu toate iluziile! Să între în războiul odată toți neutrii, obiecte de speranță și de speranță zădarnică! Să între unde vreau, în tabăra noastră ori și în cealaltă! Danesi, Olandesi, Suedesi, Norvegieni, Spanioli, fie și Chinesi, la cari am ajuns să plasăm o parte din așteptările noastre! Să vie și Elveția la rînd cu cele trei națiuni ale sale! Să „între“ și America-de-Sud, și Oceania, și toate planetele locuite!

Și atunci cu siguranță, ușa speranțelor fiind închisă la spate, luptătorii Dreptului, pe cari nimic nu-i va distra și adormi, vor da asaltul cel mare pentru a isprăvi prin biruința deplină acest cumplit chin al omenirii.

7 Februar 1917.

Rasa.

Rindurile pe care ni le a adus ofițerul M. R. Sturdza m'au mișcat adînc. Iată deci în țara unde atîta tineret a putut să se „aranjeze” potrivit cu talentele sale—mai ales familiare și sociale—, iată un bătrîn de șeptezeci și doi de ani—mai cetiți odată: șeptezeci și doi care, fără să-i fi cerut nimeni aceasta, fără să fi putut gîndi a i-o cere, se presintă, liniștit și decis, la regimentul pe care l-a părăsit nu mai de curînd decît în 1877, care solicită favoarea și onoarea de a fi primit din nou în vechiul lui rang de sergent și, la cea d'ntăiu mare ciocnire cu dușmanul, primejdia de moarte fiind numai vădită, dar de neînlăturat, acel care-și reclamă dreptul de a cădea cel d'ntăiu e moșneagul. Și moare acolo apărînd brazda,—bătrînul fiu cinstit al țerii lui nemuritoare!

E o pagină eroică din acelea pe care cu greu le-ar putea înfățișa națiunii a căror vitejie s'a cîntat mai mult decît a noastră, o icoană de măreție războinică pe care copiii trebuie s'o găsească de acum înnainte în cărțile cele nouă, care-i vor învăța,—nu să evită greutatea glorioasă de a fi oameni, ci să caute, necontent, într'o nobilă pornire de ambiție, a fi, cît mai mult și cît mai bine oameni.

De sigur că asemenea exemple folosesc Nepotul bătrînului și povestitorul emoționat al sacrificiului său ni-ar putea spune însă dacă acela a răscolit prin multe cărți înnainte de a fi așa cum a fost. Eu aș crede că nu era un mare cărturar. Ori că n'a făcut fapta lui pentru că se lămurise îndelung asupra faptei altora și promise modelul dela dînsa. Nici el singur n'ar fi fost în stare să ni spue de ce și-a luat hotărîrea și moartea lui frumosă nu figură în niciun program teoretic al învățaturii lui. *De la sine au venit toate*, cînd s'au atins, scăpărînd eroism, aceste două mari lucruri, și tari; momentul suprem și *rasa lui*.

Da, rasa. Se crede, de obicei, că e un fel de datorie, într'o țară democratică,—și sînt oameni care afirmă că noi am fost pînă acum o țară democratică—să nu crezi în rasă. Și într'un anume fel de a înfățișa rasa nu cred nici eu, ferească Dumnezeu! Nu s'a găsit oare un cuconășel de politică și de gazetă care a spus împede și liniștit din fundul canapelei, înnaintea atîtor oameni de treabă cari muncesc, că el are „apititudini moștenite” și, așa fiind, este, cu tot neamul

lui, ce trăește și va trăi, un fel de boier din mila lui Dumnezeu ?

Așa nu, cu voia marelui demnitar cu drept de moștenire, care ar trebui să găsească o numire de prefect în primele sale pelinci pentru ca la cel d'întăiu cuvînt pe care-l va rosti să fie recunoscut ca ilustru orator. Dar rasa este, nu numai unul din marile *adevăruri*, dar și una din marile *binecuvîntări* în viața unei societăți, prin toată comoara de bună cuviință innăscută, de splendidă modestie, de pasiune în a fi de folos, de superb despreț față de acele dureri și de moarte în fața cărora omul de rînd tremură adesea.

Și ce bine venite sunt clipe ca acestea de azi! Mai întăiu, pentru a recunoaște și a îngusta după cuviință o aristocrație, sus. Orice clasă privilegiată se formează neapărat în jurul unui adevăr: de singe, de merite, de glorie, de onoare. Pe urmă însă vine amestecul, încet, dibaciu, — așa de dibaciu încît doar genealogistul de mai poate recunoaște. Căci numele însuși nu înseamnă alt ceva decît că în acea *familie a fost cîndva un bărbat care avea tot dreptul să-l poarte*. În colo, fel de fel de înrudiri și încusciriri, de prietenii, de tovărășii, în acea neconținută acățare ambițioasă care suie pe bogătaș, pe funcționarul înalt, pe aventurier, pe îndrăznețul șarlatan pe strălucitorul om de lume, pe străinul îmbulzicios alături de nobilul cel mai autentic, sus, la locul care se vede.

În timp obișnuit nici nu se cunosc unul de altul. Vine însă momentul suprem, clipa decisivă, ca astăzi. Alegerea se va face imediat, fulgerător. În fața boierașilor gătiți cari privesc războiul cu telescopul va răsări dintr'un colț de țară moșneagul de șeptezeci și doi de ani, uitat de toată lumea, pentru ca să arăte cum se moare pentru țară și la vîrsta sa, ba chiar mai frumos decît în tinereță.

«Vitejia», a- spus poetul eroismului, «nu așteaptă numărul anilor». De sigur, dar, cînd sunt prea mulți anii, ea desprețuiește să-i numere.

Și astfel într'o societate unde privilegiul ocupă atîta loc, Gloria mai înseamnă la 1916, ceasul sublimei storfări spre biruință și întregire, pe un Golescu, un Carp... Și se oprește.

Dar ea are cu miile alte nume de însemnat. Sînt ale ostașilor smeriți și dîrji pe cari i-au trimes satele. Deci, va spune «demo-

cratul», cu zoologia lui politică, unde totuși ar încăpea concepția rasei, — nu e rasă!

Ba tocmai este.

Căci rasa înseamnă creșterea din generație în generație a oamenilor cari nu s'au despărțit nici odată, prin înrudire sau emigrare, prin schimbare de sînge sau de locuință, din același mediu moral. Și poate fi oare o mai absolută continuitate materială și morală, o transmisiune mai sigură, de viață fizică și sufletească, decît a țeranului?

Și de aici, și la dînsul, *spontaneitatea și simplitatea* isprăvii ce face și a sacrificiului pe care-l aduce.

Slavă războiului, cît de crunt, care, cu o siguranță desăvîrșită, *științifică*, ne-a pus în stare să cunoaștem în ceia ce se numia sus și jos cari sunt oamenii de cari dispunem pentru viitorul pe care trebuie să ni-l pregătim, — poate și pentru ceilalți, dar *numai prin aceștia!*

8 Februar 1917.

Directorul sănătății publice.

În bunele schimbări care s'au făcut în timpul dîn urmă este una care va bucura pe oricine s'a gîndit serios la lucrul care este de făcut și la însușirile persoanei căreia i s'a încredințat. E vorba de acel directorat al sănătății publice care s'a creat pentru d-rul I. Cantacuzino.

Una dîn grijile mari pentru mine trebuie să fie în adevăr această sănătate a națiunii. Și nu e vorba numai să smulgem dîn ghiarele bolilor molipsitoare, să desmeticim dîn zăpăceala ucigașă a suferințelor și privațiunilor de tot felul miile de soldați și de recruți cari așteaptă cu desperare bunul aier primăvăratec. Nici să cruțăm pe cele cîteva elemente orășenești care nu se vor supune îndemnului de a pleca în Rusia și prea mult legați de acest pămînt vor căuta ca, rămîind, să-i fie de acel veșnic și real ajutor care face pe cineva neexilabil. S'au dat cele cinci sute de mii ca să fie — poate pentru întăia oară — privescerea sănătoasă a unui Iaș curat, cum se pare că l-au dorit și acei ce l-au așezat în acest minunat mediu de dealuri înalte și curențe vii. Bine s'a făcut și,

după ce vom vedea fapta îndeplinită, cu și mai multă inimă vom spune, a doua oară: bine s'a făcut!

Dar grija sănătății publice înseamnă altceva decât lupta cu bolile de azi, cărora nu li pasă de frig, cu bolile de mîni, care așteaptă supt zăpada albă ce se murdărește. Înseamnă crearea—și prin legi care nu sînt numai regulamentele sanitare și care nu sînt chiar în rîndul întâiu regulamentele sanitare—a acelei Românie sănătoase, care, trebuie s'o spunem, ni-a lipsit în momentul de încercare,—prefăcînd prea adesea retrageri pe care oamenii mai zdraveni le-ar fi făcut relativ ușor, în nenorociri ireparabile. Căci *resistența țeranului nostru nu e o dogmă medicală, ci numai, prea adese ori, o miserabilă sursă socială.*

Creдем că d-rul Cantacuzino n'a înțeles a-și mărgeni directoratul său sanitar la greul moment de astăzi. După dînsul va veni, între alte datorii de *refacere națională*, și aceia a refacerii fizice, care va împiedeca femeile de a se chinui nouă luni de zile pentru cioclii de prunci și care va pune stavilă bolilor orașenești pe care soldații le aduc pentru a nenoroci sate întregi, dar mai ales care va da țeranului nostru [acea hrană sănătoasă pe care dintre toți locuitorii României n'o are tocmai el, cel ce dă hrana tuturor.

Va fi un mare sacrificiu pentru învățatul entusiast în cercetările sale, devotat științei pe care fanatic o iubește. Puțini o știu în de ajuns. Dar viața întregă a doctorului Ioan Cantacuzino a fost un sacrificiu. El începe odată cu întâia lui tinereță. Studentul, cercetătorul de laboratoriu a făcut bucuros ideilor democratice de care a fost și este însuflețit jertfă rosturilor sale boierești de tot felul — doar și Domni au voit să fie ai lui! — și a veniturilor sale din care numai cine n'a cerut, invocînd un scop nobil, de ajutoare a poporului fără drepturi, nu s'a împărtășit. Pentru a fi între cei de neamul său, încă așa de înapoiați — și mai ales în ce privește știința lui —, el și-a părăsit admirabilul mediu parisian, legăturile sale franceze, obișnuința cu o societate străină, care-l putea reclama ca al ei.

Dar atîta n'ajunge. Se știe că d-rul Cantacuzino a refuzat, ca schimbarea de guvern — vai, aceasta determină schimbări și în domeniul sanitar! — locul de director al Serviciului Sanitar, pe care-l avuse, lăsînd în locul său pe colaboratorul care acuma, mi

se pare, se găsește încă în Germania. Motivul nu e cunoscut însă multora cari au putut crede în oboseală, în desgustul pentru munca administrativă. Eu îl aud însă vorbind în laboratoriuul său: Mai am câțiva ani de activitate științifică; urmăresc studiile mele despre scarlatină. Am făcut calculele mele: îmi ajunge timpul numai bine. Dar nu pot desface din el pentru nimic alta.

Și, de la începutul războiului, a tot desfăcut, în loc să-și aducă aminte ce bune laboratorii sunt în Paris. Iar astăzi iea asupra-și sarcina cea mai grea poate pe care o poate lua în România cineva care nu este comandantul oștirilor.

Îi urăm să ni dea mine România cea sănătoasă fizicește. Pentru rest, se vor găsi oameni!

8 Februar 1917

Prisonierii.

Dacă ar fi făcut cineva o carte de învățătură pentru Germania, — responsabilă și pentru aliatele ei, pe care le conduce — pentru ca ea însăși să lucreze împotriva intereselor ei, ridicând pe toată lumea împotriva-i și stricând orice prilej prin care ar fi putut să dreagă, într'o măsură oarecare măcar, răul pe care și l-a făcut, n'ar fi fost în stare să recomande mijloace mai potrivite decât acelea pe care oficialitatea germană singură le descopere pentru a se dăuna și a se compromite.

Ar fi doar de ajuns să amintim acest sistem ciudat de a «isprăvi războiul» cît mai răpede prin cele mai sălbatece crime fără a ținea samă de un lucru: prin aceasta, chiar de s'ar admite imposibilitatea că se poate dobîndi *tratatul*, dar *pacea*, aceia nu o va avea niciodată națiunea care a lovit, fără alegere de arme și călcînd în picioare orice învoieli internaționale, orice practice omenești, pe fiecare neam aproape — chiar pe neutri, cari tac de frică, — în ce aveau mai prețios ca interes material și în ce aveau, ca mîndrie, mai sfînt.

La dreptul vorbind, nu Germanii sînt aceia cari au stabilit știința sufletului omenesc, dar, oricum, ei au lucrat mult pentru lămurirea și îmbogățirea ei. Totuși în lume nu s'ar fi găsit mai nerozi psihologi decât aceia cari, doctori în filosofie cei mai mulți—

cînd nu sînt militari cu școli superioare de războiu — conduc Germania de astăzi.

Una din marile greșeli pe care, într'un viitor îndelung, le va plăti scump țara care n'a găsit calea pentru a fi primită ca una din cele d'întăiu ale lumii, de cele ce rămîneau totuși de o samă cu dînsa, va fi și *tratamentul prizonierilor*.

Sînt foarte delicați Germanii în ce-i privește pe dînșii ca prizonieri. Francesii s'au plîns totdeauna de aroganța ofițerilor, pe care s'au mulțămît s'o primească zîmbînd. Pas să fi făcut altfel: presa germană stătea la pîndă. Ucigași de civili fără apărare, de bieți copii nevinovați, pîngăritori de femei, incendiatori, cît voiți, dar, fiindcă au făcut-o din ordin, toate onorurile executorului de Stat, călăului cu misiune specială. I s'a întîmplat odată, în Franța, unei biețe călugărițe nervoase, pe care o turbaseră urletele de zi și noapte ale durerii omenești, să atingă «cu un șervet» obrazul cutărui rănit german care striga și el aceiași suferință; altfel spun superiorii ei, femeie bună și miloasă, aducînd servicii apreciabile. Îndată delicata Germanie s'a cutremurat: un prizonier, un rănit, un om care suferă! Stația Nauen a făcut să se miște aierul în cele patru părți ale lumii, ca să se știe ce infamie a putut face „sora“ Cutare.

Aliații au însă și ei un dosar. Au descoperit regulamentul german de pedepse pentru prizonierii cari «nu se poartă bine», și sînt în stăpînirea amănuntelor de aplicare. Le-au dat, după o comunicație aeriană, și foile noastre: nația care, pentru păcate mici, își leagă pe chiar soldații ei de copac cu ochii la soare, trebuie să găsească ceva mai grozav pentru dușmanul așa de mult urit. Și iată c'a ajuns până la groapa de supliciu, în care bieții oameni sînt părăsiți asprimmii gerului de iarnă.

„Es ist nicht wahr“, „nu e adevărat“, a fost răspunsul. Dar, de cînd au scris această formulă supt protestarea profesorilor de Universitate și a învățaților, gata să se jure pe ce au mai scump, afară de respectul pentru adevăr pe care-l represintă prin însăși profesia și chemarea lor, că nimeni nu s'a atins de catedra de la Reims, de atunci știm că aceste cuvinte înseamnă cu totul altceva.

Acuma iată și bietul Haralamb Toma al nostru. A luptat în Ardeal, l-au prins lingă Brașov, l-au dus la Mediaș, l-au purtat cîtă

ți-i de mare Țara Ungurească și Nemțească pe acela care păstrase în ochi groaza privesților cu ofițeri răniți, orbiți, schingiuiți, când așteptau ca fie și dușmanul să-i ajute în durerea lor. L-or fi desbrăcat și descălțat, cum avem sigură veste din Muntenia, unde, la Brăila, fac așa și cu populația civilă, de și o mină pe urmă, contra oricărui drept, să li facă tranșee la Siretu. Mîncare nu e pentru dinșii decît fărîmitura ce rămîna de la masa altora, — pe cînd naivii de noi oprim pe stradă prizonierul mai palid ca să-l întrebăm cum a fost hrănit și miloase cocoane li dau mîncărică bună în gură ca la pui de vrabie, prin spitale. Și Haralamb Toma a căutat să facă din ultimile lui puteri, șanțuri în Tirolul înghețat, până ce, la urmă, biată zdreanță omenească, s'a tîrît în tabăra italiană, unde n'a fost în stare la început să cricnească o vorbă, pentru a-și desluși apoi această grozavă poveste.

Dar bine, Germania și cei trei Crai de la Răsărit umblă după pace. Oricum, nu cred să fi avînd de gînd a decreta războiul permanent, de și, mai an, zicea că e pregătită și pentru așa ceva. Pacea — aceasta înseamnă industria, comerțul, afacerile. Ucigașul și despoietorul de azi va fi zîmbitorul agent de plasare de mîni, cu lădița de probe călătorînd din otel în otel. Și acela cu care va voi să facă afacerile va fi doar în atîtea casuri prizonierul de ieri, — acela pe care l-ai desculțat, l-ai desbrăcat, l-ai pus la munca silnică, l-ai băgat în groapă. Cu ce obraz te mai înfățișezi înaintea lui?

Și era așa de ușor, cu tot ce cuprinde admirabil acea mare Germanie, cu munca ei grămădită de veacuri și îndoită în cincizeci de ani, cu «colosalele» ei opere de clădire, cu buna ei rînduială perfectă, cu netăgăduitele însușiri, neasemănate, ale vieței ei materiale, să prefacă prezența pe luni și ani de zile a miilor de prizonieri într'un fel de demonstrație practică a puterilor ei de civilizație, fie și într'un sens care înlătură prea mult sufletul..

Dar pentru aceasta nu trebuie să-i pui în groapă și trebuie să li dai alifia îmbrăcăminte și hrană ca să înțeleagă și ei ce se petrece supt ochii lor!

9 Februar 1917.

Să respectăm pe aproapele nostru!

Între păcatele noastre, pe care va trebui să le îndreptăm, neapărat și cît de iute, nu socot să fie altul mai greu, mai pricinuiitor de rele, distrugînd toată voia bună, toată dorința de a folosi altora și țerii, decît vechea datină — nici orientală n'aș zice, ci curat țigănească, urma unei rușinoase robii, — a insultării, la orice nemulțumire, a celui mai mic decît tine, și, puțin dacă nu se pleacă așa cum îl voești, lovitura, ghiontul, palma, pumnul.

Asupra onoarei cuiva n'are nimeni niciun drept, asupra părții sfinte din lăuntrul lui. Dacă prin brutalități repetate ai ajuns a o nimici la un om, care poate să te asculte apoi, între insulte și palme, ca un cîine care nu mai mîrșie supt lovituri, ai ucis un suflet, și nu știi dacă aceasta nu e o crimă deopotrivă cu uciderea trupului. Sînt și de aceia care au ucis la minie, fără conștiință, trupul celor ce este aproapele lor, dar fără conștiință, fără punerea în practică a unui îndelungat sistem de violență nu poți să nimicești sufletul.

Nici cînd nu e îngăduit așa ceva. Ar fi trebuit ca în țara unde răul era așa de răspîndit să se fi făcut o lege specială, în care pedeapsa — pe care judecătorul, din pârtenire față de cei ce sînt de sama lui, să n'o poată înlătura — să atingă fără zăbavă pe vinovat. Nici forme, nici cheltuială, nici apeluri. Constatare și reprimiere, cea mai aspră. Doar așa ceva s'a făcut în America, unde strîngîndu-se lume din toate părțile, cu tot felul de apucături, Americanul de rasa veche, întemeietorul și apărătorul dintru început al libertății n'a vrut ca onoarea lui să fie expusă la batjocurile oricărui venetic ticălos abia coborît din corabie. Acolo cine-i fi, faci frumos temniță dacă îți-o veni pofta să te legi de cinstea cuiva, fie și numai prin vorbă.

Dar insulta, lovitura față de cel mic și fără apărare înaintea ta, neîngăduite până acum, sînt astăzi *adevărate crime*.

Sufletele se cer, conștiente, demne, mîndre. Numai ele te pot face să porți o luptă ca aceasta, jertfînd tot ceia ce e plăcerea și mulțămirea vieții. Și cel din urmă soldat — un suflet împărătesc trebuie să aibă, întocmai ca al Domnului și Regelui său. Niciodată

nu s'a cerut mai mult oricui să fie chip al lui Dumnezeu pe pământ. Și tu, nemernicule, care adesea nu ți-ai putea da samă cum de ai ajuns unde ești, arunci batjocura și împarți lovitura fratelui tău de la care se cere tot ce poate da o ființă omenească? Căci se văd zilnic civili insultând și lovind de la adăpostul lor luptători de ieri sau de mine.

Luptători de ieri... Știi tu care sudui și bați prin ce a trecut omul pe care-l ai înaintea ta și al cărui nume măcar nu-l cunoști? L-a cruțat oare moartea ca să cadă supt lașa ta jignire? Și, chiar dacă n'a fost soldat, știi tu prin ce dureri a trecut moșneagul care poate și-a pierdut copilul, pribeagul care lasă în urmă agonisita unei vieți întregi în sama Turcului, Bulgarului, Ungurului, Neamțului, veniți de pe unde dracul și-a înțercat copiii, șeful de familie despărțit de ai săi care poartă în inimă atîta dor și atîta jale, copilul rămas sărac de tată ori și femeia care nu mai are un sprijin pe lume? *Știi ce jertfă ai înaintea ta și în ființa acelu singur om cîți viteji insultă, cîți morți lovești peste obraz?*

Pun această întrebare înaintea conștiinței tale, oricine ai fi. Urgia răspunsului ei să te urmărească!

Iar celorlalți, frașilor noștri romîni, cari trebuie să ne iubim, cîți și cum sîntem, frățește li spun în folosul frașilor: pază bună la vorbă și la fapta voastră. Să respectăm pe aproapele nostru!

9 Februar 1917

Funcționari...

O societate omenească poate să se fie și să biruiască astăzi în lupta cumplită ce s'a deschis între țeri și neamuri și care va ținea și după încheierea păcii, mult timp încă după închierea păcii, printr'o singură și mare însușire: fiecare din aceia cari o alcătuiesc să fie *om*, în adevăr om *viu*, și *cît se poate mai mult om*.

Odată știu că nu era așa. Și credea cineva că nu-și face niciun rău — din potrivă! —, că nu face niciun rău aceluora în mijlocul cărora trăiește dacă nu e om în deplinul—și așa de greu—înțeles al cuvîntului. Fiecare căuta să se cruțe de atingerile aspre ale vieții, să-și facă ziduri de cetate împotriva ei, de să n'ajungă la dînsul nimic din furtunile și amenințările realității. Și pe copii și-i creștea

așa, pe fete ca și pe băieți. Să nu rabde ei ce-ai răbdat tu, să nu treacă ei prin ce ți-a fost dat fie să treci, s'o ducă mai bine fără să fi înfruntat nimic. De aceea jertfele cele mari în creșterea lor, de ai fi fost în stare să cheltuești și ultimul ban numai să-i aperi de asalturile vieții, fără a te gândi că *li faci astfel cel mai mare rău*, căci *singura fericire și singura putere este viața, cu tot ce e bun și, tot așa, cu tot ce e rău într'însa* și că, odată nu-ți dă ea o lovitură, fără să-ți răsplătească dăruindu-ți mijlocul de a fi mai tare față de alte lovituri ce pot veni.

În dorința aceasta de „a se asigura“, de „a se aranja“, de „a se plasa“, de „a-și face o carieră“, dacă fetele erau așezate cu zestri mari la bărbați cari, de cele mai multe ori, le iubiau tocmai de aceea, băieții erau minați, într'o lume ca a noastră, spre funcționarism.

Popor mic, cu forțe puține, și acelea încă neîndesulător desvoltate. Boieri, sus, abia pe jumătate treziți din somnul ietacurilor cu divane moi; țerani jos, abia, ori nici pe jumătate desmeticiți din toropeala apăsării și a mizeriei. Atîta era nația. O nobilime de cavaleri fără astîmpăr, căutînd dușmanul în cele patru colțuri ale zării, nu se afla; nici o intelectualitate frămîntată de idei îndrăznețe, dorînd înfocat să schimbe toate în spre bine, prin cea mai înviersunată luptă pentru libertate; nici-o negustorime care să taie drumurile Europei în căutarea ciștigului, ori o muncitorime industrială cu sufletul oțelit de lupta zilnică împotriva asprei materii rebele; la noi, în sfîrșit, nu se așezaseră săteni de colonisație, deprinși, ca Englesii din America, să cerceteze păduri neumblate, pustiiuri pline de dușmani înainte de a înfișe cei patru țeruși ai colibei.

Aiurea erau acestea, toate sau o parte numai din ele. La începutul veacului trecut un om mare și un om strașnic a visat să domnească el și neam de neamul lui cu atotputernicia pe care lui, i se întîmplase să i-o dea geniul. Biruitorul Napoleon I-iu, care era sigur că nu se poate găsi cap mai bun decît al lui, din mila lui Dumnezeu care l-a făcut așa, a căutat, cum oare să nfrâneze mai bine toate puterile acelea care s'ar fi putut ridica, dacă nu împotriva lui, măcar împotriva urmașului mai slab. Atunci a creat funcționarismul.

Până atunci făceai o slujbă *după datina veche*. O făceai *din timp în timp*, nu totdeauna. *Rostul nu ți se hotăria prin slujbă*, ci

prin ce aveai, *de la început*, pe lângă dînsa. Nu te lăudai cu dînsa mai mult. Alături de dînsa aveai ideile tale, legăturile tale, plăcerile tale și activitatea ta. Erai un om, un om întreg, care *găsi ai vreme pentru o funcție*, și adesea numai pentru că *erai chemat la dînsa*, pentru *că-ți plăcea să cauți de dînsa*

Napoleon a zis: nu; aceasta e periculos. Omul îmi scapă; trebuie să creez un neom care să fie al meu. Și a făcut funcționarul pentru o funcție, școala pentru funcționar și societatea întreagă a pus-o supt ordinele lui. Un imens ordin cavaleresc — o, cît de pușin cavaleresc! — al formei, al hîrtiei mîzgilite a fost creat astfel, și nici cele mai grele lanțuri și lacăte de fier n'au ținut la temniță milioanele de oameni ca aceste coli de hîrtie nesfîrșite ale formei administrative.

Și le-am primit și noi. În ceas rău le am primit!

Și ce era viu încă în noi s'a distrus, răpede, într'o generație. Acolo unde orice boier, orice mazel, proprietar de pămînt înainte de toate, putea primi o carte domnească pentru a merge, fără plată, să îndeplinească un rost: de judecată, de hotărnicie, de supraveghere a unei lucrări publice, acolo unde orice om putea fi un funcționar, un funcționar gratuit după priceperea lui și cu toată cinstea, căci răspundea față de Vodă el însuși, care vorbea către «credinciosul lui» Cutare,—omul a fost pus de-o parte, funcționarul de alta, și anume: deasupra celui d'întăiu, de care era deosebit cu totul lui tot.

Uitați-vă numai la dînsul, la domnia sa domnul funcționar între dosarele sale de toate zilele. De multe ori era făcut să fie un om harnic, bun, folositor, plin de inițiativă și de tragere de inimă. De la școală însă, care numai funcționari trebuie să deie, că de aceea este și creată—școală primară, școală secundară, școală superioară—, începe a fi amputat, împușinat. Se face cu calitățile lui înăscute cum face grădinarul de parc frances „Ludovic al XIV-lea“ cu puterea îndrăzneală a ramurilor care cresc și caută a se întinde; foarfeca îi dă forma voită și i-o reface neconținut ca un «fason» de păr sau de barbă. El știe pe ce drum merge și spre ce loc: acel tron de zădărnice, care e biroul și despre care i se spune că e lucrul cel mai însemnat din lume. Leafa și ceva zestre, a fost idealul. Afîția adaugă: ce mai pică, și este cine să-i învețe. Odată

instalat, viața lui se stinge încetul pe încetul; singele i se face cerneală, trupul pare că se înobilează în hîrtie. Dosar ambulant, cu orariu fix, el ajunge, după ce s'a sustras vieții prin funcție, să se sustragă funcției prin *chiul*. O, marele, sfîntul chiul, care-ți dă răgazul partidei de table la cafenea, al cetirii tuturor gazetelor și al tărăboiului cu familia, ai rămas singurul ideal al alîtor mii de oameni, meniți pentru *altceva*. Și ei sunt «sarea pămîntului», «stilpii societății»...

Vine o vreme așa de grozavă ca acea de acum. Oameni, oameni, se cere pe toate cărările. Oameni pentru luptă și suferință. Oameni pentru orice, pentru ce e mai rău și mai greu. Oameni cari să scoată apă din stîncă și grîu din nisip. Forțe neodihnite care să se poată apuca de orice lucru și să-l ducă la capăt Ochi de foc, brațe de fier!

Și-i cei cui? Societății funcționarilor..

Să vrei, nu mai pot. I-a diformat pregătirea și ocupația. Nu-și pot ieși din formă. Nu pot ridica de jos pe cel căzut dacă n'au „hîrtie în regulă“. Nu-și cunosc fratele dacă n'are „bilet de identitate“. Ce inuțili sunt, Doamne, și fiind așa de mulți, ce nenorociți și pentru dînșii, pentru ai lor de acasă!

Și atunci se impune fatal, în locul splendidei soluții: radioasa muncă a tuturor, cealaltă soluție, marea osîndă a societății paralizate de funcționarismul orb, olog, ciung, netrebnic: evacuarea cu leafa luată pe trei luni înainte!

Iată ce a făcut din noi sistemul.

11 Februar 1917.

Omul cel vechiu.

Este și lume care, în nemulțămirea ei așa de firească, săvârșește greșeala de a căuta ca vinovat pe cutare și pe cutare. Dacă l-ai înlătura, dacă l-ai pedepsi, ai îndrepta toate; așa măcar să-ți vorbești de rău, și tot ai făcut ceva. Doar de pe vremea Evreilor celor vechi cari făceau pe un biet țap să li primească toate păcatele și-l izgoniau în pustiu, ca să rămîie ei curați, acesta e sistemul ce se impune mai ușor unei lumi vinovate.

Mai este și altul, ceva mai inteligent—și zgomotos și el, cri-

ticant, agitat nevoe mare. Ține discursuri la cafenea, blastămă pe stradă, trimete scrisori anonime. Pentru dînsul răul vine dintr'aceia că este o categorie socială, o clasă vinovată. Aceleia să i se facă sfârșitul, și toate vor merge bine. „Ciocoi, dom'le!... Las' c'o să vadă ei pe urmă.“

Dar eu aș recomanda cetățeanului care «pune țara la cale» și mă lămurește prin scrisorile lui anonime ce aș avea și eu de făcut pentru a salva țara, un al treilea sistem. E ceva mai greu decît celelalte, dar e mai bun. E și mai practic, fiindcă-l poți începe de la tine însuși, *mai ciocoiu de cum crezi, fiindcă așa de mult ai fi vrut să fii și tu unul dintre ciocoi cu cari te lupți.* („Ciocoiu“ înseamnă acesta: ori ce om care nu ajunge prin muncă, nu se ține prin muncă și n'are dragoste pentru muncă, dar umblă tehiu pe toate cărările și potecile păcatului după toate bunurile vieți; asta s'o știi dela mine, ciocoiu tu însuși cari nu încapi de ceilalți ciocoi!)

Sistemul meu e acesta: să lepădăm pe «omul cel vechiu», dușmanul nostru cel grozav, acela care ne urmărește în război și care amenință să rămîie lîngă noi și în pacea viitoare, care nu cere mai puțină trudă și mai mici jertfe decît războiul însuși.

Să-l urmărim și să-l distrugem pe miserabilul acela, să l scoatem și din colțul cel mai tînuit al sufletului fiecăruia, căci e șiret fără margini și se face la loc din cea din urmă fărîmiță. Nu vrea să dea nimic de la el și caută totul de la alții. E leneș de-ți cîrnește nasul. Mincinos e și slugarnic, dar e și spornic la frasă și trufaș mai dihai decît un Împărat. Nu încape de altul și toate mijloacele de intrigă le întrebuițează pentru a scăpa de aproapele și a-i face rău. Tovărășia cu el nu se încape nici la cel mai gras și mai sigur cîștig, căci il vrea tot pentru dînsul. Grozavă fiară și omul cel vechiu!

El a inventat «Statul», și l-a recomandat și țeranului. Statul e tot ce nu ești tu: el are, el dă; singur el nu cere. Poți să-i prelinzi toate, că el le are; doar orice Român e născut măcar șef de cabinet, cu automobil propriu, al trîndăviei sale, pe care Statul are s'o întreție. Nu-l lăsa, înhață-l, cînele de Stat rău care nu-și face, datoria!

Dar, oricum, tot vezi la urmă că Statul e pușintel și vecinul

aproapele dumitale. De el te lovești umblînd după Stat. Și el însuși, făcînd acelaș dnm, dă de dumneata. Și atunci, conflictul cel teribil, războiul civil în permanență: *de ce, la dat, eu și nu ei; de ce, la luat, el și nu eu!* Mare ticălos omul cel vechiu!

La lupta contra lui să pornim toți. Credeți-mă e singura soluție. Ni-o cer ruinele în mijlocul cărora ne vom găsi mini. Ni o cer copiii noștri, cari nu trebuie să pată ca noi. Și ni-o mai cere cineva: cei iubiți ai noștri cari au murit în luptă tocmai fiindcă se desbăraseră de egoismul omului celui vechiu!

11 Februar 1917.

Franța cea adevărată.

În conferința ea, ținută la Londra, din care mai eri d-nul V. Bogrea reproduce aici chiar partea mai caracteristică, Maurice Barrès se plînge de reaua înțelegere pe care până la strălucita dovadă ce a făcut-o de trei ani încoace a întîmpinat-o Franța din partea lumii întregi, — din partea prietenilor ca și din a dușmanilor. Și cu mîndria cea mai firească el relevă ce a vădit acest războiu, care va fi făcut pe orice nație să-și descopere defecte ce i fuseseră ascunse, dar numai pe foarte puține să-și afle calitățile de care nu-și dăduse sama încă nici ele înseși.

Da, e foarte adevărat că, într'o privință, n'am știut nimeni ce este Franța. Nu era într'aceasta, în ce privește pe aliații ei de astăzi, nicio rea-voință. Din potrivă ni părea rău ca de noi înșine. Dar impresia era, de fapt, aceasta: că, într'un conflict militar, o așa de nobilă societate omenească n'ar mai putea dovedi toate acele virtuți războinice care au făcut pentru totdeauna glorioși pe Francesii de odinioară.

Voiu adăogi că nu era o opinie culeasă din cărți. După aproape treizeci de ani, cît n'am văzut țara iubită a studiilor mele de tînăr, împrejurări mai prielnice m'au adus la Paris acum patru ani, deci chiar în ajunul războiului. Își poate închipui oricine în ce dispoziție adînc emoționată am văzut toate. Îmi luam, atent, impresii de viață pe care aveam de gînd să le public și pe care le-am și publicat, într'o carte, *Note de dtum*, despre care a știut numai profesorul Ștefănescu pentru a face o amabilă dare de samă într'o revistă care

nu ştia de obicei cu ce mi-oiu fi petrecînd eu vremea; amintesc deci de lucrurile acestea şi pentru că nimeni n'a cetit cărticica. La un războiu în Apus, la un războiu european nu se gîndia nimeni; nici intervenţia Romîniei peste Dunăre nu se produsese Totuşi, la Londra, în zilele Congresului istoric, Germanii nu arătaseră niciun fel de prietenie pentru Franţa, iar de Anglia vorbeau în cei mai răi termeni, deşi unii făceau comunicaţiile lor în englezeşte. Era ceva în aer, iar, în ce priveşte pe Francesi şi Germani, ca de obicei, nu puteai să-i vezi pe unii sau pe alţii fără să te gîndeşti la ce-şi pregătesc pentru ziua următoare. Armata unei ţeri şi a celeilalte trebuia să fie un obiect de mare interes, spiritul militar de o parte şi de alta a Rinului merita o cercetare serioasă. Ei bine, se părea că în Franţa este atît individualism, totdeauna desgustat de realitatea pe care o lua în bătaie de joc, şi totdeauna gata de mişcări contra autorităţii în orice domeniu, încît nu mai poate fi vorba de reluarea tuturor acelor tradiţii eroice care cer încredere şi soliditate.

De alminterea Francesii înşii credeau așa. Era ca o mare obo seală în suflete. Niciodată admiraţia pentru Germania nu fusese mai mare decît în acest moment cînd Jules Huret clădia o întregă enciclopedie în mai multe volume ca să arăte nu numai că e invincibilă, dar că nimeni n'ar putea-o opri în opera de a lua în posesiune lumea. Oameni pe cari în tinereţă îi cunoscuse plini de viaţă şi de avînt îi spuneau liniştit că sufletul naţional e în scădere, că nu se mai interesează decît de ce-i poate măguli oboselele gusturi. Teatrul dădea piese, şi belgiene, care se învîrtiau une ori în jurul chestiunii sociale presintate brutal ori scormoniau, de obicei, casuri de adulteriu cum nu se mai văzuseră. Literatura suna din pîntenii silabelor şi se distra înaintea unui public care-i cerea numai nou-tate, cu presintarea ca eroi de dramă poetică a figurilor din corabia lui Noe, orice ar zice cunoscătorii acelu vechiu gust frances care nu greşia niciodată. Se poate afirma fără a greşi că nicio mare figură reprezentativă nu cuprindea în sine tot ce-şi aminteşte, tot ce e în stare şi tot ce voieşte poporul frances. Lipsiau chiar acei oameni, cu grea sarcină, cari merg înaintea în umbră, găsind cărări în huiiduielile sau indiferenţa acelor cari cred că n'au nevoie de dinsele: intelectualitatea francesă nu voia să fie regentată.

Așa era; nu ne puteam înșela asupra acestor *fapte*.

Du este însă îndreptățită cealaltă parte din actul de acuză al lui Barrès: că toți vedeau numai o Franță totdeauna gătită, totdeauna veselă și gata de chefuri, pentru dînsa și pentru alții, o Franță care, fiind local de plăcere, se distrează și ea împreună cu oaspeții de toate națiile. Erau și de aceia cari credeau așa ceva, chiar după ce stătuseră mai mult timp în cuprînsul ei, fie și numai la Paris. Dar hotărît că ei vedeau foarte rău. Doar în acest Paris chiar cea mai muncitoare și cea mai econoamă burghezie din lume își expunea în casă, în prăvălie, pe stradă, la fiecare ceas din zi minunile modestiei sale active. Provincia nu trebuie s'o cauți la sute de kilometri departe de Capitală; ea locuiește nouă-zecimi din Parisul însuși. O admirabilă provincială e doar acea frumoasă femeie sigură de sine care în rochia-i de lină neagră își caută de gospodăria fără slugi sau cu singura slugă închiriată cîteva ceasuri pe zi și care ocupă cu familia ei două, trei cămăruțe la rîndul al treilea, primind lume de vre-o două ori pe an, atunci cînd soțul ei, și dînsa chiar, ostaș credincios al casei, cîștigă cît aceia cari în România locuiesc într'un mic palat și au automobil la hangar. Orb trebuie să fii și stricat ca să nu vezi mii de femei ca acestea și să-ți rămîie în ochi numai profesionista desfrîului.

E drept că o literatură mult mai cetită în streinătate spunea altfel. Dar cu puțină osteneală era mijlocul să afli că ea nu spune adevărul, tot adevărul, și are în vedere cîștigul și efectul și e scrisă de oameni cari nu trăiesc în mijlocul acestei solide burghezii, cari nu vreau s'o cunoască și s'o recunoască. A spus o doar un American, într'o carte foarte răspîndită. Și explicația haoticei vieți morale din unele locuri și cercuri o dădea în altă carte, încă mai cunoscută, *Les mêtèques*, „străinii de obîrșie“, un romancier frances care descoperise nasurile grecești, proveniențele levantine și egiptene, mofturile exotice ale acelor cari compromiteau Parisul prin viața lor înainte de a-l calomnia prin ce scriau și vorbeau despre dînsul.

Ceia ce n'am știut însă, e altceva. Anume: valoarea *militară* a unei burghezii ca aceasta, unei țerărimi ca aceia care-i sămăna, valoarea maselor adînci ale acestui popor, singurele hotărîtoare în marile încercări și în marile prefaceri, puterea sufletului de răbdare și îndărătnicie de credință și de sacrificiu care, desfăcîndu-se din

ele, face ca și restul națiunii să uite de ce a spus și a scris pentru a reveni la marile virtuți simple ale strămoșilor.

Și poate pentru noi Romîni era mai anevoioasă greșeala. Căci, în ce ne privește, așteptăm totul de la aceste mase, care din nenorocire, n'au avut la noi pentru avîntul și rezistența țeranului conducerea bună a țirgoveșului din clasa muncitoare.

Recunoscînd-o astăzi, vedem în izbînda poporului frances o dovadă de ce am putea face noi înșine cînd munca modestă ar lua în stăpînire orașele noastre.

12 Februar 1917.

Specializare și bunăvoință.

Ce lucru mare e pentru dezvoltarea omenirii specializarea, cînd economisește puterile omului numai pentru a nu le risipi, pentru a le strînge toate ale fiecăruia asupra locului unde pot folosi mai bine! Și, în schimb, ce fatal și pierzător lucru e să-ți sprijini pe specializare pornirea către lene și traiu gol, furișîndu-te, în numele specialității, de pretutîndeni pentru ca să nu te găsească nimeni nicăieri!

O vedem astăzi așa de bine! Inutilitatea miilor de oameni vine din aceia că fiecare s'a specializat la lucru lui și în altul «nu se pricepe» și «nu poate». Așteaptă să revie vremurile cînd să se întoarcă la îndeletnicirea lui obișnuită, iar pînă atunci îi pare rău de sigur, dar nu poate face nimic. Așa a învățat, așa s'a deprins. Omul de bunăvoință, acela care se înfățișează oriunde în ori ce este în stare să-și arate puterile și priceperea, acela lipsește într'o vreme cînd n'ai timp să verifici prea de aproape certificatele și statele de serviciu ale nimănuia. S'a ajuns astfel la situația aceasta ciudată, că, în adevăratele lagăre de concentrare care sînt orașele Moldovei, de o parte mii de oameni întind mîna, la colțul stradei sau în cabinetele miniștrilor, la ghișeurile băncilor — mîna degerată, mîna înmănușată —, iar autoritățile repetă în zădar cererile lor desperate de ajutor omenesc la lucrările publice care se impun.

Așa e specialitatea: lucru scump și care, la nevoie, nu face. Nu face mai ales cînd e vorba de acel lucru care n'aduce răsplată bună, nici cînstă mare, oricît ar folosi lumii. Specialistul, fie și în cel mai de jos rînd al „oficialității“ nu va face cu nici un preț ceva

care să nu fie ca pentru „rangul“ lui. Și nu-și închipuie cineva cît de multe sînt rangurile prin care te poți sustrage de la lucrul spornic și util!

Nu voi uita împlinirea pe care v'o povestesc aici în loc de alte explicații.

Acum vre-o șase-șapte ani, cu prilejul serbărilor jubileului universitar din Iași, Suverana noastră de astăzi și-a arătat dorința de a vedea cele mai caracteristice din bisericile acestui vechiu Scaun de Domnie. I se pără că e mai interesant decît să primească anostele omagii ale atîtor dregători, mari și mici, cari nu sînt buni de altceva,—și poate nici de aceasta.

În program era întăiu biserica, de mult în reparație, dar plină încă de lucruri originale a lui Ion Golea. Se știe ce vastă curte e cuprinsă între splendidele ziduri ale lui Duca-Vodă, curățite azi pe jumătate măcar. Dar nu știu toți ce bălărie, ce spini și ciulini, erau acolo, în toamna aceia, de acopereau și cărarea.

Prin acest desîș de buruiană trebuia să treacă Princesa Moștenitoare.

Am rugat pe cei în drept să ordone curățirea. Mi s'a răspuns că aceasta privește Primăria.—Dar până la Primărie e un lucru de făcut și acum.—Nu se poate face; las' să vadă Primăria!—Dar Princesa o să-și rupă rochia.. —Să și-o rupă; tocmai atunci o să vadă Primăria...

Nu era de chip. Am chemat pe sergent. L-am rugat să facă el ceia ce se impunea neapărat. O ce ochi mi-a aruncat! *E!* să facă așa ceva? Dar nu-l îngăduie specialitatea și rangul..

Măsuram acuma întinderea operei ce mă aștepta pe mine, care n'am avut niciodată specialitate, nici conștiința unui rang. Atunci cineva se înfățișă voios și nerăbdător. Era birjarul rus care mă adusese.

— Să-mi dea o coasă! Eu sunt de la țară .. Princesa *nu trebuie* să vadă așa ceva!

În cinci minute se și făcuse o bună cărare largă. Birjarul era așa de vesel, dar celorlalți nu li era rușine.

E cărare de făcut între spini și ciulini mîne, ca să treacă Idealul național. O, de n'ar fi atîtea specialități și ranguri, cum l-am putea primi!

12 Februar 1917.

Mîne...

N'au trăit niciodată popoarele mai mult decît acuma dincolo de prezentul lor pentru a nu vedea decît mîne, un *mîne* mîntuitor, asigurător, nu numai un *mîne* de pace, dar de o pace în care se strîng toate drepturile cîștigate prin cea mai înviersunată luptă, toate dobînzile bogate ale capitalului de încordări și suferințe fără nume.

Îl doresc de o potrivă, cu o patimă înfocată, și unii și alții și aceia de cari ne-am alipit pentru apărarea dreptului tuturorora fără care nu poate fi și dăinui nici dreptul nostru și aceia împotriva cărora facem toate sforțările noastre pentru a-i reduce cu sila la acea viață în adevăr omenească pe care au părăsit-o pentru a se arunca turbat pe pustiirile urii și silei. Fiindcă, dacă noi avem siguranța acestui drept pe cere-l represintăm, ei trăiesc în ilusia lui, ce li-a fost dată de cea mai vicleană dintre oficialități, care nu uită să li spuie zi de zi că de aceia chinul lor cumplit pentru că s'au apucat să îndeplinească așa, între tilharul bulgar la dreapta și tilharul turc la stînga,—voia lui Dumnezeu pe pămînt, aducîndu-i-se ca sacrificiu. Și vor și ei pacea, o vor din toate aspirațiile sufletului lor, hămesiți, sîbîți, cu mîntea străbătută de vedeniile nenorocirilor prin care—ori de-au fost învingători—și ei au trecut, cu inima sfîșiată de pierderile pe care le-au îndurat..

O să vie primăvara. În Apus, cele d'întăiu solii ale vremii mai bune au sosit. Și aici, în mijlocul zăpezilor cari cad, cite-o zi de moloșag anunță prefacerea timpului, sosirea zilelor de lumină mireazmă. Cu ce dispoziție ieșiam odată înaintea lor din tainițele noastre de iarnă! Se făcea idilă și în sufletele cele mai tari. Acuma nu mai vedem, nu mai așteptăm nimic de la bunătatea naturii, care, știe să fie și așa de frumoasă, așa de blîndă. Înlăturăm din mințile noastre toate amintirile de cer albastru și de pădure tînără, de soare cald și de izvoare vesele, cum înlăturăm fărîmile de cîntec voios care uneori ni saltă prin gînd. Nimic nu ni trebuie, nimic nu cerem decît numai un singur lucru, — acela care va fi mîne, de și cînd va fi acel mîne, nu-l știm.

Cînd, anume, va fi? Va veni cum îl așteptăm sau *altfel?*, zic unii.

Germanii, oricît s'ar ascunde, așa zic. Ei, cari sunt partea cugetătoare a Europei mijlocii, cu Bulgari „mijlocii“ și Turci „europeni“ formînd membrele inferioare ale acestei Europe (și deci cu voia de a dormi pe urechea aceia și de a nu-și face niciun fel de temeri pentru viitor, în somnul cel greu al prostului, încredințat că a făcut lucru mare). Cancelarul, ministrii, presa strigă că nu dau nimic înapoi, că nu lasă, să li se fure ciștigul..., că e o hoție să i prăzi de ce au furat. Și străbătătoarea foaie satirică francesă înfățișează pe bietul Bethmann-Hollweg, născut să fie pastor protestant sau profesor de „imperativ categoric“, fugind supt amenințarea săbiilor, pistoalelor, puștilor lumii întregi cu bocceluțele de onestă agonisită care sînt Belgia, Serbia, Polonia — cit se dobîndise până atunci—, în strigătul că oamenii aceștia răi vreau să-l despoaie.

Cine se arată însă așa, cine afirmă că, oricum, Austria va trebui să nu mai fie ca înainte cine răspîndește zvonul că se găsește încă o Constituție — încă o împărțășanie la boală grea — în Viena, cine-și pune cite odată întrebarea: «Mai la urmă, ce avem noi cu Serbia», cine începe să aleagă în Belgia ce este de luat și ce se mai poate lăsa, acela nu vede viitorul fără ca inima să nu i se rupă la gîndul că jertfa milioaneilor de Germani pe care i-a ucis glonte, ori boala, ori foamea, ori frigul ar putea să fie zădarnică, ba încă mai rău, să fi adus numai coborîrea și împușinarea Patriei.

Și totuși sunt oameni și acolo cari trec peste ori și ce și strigă, cu mîna slabă întinsă către ceva care nu se vede încă: *vie mîni, orice ar aduce!*

Din partea aceastăaltă, căreia i-am adaus energia și credința noastră, oamenii nu sunt singurii cari să pregătească acel mîne; cineva mai puternic decît dînșii îi susține: conștiința neclintită a unui Drept care nu poate lipsi, căci alfel pare că însuși echilibrul lumilor — și acela sprijinit pe forțe, nu pe temelii materiale, — s'ar rupe și toate aceste lumi nebune care se țin plutind prin legăturile tainice dintre ele s'ar prăbuși print'o uriașă lunecare în spațiul fără fund.

Cum se aștepta odată în suferințele postului, de cei slabi, bătrîni și bolnavi, în ger și umezeală, sosirea Paștilor de bucurie, așa iese întreg sufletul nostru, cu toată nerăbdarea ce-l aruncă, din

mijlocul durerilor și înfrînărilor lui, înaintea, tot înaintea, întru întîmpinarea aceluî glorios mîine.

Dar va fi o Înviere. Nu se poate să nu fie C o cerință fatală a Lumii, care nu poate trăi fără aceasta. Mormintele se vor deschide și ce a fost mort în apăsare se va ridica din nou sprinten și luminos spre cerul fericiiilor de care atîta timp a fost despărțit.

Dar în așteptarea acelei zile care împacă și alină astăzi orice, n'ajunge înfrînarea postului, nici făclia de credință pe care așteptăm să se coboare lumina ceasului celui mare și să-i aprindă flacăra. Mai trebuie ceva, singurul lucru care e de făcut astăzi, cînd la noi înșine n'avem voie să ne gîndim, la nimic din ce ne mulțamește și ne asigură pe noi, căci *însuși ceasul de acuma nu există*, ci numai pregătirea „ceasului mult dorit“.

Trebuie ca fiecare din noi să puie încă odată umărul, fie și cel mai măcinat de răni și mai sîngerat, ca să ridice, împreună cu toți ceilalți, lespedea cea grea pe care numai Dumnezeu, care pentru răscumpărare a trecut prin mormînt, a putut s'o ridice singur.

13 Februar 1917

Pentru satisfacerea nevoilor noastre de hrană.

De ce se ascundem ? Sînt griji mari în ceia ce privește și hrana noastră de mîine.

Un războiu ca acesta nu poate scăpa nicio țară și de această amenințare. Germania, cu populația ei așa de deasă și deprinsă a minca mai bine decît oricare alta — afară de cea engleză —, a început să simtă întăiu neajunsurile hranei neîndestulătoare, iar de la o bucată de vreme, chiar chinurile foamei, pe care n'o poate adormi nici ordonanța cea mai înțeleaptă, nici cea mai devotată bunăvoință administrativă și nici cea mai bună cataplasma patriotică din gazete. A fost o vreme cînd toată lumea ridea de Neamțul flămînd, și, dacă trebuie să te lupți cu dușmanul din toate puterile tale, necrușîndu-l cum nici el nu te crușă, nu e bine să rizi nici de răul lui, fiindcă se poate să te atingă și pe tine. Cînd Germania suferia, nu se putea ca aceiași soartă să nu atingă și pe aliații ei,

cari, de și sînt în luptă de rangul al doilea și al treilea, puteau să aibă totuși la mîncare stomahurile de rangul întăiu, ca fratele austriac și mai ales flămîngiosul și însetatul frate ungar. Viena căuta să oprească hrana Berlinului, Pesta hrana Vienei, Orientalii turco-bulgari să-și păstreze o bucățică pentru ei până ce, tot înșelîndu-se, au ajuns să rabde cu toții.

Nu se poate zice că în Italia și Anglia nu este o oarecare jenă în procurarea alimentelor. Zilele de post, cartelele de cumpătare, recomandarea unei noi liste de bucate, formula englesă pentru partea de mîncare a Crăciunului o arată în de ajuns. Franța se găsește prin marile ei bogății agricole într'o situație mai bună. Dar în Rusia însăși nu toate provinciile se află în aceeași situație de deplină mulțămire

În ce ne privește, lovitura din Novembre și sosirea oștirilor aliate în Moldova împușinată au schimbat cu totul situația. Franzela de toate zilele a ajuns pînea neagră împotriva căreia nu cîrtim, ci dorim numai ca această modestă hrană a săracului să ne unească și astfel cît mai mult cu suferința veche, veșnic a celui care el ni dă pînea. Și îndoieli plutesc asupra viitorului: *până* la recoltă și chiar, dată fiind îngustarea ogoarelor, crisa de brațe și lipsa de vite, *după* recoltă.

S'au cerut Statului, care nu mai dispune de vechile lui mijloace și nu poate sări, în aceste zile de nevoie, sută de ani care-i lipsește pentru a fi la înălțimea Statelor apusene, măsuri, din care unele s'au și luat. Avem de mult zilele de post; vom avea cartelele.

Un singur lucru nu numai că i-l putem cere, dar trebuie să i-l impunem. *Să înceteze acea părtenire care e în ticăloasele noastre moravuri.* Să se puie oameni harnici, netemători și incoruptibili la controlul unei distribuții imparțiale. Și să se ceară, îndată ce s'ar putea bănuî măcar o primejdie de foamete, declarația provisiilor pe care une ori le-au făcut tocmai aceia cari de alții, și nu de dînșii erau datori să se îngrijească. Să-și golească pivnițele acaparatorii particulari mai răi decît negustorii abusivi, fiindcă aceștia cel puțin, cu orice preț ar vinde, vor vinde totuși cîndva!

Dacă nu mă înșel, postul mare se deschide în curînd: Știi ce e postul: nu mănînci carne. Zeci de generații credincioase așa au făcut: n'au mîncat carne patruzeci de zile în șir și nu erau mai

slăbănoage decît noi. Ce ar fi dacă, în țara unde nu știu cu ce vom ara, nu s'ar tăia vite decît, *exclusiv*, pentru oaste? Contrariul ar fi un păcat, o crimă aproape.

*

Dar oricine e dator să se încordeze la lucru, colaborînd cum poate, nu numai la consumație, ci și la producție.

Să trimeată la țară, în colonii agricole, toți pribegii cari nu vor intra în oaste. Clasele mijlocii ca și țeranii; «boierimea» chiar să-și ia locul în conducerea muncii sfinte care ne așteaptă în primăvară. O bună statistică, o distribuție cuminte a forțelor și o executare *fără milă* a programului. Du se va face? Pe sufletul cui n'a vrut și mai ales pe sufletul cui n'a constrins să vreaie, nenorocirea ce poate urma și pe care istoria va însemna-o aspru!

Dar încă un lucru. Toată România, deci și Moldova, e, nu numai o țară de ogoare mari care se lucrează la cîmp, dar și de ogoare mici care *nu se lucrează în jurul casei fiecăruia*. Însă aceasta azi *nu e de îngăduit*. Franța paște vite în Bois de Boulogne al Parisului și în Tiergarten al Berlinului se culegeau cartofi. Acolo însă n'are cineva *hectare de curte și de livade pustie în mijlocul orașului*, unde nici flori măcar nu se pun. *Și fiecare țeran n'are acolo pentru întorsul carului o adevărată moșioară prefăcută, barbar, în băătătură*

A le lăsa sterpe aceste mii de hectare de bun pămînt rodnic e o ticăloșie fără margini azi, în ceasul cînd foamea se adaugă la amenințările viitorului. Pe toate aceste locuri se poate ridica în două trei luni recolta legumelor și a cartofilor timpurii. Sămînța se poate găsi, cred; dacă nu, s'o aducem de oriunde, cu orice preț. E o datorie care nu se poate evita

Căci dacă am ajunge să fim și jertfele lipsei de hrană, după atîtea învățături ale noastre și ale altora, n'am merita altceva decît să fim mutați cu toții din Europa ca niște Turci oarecari cari n'au fost în stare a se gospodări după cerințele vremii.

Avem în cei ce ne conduc destui oameni patrioți și cumiști cari să fie samă de aceste observații și să găsească energia ce trebuie pentru marea acțiune de asigurare a hranei. Să-i ajutăm numai în tot ce-am așteptat de la dinșii și li-am cerut!

13 Februar 1917

Aniversarea luptelor de la Verdun.

Presa franceză și, cu dînsa, poporul frances întreg, sărbătorește, peste doliile pe care nu le-a uitat nimeni, dar pe care nimeni nu le socoate altfel decît ca o dureroasă datorie față de Patrie și Omenire, zilele de la Verdun, și vede în ele, cu dreptate, mai mult chiar decît în «minunea de la Marna» începutul tragicului sfîrșit al planurilor germane și deci al izbăvirii națiunilor.

Și noi ni aducem amînte de acele zile neuitate prin grelele amenințări ce cuprindeau. Eram încă neutri, dar nu de neutralitatea sufletelor. De mult ni vedeam locul în cea mai mare luptă pe care au dat-o vre-odată oamenii și pentru scopurile cele mai mari. Unii își arătau nerăbdarea de a se ocupa odată acest loc, alții n'o aveau această nerăbdare fiindcă știau bine că, pînă la capăt, nu vom lipsi de la datoria noastră. Ne priviam încă de atunci ca luptători, căci toate puterile noastre cele din lăuntru erau acolo unde în uriașa încleștare părea că se holărește însuși războiul.

Și ne temeam de biruința germană, ne temeam cum nu ne-am temut vre-odată de ceva, nici măcar în ceasul nenorocirilor noastre de ieri, care erau numai ale noastre, cei ce trăim astăzi, și nu atingeau întregul viitor, principiul de viață, chiar al poporului nostru. Pregătirile erau înspăimîntătoare, nimic pe alt front nu oprise pe Germani de a-și arunca sutele de mii de oameni asupra cetății care, odată cu Metz și Toul, intrase în regatul francez de pe vremuri ca întregire neapărată a defensivei sale la Răsărit. Cele mai grozave invenții tehnice erau întrebuițate cu o siguranță fără greș. Nimic nu se cruța din ce trebuia să asigure biruința, nici miile de oameni cari, la cîteva zile odată, erau trimiși în coloane profunde, cu siguranța că ele se vor topi supt focul aprig al artileriei franceze. Moară cit de mulți, numai cetatea să cadă, o ziceau nu numai șefii cari conduceau fără mustrare de cuget, în fanatismul datoriei, măcelul, dar și cel din urmă soldat, în deplina conștiință că aceasta-i e ceasul din urmă.

Forturile cădeau, unul după altul. După imense sforțări, de sigur, care zguduiau lumea de admirație, dar cădeau. Vedeai zi de zi subțindu-se, știrbindu-se cingătoarea, inima ea însăși a mîndrei apărări franceze se zăria, expusă loviturilor ucigașe. Era atunci la

noi, între noi, pretutîndeni, și un partid de rătăciți sau de cumpărați care făcea cu învierșunare o propagandă favorabilă intereselor germane, și la vitrina, adesea spartă de indignarea tineretului, a ziarului «Iașul» se înfățișa, alături de icoana, pe care cei cari o arătau nu o știau cît de sublimă este, a bătrînului rege sîrb tras cu boii pe calea pribegiei, Verdunul cu apărările sale cîstruse, cu siguranța apropiatei sale căderi.

Era mai greu decît la Marna. Aceia a fost o luptă cu armata germană, numai cu dînsa, oricît de admirabilă i-ar fi fost organizarea și de istețe planurile pe care le urmăria. Armata francesă a avut norocul de a-i zădărnici aceste planuri, ceia ce n'a atins însăși organizația dușmanului. De atunci însă națiunea întreagă se deșeptase la conștiința lucrurilor ce se pot cîștiga; ea simțea întreagă cu puterea celor șeptezeci de milioane ale ei, bucuria triumfurilor lui Hindenburg, mîndria ambițiilor Împăratului, primejdia ce ar ieși din neizbînda socotelilor militare care trebuiau să-i dea ori domnia lumii ori desonoarea, izolarea, carantina ciumașilor în mijlocul unei omeniri în care de acum înaintea numai prin sila biruitoare își mai putea afla și lărgi locul. Ce bătea în zidurile Verdunului, ce se prăbușia supt ghiulelele, ce urla de bucurie acolo și în spasmele agoniiei, bucuroasă că totuși contribuie la cucerirea neapărată, oricît de grea și oricît de fîrzie, era întreaga energie vitală a celui mai imperios și mai lacom popor de pe lume.

Pentru oricine cetatea unică prin rezistența ei ajunsese un simbol. Era Ideia care se apăra, Dreptul care sîngeră și nu se dă, Libertatea care resistă. De cîte ori amenințarea se întefia, simțiam cum ni se clatină supt picioare înseși temeliiile ființei noastre de astăzi și de miine. Ceva din idealul tuturor speranțelor noastre se frămînta la fiecare lovitură biruitoare a tunului german. Mai mici ne simțiam cu fiecare pierdere de la Verdun, mai puțini și mai expuși în chiar hotărele noastre din momentul acela. Erau zile în care se lăsa asupra tuturor celor ce au o inimă, asupra imensei majorități a poporului nostru apăsarea de plumb a unei osînde fatale care-ți mărginește viața la cîteva zile pe care le ai înaintea.

Și aveam o mare muștrare de cușef, și aceia cari ni dădeam samă că, oricît risc va trebui să primim în momentul intrării noastre în acțiune, nu puteam lua asupra-ni să alegem ziua cînd, cu mica

noastră oștire, am fi fost singuri în cîmp, la cellalt capăt al Europei, pe cînd la Verdun se consuma sacrificiul acelor pe cari voiam să-i ajutăm. De ce se hotărește — ni ziceam — și despre noi fără ca noi înși-ne să fi luat parte printr'o singură mișcare de împotrivire la decisiunea cari ni pecetluiește ursitele, care se pare că le va îngropa pentru totdeauna?..

Și altceva ni era menit în acele mari planuri care cuprînd omenirea fără ca ea însăși să le poată prevedea și urmări. Verdunul era să rămîie, dar erau să vie și la noi oștile de la Verdun, cu Falkenhayn învinsul în fruntea lor. Erau să înfîmpine trei luni, în munții noștrii cei fără cetăți, din rîndurile noastre fără artilerie grea, în țara noastră fără mijloace tehnice, acea împotrivire a Dreptului care, dacă nu răstoarnă totdeauna în clipă pe Goliat cu praștia lui David, arată însă totdeauna că este și afară de el o putere și că totuși ea va isprăvi prin a-l răpune. Ni s'a făcut și nouă onoarea, care va rămînea, de a fi înfruntat trei luni de zile cea mai puternică oștire de pe lume, sforțarea desperată a celei mai înviersunate națiuni, dinții mistrețului turbat care caută o pradă mai slabă pentru a o spîrcui, și aceasta prin ce? prin cîțiva țerani de strajă înaintea satelor sărmane ale „Valahiei Sălbatece“. Și în aceste trei luni oricine pe lume a avut o inimă n'a pierdut din ochi aceiași luptă pentru viitorul tuturor, înaintea căreia se zbătuseră inimile noastre cînd ea se purta la Verdun.

Cînd noi ne jertfiam, cetatea se refăcea însă, luîndu-și din nou toate forturile în stăpînire. Simbolul se ridica iarăși întreg înaintea oamenilor, cu sensul său de Ideie, de Drept, de Libertate.

De departe, sîngerași, îngustați în dureri de pribegie și supt amenințări de foame, cu suferințele fără nume ale întregului nostru popor în față, salutăm cu nezguduită încredere acest simbol al mîntuirii tuturor și înaintea de toate a celor ce au păfimit pentru reîntregirea lui.

14 Februar 1917.

Se poate!

— Un exemplu —

Cînd vorbești de bună gospodărie în această țară unde prea adeseori Dumnezeu ară, seceră și umple hambarele, și unde adesea mestecă și para celui ce nu putea s'o înghită întregă, mulți ar fi dispuși să creadă că ai confundat lucruri de aiurea cu lucruri de aici. Întrebuințarea oricărui mijloc de agonisită pe care l-a lăsat o darnică natură, pentru a te fericii pe tine și prin îndestularea ta și pe ațiția în jurul tău n'ar fi fost până azi în programul nostru de activitate, căci se putea prea bine ca și noi să fim mulțămiiți cu hrana — până la țeranul deprins s'o aibă pe sponci — și pămîntul strămoșesc să se odihnească. Ba chiar azi, cînd nevoia vorbește tare, până ce, mini, va striga desperată, chinuindu-ne în zbuciumul ei, e adevărat că multe s'ar cere să se facă, dar acelea sînt de prin alte locuri, unde trăiesc altfel de oameni, pe cînd această țară nu e în stare a da mult mai mult decît a dat până acuma.

Deci mai bine decît să se are toloacele, decît să se desfunde maidanele pline de murdării, în loc să fie pline de brazde, decît să se desțelenească locurile fără stăpîn și fiecare să tragă din livada, din curtea lui care așteaptă poate de o mie de ani munca ome-nească pentru a o răsplăti din belșug, — mai bine să murim de foame, blăstămînd doar Germanul. Ori să așteptăm succesul ofensivei —, care va veni și convinși sîntem că va avea succes, dar *nu ne va face să fim întîmpinați dincolo de hotarele strîmtorării noastre de belșugul, adus în care triumfale, al Canaanului pe care l-am părăsit, ci de flămînzi mai dornici de hrană de cît noi înșine.*

În asemenea credinți, o ducem zi de zi, și cînd năvălirile turbate ale celei mai crunte ierni vor înceta în sfîrșit, cînd soare cald va rîde asupra cîmpiilor care, în binecuvîntata zamă de zăpadă vor aștepta nerăbdătoare munca omului, cei mai mulți — frică n este — tot așa vor judeca, așteptînd să lucreze «Statul Român» înhămat la plug de «Dumnezeul părinților noștri» pentru comozii urmași ai acestor harnici părinți cari *de aceia* aveau și un Dumnezeu.

Dar privești din însăși această bună țară arată că *se poate*. Este, nu departe de Prut, un oraș ca toate ale noastre. Mari

clădiri oficiale urite, hardughii pompoase ale parveniților, căsuțe particulare bine ținute, grădinițe de flori ici și colo. Vre-o livadă de pomi într'ales, vre-un ogoraș pentru nevoile casei, nicăiri: doar și proprietarii de moșii cumpără în piață găinile pe care le crește nu știu mai ce zină în curțile părăginite ale țeranului din vecinătate.

Într'o margine se ridică biserica lui Ștefan-cel-Mare și lângă dînsa curțile Vlădicăi, Strămoșul, dăruind lăcașului său moșii prin deosebite părți ale țerii, i-a hotărnicit una și de jur împrejurul clădirilor, pentru călugări cari n'aveau alt buget decît al bunei lor socoteli de gospodari. O adevărată proprietate ca pentru un Belgian sau Olandes.

Supt ațîția episcopi va fi fost o mare paragină de bălării. Dar s'a găsit unul care n'a putut să vadă așa ceva. Cu cițiva oameni ce-i avea la îndemîină a pornit lucrul. În față livada de pomi e un raiu, în dos, până de vale, se întinde un petec de ogor lângă altul, pregătînd din belșug hrană aceluia care a cinstit pămîntul scorminîndu-l cu sapa. Este acolo și grădină de legume, și micul lan de porumb, și pășunea pentru vite, și colțul în care scurmă găinile frumoase, și cîte alte galițe ale casei. Și toamna hambarele sînt pline, iar țerna însăși se bucură de isprava pe care a făcut-o așteptînd zăpada s'odihnească.

Așa este la Huși, la episcopie. Dacă nu credeți, întrebați, pe părintele Vlădica Nicodim. El vă va spune ce poate face în țara pe care o țicăloșesc, prin faptă și exemplu, coconașii vulgari, un nobil fiu de cioban din munte.

14 Februar 1917.

«Democrația»...

Între alte învinuiri care ni s'au adus pentru direcția politică pe care o urmăim și care se impunea de o potrivă sentimentelor noastre ca și celor mai esențiale și mai vădite interese este și aceea că democrația românească s'a lăsat smomită de vechile simpatii — și acelea foarte puțin serioase și adînci, spun criticii, — pentru democrațiile apusene și s'a alipit de absolutismul rus, atunci cînd putea așa de bine și cu un așa de mare folos să continue legăturile, onorabile și profitabile, cu „democrația“ germană.

Căci Germanii cred în adevăr că este democrație în viața lor actuală. Mișcarea generală pentru un războiu de la care orice familie așteapta, după oarecare sacrificii, pe care, mai la urmă, poate că era să le facă numai vecinul, mîncare mai multă și mai ieftină și un câștig mai mare decît până atunci, acea entusiastă lăcomie către bunurile materiale ale lumii întregi ar fi fost, spunea cineva, chiar dovađa acestei democrații. Numai democrațiile sînt în stare să-și hotărască singure războaiele, și bieții oameni, bine prinși în mreji de discursuri și articole, vedeau cu adevărat că de la fiecare din ei pleacă hotărîrea războiului. Între altele și fiindcă fiecare se simțea foarte jignit de atitudinea mai multor Puteri europene și pentru că și băcanul din colț luase parte la descoperirea marelui complot englezesc menit să distrugă Imperiul. Cînd striga «Gott strafe England», «de cap să-i fie Angliei», orice cetățean german se simțea liber. Iar acuma, cînd la fiecare îngustare de rațiune se face apel la sentimentele națiunii, pentru a se urma războiul pînă la istovirea generală, cînd — pretînd unii — se poartă din casă în casă chipul sbîrlit și uscat al unui Împărat de fantasmă, chinuit de suferințele pe care i le-ar fi cauzînd alții, ce se vădește altceva decît voința poporului, neînduplecată, de a nu ceda ?

Și, în acest timp, noi, autorii revoluției de la 1848, noi plutim despoiați în apele despotismului...

Aceasta ar fi gata, de alminterea, să ți-o explice, mai mult sau mai puțin pe furis și la ureche, o sumă de onorabili bărbați, de un netăgăduit patriotism, care s'au obișnuit însă, din tinerețele lor generoase, a iubi numai ce înseamnă libertate, voință națională și democrație progresistă—și progresivă. S'ar fi încălzit și ei pentru lupta noastră, ar compătimi mai mult pentru durerile noastre, dacă, în acest războiu în care e vorba de «liberare națională», în ce privește cea mai aproape legătură a noastră, ar fi și puțină „libertate politică». Și de cîte ori se întîmplă la Petrograd ceva care ar putea fi interpretat ca un succes al «reacțiunii», ei clipesc misterios din ochi, șoptindu-ți: „Vezi...“.

Nu mai vorbim de oarecare lume din București, care a rămas fiindcă a voit. Ațiția bărbați de Stat conservatori, a căror «democrație» se răzima în „dorobanțul” cel de la Poliție ori în prefectul

de județ falșificator de alegeri, avea o repulsie firească pentru alianța în care nu era pretutindeni o democrație garantată.

Și oare în ce să fi stînd această democrație după care se prăpădește atîta lume?

În forme? — atunci e ca la noi, și poate fi foarte frumoasă, dar așa de necesară nu s'a dovedit că este. În instituții?, — ele sînt ce sîni, nu prin ele, ci prin oamenii cari sînt cuprinși în ele. China are Parlament și și-a ales cîndva un președinte de Republică dar n'ași sfătui pe nici un călător să meargă acolo pentru a studia drepturile cetățenești; cei ce au tăiat cozile cele vechi în numele democrației, au desgolit gîturile, și gîturile goale chiamă acolo de mii de ani ascuțișul săbiei calăului. E o republică și Mexicul ca și Statele Unite, dar nu cred că generalul Villa sau alt factor constituțional de condus ca dînsul ar putea explica altfel decît cu carabina drepturile unui conducător de cetățeni liberi. Și fiindcă e vorba de libertate, niciun Stat n'o onorează mai mult decît acea tovărășie de negri de pe coasta apuseană a Africei care a ținut să se cheme Liberia, dar frică-mi e că acolo principala libertate e aceea de a scormoni prin buzunarele aproapelui.

Poate să mă înșel, dar s'ar putea ca democrația cea adevărată să fie, nu voiui zice, cum s'a mai zis pe aici: în „moravuri“, ci, mai pe înțeles și mai deplin: în suflete.

Unde aceste suflete vreau să comande fără să respecte dreptul altuia, unde tot ele sunt gata să robească dacă interesul personal li-o cere, unde fiecare așteaptă o constrîngere pentru a ținea samă de cele mai sîinte din legile care țin pe oameni împreună, *unde ei n'au dragoste și milă unii de alții, acolo nu e democrație.*

Căci, dacă este democrația aritmetică și filosofică a lui Rousseau care era dela Paris, este și democrația inimii a lui Hristos, care este din ceruri.

Priviți la acești Ruși „absolutiști“, cu mintea neconținut chinuită de marile probleme ale vieții, care au un sens și la acel om din popor, de la care, la capătul tuturor rătăcirilor prin filosofii, un Tolstoi mergea să învețe și se lumina de o nouă lumină. Priviți la seninătatea și răbdarea cu care merg la moarte. Dați-vă samă *cît de aproape e unul de altul la dînșii*, ce frățește trăiesc și mor, în ce nobilă camaraderie sufletească neconținută, din care vine apoi

și camarederia lor militară, își duc ei petrecerea pe pământ. Pătrundeți-vă de acel spirit al marilor taine în care la orice ceas plutește sufletul oamenilor simpli. Ascultați fierbîntea rugăciune sălbatec de sinceră, în care răbdătorii ostași cer de la sus puterea de a merge înainte, oricît, oriunde.

Dar democratul va obiecta: sunt lucruri pe care le știm și noi; pe acest popor unii din noi l-au cunoscut *acolo* chiar, pentru el au suferit cu trupul. Dar Rusia — Rusia e guvernul!

Cînd însă un suflet popular e așa de puternic, cînd el dă o *literatură, care e, azi, toată numai a lui — ceia ce nu se mai întîmplă cu vre-o literatură europeană*, — cînd spiritul lui stăpînește prin ea toate conștiințele, ce mai înseamnă forma tradițională, ea însăși plină de elemente vechi patriarhale, pe care astăzi o străbate acest suflet și pe care *mîne o va absorbi?*

Și, cînd pe lîngă lungul alaiu de smeriți ostași străini în care nu mai descoperi care e soldatul și care e ofițerul, vezi trecînd trăsura de casă, automobilul de lux, blana de preț și fața dominantă a «democrației» noastre, fără voie îți vine să spui, să strigi: *dh-ni, Doamne, pentru poporul nostru de mîne, ceva din „absolutismul” lor!*

15 Februar, 1917.

Lacrimile de la hotar.

Un Sirb povestea dăunăzi, în zilele bucuriei de la Monastir, care a refăcut un colț de patrie nesfîrșit de scump și moralicește așa de mare încît un întreg trecut de glorie și un întreg viitor de mărire pot începea în el, cum a fost în 1914 plecarea lui peste hotar.

Soldații trecuseră pe aiurea în străinătatea pustiurilor de gheață ale Albaniei, urmăriți de focul dușmanului, înghițiți de zăpezile muntelui, flămînzi și storși pînă la moarte. O samă de funcționari, care nu îndeplineau rosturi militare, aveau să treacă, peste granița de Miazăzi, în Grecia.

Niciunul din ei nu se născuse acolo. Casele lor erau departe de această Macedonie. Oamenii și locurile nu sîmănau întru toate cu ce văzuseră și iubiseră ei în copilăria lor. Niciun sentiment local

familiar, personal nu-i lega de aceste ripe și văi. Sabia ostașilor biruitori adăugise abia acest pământ slav la teritoriul cel vechiu al Patriei. Era numai o Serbie nouă, de dăunăzi, nedepină, în care mulți din locuitori voiau încă o altă dominație. Dar *era o Serbie*. Steagul tricolor flutură asupra ei în momentul cînd s'a dat ordinul evacuării: «toată lumea peste hotar».

În Grecia neutră aștepta tot ce poate dori un om îngrijorat și obosit: casă călduță, mîncare din destul, politeță și prietenie, ca între aliați, cum se simțiau atuncea. Dar, spunea funcționarul, cînd am trecut de piatra nouă-nouță a hotarului și am intrat în străinătate, fără să ne mai gîndim la cît va trebui să stăm acolo, cînd umbra aceluia sfînt steag s'a luat de pe sufletul nostru, ne-am oprit pe loc și, fără să avem puterea de a mai arunca o privire în urmă, am plîns, am plîns cu lacrimi calde, îndelung, ca niște copii.

De ce mă gîndesc la această scenă, care mi-a umezit ochii și mie, în vremea cînd eram la București și știri de biruință ni veniau din Ținuturile Românești unde înnaintau mîndre și voioase oștile Regelui Romînilor! De ce-mi răsare în minte vechiul psalm prefăcut în românește, în plîns de doină românească, al bătrînului Vlădică Dosoftei, care povestea, parecă, în duioșia acestui vers că va merge și el între străini — de și cei mai prielnici pentru dînsul și cei mai ublți inimii lui — și că se va sfîrși acolo:

La apa Vavilonului,
Jălinđ de țara Domnului,
Acolo șezum și plînsam,
La voroavă că ne strînsam,
De te-aș mai putea uita-te,
Ierusalime cetate!...

Ieri a plecat trenul al treilea, și prospectul din ziare e așa de atrăgător... Aici la noi e atîta jale, și lipsă, și amenințare.. Nopti polare prînd pe cîmp miile de ostași cari sînt chemați a reface Patria, a libera neamul. Crapă lemnele trosnînd ca puștile supț fereștile mele și luna crudă privește de sus la atîta miserie ome-nească. În față făclile se zbat ca niște suflete nemîngiuate la fereastra cămăruței de spital unde se așează morții. În funduri de

mahalale tremură copii cari s'au culcat fără o bucată de pîne și visează de tata care undeva, visînd de dînșii, a murit de ger..

«Vagoanele de clasa III-a chiar sînt foarte comode. Primirea deosebit de amicală.»

Și oare lacrimi se vor fi vărsat la hotar și *aice?*

15 Februar 1917.

Supt ochii străinilor...

Un lucru pe care-l uităm prea mult este că nu sîntem singuri între noi.

Îl uităm cînd, de și nu lipsesc mijloacele bănești și mijloacele de brațe — chiar de-ar fi să întrebuițăm sila pentru a le pune la lucrul pe care-l datoresc — nu dăm orașelor noastre înfățișarea pe care o cere, de alminterea, și cea mai elementară grijă de igienă. Il uităm cînd ținem încă deschise locuri de petrecere, cum sînt cluburile de joc de cărți, scînteietoare din fereștile lor obrasnice, atunci cînd soldatul obosit care și-a făcut datoria către țară, rănitul care și-a părăsit abia patul de spital, își caută tremurînd un adăpost prin întunecul plin de groaza morții. Il uităm cînd cu aceiași sfinți mucenici ai luptei pentru onoarea și întregirea noastră națională se amestecă pe străzi vesele grupuri de oameni fără ocupație, bucurîndu-se cu inconștiență de o frumuseță a zilei de Duminică sau de sărbătoare pe care n'o tulbură privescerea miseriei omenesți celei mai vrednice de respect și de ajutor. Il uităm cînd afișăm deserțiunile de la muncă și datorie care, măcar, trebuie ascunse, dacă nu constrînse și, întimplător, pedepsite. Și nu mai puțin cînd în locurile de frățescă suferință umană, supt ochii sticloși ai murinzilor, gustul plăcerilor mină și ființi care, acolo cel puțin, n'au ce căuta.

Noi nu știm tot binele și tot răul nostru. Chiar de ni-l spunem pe acesta din urmă, se crede de atîta lume, că e o simplă formă, o atitudine — și iată totul! Vițiul poate fi așa de amabil și atît de zîmbitor păcatul... Iartă și ȃ-ta din inimă, chiar dacă te-ai deprins a-l critica din buze, vechiul obicei pe care ai brutalitatea — răucrescutule! — de a-l califica: nărav.

Nici așa ceva n'am putea făgădui, acei cari vedem în critica

acea care nu urmărește persoanele pentru scopuri personale, ci greșelile pentru scopuri cari nu sînt numai morale, dar și naționale, — sănătatea sufletească fiind singura putere a unui popor, — marea datorie a tuturor ceasurilor, și a ceasului acestuia încă mai mult.

Dar, pentru Dumnezeu, sînt aici și streini, aliați, prieteni, „frați“! De sigur. Numai cît aceasta nu înseamnă să-i ispitim și la plăcerile pe care nu le-au cerut, să-i poftim, de vor sau de nu vor, la viața noastră cea de toate zilele, să-i măgulim cu vorbele bărbătești ale curtenirii și cu vorbele de ispită ale — altora, să-i inițiem în tristețile intimității ale sufletelor care n'au putut fi asanate. Ci înseamnă altceva: dacă nu am ajuns încă a fi cum doresc oamenii cari iubesc mai mult această țară — și în ce poți iubi o țară mai mult, mai gelos, decît în *onoarea ei*? —, să ascundem măcar ce nu trebuie, cu niciun chip, să se vadă, mai ales de cine, mai la urma urmei, nici nu e bucuros s'o vadă. Sistemul nu e cel mai recomandabil, dar să facem cu unele maidane ale vieții noastre morale ce s'a făcut la București cînd a venit cutare Împărat și s'au tras garduri înalte dincolo de care oaspetele putea să-și închipuie ce doria el.

Căci se păstrează în minte pe o viață și se scriu pentru veci lucrurile care se petrec aici supt ochii acestor ostași și medici: Francesi, față de care avem să dovedim că Românul nu e «boierul-valah» și nici imitatorul luxului deșănțat și al răzgîierilor vinovate din depozitele de «meteci» și de «rastacueri», ale Parisului, Englesii cu bună memorie, cari acasă țin o așa de religioasă morală a familiei și a societății și pe cari ticăloșia fizică și morală îi revoltă în cel mai înalt grad, Ruși, miloși pentru suferință, cari știu prea puțin despre această țară, unde altă informație de moravuri trebuia să-i întîmpine de la cei d'întăiu pași. De am fi o țară neutră, și încă ni-ar fi oprită petrecerea ușoară, luxul destrămat, desordinea și zăpăceala, atunci cînd dincolo de hotare furtuna cumplită ar sămăna cu miile trupurile omenești zdrobite, dar atunci cînd morții de glonte, de ger, de oboseală, sînt înșiși frații noștri de același sînge, cînd în graiul nostru strigă lupta și se plînge durerea, cînd în orice tranșee în orice spital, este poate un gînd eroid, ce ne caută în lumea min-gîietoare a amintirilor sale.

Se vor însemna lucrurile ce se văd aici. Mulți din cei ce vor lua condeiul se vor mulțami să spuie anecdote de momente agreabile petrecute pe pământul acoperit cu atîta sînge înghețat al Romîniei în zilele ei cutremurător de tragice. Alții vor osîndi păcate pe care, *astăzi*, acasă la ei, chiar de vor fi fost cîndva, nu le mai întîmpină, — căci nenorocirea aduce, între alte daruri, și acela că oamenii încep a respecta sufletul în acel trup care, dacă se dăruiește pentru patrie într'un loc, nu trebuie profanat prin desfrîu aiurea. Și vor fi atîția cari, după ce comuniunea frățească de *astăzi* va trece, vor rîde..

Voi cari n'ați căutat trecutul țerii și neamului în mărturii străine, cu dorul de a găsi numai vitejie, evlavie, virtuți casnice, cultură morală, știți voi durerea fără nurne, oribila rușine de a găsi acolo pomelnicul păcatelor unei societăți care, neputînd fi bună, n'a căutat măcar să se observe în public? Și vă gîndiți, — lăsînd la o parte acuma datoria de a duce mai departe o moștenire în care a fost și atîta cinste, de a nu culca petrecerea unică pe înseși mormintele unor nobili înaintași —, vă gîndiți la copiii și nepoții voștri cari vor ceti anume lucruri despre voi în cărți deschise, prin limba în care sînt alcătuite, curiosității nemiloase și lumii întregi?

16 Februar 1917

Un blînfăcător oaspe al Romîniei.

De două ori pînă acum a cercetat țara, petrecînd zile și săptămîni întregi în mijlocul nostru, sora Reginei noastre, Marea-Ducesă Victoria.

A adus o la noi dorul de a vedea și în restrîște și suferință pe aceia cari-i sînt așa de aproape, și cine a văzut-o lucrînd în vechea casă boierească, ajunsă Palatul ceasurilor celor mai grele din viața Romîniei, la darurile de Crăciun pentru ostașii de pe front. În convorbirea ce întovășia munca răbdătoare a degetelor agere ea amesteca o notă de energică înfierare a celor cari au adus asupra omenirii întregi o suferință cum n'a mai cunoscut-o pînă acum.

Venise aducătoare de daruri pentru smeriții viteji ai țerii pe care și ea o iubește din marea iubire a surorii sale pentru frumu-

șeșea acestor lucruri și bunătatea oamenilor acestora. Răniții n'au știut poate de ce în anume momente lipsurile de cari suferiau au putut fi măcar în parte acoperite. Din contribuția Crucii Roșii rusești, din ajutoarele adunate anume pentru noi și din propria ei jertfă, Marea-Ducesă a înghebat un întreg vagon de daruri pentru nevoile și patimile noastre. Rufăria adusă din Rusia a îngăduit să se poate face chiar acele pachete care au fost în serbătorile de iarnă bucuria soldaților noștri, cari n'au prea adese ori rude și prieteni să se îngrijească de ei în acele zile mari. În spitale s'a putut adăugi astfel la stocul de lucruri adus încă din București de Regina, care continuă zilnic împărțirea de hrană, de paturi, de rufărie, de articole de menaj, oprită fiind numai de boală de a cerceta însăși felul cum se face distribuția și de a vedea cum s'ar mai putea acoperi în parte măcar uriașele nevoi. O mare parte din doctorii vine tot din Rusia.

Plecând, Marea-Ducesă Victoria s'a declarat gata oricând să adauge la darurile de până acum și să alerge în ajutorul nevoilor noastre. Acum în urmă i s'a cerut un spor de aprovizionare, a cărui sosire se așteaptă.

È bine ca aceste fapte să fie știute de toată lumea. Vom fi avînd noi multe defecte, dar o calitate nu ni se poate tăgădui. Răul ce ni se face îl iertăm așa de ușor încît poate de aceia atîția cad asupra noastră cu o neomenie pe care o știu bine că nu ne va lăsa inima s'o pedepsim după cuviință. Dar binele nu-l uităm niciodată, și mai ales acela care ni se face în zile cînd putem simți așa de greu nerecunoașterea silințelor noastre și părăsirea în care am fi lăsați după ce am dat tot ce puteam, în zilele cînd buzele noastre sînt amare și uscate.

Și, cînd binele acesta vine, nu numai din acea compătimire care atînge suferința fără să fie samă poate anume de acel care o îndură, ci dintr'o adevărată iubire, care ne osebește din alții pentru a ne mîngîia și sprijini, tocmai pe noi, știm să răspundem cu însușită iubire inimii compătitoare care a bătut pentru durerea noastră.

16 Februar 1917.

Principiul Național: Origina și dezvoltarea lui

I.

DEFINIȚIE ȘI GENERALITĂȚI

De sigur că nu acum e vreme de tratat subiecte abstracte. Vorbăria, filosofică, literară ori istorică, trebuie să-și fi făcut vremea. Împrumutată din alte țeri, unde totuși și-a avut rostul ei, ea n'a sporit cu nimic capitalul de energie trebuitor pentru a se ajunge cele mai înalte scopuri, dar și cele mai grele de ajuns, în viața unei națiuni. Orice nu ar atinge de-a dreptul cu interesele și nevoile de astăzi n'are în acest moment niciun drept la viață. Vremea formelor de cultură pentru ele însele a trecut.

Dar într'un cas explicațiile abstracte pot fi îngăduite și cerute chiar: atunci când prin ele se poate înțelege mai bine de ce am început lupta care ne prinde întregi de șese luni de zile, care ne poartă astăzi prin dureri fără nume, dar care împotriva lor și a tuturor încercărilor care se poate să ne mai aștepte, trebuie dusă cu acea hotărâre, care e astăzi adevăratul eroism, până la sfârșit.

De această natură sînt considerațiile asupra principiului național pe care vreau să le desfășur aici

I.

De principiul național vorbește toată lumea. Vorbim noi, cari avem dreptul s'o facem fiindcă în puterea lui ne-am alcătuit în forme politice chiar de la începutul vieții noastre istorice, fiindcă nedespărțiți de dînsul am trăit toate silințele, luptele și suferințele noastre. De principiul național vorbesc și aliații noștri, State care reprezintă un singur popor sau predominarea cu totul hotărîtoare prin număr sau prin cultură a unui popor, care el a creat Statul și l-a apărât mai mult în zile grele, asupra celorlalte. Dar de același principiu național vorbesc și dușmanii. Vorbește și sfărîmătoarea de națiuni, distrugătoarea de State, Germania.

Simpatiile sale pentru principiul național se manifesta și în Europa. Are o mare slăbiciune pentru Poloni, cărora vrea să li

deie o țară ca să capete de la această țară o armată. Cine i-ar putea tăgădui dreptul de a se ocupa cea d'întăiu de acest neam nobil și nenorocit, cînd ea, Germania, ori măcar Prusia care o conduce, a luat inițiativa împărțirii vechiului regat polon? Căci ei îi trebuia ca o nevoie de viață bucată de Polonie pe care, desfăcînd-o cu ascuțitele foarfece ale diplomației aale, și a însușit-o. Doar nu se putea trece ușor din Marca veche a Brandenburgului în vechea țară a Ordinului Teutonic, Prusia *ducală*, fără a îngloba acea Prusie regală care se află la mijloc; nu se putea lega adevărat și definitiv Berlinul de Königsberg fără a supune puterii aceluiași Suveran Posen, întăiu, Danzig și Thorn, pe urmă. Dacă pentru Rusia anexarea vastelor teritorii polone care i-au venit ca parte, însemna o adăugire grosolană, nefirească, la corpul național, care prin aceasta apăsa cu cotul, provocător și intețitor de greutăți viitoare, asupra Germaniei vecine, dacă pentru Austria, moștenitoare de pretenții ungurești, răpirea Galiciei sămăna cu întinderea unui nas de ohranică scormonire într'o vecinătate care n'o privea, pentru Prusia cele două adausuri pe socoteala Poloniei însemnau însăși consolidarea teritorială. Această pradă face parte din necesitățile ei de existență. Regalitatea Hohenzollernilor, marchizi numai până atunci în onestul lor Brandenburg legitim, nu e numai „în Prusia“ dar și *prin* Prusia. Și aceia cari, să tot vrea, și nu pot părăsi Posnania și vechile burguri teutonice ori portul cel mai viu de la Baltica răsăriteană fără ca însăși hegemonia Prusiei în Germania să se clatine cutează a mai răscoli mormîntul mîndrei Polonii spintecate în bucăți, de două, de trei ori ca să poată fi ucisă?

Cit de mult ține savanta Germanie modernă să refacă harta Balcanilor, pentru a satisface principiul național în ce privește pe Bulgari! Acest neam, care presintă azi un program de anexări în puterea dreptului rasei, pentru ca, după ce el ar fi îndeplinit, să născocoască apoi, cu sau fără dreptul rasei, un al doilea și mai vast, vrea Dobrogea și vrea Macedonia, în toată întinderea lor. Și știința germană, la care politica face atît de adesea apeluri imperioase, nu știe că Dobrogea a fost odinioară drumul, păzit de Tatarii colonisați, al oștirilor turcești, că Bulgarii sunt veniți în vechea noastră Dobroge din coloniile formate, cu elemente de pretutindeni, de Ruși în Basarabia inferioară, în Bugeacul de odinioară al Tatarilor, că

în chiar Dobrogea cealaltă, care a fost anexată de România la 1913, populația bulgărească veche dispăruse, de multe ori se mutase pe cestălal mal dunărean, înlocuită fiind după 1878 de oameni din același neam, dar veniți de pretutindeni, din toate colțurile Balcanului, cum dovedește — și o recunosc și etnografiile lor — deosebirea de dialect. N'a înțeles, vezi bine, niciodată această știință, prea mult sluga politiceii, că în Macedonia sunt Slavi, dintr'o ramură deosebită, pe cari n'ajung ca să-i facem Bulgari unele particularități de graiu ori acest nume pe care ei și-l dau pentru că de mult, cu sute de ani în urmă, au făcut parte din Impărățiile bulgărești care s'au succedat și că bieții oameni doar ațita vreau: liniște, ordine și dreptul de a-și asculta liturghia în vechea slavonă a lui Chiril și Metodiu. Nimic din toate acestea nu vrea să le spuie nici știința, și nu o politică de minciună și perfidie va putea s'o suplinească în descoperirea și proclamarea unor adevăruri care nu-i sunt favorabile.

Nu vom mai vorbi de Irlanda, pentru salvarea căreia s'a înscenat o revoluție, bogată în jertfe, acea Irlandă căreia, fără îndoială, îi trebuie adânci reforme, dar care, despărțită de Bretania-Mare, n'ar mai avea nici un rost, nici o valoare pe lume. Ori de Tatarii, de o așa de nobilă rasă, chinuită totdeauna — nu e așa? — de dorința independenței pe care Rusia li-a dat-o spre a li-o lua apoi pentru dînsa pe la 1780 și cari astăzi organizează demonstrații la Berlin în vederea restabilirii Statului de odinioară al Hanilor. Ori, în sfîrșit, de Estoni, de Letoni, de Lituani, căroră Germania, nebună de etnografie, caută a li crea o patrie? Atunci de ce să nu se ceară un Stat provențial în Sudul Franciei, unul catalan, deosebit poate și de acesta, o republică bască și ce alta ar mai putea găsi privirea atentă a scormonitorului de rase moarte, unele de la naștere chiar?

Dar mai ales popoarele Asiei și Africii se bucură de nesfîrșita iubire a cugetătorilor politici din Berlin, cari, făcînd simplă etnografie, cred că recunosc și ajută principiul național.

Nu pot trăi inimile bune din Friedrichstrasse de jalea Indiei, care nu și-a realizat independența națională la care și ea are dreptul. Cît s'a vorbit și scris despre tirania celor cîteva mil de Englezi asupra milioanelor de Hinduși, setoși de libertate și tînzînd din toate

puterile lor către Unirea dorită! De fapt, India ca unitate politică a fost creată de Anglia, și numai Anglia o poate menține unită. Acolo nu era un Stat pe care stăpînii de azi ai peninsulei să-l fi nimicit, ci o lume întreagă de State fără limite naturale, fără legitimitate istorică, fără perspective în viitor, un haos de țeri sfărîmate și de alte țeri care niciodată nu s'au putut închea, o împleticire de «vechi stăpîni, hinduși, mahrași sau musulmani»¹, incapabili de a trăi în pace unii față de alții și de a represinta altceva decît o ambiție pe atît de neliniștită pe cît de stearpă.

O casă cuceritoare apăsă de mii de ani o rasă supusă, cu care pentru nimic în lume n'ar fi consimțit să se confunde. Caste suprapuse erau despărțite, și pentru totdeauna, prin tot ce poate ținea la o parte, permanent, pe un om de alt om: singele, religia, amintirile istorice, conștiința întreagă. Prin guvernatorii și Consiliile sale, prin residenții și presidenții săi, Anglia dă acestei lumi învăl-mășite tocmai ce nu-și putea da ea singură: finanțe orînduite, reforme sociale, dezvoltare economică, tot ceia ce duce înainte societățile omenești. Dacă ar voi, dacă ar intra în sistemul ei să pătrundă mai adînc într'o administrație în care tradițiile trecutului au atîta rol, poate că multe din relele de azi, până la foametea periodică a sărăcimii, la care nimeni nu se uită cu mai multă nepăsare decît nobilimea istorică a vechilor luptători, ar dispărea din această țară, unde și mizeria are proporțiile monstruoase ale templelor și comorilor, ale munților și riurilor. Pentru cîteva congrese mai mult mohamedane decît indiene, pentru o simplă agitație de intelectuali se cere «desrobire» într'o țară unde omul «n'are nicio ideie de viața politică așa cum se înțelege în Europa, în care chestiile de libertate, de sufragiu universal, de unitate națională, nu există pentru un neam conservator prin esență și indiferent actelor acelor cari-l guvernează, în afară de riturile religioase și de dreptul asupra pămîntului?»²)

Aceiași grijă o poartă bunul apostol împărătesc de la Berlin și supușilor francesi din Algeria, din Tunis —, unde regimul e al unui simplu protectorat —, din Maroc, — unde autoritatea politică

¹) H. Blorzy, în *Revue des deux mondes*, 1874, p. 186

²) *Ibid*

a Franciei a pătruns abia, și ocrotiților Angliei din Egipt, fără a mai pomeni pe noii cuceritori ai Italiei în Tripolitania.

Cei d'întăiu sunt Arabii, cari și-au isprăvit viața politică, și poate pentru totdeauna. Aici nu e o nouă națiune care-și caută forma politică, în stare să dea o nouă civilizație, ci peste Berberii storși de dominația arabă, de scurta și sălbateca exploatare van-dală s'au așternut Arabii transplantați în aceste locuri unde n'au prins niciodată rădăcini prea adînci. Asupra unora ca și asupra celorlalți ursitele s'au îndeplinit. Ațiția în Tunis se laudă astăzi cu acea ocrotire francesă căreia-i datoresc binefaceri pe care înnainte de aceasta nici nu le-ar fi visat, și de mult Algeria, cruțată în religia ei, n'are nici o protestare de adus înnaintea lumii.

Cit privește Egiptul, el are un singur băștinaș, fellahul, care a muncit pe rînd la piramidele, zăgazurile, canalurile și basinurile de inundație ale tuturor. El nu vrea alta decît să i se ceară mai puține dări și să fie bătut, dacă se poate, mai rar. Ieri încă el era *proprietatea* lui Mehemed Ali; azi e bucuros să fie numai marfa colonială a Englesului. De-asupra lui sînt acei coborîtori din sclavii turcomani sau cerchesi cari au fost Mamelucii, unele odrasle degenerare ale rasei arabe, precum și destui Turci desfețați; ei au putut da răscoala militară a lui Arabi-Pașă, prin 1880, care nu se va mai repeta. Iar dreptul Turciei, care e vorba să fie restabilit, de hațrul frumosului bărbat Enver, acest drept e numai din vremea cînd după ce Mehemed-Ali însuși și fiul său adoptiv Ibrahim, cei d'întăiu vice-regi, anexaseră Siria, cuceriseră Anatolia și înaintau spre Sтамbul, unde ar fi voit să puie dinastia lor proaspătă în locul decăzutei dinastii a lui Osman, Statul egiptan, independent afară de oarecare forme de închinare la istalarea chedivilor, a fost prins, pentru nici jumătate de veac, în organismul de centralizare de sistem apusean al Imperiului otoman.

Germania voiește de fapt teritorii încredințate raselor inferioare, raselor stoarse, raselor fără viitor, pentru a servi exploatației sale economice.

Concepția e explicabilă prin originea prusiană a Imperiului de astăzi. Ceia ce nu înseamnă: germană, ci din potrivă. Germania, aceia are alte tradiții, care vin de la Schiller și Goethe, iar, ma departe, de la Luther. I s'ar face ei o nedreptate, dar iuncărilor și

lui Wilhelm al II-lea un mare serviciu confundându-i pe ei cu această tradiție care ne face să înțelnim gînd și muncă germană în orice sistem și în orice ispravă a omenirii.

De fapt Prusia e aceia care lucrează cum vedem și care cugetă așa pentru a-și scusa lucrul. Această Prusie e însă în originile ei etnice borusă și slavă, iar, în teoria ei, ea s'a dezvoltat după sistemul de Stat — „Statul sînt eu“, fiindcă așa vrea „mila lui Dumnezeu“, ca în Biblie —, al lui Ludovic al XIV-lea. Tradusă în lipsa de gust prusiană, ea înseamnă mecanisarea, automatismul societății după programul impus de Guvern, pe cînd vechea Germania era plină de spontaneitatea individuală, de libertatea alegerii, care toate au căzut jertfa borusianismului autocratic.

II.

Principiul național cere însă altceva decît crearea de State nominale pentru popoare variabile, de fapt pentru *alte* popoare. El cere imperios ca *fiecare neam să trăiască pentru sine, în marginile dreptului său.*

Dar după ce se pot cunoaște aceste margini? Adecă: ce înseamnă națiunea însăși?

*

Germania cea mai veche crease o anume teorie simplă în această privință, teorie pe care o păstrează, de altfel, fiindcă-i convine și astăzi. Limba, constatată, după metoda lor sigură, de filologi aceia hotărăște.

Contra acestei teorii se ridică însă, — chiar din vremea romantică de pe la 1830, cînd Becker cîntă «Rinul german» al său ca să-i răspundă cu indignare Alfred de Musset și, cu o epică revoltă, Victor Hugo, Franța. Apărînd drepturile ei, ea atinge întru cîtva, printr'o lature măcar, principiul pe care, nu fără dreptate, se laudă că ea este aceia care l-a aruncat, în circulația, prin ideia de libertate care domină propaganda Revoluției de la 1789.

Cînd s'a proclamat, în acele zile de prefacere, că poporul poate dispune de sine însuși, Franța n'avea numai ca acuma, acea populație provențială, din Sud, mai legată poate de Catalani decît de Francesii propriu-zisi, populație de altă rasă și de alt graiu, pe care și azi îl păstrează în viața practică și din care a făcut din nou

o altă limbă literară pentru opere poetice de o superioară valoare, ori pe acei Bretoni, cari aparțin aceiași comunități celtice ca și Galiî din colțul sud-vestic, al Bretaniei-Mari. Ea cuprindea, de la cucerirea lui Ludovic al XIV-lea și de la «camerele lui de reuniune», care i-au adus Strasburgul, Alsacia.

Evident o țară de Imperiu, cu principii germani ca seniori, o țară de limbă germană, pe care Francesii au îngăduit-o în școli totdeauna, adăogindu-i, după însăși călduroasa cerere a locuitorilor, limba francesă, mai ales de la marea reformă în învățămînt a lui Guizot, prin anii 1840. De oare ce Alsacienii vorbeau un dialect german, noua Germanie romantică-i reclamă pentru sine. Țara lor era pusă în programul revindecațiilor de viitor.

Franța a protestat. Argumentul ei era, conform doctrinei de la 1789 că Alsacienii *nu vor* și că deci *nu pot fi desfăcuți, chiar spre binele lor, dacă nu vor*. Limba se părea apărătorilor situației care dăinuia acolo de două veacuri un fenomen fără prea multă însemnătate. Și, astăzi, argumentul se repetă, cînd e vorba de a se lua, ca despăgubire pentru ce a cheltuit, pierdut și suferit poporul frances, o bandă de pămînt la Mosela sau la Rin, cu Aachen-Aix-la-Chapelle, cetatea lui Carol-cel-Mare, cu Maiența, Coblenz și Colonia, unde rasa e galică, amestecată cu mult element roman în orașe, unde viața economică avea atîtea legături cu Franța, unde prinții și nobilii își făceau onoare, a servi cu soldații lor lui Ludovic al XIV-lea, al XV-lea, sau al XVI-lea și a împodobi cu prezența lor Curtea fără păreche a mărețului Versailles.

De fapt, limba are o însemnătate hotărîtoare în multe cazuri, și plebiscitul, bun pentru a întreba un popor asupra situațiilor politice *interne*, nu e de mare ajutor în ce privește alipirea sau deslipirea fragmentelor unei națiuni. Părerea noastră este că asemenea fragmente pot fi silite a fi ceia ce trebuie să fie.

Această constrîngere se poate face însă numai de populații înapoiate, fără conștiință. Dar Alsacienii erau, din potrivă, dintre cele mai bine dezvoltate, într'o seculară sforțare culturală.

Resistența lor la chemarea «patriei» germane trebuia să-și afle aiurea și explicație și îndreptățirea.

Ei se simțiau Francesi. Și erau Francesi, cu toată limba lor

deosebită, Francesii din toată inima, din toată ființa lor morală. *Fiindcă această ființă morală însăși era francesă.*

Două veacuri de colaborare istorică îi făcuse așa.

Dar atunci și Ungurii, cari au Ardealul încă de la 1100, pe cînd noi n'am avut acolo, în afară de cele cîteva luni ale dominației lui Mihai Viteazul, decît părți schimbătoare, feude reslețe, Ungurii ni pot tăgădui nouă dreptul de a intra și de a rămîne acolo?

Du, căci colaborația istorică *presupune paritatea*. În Alsacia, localnicii au stat *ca domni* pe pămîntul lor, ajutînd *frățește* pe Francesii cari-i *umiseră* cu dînșii. În Ardeal Romîinii au rămas, după întinderea dominației maghiare asupra lor, *ca șerbi* pe vechea lor moșie, *siliți* a servi, în munca păcii, în truda și jertfa războiului *pe stăpîni*, cari-i *supuseră* până la *tăgăduirea însăși a valorii lor umane*. În astfel de condiții nu asociații morale se produc, ci se disociază interesele, sentimentele, aspirațiile, până la acele uri neîmpăcate care distrug un Stat și împiedecă pentru totdeauna refacerea lui.

Și, în schimb, față de noi, cari trimetam în Ardeal cărțile, cari făceam acolo Vlădicii, cari comunicam acolo toate progresele culturii noastre naționale pentru a le primi de la acești frați duse și mai departe, variate și îmbogățite în alte condiții de viață, erau în acest trecut de sute de ani elemente de asociație istorică, neexistente între Romîinii din Ardeal și Unguri, cu toate luptele purtate în comun, dar nu în același rînd, cu toate suferințele îndurate împreună, dar nu cu aceeași intensitate.

Nu fiindcă limba n'are însemnătate, ci fiindcă limbii i se adăogiseră toate celelalte elemente, Alsacienii nu puteau fi citați, somați, constrinși a se presenta pentru a fi încorporați, ca recruții într'o armată, în sistemul politic prusian.

III.

Ajunge însă adausul tradiției istorice la graul pentru a hotărî dreptul unui popor asupra unui teritoriu, pentru a face să i se atribuie ca o complinire necesară elementele în mare parte sau în totalitate de aceeași rasă care locuiesc pe acea bucată de pămînt? Într'aceasta numai stă a doua parte din definiția principiului național,

a cărui parte d'întăiu s'a văzut a fi dreptul oricărui neam de a trăi pentru sine ?

E nespus de greu să se analizeze, să se enumere și să se dozeze tot ce se euprinde în conceptul moral al unei națiuni, dar nu e nimeni care să nu recunoască existența națiunii înseși ca ființă morală.

Aparțin aceleiași națiuni, cu drept deplin și exclusiv asupra întregului teritoriu pe care ea îl locuiește în majoritate covârșitoare, toți oamenii cari au moșienit și au dus mai departe același suflet

Și aceasta cuprinde și îndreptățirea principiului: pentru că orice suflet viu și în stare de continuă dezvoltare este încă o posibilitate de progres pentru omenire, în singurele forme care-l îngăduie, cînd e vorba de viața morală: formele naționale.

*

S'a obiectat însă, mai ales de cînd viața economică a luat o așa de puternică dezvoltare, că acest principiu național nu mai corespunde silințelor pe care astăzi le face omenirea pentru a se organiza în forme capabile de a dezvolta o muncă bine înzestrată cu toate mijloacele materiale și de a strecura în marea concurență internațională produsele înseși ale acesiei munci. State mari, cu hotare netede, cu forme organice, sînt necesare mării producții și marilor drumuri.

Că o țară trebuie să aibă o așezare geografică, hotare limpezi, că ea nu poate fi formată după cercetările mișgaloase ale lingviștilor, e un adevăr. Nu poate exista un Stat legitim și durabil fără caracter național, dar nici unul care să nu cuprindă elemente eterogene, pe care numai o știință politică mioapă și neghioabă caută a le strivi pentru a le confunda cu elementul dominant. Dar a cere în puterea avîntului economic de astăzi, a intereselor capitalului Trieste pentru Germania și Salonicul pentru Austria, fie și prin sucursala bulgară, e absurd. Cultura economică nu poate reclama singură un teritoriu care aparține altei culturi morale, nici chair altui drept politic. Ea n'are nevoie să înlătore pe aceasta și să distrugă pe cealaltă. Stăpînirea ei se poate exercita foarte bine și supt alt steag. Nu erau oare Anatolia, Siria, înainte de războiu, proprietatea economică a celor cari aduceau acolo mai mulți bani, treceau mai multă marfă și provocau mai multă muncă ?

Interesele economice pot provoca foarte bine asociații. cît de vaste și cît de strîns unite prin legături de aceeași natură economică. Dar, ele fiind trecătoare și schimbătoare, după materia primă după sistemul de fabricație, după natura mîinii de operă, nu pot atinge factorii permanenți, cum, fiind totuși pur materiale, nu pot să înlătore și să suplinească factorii morali.

Și factorii permanenți, factorii morali, cer, pentru liniștea și progresul lumii, pentru însăși posibilitatea unor realități economice normale, pe deplin asigurate, așezarea vieții politice pe baza dată o de natura însăși, creatoare prin lungi sforțări, care par conduse de o conștiință superioară conștiinței noastre, a națiunilor trăind numai pentru dînsese în toată întregimea teritoriului animat de sufletul lor.

II

REVOLUȚIA FRANCESĂ ȘI PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR

I

Revoluția francesă a proclamat dreptul oricărui om, oricărui grup de oameni de a dispune de sine însuși, înlăturînd orice, «țiranie» și scăpînd de apăsarea sufletească a oricărei „superstiții”, — ceia ce înseamnă în limbajul obișnuit: «regalitate» și «religie».

«Națiunea» era de acum liberă. Ori unde apărea ea însăși, — fie și numai printr'o gloată anonimă și iresponsabilă, alcătuită din furii femeiești de la Halele Parisului, din vagabonzi flămînzi, din agitatori de meserie supt conducerea vanității umflate peste orice margini —, orice autoritate înceta, fiindcă ea nu era doar decît o «delegație», care se găsea acum în fața acelor care o delegaseră. Capete de regi, de fruntași ai societății, ai cugetării, ai literaturii cădeau zilnic în aplausele unor fanatici cari n'aveau altă ocupație decît să asiste la descoronarea țerii lor, la împușinarea vitalității naționale în umbra umedă de sînge a eșafodului, ca să se dovedească lumii acest fapt: că orice «sclavie» a încetat, de vreme ce foștii «sclavi» pot încerca orice împotriva acelor cari «i au ținut în lanțuri» Dumnezeu el însuși, care n'avea măcar «delegație», dispăruse în profitul unui înlocuitor ales în toată forma de «națiunea» adunată în tumultoase comiții. «Rațiunea», personificată pe străzi într'o frumoasă femeie de teatru. Din tot vechiul regim nu se lăsase nici

măsurile și greutățile, nici calendarul, nici ȋra de la Hristos: totul trebuia să piară fiindcă așa voia «națiunea» pornită pe reformă generală și radicală.

Insemna însă aceasta, nu numai întronarea unei «națiuni politice», dar și instaurarea principiului național, așa cum l'am definit mai sus, ca esență de drept a vieții organice a societăților ome-nești, concrete și osebite între ele ?

Cituși de puțin.

Ce se petrecea atunci ni e, în mare parte, de neînțeles nouă, cari putem recunoaște atit: o stare neobișnuită a minților trebuia să producă și fenomene sociale nouă, nepomenite și incapabile de a se întoarce după ce fiarele sangvinare, care fuseseră odinioară bunii burgheși harnici și economi, pașnici convorbitori plini de vervă în saloane, trecuseră în sălile de petreceri ale Directorului și în anticamerele lui Bonaparte, distribuitorul de ranguri și demnități. Cu sufletul ce-l avem acuma, nu putem pricepe cum o lume întregă a putut abdica, lovită de o răpede paralizie totală, de și cuprindea atita putere, atita inteligență, atita drept netăgăduț, înaintea capriciilor criminale ale unei mulțimi ațitate artificial, prin mijloace pe care istoria a ajuns acum a le cunoaște. Nu putem pricepe, nu numai cum de nu s'a împotrivit acest rege batjocorit, arestat, întem-nișat, minat la ghilotină, aceste Parlamente supuse injuriilor și vio-lențelor sistematice ale plebei, dar nici măcar cum de s'au putut crede așa de îndreptățiti în actele lor absurde năvălitorii vechii ordini sociale.

De sigur că nici ei nu ne-ar înțelege pe noi. Cum de se lasă astăzi majoritatea popoarelor culte ale lumii să fie prinsă în cea mai grozavă lăptă, al cărui sfirșit nu se poate prevedea? Cum de primește cu liniștea unei supreme hotărîri pe care nimic n'o poate sguđui, jertfe care până acum numai, se ridică la douăzeci de mili-oane scoase din luptă, fără a număra de vre-o două ori pe atita de oameni cari, prin suferința lor morală, prin lipsa lor de sprijin, prin stoarcerea lor fizică în anii plăpînzi ai copilăriei, chiar vor fi pentru societate, nu un factor activ și folositor, ci un trist balsam care va trebui întreținut prin munca altora? Nu li-ar putea intra în minte acelor revoluționari cari au vărsat doar sîngele «vinovat» a cîteva mii de «trădători față de națiune» și au stricat, cu decret

formal de la Convenție, vechile morminte ale regilor, pentru a răspîndi în vînt cenușa «tiranilor» de pe vremuri și a li rostogoli pe străzi titvele mucedde, cum punem în primejdie, fără să ni pară rău de loc, — așa de mare e cauza de viitor pe care o servim,—până și acele monumente și obiecte care înfățișează cel mai mare triumf al artei asupra materiei rebele.

Noi însă primim, în suferința noastră decît care nu se poate una mai mare, cu liniștea convingerilor sigure, gata de orice, aceste piedeci și aceste ruine, acest sînge și acest prăpăd. Așa am fost crescuți. Pentru naționalitatea de care ni-a vorbit și cea d'întăiu carte pe care am luat-o în mîină, și cea d'întăiu lecție pe care am primit-o, pentru dînsa care a fost mediul ambiant al vieții noastre întregi riscăm și răpunem orice bun, orice putere și viața noastră însăși, cum alte vremuri ar fi făcut-o pentru credința religioasă ori pentru datoria față de stăpîn. Chiar în țerile unde nu e o singură nație, tot de ideie națională se vorbește pentru a se cîștiga ascultarea și a se pregăti lupta. Așa e în Ungaria, unde, pentru a fi acea nație unică, se degradează celelalte nații constitutive la rangul inferior de «naționalități» etnografice fără legitimare constituțională și îndreptățire culturală. Așa e în Statele-Unite, unde, cu toate că e primit oricine aduce o capacitate, o bunăvoință și acceptarea ordinii publice, ziaristica, literatura, școala, viața socială pregătesc o nouă naționalitate, de limbă englesă, dar de spirit american. Așa e în Germania însăși, unde a treia parte din vechea Polonie, tratată ca element de muzeu, ca simplă reminiscență istorică, n'are o singură școală în limba ei și nu poate rosti un singur cuvînt polon în cea din urmă adunare a celui din urmă sat. *

Niciodată oamenii de la 1789 n'ar fi crezut să se ajungă aici, la aceasta scădere și împușinare a omenirii, egală pretutîndeni cu ea însăși, uniformă și de aceeași esență, pe care ei o serviau în silințele ei spre un progres care, plecînd de la aceleași principii pentru toți, trebuie să producă pentru toți aceleași rezultate. Rousseau se născuse la Geneva, scrisese în Paris, se refugiase în Anglia, dar el se inspirase de la o cugetare universală pentru a da rezultate de teorie a căror aplicație era și ea universală. Interesant era felul cum se alcătuieste societatea prin „contractul social” în care credeau toți după dînsul, interesantă era vicierea acestui «contract»

prin abuzul claselor și castelor, interesant dreptul pe care aceste încălcări nu-l puteau atinge și pe care toate spiritele consecvente erau chemate să-l apere și să-l ducă la biruință. Calitatea concretă, reală a unui om și a celui alt n'avea nicio valoare; ar fi fost bine chiar să nu existe; dacă totuși ea exista, filosoful politic și omul politic care-i servia concluziile n'aveau să-și facă grijă cu dînsa.

Se făcea, în puterea unei singure doctrine, o propagandă unică unei societăți concepute ca absolut unitară.

II.

Fuseseră cîndva rasele: cu vechi datine proprii, cu credinți religioase particulare, cu organizații speciale, de foarte veche origine. Ele distruseră Imperiul sau mai bine sfărîmăseră bătrînul trup în care lincezia ideea imperială romană pentru ca ea să străbată în organisme lor tinere și viguroase. În Apus se ridică, prin acești Germani definitiv dumesniciți și aduși ca jertfă la vechile altare păgîne ale antichității, Sfîntul Imperiu Roman, de nația lor germană, de la Carol-cel-Mare, peste Ottoni, până la marele Carol Quintul. Și tot așa în Răsărit, după scăderea Imperiului roman din Constantinopol, redevenit Bizanțul ce fusese la început, tentativele bulgărești, apoi cele sirbești de a crea un Imperiu roman de rasă slavă.

O coloratură națională militară se poate admite în amîndouă aceste apariții de Stat: una *politică* însă, nu. Germania lui Wilhelm al II-lea, — căci e o idee romană, nemuritoare, care se sbate în grozavul ei sbucium, cerînd tot acest sînge de pe cîmpul de luptă pentru a-și recăpăta din nou viața de care atîta timp a fost lipsită —, n'are nimic a face cu Sfîntul Imperiu medievale; Germanii ca rasă, așa cum vreau să se valorifice ei astăzi, n'au aface nimic cu vechea tradiție romană întrupată în creațiunea politică a lui Carol-cel-Mare, cu adausul unor elemente noi venite din concepția unitară a omnirii ca Biserică a lui Hristos. Frederic Barbă-Roșie nu da nicio autoritate acelor cari 'au ieșit ca Impărați din singurul act al unei victorii pe care niciunul din ei n'au cîștigat-o, ca să represinte o stare de spirit cu totul nouă în națiunea lor germană. Căci altfel ar trebui să recunoaștem o continuitate de drept între Bulgaria «Țarului» său constituțional de astăzi și vechea Bulgarie, simplu lagăr

barbar încercînd a cuceri Țarigradul, cum Germanii au cucerit Roma, fără să poată rămînea într'însa, dar numai pentru a se confunda în vechea ordine romană a acestei Rome Nouă care era Constantinopolul. Și să admitem aceasta ni e imposibil, mărgenindu-ne a rîde, și peste crimele lui actuale, de pretențiile unui popor care n'a știut niciodată, de cînd e liber, să găsească o relație sănătoasă între ce vrea și ce poate.

Nimeni nu voia să aparție atunci unei națiuni Viața romană, cultura latină, idealul imperial, patima unei indestructibile unități cuceriseră și stăpîneau totul. Divisiunea era privită ca un păcat, față de omenire, ca o întoarcere la starea de sălbătăcie, ca o săritură în anarhia începuturilor. Popoarele erau, de sigur, elementul de realitate, generatorul de putere materială, dar ceiace exista mai ales, cu mult mai sus decît dinsele, era tradiția romană, legitimitatea imperială, scopul cel adevărat pentru care trăiau oamenii.

Totuși de la un timp această desprețuită realitate își cîștigă locul. Nu pentru că ar fi fost recunoscută ca avînd dreptul la acest loc. N'a fost în Apus nicio mișcare națională cînd Villehardouin și Joinville au început a se gîndi, în rătăcirile lor prin Ținuturile de cruciată, la «dulcea Franță» de acasă, ori, în Răsărit, cînd Paleologii întorși la Constantinopol după exilul lor în Anatolia, uitară puțin de Imperiu și prinseră a vorbi de o *Romais*, aproape național grecească, a Romeilor, Romani odată, cari însă acum se numiau așa tocmai pentru că nu mai erau Romani. E tot atîta avînt național cuceritor aici cît a fost la noi, cînd, spre sfîrșitul evului mediu al nostru, de limbă slavonă, care s'a prelungit pînă în veacul al XVII-lea — și de aici, fără pregătire, lăsînd buna casă veche cu temelii milenare, am sărit în hangarul improvisat, de scînduri contemporane — am primit în Stat și Biserică limba vulgară: n'am gonit slavona pe ușa cea mare a sfîntului lăcaș pentru ca tot prin această intrare de căpetenie să fie primită limba românească, de Vodă cu coroana pe cap și de Vlădică în veșminte arhieresti, ci una a fost condusă solemn, cu lacrimi, afară de templul unde nu mai voia să rămîie, iar cealaltă s'a strecurat modestă pe o ușiță din altar.

Se părea că, oricare ar fi fost împrejurările înscăunării sale,

această limbă vulgară, care însemna un suflet osebit, deci o rasă conștientă de sine, va învinge. Povestirea populară ajungea cronică bogată a lui Froissart, gluma înflorită a lui Rabelais; cîntecul rustic începea să răsune, tot acolo în Franța, pe buzele lui Guillaume de Machaut, al Cristiniei de Pisan, ale lui Alain Chartier și Eustache Deschamps, ale lui Villon și Olivier Basselin. Dar iată că *Roma se întoarce din nou*.

În nemurirea ei, ea apărură în alt domeniu. Puse stăpînire în întoarcerea ei ofensivă, pe însuși sufletul omenirii. Renașterea a însemnat în ordinea morală ceea ce în ordinea materială însemnase Imperiul carolingian, o înviere, peste realitate și mai presus de dînsa. Cicerone domină frasa, cu stilul și formele sale gramaticale, Virgiliu, Horațiu poesia: limba latină confunda din nou într'o unitate viața popoarelor.

Dar o literatură, o cultură se susține printr'un public, și acela lipsia pentru frumoasa operă de savantă artificialitate. Lumea ținea însă la conceptul ispititor al unității culturale. Se încearcă, o bucată de vreme, cu limba italiană, care a fost, un secol, limba de corespondență diplomatică, de literatură istorică, de înțelegere generală umană; ea a cuprins — mai fericită și decît vechea latină medievală — Răsăritul ca și Apusul. O literatură artistică restabili însă vechi norme stricte care o făceau să fie mai grea de întrebuițat în vulgara frasă de toate zilele. Atunci francesă-i luă locul — cea francesă care, par'că anume pentru acest scop, fusese oarecum *universalisată* prin afluxul de termeni abstracți, latini, prin substituirea la mlădioasa sintaxă populară a ordinii logice, a consecvenței matematice prin reforma lingvistică a lui Ronsard și a Pleiadei.

Franța e acum pretutîndeni. «Literatură francesă» se numește aceia care a fost făcută de Francesii de rasă în limitele regatului frances, dar despărțirea e arbitrară. Ori e poate altfel literatura, francesă în spirit, deși gustul nu mai e același, a lui Frederic-cel-Mare, imitator al lui Voltaire? Sau literatura pe care o face la Stockholm acel rege Gustav care, până la încercările de a libera pe Regina Maria-Antoineta, a fost cu inima la Paris și la Versailles. Sau încercările de la Petersburg ale Ecaterinei a II-a. Sau, în sfîrșit, adaptările, la Constantinopol ca și la Iași și București ale Fanarioților noștri.

Chiar și cînd se întrebuițează limba națională. *fondul cultural comun rămîne*. Italia are în Metastasio, în Alfieri scriitori mari, cari sînt însă ai secolului al XVIII-lea, nu ai poporului italian, care-și are doar vre-un poet dialectal, ca abatele Meli, cîntînd în viersul lui sicilian lucruri de acolo, din partea lui cea mică. În Germania unde Curtea marelui Frederic rîde de asprimea graiului teutonic, Lessing combate teorii dramatice franceze cu ordine francesă și stil frances; Goethe e un zeu roman al poeziei, iar Schiller e fiul sufletesc al revoltei și pasiunii de libertate a lui Rousseau.

În ce privește Anglia, ea nu și-ar fi jertfit limba, din mîndrie, pentru nicio alta, dar comunitatea culturală cu Franța e așa de complectă încît, dacă Voltaire a învățat în societatea engleză și societatea engleză a chemat pe Rousseau ca s'o învețe pe dînsa, și contrarul se putea întîmpla. Ori e vr'o deosebire între preceptele lui Pope Englesul și ale Francesului Boileau, între natura cum o vede Delille și cum o vede Thomson?

III.

Ce putea face deci Revoluția, tumultosul produs politic al acestei culturi care nu e a niciunui popor fiindcă e a Franciei și nu e nici cu adevărat a Franciei fiindcă o poate primi orice popor, decît *să dea norme abstracte unei libertăți naționale pentru o națiune umană care nu admite națiuni organice?*

A și făcut așa. Umanitatea i s'a înfățișat cum se înfățișează copiii unui pedagog normal, care nu se preocupă de numele lor, încă mai puțin de capitalul omenesc special, ireductibil, pe care-l înfățișează și care, pe banca unde au doar numărul lor de ordin, îi hrănește cu unitatea programului pentru a-i arunca tot ignorați, dacă nu și ignoranți, într'o societate pe care ei n'o cunosc și care nu-i cunoaște. Norme legal de binefăcătoare pentru orice grupă întîmplătoare, necunoscută ca individualitate, a imensei omeniri abstracte Germani ca Anacharsis Cloots, Italieni, Poloni defilau înaintea Convenției, aducînd, fără delegație legală, omagiile unor națiuni pe care nu le cunoșteau și nu voiau să le cunoască, de și făceau parte din ele.

De aceia, și nu numai prin talentul unui Jourdan, Moreau, Marceau, armatele Republicei au biruit și cucerit așa de repede mai

toată Europa centrală și sudică, de aceia s'a revărsat așa de fulgerător norocul genial al lui Bonaparte. Națiile se oferiau liberatorilor, cărora li sacrificau «tirania» de până atunci, întocmai cum Bizantinii din Siria, copleșiți de administrație, storși de fisc, zdrobiți de o imensă cultură formală, s'au oferit odinioară Arabilor patriarcali mîncători de curmale și lăcuste, cari aduceau înapoi vechea idilă patriarcală.

Liberare a popoarelor, da, însă—și aceasta e lucrul de căpetenie—*nu pentru a le restitui lor înșelor*, pentru a face din ele instrumentele vii de progres ale umanității.

Din potrivă, dărîmînd viața locală, cuiburile de veche conlucrare particulară, pline de iubire și poezie, risipind sfîrîmăturile datinilor și cenușa tradițiilor, națiile cele adevărate se despoiau de ce aveau mai viu și mai sacru. Legile nouă ca pentru oricine, formele administrative aplicabile oriunde creau poate o nouă umanitate, dar fără acele temelii de individualitate națională care singure o pot susține. Ce efecte morale produce această distrugere a mediului real se poate vedea aici la noi, comparînd pe vechiul boier bejănar care în fundul codrilor se prindea de cel din urmă bulgăre al țărînei natale cu civilisatul care, nu știe măcar cînd a trecut granița, dincolo de care îl așteaptă în liniște o mai bună alimentație.

Plugul lui Napoleon ara atunci larg, dar nu adînc, și mai ales fără să se arunce în urma lui vre-o sămînță.

Undeva însă, în Sud-Vestul european, o țară rămăsese *pe care întinderea noii culturi raționale uniforme o cruțase*. Văile sălbatece ale Pireneilor și Sierrelor nu îngăduiseră bătaia liberă a vîntului ce nebunise lumea. Era aici rugina trecutului, îngustimea comunităților restrînse, mireazma de biserică și neagra lepră a castelelor epopeii creștine din evul mediu. Oriunde geniul napoleonian ar fi împrăștiat planurile generalilor mediocri, armatele lui moderne ar fi bătut alte armate care imitau încă sfîngaciu pe ale lui. Aici însă puterea întîlni un suflet, un suflet național și, cum se. împlîță totdeauna în asemenea ciocniri, — ea se zdrobi.

17 Februar 1917

Sentință Americană.

De la începutul lui Februar stii nou, cînd a pornit războiul cel nou al submarinelor, poema epică a Tirpitziaiei, vrednică de a fi pusă alături — așa-i? — cu strămoșescul *Niebelungenlied*, a cam trecut vreme, și speranțele acelor cari vedeau America întrînd în războiu pentru a pedepsi pe pirații desperării au fost înșelate.

Fiindcă era vorba de o hotărîre mai deplină care ar fi venit îndată după ruperea relațiilor. Dorința noastră, așa de firească, de a vedea pedepsit cu o clipă mai curînd un dușman sălbatec, care suge zi de zi vлага pămîntului nostru ocupat, vedea acum o mare flotă scofînd din ascunzișul său, de unde se răjoiește de trei ani de zile, flota germană și o armată capabilă de toate isprăvile fizice și însuflețită de acel apirit de neîntrecută mîndrie care deosebește pe American, mergînd, cu vre-un Roosevelt în frunte, contra obositelor batalioane ale ultimelor victorii germane. În zare, luminosul răsărit al soarelui păcii pe un cer limpezit pentru ziua dreptății...

Frumoasă prîveliște, dar pe care în *aceste* condiții nu vom vedea-o. Sunt multe feluri de a distruge o putere, și America, oricît de mari ar fi pregătirile sale, oricît de tare ar vorbi, nu pare să fi ales acesta

Condițiile luptelor navale de astăzi s'au văzut în marea întîlnire din strîmtorile Danemarcei. Uriașii Mării resistă cu greu micii pri-mejdii nevăzute care-i pîndește și, cu progresele artileriei, fiecare e cu mult mai mult la discreția adversarului, de care nu se poate feri. Succesul se cumpără cu sacrificii nespuse, de oameni și de material, și el nu e măcar așa de neted încît adversarul să nu poată pune și el, măcar pentru usagiul intern, trîmbița victoriei la gură. După întîlnire, în loc de a se pomeni ca odinioară mișcările îndrăznețe, execuția măiastră a mîndrelor concepții, se face o grosolană socoteală a pierderilor și cumpăna apleacă spre acela care, de și nici unul nici altul n'a ajuns la nn rezultat definitiv, a pierdut mai puțin. Se cer păreri de specialist pentru a hotărî lucrul și mai bine. La o debarcare pe teritoriul inamic — și ce mare lovitură ar fi aceasta pentru Germani! — nu se poate gîndi nimeni, date fiind greutățile de a duce peste ape minate, în apropierea unui ferm strașnic apărat de artilerie în veșnică mișcare, ca la Dardănele, ieri

nenumăratele transporturi ce ar putea purta o armată vrednică de acest nume.

Iar, cît privește concursul *pe alt teren* al unei asemenea armate, dacă Germanii caută să înșele lumea — și poate că se înșeală și ei singuri — cînd vorbesc de complecta întrerupere prin scufundătoarelor lor a comunicației maritime, nu e mai puțin adevărat că drumul peste ocean a devenit destul de nesigur și că mari vase de transport ducînd miile de soldați nu pot să-l încerce. Și, admițînd că ar face o, și cu succes, ce ar însemna un adaus de cîteva sute de mii de oameni veniți, cu atîta zabavă, cîtă se poate aștepta, dintr'o țară ce nu e organizată, în imensitatea ei, pentru această meserie, care a ajuns astăzi o specialitate, în uriașele încleștări de acuma, unde de fapt, *spațiul* lipsește pentru o desfășurare a forțelor! Răpezițiunea mișcărilor decide doar, cum s'a văzut, mai mult decît elementele pe care le poți întrebuița pentru a face aceste mișcări.

Epopeia americană, cum o înțeleg oamenii aplecați la visuri, nu vom vedea-o. Statele-Unite poate că nici n'ar voi-o, chiar de ar fi cu puțință: cine știe cîtă legitimă mîndrie au oamenii de acolo, nu crede că un rol auxiliar, așa un fel de rol canadian în mare, pe un cîmp de luptă care e firește al altora, ar putea să li zimbească.

America are alt rol, și acel rol și-l joacă.

Nu vreau să vorbesc mai ales de rolul ce cuprinde furnisarea de muniții și trimîterea de hrană, care vor continua, de și semînția Tirpitzilor crede că s'a isprăvit de acuma cu transporturile americane și că aliații vor trebui să se restrîngă la ce poate da ogorul lor și fabrica lor — și pot da mult, foarte mult, și vreme îndelungată! Ci altul e faptul hotărîtor

Războiul de usură s'a văzut a fi, de la început, marele război al lumii. Cînd, mijloacele tehnice cunoscîndu-se, surprinderea a fost înlăturată și șansele s'au egalizat, cu atît mai mult s'a putut vedea că lucrul stă așa: cine poate ținea mai mult?, ca să se răspundă: totuși cei mai mulți, de vreme ce elasticitatea firească a omului cult îi îngăduie să-și dea organizația care la început îi lipsia.

Știm de mult cine e, de fapt, învinsul, oricît ar sămăna lumea cu învingătoarele sale desastre. Dar, pentru a se ajunge mai curînd la capăt, pentru ca lumea să răsuflă în sfîrșit, trebuia ca Germania

să recunoască acest lucru, — căci toată hotărîrea e numai la dînsa. Germania, adevăc nu oficialitatea, ci acea nație care sîngeră cînd e sătulă și cînd nu sîngeră, crapă de foame.

Prin toate mijloacele de prestigiu, prln toate artificiile de judecată, cei de sus, răspunzătorii, vinovații, încearcă a ținea această energie încordată până la ultimele margini ale desperării. — Nu vă dați încă, nu vă dați; cine vă spune că n'o să isbutiți fiindcă nu aveți dreptate? Cine? Dușmanul? Dar e interesul lui!

Micii neutri din prejur au fiecare un interes, economic sau politic, și au, mai ales, o sfîntă frică. Prestigiul li lipsește față de Germania deprinsă a admira numai proporțiile. În fundul Oceanului este o țară cît o lume. Germania se străduiește de zeci de ani, cu Împăratul în frunte, s'o cîștige. Ambasadorul ei era invocat ieri încă, la mese ca pentru un Rege, să-și dea părerea. Mii și mii de cetățeni germani trăiesc pe acolo, contribuind la uriașa opinie publică după care singură se conduce Statul.

Și acum America vorbește. *Vă inchipuiți ce factor nou s'a adaos la conștiința germană a viitorului?*

*

I se cerea o *sentință* mării Republice. A dat o. Ceva poate să vie pe urmă, dar lucrul cel mare s'a săvîrșit *în momentul chiar al declarației sale.*

17 Februar, 1917.

Ce am adăugat?

În acest răsboiu ca nealtele, fiecare popor s'a văzut aruncat din cele d'întăiu momente ale participării sale, dincolo de drumurile pe care era obișnuit să meargă.

S'a tot vorbit de pregătire. De sigur că pregătirea face mult; cum n'am ști-o tocmai noi, cari n'am învățat încă valoarea timpului și, cari, neavînd pedagogul lîngă noi, ca alții, n'am putut fi înștiințați neconținut că vremea se strecoară! Dar, într'un anume sens, pregătirea n'are valoarea care i se atribuie. Mintea încordată a tuturor schimbă neconținut condițiile problemei militare. O pregătire trebuie, de sigur: să-ți ai toate forțele strînse și să-ți fi format

sufletul ce trebuie pentru a le putea întrebuința în fiecare moment. Dar *cum*, aceasta n'o poate spune nimeni. În fiecare moment te poți găsi înaintea altor mijloace și altor procedee, și cine se îndărătnicește la ce a învățat, la ce e deprins a face, fanaticul programului, bucherul, acela s'a osîndit singur.

Dăscocirile cele mai ingenioase și cele mai criminale au ieșit răpede din modă. Zeppelinurile sînt acum istorie veche; nu se încearcă măcar reeditarea lor revăzută și adăugită. Gazele asfixiante și licvlele inflamante trezesc zimbetul lui Edison. N'am mai auzit de miraculoasele tankuri, de și mijloc contra lor nu s'a găsit. Nu s'a găsit, dar adversarul știe că ele *sînt*.

Nu noi, aceștia cari împrumutăm de aiurea uneltele tehnice, puteam pune între șansele noastre de izbîndă ori de conservare surprinderi de felul acestora. Mijloacele nu le avem pentru a uimi lumea cu invențiile românești.

Dar ceva puteam face, eram datori să facem. Și, pentru că nu l-am făcut până acum, datori sîntem ca de acuma înainte să suplînim lipsa, pentru onoarea noastră națională. *Căci fiecare popor va fi judecat după ceia ce-i vor fi putut stoarce din fondul de cugetare și voință împrejurările cele neasămănat de grele, crisa de ființă sau de neființă, de lărgire sau de distrugere, prin care trecem cu toții.*

Acest pămînt al nostru avea taine pe care nu le cunoșteam cînd am intrat în luptă, și el închide bogății — și aceasta înseamnă mijloace de luptă — de care nu ne-am folosit până acum.

Războiul l-am făcut cum scrie în cărțile altora, nu și cum cer locurile noastre. Ștefan-cel-Mare, Mihai Viteazul au fost victorioși, cu oștile lor puține, fiindcă au fost inovatori. Ei au cerut lecții pămîntului prieten, care lor li-a spus ce nu voia să spuie dușmanului. De aceia au învins de atîtea ori; de aceia, învinși, n'au putut fi distruși, retrăgîndu-se în sigurele adăposturi ale tainelor lui.

Aceasta în ce privește războiul însuși. Dar, în ce privește condițiile lui chiar, mijloacele de a-l sprijini și hrăni, *pămîntul nostru așteaptă încă neîntrebat*; pare că simți cum se sguđuie de durere că nu i se cere și lui, cel mut și puternic, partea pe care o poate da pentru păstrarea neamului care din măruntaiele lui a ieșit.

Uitați-vă de jur împrejur. Toți au făcut ce nu s'ar fi așteptat

dînşii, ce nu credeau singuri că pot face. S'au găsit comori nebănuite; puteri uitate s'au pus la lucru; toată ştiinţa a fost dată la o parte pentru ca din nevoile pe care nu le putea ajuta să scapere o ştiinţă nouă. *Nimeni nu vrea să se dea învins până nu va fi stors tot ce zace în pământ, tot ce poate izbucni creator din energia omenească.*

Fajă de ce aveam, de ce puteam, ce am înnoit oare noi, ce am adăugit noi, — iată întrebarea care trebuie să ne urmărească ceas de ceas, zi de zi, până-i vom fi dat răspunsul.

17 Februar 1917

Preţul omului.

Se pare că aici la noi totul a ajuns să fie scump, afară de un lucru: omul.

Totul o dovedeşte. Nu voiu spune că şi felul cum a fost purtat războiul — unii au spus-o, fiind-că o fatalitate a făcut să avem, în faţa noastră, fără să li putem opune acelaşi armament, soldaţii cei mai bine înzestraţi, supt raportul tehnic, cari se pot închipui. Cu piepturile dorobanţilor ne-am bătut, şi nu e de mirare că până la sfîrşit ele totuşi n'au ajuns.

Dar tocmai pentru că s'a făcut această consumaţie de oameni fără nicio comparaţie cu a altora, căci cineva care poate fi informat îmi vorbia de 60.000 în trei luni, cea mai strictă cruţare trebuie pe urmă. Şi totuşi pretutindeni ni se pare că vedem o risipă de viaţă omenească pe care o puteam evita, o *putem* evita încă.

Nu vorbesc numai de trupe, nu vorbesc chiar de ele în rîndul întăiu. Şi cînd rămăşiţe din vechea pedanterie blestemată şi din pripa uşuratecă impun drumuri zădarnice pe vremi cumplite, nu e aici răul cel mare. Nu lui i se datoreşte faptul, nu dureros, ci sfîşietor, că la fiecare pas vezi omul tînăr şi frumos care se pierde. Ar fi fost de ajuns ca o îngrijire părintească, o milă de frate, un ajutor al aproapelui să se fi îndreptat asupra lui cînd începea să şovăiască, şi era scăpat. Acuma însă e prea firziu îşi primblă sguđuitoarea agonie din loc în loc, pe jumătate în altă lume, şi infecţia pe care o răspîndeşte chiamă pe drumul cel fără capăt tovarăşi noi

din mijlocul acelora cari fără hrană au stat în mijlocul furtunilor și supt apăsarea gerurilor.

Statistica înseamnă: azi atîția, mîne atîția... Cutare se plînge că nu sînt scînduri pentru sicrie.

Pe alocuri sate întregi sînt prinse în patima cea grozavă. Am avut în mîină statistice care m'au înfiorat. Nașteri — cîteva, une ori a zecea parte din numărul morților; și ce nașteri! Pe cuptorul fără foc lingă care se sgribulesc copiii ceilalți fără cămașă. Hrana, — să nu mai vorbim: doar o știm în timpurile obișnuite! Liniștit, sigur, moartea merge din loc în loc și cosește, strînge, lasă locul gol în urmă. Calea slobodă e deschisă bolilor. Medicul e la oaste, *dacă* e la oaste. Oricum, nimeni nu-l găsește și, în resignarea amorțită, nimeni nu l caută. Hoiturile nu se îngroapă, de și atîtea brațe fără ocupație se află în preajmă, dar «n'a venit ordin», Morții nu se acopăr cu pămînt, ci se *presară*. Dovezile le are azi în mîini cine trebuie, omul milos și bun care va lua măsuri.

Dar ele trebuiau luate și pînă acum. Doar le luăm pentru noi. orașenii, cît de cît. Chiar în orașele unde se vede că nu se știe ce e mătura și unde fiecare cetățean socoate că gunoiul care-i puția în curte miroase a busuioc dacă și l-a clădit supt fereastră, în stradă, unde are mîngîierea măcar că poate îmbolnăvi și pe trecător, aproapele său. Da, măsuri se iau pentru urbanitatea noastră sedentară. Nu mai vorbim de trenuri speciale pentru a merge unde se mănîncă icre și sardele, ori măcar se întinde zilnic unt pe pîne și poți bea un păhar cu lapte în fiecare dimineață.

Dar se ordonă inoculări, se execută lumea pentru a le face. Intre clădirile de hoituri ale drumurilor mari, în preajma mormintelor omenești deschise *cine inoculează*? Poate moartea care așteaptă, odată cu cele d'întăiu călduri umeđe răspînditoare ale miasmelor, din pămînt și de supt pămînt.

Și, totuși medici sînt, și elemente administrative destule. Dar li trebuie oraș și înlesnirile civilizației. Au plecat din țară doctori vestiți specialiști unici, ca dîintr'un loc unde, ferească Dumnezeu, poți ajunge să părăsești ceva din dulcile obiceiuri cu care ești deprins.

Și, apoi, de ce atîta trudă, atîta sbucium? Doar e vorba de

oameni, de oameni mici și proști, — și de aceia sunt destui, Viața omenească e astăzi ieftină.

Aiurea, nu, zău nu! *Trebuie* s'o cheltuiești, dar o faci cu cea mai mare scumpătate. De aici încetineala savantă, lunga pregătire a ofensivelor; de aici atenta îngrijire a bolnavului, cruțarea iubitoare și a celui mai sărac dintre săraci. Toată omenirea va pierde, dar *vai de cel ce va fi pierdut relativ mai mult!*

Să nu fim noi aceia, — după Sirbi, singurii cari n'au putut evita grozava nenorocire ce i-a atins, cari de-odată s'au trezit fără teritoriu. Cu un lucru biruim odată: cu numărul Pe omogeneitatea populației de aici ni sprijinim dreptul de a trăi, cum cerem Ardealului pe temeiul superiorității numerice a neamului nostru. Valahii aceștia au fost mulți și spornici. Să nu fie *altfel* în viitor; să nu dispară acest temei de căpetenie al nostru. Să nu ne trezim cu sate goale, cu sate stoarse înaintea unei lumi, vrăjmașe și după războiu, care mai are și alte mijloace de luptă. *Pământul rău locuit* *chiamă pe străin* e un adevăr crud al istoriei. Că vor fi orașeni, transportați în Rusia unii, hrăniți ceilalți cu cartele și inoculați după cuviință, cred. Tot oameni deștepți și vorbăreți, «culți» și «conștienți». Doar ne cunoaștem și sînt ațîția dintre ei pentru cari avem și altă iubire decît aceia pe cari azi orice Român oricărui Român i-o datorește. Dar ei au un dublu neajuns: *bărbații nu pot munci și femeile nu vreau să facă copii.*

Iar, dacă închidem ochii și mai departe, dragă frate cu care visam înaintea de România Mare, *satele se duc...*

Prețuiești omul; ca pe icoana lui Dumnezeu respectați-l aceia cari credeți; ca pe fratele vostru de același neam iubiți-l, aceia cari înțelegeți ce înseamnă o națiune; ca pe semenul vostru ajutați-l milos, aceia cari aveți filantropie în suflet, căci ați cetit despre nobili oameni albi cari alergau să ajute în mijlocul molimelor asiatice oameni de altă rasă și de altă culoare. Salvați-l, țineți-l viu și sănătos până la vremea pe care o așteptăm, aceia cari măcar *știți să vă faceți socotelile.*

Căci *comoară cum e omul nu se mai găsește*, și nu știți ce lume de bunătate și energie îngropați cu cel din urmă vagabond care cade pe șosea lîngă un hoit de vită: nehrănit, neîncălzit, neîmpărtășit și — nemîngăiat!

18 Februar 1917.

Nobilul cel nou : omul cel bun.

Faptul că presa românească întreagă a vorbit pe larg, călduros, de pierderea unui om care fusese numai un institutor, un dascăl de bună voie al calicimii cu un leu ceasul în folosul altor săraci care mai avea doar meritul de a fi veghiat fără precurmare lângă paturile răniților și bolnavilor, până ce boala l-a răpus și pe dînsul faptul că i s'au adus laude neobișnuite, ridicîndu l sus peste ceilalți numai pentru că a fost un om bun și binefăcător, trăind pentru alții, nu pentru dînsul, ajutînd din toată inima pe oricine, își are însemnătatea. Să fi murit unul din aceia cari și acum își afișează civila, dar nu și civilisata mutră în automobile și trăsuri care nu sunt nici ale lor, nici richisișionate pentru dînșii, cari cer mai călduros decît o victorie să nu li lipsească nimic din programul de la bucătărie în toate zilele, cari, cînd nu pleacă ei înși, te scot și din bucățița asta de țară cu ifosurile și mofiturile lor, s'ar fi publicat necrologul obligat din partea familiei cu două rînduri de biografie, și atît. Pentru învățătorul Tenie au plîns cu lacrimi atîția.

Și, cînd, ieri, dispărea, de o moarte grozavă, profesorul Mihăileanu, s'a pomenit de sigur că era un om învățat și că a publicat lucruri importante de filologie clasică, dar atenția publică era chemată, de d. Bogrea ca și de d. Petrovici și de alți runoscuți și prețuitori adevărați ai lui, asupra faptului că era modest și blînd, că ținea din toată inima la țara lui, că era un om bun și un bun cetățean.

Și cred că acest nou criteriu va rămînea de acum înainte, că după dînsul vor fi judecați toți, că el va îndemna pe copiii ce vor crește să fie tot așa, că pe învățătorii lor îi va face să treacă înainte de orice notă de „specialitate“ nota la purtare, — și nu la ne-purtarea trupului imobil, a minții încremenite în atenție, ci la purtarea activă, ajutătoare, *săritoare*, cum se zice, la orice nevoie, la orice muncă, avînd în vedere numai interesul altora, interesul obștesc. Așa ceva cum începuse a face, cu un netăgăduit folos, școala cealaltă, cercetășia, al cării folos l-a văzut viaoia mințe, îndreptată spre realități, a Principelui Moștenitor, care, el, nu e dintre cei cari prețuiesc pe oameni după ce i se spune că sunt, ci după ce vede singur.

Aceasta ar fi însă o revoluție. Pur și simplu o revoluție. Și una din cele mai mari.

Revoluția *formelor*? Le aceia, zgomotoasă, sîngeroasă, ambițioasă, cîți nu s'au gîndit! Și au vrut s'o facă. Și în oarecare măsură au și făcut-o. Dăunăzi chiar venia la mine în București cineva care de atunci s'a „plasat“, ca să-mi propuie, mie specialist bătrîn, care miros motivele «idealismului» de la o sută de metri să-l ajut să mai facă una. Ori de o face-o ori de n'o face-o, cînd n'o mai fi «plasat», tot una. Noi o s'o avem, dacă mergem pe calea aeeasta, pe cealaltă: tăcută, nesîngeroasă și dușmană tocmai o oricării ambiții. *Revoluția întrebuintării fiecărui după priceperea și bunăvoința lui și a prețuirii după inima ce a pus-o în ce-a făcut.*

Gîndiți vă numai că acuma o sută de ani erai cineva numai dacă aveai în cap o căciulă mai mare decît a celorlalți și că puteai purta ișlicul în de obște numai dacă erai, cu sau fără voia Țiganilor de casă, urmașul autentic al unui boier de la 1600 ori, dacă nu erai de aici, al oricărui Grec de pe lume și că de la 1834 înnainte, ți se scria numele în amintirea oamenilor numai dacă aveai un *cin*, o funcție, dacă te putea vedea lumea, la anume ceasuri, înnainte a unui anume birou, chiar să-ți fi fumat doar țigara acolo, și-ți făceai porția de conversație cu alt trîntor. Că, în sfîrșit, de pe la 1830 te impunea un palat la București. echipagiu la Șosea și un *jour fixe* la care cei mai inteligenți și mai bine crescuți erau slugile.

Dar veți spune: așa a fost până la regimul parlamentar, până la întînderea unei mai înnalte civilizații. Pe urmă a venit rîndul *omului de talent*.

Da, «omul de talent»,. Avînd o calitate de naștere, fără vina și, fără meritul lui, ca un glas bun ori o aptitudine pentru danș, care, acelea, cer măcar să muncești mult ca să poți face ceva din ele. «Oratorul» tuturor împrejurărilor, pe care un «răspuns la mesaj» îl înzestrează cu dreptul de a pompa la toate băncile și de a rîvni la toate portofoliile. Ori «scriitorul» cu condeiu meșter, care știe să zică și așa și așa, cum te ia și — cum îl iei. Histriionul vieții noastre publice, aplaudat de cei cari l-au cîștigat și plătit și admirat prostește de cei cari poate încă nu l-au cetit nici nu l-au

ascultat, Omul care, «avînd talent», se crede, *nu dator să fie cît mai bun, ci în drept să fie cît de rău.*

Pe acesta, adaus la nobleța singelui dubios și a cinului fără folos, la pompa averii, vine astăzi și-l înlocuiește acela care, fără strămoși, fără bani, fără rang, n'a avut în materie de talent decît unul, și mare: acela de a fi în fiecare zi mai bun în sine însuși și mai binefăcător față de alții.

19 Februar 1917

Un German despre România.

Foia germanofilă din Haga *Allgemeine Handelsblatt* a dat, în N-rul ei din 2 Ianuar, știri din București care sînt de mare interes.

Nu vom releva partea care privește «ușurătatea» hotărîrii noastre și ideea «naivă» pe care ni-am făcut-o despre un războiu în care zeci de mii din ai corespondentului german și-au lăsat oasele aici la noi.

I s'a spus la București, unde a intrat cinci zile după cucerirea alor săi, că a fost o «capitulare» a «vestitei» cetăți clădite de Brialmont, ale cărui merite le atinge în treacăt, că, totuși, cetatea fiind degarnisită de tunuri, «din trufie», un căpitan german cu o sută șaizeci de oameni s'a apropiat de «forturile nordice», unde s'au predat „soldații romîni ce răsăriseră pe ziduri“, în număr de «patrusprezece» (!). Ca să fie mai interesant de cetit, omul nostru hazliu cum i-a făcut D-zeu nația — se știe cît spirit se sălășluiește în Germnîia, din generație în generație — arată că unii și alții s'au suit în «patru tramvaie electrice, care așteptau la stația finală, ca în fiecare seară, și s'au oprit la un mare oțel», unde «dame și domni romîni stăteau cu grămada, fumau și rîdeau», pînă ce vederea cuceritorilor, cari cereau și ei mîncare și loc de odihnă a speriat pe toți înconștienții aceștia. După socotința corespondentului, vagonul de tramvaiu ar trebui dus în triumf la Zeughaus în Berlin.

Să tot rîzi!...

«A doua zi comandantul suprem a mers călare la comandantul trupelor din Capitală. De fapt, a fost acoperit de flori. În linia

întăiu (*in hoofdzaak*) de Germani, Austriaci și Unguri, cari, după o internare de mai multe luni, se bucurau acum de câteva zile, de libertatea lor, și primiră firește cu bucurie pe ai lor cari defilau. Dar și de Romîni, aderenți ai lui Carp, de cei cu sentimente germane și de ne-Carpiști, a căror mină, plină de flori, se deschidea cu teamă.»

Parcă vezi scena. Să mori de ris!...

Omul nostru s'a pus pe lucru. Timp de «cinci zile» — cite nu poți învăța în scurt timp, fiind un Neamț așa de deștept! — a întreat pe atîția Romîni, „oameni de pe stradă, din burghesie, ofițeri prizonieri și soldați, politicieni, adversari ai lui Brătianu, ai cărui aderenți au fugit cu el la Iași». Toți i-au spus că visau de „România-Mare“, dar, să fi știut că se amestecă și Germania, rămîneau neutri; tot așa dacă și-ar fi dat samă de falsitatea declarației lui Radev că nu se va amesteca Bulgaria (!). O primblare până la Tisa, ca în 1913. Așa ne-ar fi asigurat și Regina, «a cării reală influență politică nu trebuie socotită prea puțin». Parlamentul și funcționarii, simple creaturi guvernamentale, au aplaudat.

Așa proști, toți, să te strici de ris!

Și «orbi»... La chestiile interne nu s'ar fi gîndit nimeni, — filogermanii ei înșii visînd de Odesa și Chiev. Nu purtau grija țerii ci gîndul li era tot la «România Mare», la Ardealul, care nu-i vrea, ori la altă pradă. Dar totuși adevărat «spirit public» pe la ăștia nu se află.

Așa-i? Ce bestii! Admirabilă distracție pentru turist!

Dar să vedeți... Brutele acestea erau în culmea bucuriei, cînd iată că apar zeppelinurile. Le credeau... «românești, francese ori rusești» și strigau pe străzi: ura! «Atunci bombele plesniră și sute dia ei se vînzoliră în sînge, și țipau și urlau de durere».

Să fi fost acolo! Așa o petrecere! Ți-ar fi trecut și durerea de măsele...

Iată însă Turtucaia, Silistra. Îndoieli asupra conducerii, Generalul Berthelot e adus ca «Mesia». Vorbe crude se raportează, — omul are legături cu «ministrul unei Puteri neutrale». Se așteaptă tunuri grele «în șese luni».

Ce zici de copilăroșii ăștia? Delicioși, nu e așa? În România trebuie să vii ca să vezi așa ceva...

«Patrusprezece zile a trăit Bucureștiul înșelat de biruința din valea Jiului». Generali cari sfătuiau retragerea în Moldova au fost «destituiți». D. Berthelot voia apărarea Carpaților. Zbucium, speranțe, înfringeri. Rușii vin tirziu... Călugărenii înseamnă lovitura decisivă. Bucureștii cad.

Ce comedie! Face să vii așa de departe ca s'o vezi..

Regele a dat ordinul de a se părăsi Capitala. «Cu trei zile înaintea plîngea...» Voia să se lase prins, să joace rolul lui Napoleon al III-lea în 1870. Dar Brătianu îl băgă cu sila în automobil, care aștepta în noaptea neagră, pentru a-l duce la Iași, unde Regina își căutase de mai nainte refugiul. Și acuma în ochii Bucureștenilor Regele și Regina și Brătianu și Ionescu sînt trădători, Carp și Marghiloman sînt ridicați în slavă. «Jos Înțelegerea!» (în franțuzește) «Altfel, se trăiește bine cu Germanii și Austriacii. Slavă Domnului că nu-s Bulgari și Turci.. De ce să te miri că în prăvăli se vînd, nu numai chipurile lui Carp și Marghiloman și Maiorescu, ci și ale lui Mackensen și Falkenhayn și Hindenburg și Ludendorff, că Romîni și Romînce caută pe stradă foi ilustrate germane, că ei se îndeasă la biroul foii *antantiste* prin excelență, *Adevărul*, unde apare acum *Bukarester Tageblatt*, în text german și românesc. La Capșa numai Carpiștii au acum cuvîntul, supt conducerea redactorului-șef al *Moldovei*, foaia lui Carp, și vorbesc despre viitorul României, despre Regele ce ar fi să se aleagă, despre Ministerul Carp, despre noile hotare de la Est și Vest, de la Nord și Sud».

Incîntător și ridicol, — nu e așa?

Dumai cît ca să judeci în acest fel și în acest ton tragedia unui popor, a speranțelor, jertfei și suferințelor lui fără nume, — ce păduche moral trebuie să fii, spiritual cîrnățar al nobilei tale patrii!

19 Februar 1917.

Un an de la moartea Reginei Elisaveta.

S'a făcut ieri parastasul de un an pentru Regina Elisaveta. Parastas de pribegie pentru o Regină care se odihnește în pămînt, supus dușmanului! Cîtă tragedie nu se cuprinde în această

singură constatare... Soția celui d'întăiu Rege al României, a ace-luia care a trăit o viață întreagă cu credința că opera sa va înna-inta de la sine, liniștit și sigur, fără să cunoască furtunile și trăs-nete, că se va adăugi din generație în generație prin ocrotirea puterilor cerești cărora el, credinciosul, li-o închinase, nu va avea steagul țerii sale în mijlocul trupelor care vor da onorurile lângă mormîntul său.

Căci va fi fost și la Argeș pomenire ieri. Du vor fi uitat s'o facă acei cari i-au stat mai aproape și pe cari întîmplarea i-a pă-s-trat acolo, și nu numai episcopul, rămas în mijlocul turmei sale nenorocite, care, fără soborul strălucit de acum un an, va rosti rugă-ciunile asupra odihnei celor doi tovarăși regali ai unei vieți lungi și — întru cît omenește se poate — fericite. Dar va fi ținut mai ales s'o facă altcineva: el, *străinul*.

Vor suna fluieretele oștilor germane, vor zîngăni turnurile cu clopoței ale detașamentului de paradă, vor scînteia coifurile biru-inței și săbiile ce se vor presenta vor fi acelea de pe care s'a spălat abia sîngele romînesc, — același sînge de care s'au atins cu milă de mamă în războiul de liberare degetele ei, Doamna țerii.

Și *aici* e o tragedie, în cele două slujbe care se fac în aceeași țară, sub scutul a două oști care s'au luptat și dintre cari una represintă o cucerire obrasnică, iar cealaltă o nobilă apărare nenorocită. E o tragedie în lupta care se dă, în jurul acestei Liniștite și Odihnite, între cei cari nu uită în sufletul ei desfăcut de legăturile pămîntului pe Doamna care de atîtea ori, într'o lungă petrecere în mijlocul lor, a fost cuprinsă de aceleași sentimente cu Țara, și între cei cari vreau să afirme, prin cinstirea ce-i aduc, nu numai porunc-toarea lor prezență în «Valahia» zdrobită, dar și *dreptul pe care-l au asupra ei*. Drept, care e mai mare decît al cuceririi, căci o cer pentru dinșii în puterea originii ei naționale, a vremurilor de fine-reță petrecute la Rinul lor, a întregului ei scris care nu s'a putut desface de limba în care însăși simțirea ei era deprinsă a vorbi. „A noastră este“, spunem noi, cu duioșia amintirilor, și dîn partea lor ni se răspunde cu dîrza afirmare a unui popor care nu uită niciodată nimic dîn ce-i aparține supt orice lature: „E a noastră“!..

Ea este însă, aceia care a fost Regină pe lume, — fiică iubi-

toare pe un pământ și pe altul mamă devotată —, înaintea de toate a lui Dumnezeu astăzi.

A Lui care i-a dat cândva darul cel mare al nașterii sale, dar ieri cel mai mare dar ce i-l putea da: neprețuitul dar al morții.

Sîntem acum la un cap de țară, adăpostîți, parecă, nu numai supt săbiile ostașilor de mîine, dar și supt mareața ocrotire misterioasă a strămoșilor eroici din vechea Moldovă, cari dorm aproape de noi în necropola lor bucovineană. Mîni, se va alege de noi, potrivit cu dreptatea în care credem, ca să putem trăi. Am pierdut atîta din puterile noastre, dar una din ele o avem, mai desăvîrșită decît oricînd: unitatea morală a celor cari se află aici, în acest adăpost, care e un punct de razim și un punct de plecare. De la rege până la cel din urmă soldat, de la Doamna țerii până la bătrîna văduvă care, plîngîndu-și singurul fiu, speră în biruința răsplătitoare a țerii, un singur suflet sîntem. Între multele lacrimi care se varsă nu e niciuna de părere de rău pentru ce am făcut. O lume întregă pe care am trăit-o s'a închis prin voința noastră în August 1914 și aici nu se află nimeni din cei cari o regretă.

I s'ar fi putut cere Aceleia care întrupa această lume în ea însăși și în tot trecutul ei, în tot dreptul ei de a-și aminti acest trecut și de a-l iubi, să urmeze singură datoria venind *cu noi* în-tăiu, *după noi* pe urmă? *Și ce ar fi adus cu sine* în aceste zile din viața noastră?

Dar Dumnezeu a vrut altfel: El a păstrat-o la locul ei fără să fi putut fi așteptată într'altul.

Așa de mult o uitasem! Astăzi o întîlnim din nou, dar în singurul loc unde nimic nu se strecoară între ce-a fost ea și ce suntem noi astăzi, în casa lui Dumnezeu care a chemat-o acolo numai unde sufletul ei se putea liniști: la Dînsul.

20 Februar 1917

O ocazie prea scurtă.

Între lucrurile pe care niciodată nu le poți privi cu indiferență este lipsa de răsuneț a scrisului în care pui, odată cu nesguduitele credinți cari fac unitatea unei vieți omenești,—mai merită astfel s'o trăiești? — tot ce ai mai bun în sufletul tău. Să vezi

bine că anume lucruri sînt așa, că ele vor trebui neapărat, prin teribila logică a lucrurilor, să ducă, și fără cataclisme mondiale, ca acelea de azi, la anume rezultate, să-ți lași toate rosturile și plăcerile cele mai îngăduite ale existenței pentru a striga la marginea prăpăstiei de care se apropie veselul tren de excursioniști, și să nu se uite nimeni din aceia pe cari-i iubești totuși, în zgomoatoasa lor zăpăceală, la „nebulnia” înștiințării tale, — asta *este* o durere, vă asigur.

Doisprezece ani a trăit foaia aceasta, și sînt încă vre-o cîți-va oameni lîngă mine cari știu ce năcaz era pentru noi toți ziua de Sîmbătă, în care trebuiau banii pe cari-i cerea tipografia ziarului necetit și neajutat. Dar era și un năcaz mal mare decît acela de a-ți căciuli mîndria pe la creditori și pe la debitorii cari nu voiau să plătească: era tăcerea adîncă, voită, orînduită, în jurul acestei înștiințări în care ni se cobora tot sufletul.

O mîngiere în aceste încercări ni-a fost să vedem izvorul curat pe care cu sudorile noastre l-am deschis în stîncă servin dacum spre înviorarea mulțimilor obosite și pline de desperare. Și de aceea noi, trei, patru oameni, avem și azi, pe lîngă mîndria de a lucra fără arginți pentru poporul nostru nenorocit, mîngieră că *în adevăr îi folosește ce facem noi*.

Ni părea bine însă de altceva încă. Dacă cei mulți n'au știut de noi pentru că gustul lor, innadins corupt de o presă destrăbălată — nu numai minciuni, intrigi și injurii! — nu ne cunoștea și să ne fi cunoscut, nu ne suferia, erau alții cari ne știau bine, dar *se fereau de noi*. Și acești oameni erau tocmai aceia cari, supt firmele ce tot se schimbau, aveau conducerea țerii în mîna. Orice mijloc de a-i înrîuri lipsia acelei oneste cugetări critice căreia îi închinaseam foaia.

Nenorocirea comună, care ne-a apropiat și ne-a luminat, a făcut însă și din ei cetitorii noștri, ba încă, dat fiind numărul redus al foilor, zilnicii noștri cetitori. Și, cum noi nu dorim decît ca fiecare să fie cum trebuie, păstrînd, dacă face aceasta, tot ceia ce i-a dat soarta, o perspectivă de spornică muncă laolaltă se deschidea.

Dar iată că viața se face grea, că un număr de Columbi și Pizarri descopăr că la capătul pămîntului este totuși o vastă țară care se chiamă Rusia, că se poate trăi acolo între oameni buni și

primitori, că războiul se resimte acolo mai puțin, — și iată cetitori noștri cei mai rari care ne părăsesc.

Și, când se vor întoarce, vor fi vremuri mai bune. Porumbul cu ramura de măslin va sbura înaintea trenurilor de revenire. Și vai, în emoțiile reinstalării, în beția de putere din Noua Românie, ziarul nostru va fi din nou uitat. Glasul lui vor căuta, să-l acopere iarăși țipetele desfrîului și urlatul pasiunilor, într'un carnaval politic care a fost doar numai întrerupt ca un local de petrecere care se închide trei zile „pentru cauză de doliu“.

Și cât am fost cетиți ni se pare totuși că e prea puțin față de o stare de spirit pe care o cunoaștem și simțim, convinși că ea ar fi cerut un tratament mai îndelungat...

20 Februar 1917.

Cut-el-amara

Acum un an de zile presa «Europei Centrale» era în jubilară. Marele plan pe care-l formaseră Englezii și Rușii de a lua în stăpînire acea linie a Tigrului care face parte din vastul plan economic al Germaniei părea zdrobit. După veștile prea optimiste că din munții Armeniei cucerite, unde n'ar mai fi de acum înainte picior de dușman, oștile Țarului se coboară spre vechiul raiu istoric și teologic al Mesopotamiei, iată că o armată engleză, o *adevărată* armată engleză, nu numai prin steag, ci și prin originea națională a celor din care e alcătuită, se lasă înconjurată de forțe turcești superioare, pe care le-a strîns, le-a echipat și le-a condus după esceleante planuri migăloase știința războinică germană și, la capătul suferințelor ei grozave, stoarsă de foame și arsă de sete, ea se predă. Unul din cei mai buni generali ai Marii-Britanii, un număr de ofițeri prețioși și mii de soldați merg în captivitatea turcească din Anatolia.

Un Sedan asiatic, nu e așa? Și cu toate consecințele Sedanului: renunțarea la luptă, după o lovitură care împiedecă o refacere și o reluare de activitate în viitor, închiderea unui capitol de istorie, asupra căruia mîna sorții a aruncat brutal porțile de aramă ale nenorocirii.

Cine a observat cu atenție însă, nu numai ținuta generalului

care capitulase și a statului-major de prizonieri, dar și atitudinea întregii prese engleze, care, de sigur, nu e obișnuită să se căineze, dar lasă a se înțelege ce e ireparabil în loviturile pe care le primește nația, a fost însă de altă părere. Drumul Bagdadului trebuie închis, nu numai pentru ce înseamnă astăzi și pentru ce poate însemna mâine, dar și pentru simbolul pe care-l înfățișează în uriașa ambiție germană de a domina lumea cu puterea și munca brațelor unui popor turbat de energie. Bremerhaven-Bagdad, prin Viena, Pesta, Sofia, și Constantinopol. Dacă începutul acestui drum nu poate fi atacat, dacă termenii mijlocii n'au putut primi loviturile ce li se pregătiseră și se încercaseră, *în punctul final se poate lovi ideea*. Și biruința momentană a Turcilor numise, din punct de vedere militar, acest punct final, «Cut-el Amara».

Cum s'a strâns oastea cea nouă, din ce elemente, aduse pe ce cale, în ce chip s'a făcut legătura cu aliații ruși, aceasta se va ști mai târziu. Nu s'a prevestit nimic și nu s'a strigat, ieri măcar, biruința așteptată cu siguranță, deși Turcii vorbeau acum de succese ale inamicului care nu sînt «decisive» și de «executarea mișcărilor de mai înainte ordonate», în stil învățat de la Austrieci. Și de odată, în chip impresionant, se anunță în Parlamentul de la Londra că s'a făcut.

Și-ar fi închipuit oare Turcii, cum li spunea învățații bărbați politici de la Berlin, că Anglia e cu totul învechită, usată în toate încheieturile ei, o bătrînă Cartagenă înneată de grăsimea bogățiilor și — evident! — trîndăviei sale și că n'ai decît să trimeși contra oștilor ei, mercenare sau coloniale, în Mesopotamia ori aiurea, un număr oarecare de bune bestii umane viteze, îmbrăcate, încălțate înarmate, învățate și comandate de fabricantul german de industria răsboinică, pentru a-i zdrobi mîndria și a-i distruge pentru totdeauna acele interese pentru afirmarea și dezvoltarea cărora a muncit sute de ani cel mai tenace popor de pe lume? Ori înțelepciunea politică a Țiganului turcesc și turcit care e Talaat, Mare-Vizir din mila lui Allah, conceput ca un bulibașă care ține cu puradeii lui și numai cu dînșii, e așa de ascuțită încît să joace pe acel reprezentant al unei rase «obosite» și «degenerate» care e Loyd George?

Anglia i-a arătat Turciei încă odată că e în măsură să execute sentințele de moarte pe care nu obișnuiește a le rosti de două ori

asupra unui popor netrebnic. Se poate întâmpla că și după biruința aceasta să mai intervie zăbăvi, se poate întâmpla ca armata învinsă care a rămas, să-și cerce din nou norocul — și chiar să-l aibă, cucerirea de acum are însă însemnătatea ei prin altceva decât ea însăși. Ea este o dovadă că, orice s'ar întâmpla, *Anglia nu renunță*.
La Cut-el-Amare azi; la Stambul, mine!

21 Februar 1917

In România ocupată

Un călător german care a străbătut la începutul lui Ianuar România ocupată dă lămuririle ce urmează în *Allgemeen Handelsblad* din 9 ale lunii.

A trecut de la Giurgiu spre București pe la Călugăreni Atribue inițiativa marii lupte de acolo generalului Berthelot. «Românii și Rușii s'au luptat cu un curaj desperat și cu o extraordinară energie (volharding), și citva timp s'a părut că norocul va fi cu ei. O divizie turcească a trebuit să cedeze înaintea năvălirii. Dar în momentul cel mai greu o divizie germană aleargă în ajutor și după o luptă învierșunată Rușii și Românii trebuiră să se retragă».

Călătorul a văzut pe tot drumul urmele grozave ale marii lupte. *Biruitoarii nu îngropaseră morții*, cari zăceau în șeanțuri, pe cîmp și pe drum, lângă cai și cîni morți (foaia e cunoscută pentru sentimentele sale germanofile; N. R.). «Toți copacii erau sfărîmați de șrapnele. «Se vede că dușmanul a fost improșcat aici cu foc de șrapnele și de pușcă». Delicatul scriitor german descrie unul cite unul morții, în atitudinile în care-i prinsese sfîrșitul. Și pe urmă se întreabă de ce politica a făcut aceste jertfe, fără să înțeleagă prin aceasta criminala politică a propriului său popor.

«Țerani se ntorceau din București unde fugiseră cu femeile și copiii lor, ducînd în căruțe bolnavii și uneltele: obosiți de moarte și triști, cu dor de casa lor și chinuiți la gîndul cum vor găsi». Și ticălosul se întreabă de ce acești oameni necăjiți nu luau asupra lor înmormîntarea victimelor luptei! Nu uită să spuie însă că bieții oameni întilniți în cale își scoteau căciullle innaninte lui. Pentru a

adăugi: «Invinsul care se teme de învingătorul său și a cărui față se luminează cînd acela răspunde binevoitor la umilita lui închinăciune, cînd nu-i zice nimic, îl lasă să-și caute de drum, de drumul lui obositor, lung, jalnic, pe care-l înseamnă morții și cîinii și cioarele care mănîncă pe morți »

Constată că podurile mici erau distruse, iar cele mari în ființă și vede o dovadă «a ușurătății care de fapt merită să fie pedepsită».

La o sută de kilometri de București satele sînt înconjurate de cadavre! Straf-expedition! Canibalul se bucură văzînd o biată bătrînă moartă în scaunul ei afară. Paza o fac Turcii din Anatolia cu fața melancolică și Bulgarii—expresia însăși a călătorului—«rînjesc».

Toate acestea la o lună după luptă...

21 Februar 1917.

Ostatecii

Germania nu se teme de nimic, a spus-o adese ori. Nici de desonorarea ei proprie, cum o dovedește zi de zi. Mai mult decît atîta: cum se laudă. Numai să ajungă la capătul voințelor sale, îi e indiferent drumul. Puterea se face respectată prin ea însăși și e indiferentă mutra pe care o are acela care e silit să plece fruntea la pămînt înaintea comandei. S'a interesat cineva vre-odată dacă osînditul la spinzurătoare zîmbește amabil aceluia care trage de funie ?

Ceia ce alții—ticăloșii sau nenorociții de ei!—fac pe tăcutele, ceia ce tăgăduiesc și înaintea celor mai strivitoare dovezi, ceia ce contestă înaintea judecății aspre a istoriei, Germania o strigă fățiș, isfidător înaintea lumii. Dovadă cu scufundările, în cursul cărora acuză pe dușman că nu ține seamă de regulile dreptului internațional și că jignește interesele de comerț ale neutrilor. Dovadă, acumă, cu ostatecii din București.

Până la războiul din 1870 era dogmă sfîntă că războiul nu poate atinge pe civili, chiar nici dacă ei, *cum sînt datori, și cînd conștiința lor a zis astfel*, susțin, nu numai cu puterile lor materiale armatele Patriei, dar cu dorința lor cea mai călduroasă aspirațiile ei către victorie. Femeile, coplii, bătrînii sînt sacri pentru învingător și cuceritor. Bărbații chiar nu pot fi jigniți prin nimic

atunci cînd nu s'au amestecat în cursul luptei și n'au săvîrșit niciun act de dușmănie după cōborîrea steagului lor național.

Nu s'a gîndit nimeni pînă la această dată, *fatală pentru însăși cugetarea umană*, că acești oameni, pînă la cel din urmă copil «utilisaail», pot fi mînași la muncă împotriva intereselor țerii lor iubite, că ei se pot preface în unelte de răsboiu contra fraților lor pé cari nu i-a cuprins nenorocirea robiei, că li se pot cere și impune declarații de dușmănie față de Suveranul și poporul lor. Ideia unor convoiuri de nenorociți cari sînt duși *în altă lume* pentru a îndeplini acolo munca lor zilnică era, nu reprobabilă numai, dar de neînchipuit pentru socotința omenească normală. Și cine ar fi putut crede că fetele din pensioane vor fi constrînse a face robotă pentru armata dușmană!

Tot așa nimeni nu și-ar fi putut închipui regimul de ostateci pe care Germania, fără rușine, l-a înscris, de la început, în regimul său de terorizare asiriană.

E admisibil, pînă la un punct, de și în această măsură se ascunde o groaznică nedreptate personală, ca, într'o localitate de care nu ești sigur, să arestezi un număr de oameni cunoscuți, ameninșînd că-i împuști la cé-l d'întăiu semn de dușmănie pe care l-ar da populația. Faci calculul că nimeni nu va îndrăzni s'o încerce, fiindcă-i e milă oricui de acești oameni vrednici de respectul și de iubirea tuturora, și, de sigur, dorești să nu fii silit a-i împușca, nu numai fiindcă ar fi trebuit ca înainte de aceasta să fi suferit însuși neplăcerile și primejdiile unui atac, dar și pentru că e ignobil să ucizi nevinovați cu siguranță că ei sînt nevinovați. Și era și un fel de îndreptățire a violenței: prin această executare, oribilă în ea însăși pentru ostașul care e și un om de onoare, pedepsiai, fie și în persoana altuia decît vinovatul — pe care să zicem că nu l-ai putut avea în mînă, — un act care el însuși e nelegal și neloial, o înșelare, o trădare.

Dar comunicatul care ni se trimete din Berlin acuma —, după acela prin care se cerea acestei Români redusă la lipsurile Moldovei să hrănească familiile mobilizașlor, care altfel vor fi lăsate, fără milă, să moară de foame, de către aceia cari *doar ei strîng veniturile țerii ocupate* —, comunicatul acesta spune altceva.

La Otel Imperial *sunt* ostaci Se vor mai adăugi, din numărul

persoanelor «distingse». Și se vor lua măsuri «contra lor», —măsuri al căror caracter și a căror întindere nu se precizează, pentru că nu au, în concepția germană, *nicio limită*.

Și aceasta pentru ce? Bucureștii s'au apărat ei? Simt ocupații vre-o primejdie care-i amenință? Au descoperit ei vre-un complot? Suntem noi în cursul unei ofensive, pentru care să ne fi înțeles cu ai noștri de acolo? Doar la hotar e o liniște relativă, comunicațiile sunt complect tăiate, iar încă din Decembre Germanii înșii anunțau prin foile neutre că Bucureștenii sunt «cu totul liniștiți» și «arată cea mai mare bunăvoință față de soldatul străin». Avem dovezile în ziarele olandese.

Dar nici nu se gîndește la așa ceva «sistemul German». E vorba de situația deportaților aparținînd națiunilor din «Europa Centrală». «Se zice» că ei ar fi fost trimiși în Rusia și deci, până nu se tratează bine, până nu se probează aceasta, se vor aduna ostatecii și se vor lua «măsuri».

Mai întăiu acești deportați știau foarte bine că ruperea relațiilor cu țerile lor, că războiul e o chestie de timp numai; ei vedeau bine că lumea nu-i iubește, că o grea bănuială apasă asupra lor; de ce au rămas deci într'o țară invadată de spionagiul nerușinat al conașionailor?

Al doilea, — după împrejurările țerii — ei au fost tratați convenabil în satele Bărăganului, în mijlocul miseriei proprii noastre populații care li-a dat tot ce avea. Mulți au fost readuși în București; alții lăsați pe la case. *Acestia, și nu cei liberați de Germani, li-au ieșit cu flori înaintea*. Iar, dacă drumul spre Moldova în Novembre a fost greu, era mai ușor oare al soldaților noștri goniți de mașinile de execuție ale biruitorilor?

Nu voi discuta chestia readucerii din Rusia, fiindcă nu știu cum s'ar putea afirma că au fost trimiși acolo.

Dar, în sfîrșit, și mai ales, *ce au a face ostatecii noștri cu aceste lucruri toate?* Ce influență pot avea ei asupra Guvernului nostru? Ce acțiune ilegală a comis acesta? In ce chip se poate pune în legătură una cu alta?

Și ce capăt poate avea acest „sistem“, — fiindcă, evident, e unul? Nu se poate, atunci, ca, mîine, pentru ca să aibă pacea dorită, Germania, care azi se mulțumește a înnece și pe călătorii neutri

care plutesc în ape ce nu sînt ale ei, să declare liniștit că, dacă în afîtea zile nu i se dă pacea pe care o dorește, va omorî și altfel decît prin încetul chin al foamei pe toți prizonierii, ostatecii, deportații și simplii cetățeni ai țerilor cari-i refuză... propria lor sinucidere politică?

E un act de nebunie, e falimentul logicei omenеști, care avea odată în Germani așa de străluciți represintanți. Dar se adeverește prin aceasta un lucru, de învățătură omenirii: că nu se poate otrăvi *simțirea* unui popor în însăși inima lui fără ca *mintea* să nu cadă în spasmele celei mai criminale nebunii.

22 Februar 1917.

Ca o scrisoare, pentru cine nu înțelege altfel...

Pe străzile acestui oraș de refugiu, spre a cărui lumină se îndreaptă suferințele de pretutindeni, căutînd patul în care să moară și negăsindu-l de multe ori nici pe acela, în recile spitale bîntuife de molime, prin mormanele de zăpadă, depozitele permanente ale tuturor murdăriilor și alte priveliști de tragedie asiatică, treceți aproape la fiecare sferț de ceas. Treceți cu frumoase automobile, galbene, roșii, albastre ca un cer senin, dumneavoastră, elegante doamne și domnișoare, ale căror toalete de exil sînt fără îndoială menite să mîngiie ochii flămîndului și ai murîndului, care stă pe loc și, pe picioarele lui tremurătoare, vă privește. Li dați în treacăt un zîmbet, zîmbetul mulțămirii de care sînteți cuprinse cînd frumoasa mașină iute vă dă sentimentul ușoarei lunecări răpezi către odaia cu gust mobilată, unde vă așteaptă o plăcută societate, cu convorbire, musică și alte agremente ale vieții.

A supune la o critică nevinovăția d-voastră, surizătoare ar fi, dacă nu nedrept, dar brutal. Incerc de aceia altă cale pentru a vă vorbi direct, fără jignire, de lucruri pe care cu mintea d-voastră care, dacă uifă lesne, înțelege repede, sînteți în stare a le înțelege și în tot ceia ce ascund.

E adevărat că omul nu poate trăi numai plîngînd. Este în sufletul lui o dualitate care, și din cele mai mari și mai adevărate

suferinți, îl rechiamă la viață. Natura care dă lovituri grele, se îngrijește a le cumpăni prin puterea noastră de a uita, de a face măcar în unele clipe abstracție de ele. Și e adevărat iarăși că în sănătatea și puterea oricărei ființe este ca o dumnezeiască legătură cu ceia ce de jur împrejur trăiește și se bucură, — și numai cu aceia.

Sentimentul poate să fie jignit însă. Dorința de a vedea toată lumea la fel poate să fie supărată. Cîte un judecător aspru poate vorbi și de bun gust, mai ales față de persoane care prin creșterea lor și prin mediul social dinstins în care trăiesc sînt în părerea generală păstrătoarele lui cele mai chemate.

Să lăsăm însă acestea. Să înțelegem și atîtea cerințe legitime chiar în cea mai amară pribegie; aceia de a lua aier, singură sau cu copiii, într'un oraș care, din nenorocire, are numai primblări prea scurte și prea puțin îngrijite, aceia de-a ajunge mai răpede la un dîneu sau la o serată. Să zicem chiar — căci, în atîtea casuri chiar așa trebuie să fie—nobilul zel de a fi cu o clipă mai curînd la căpătîiul suferinței care așteaptă cu atîta nerăbdare. De ce să fie zoriți numai bărbații, cari aleargă forfota flecare după cîte o datorie care nu-i îngăduie să frămînte zăpada și noroaiele drumurilor?

Imi permit însă a vă atrage atenția asupra unor sentimente pe care nu le judec dacă sînt sau ba îndreptățite, dar care sînt și sînt într'o vreme cînd trebuie să ții samă, și *prin fapte*, de tot ceia ce este.

Este întâiu—poate pentru întâia oară aici — un sentiment de *drept*, cu atît mai puternic, cu cît e mai nou.

Acest sentiment, care cere pentru sine și tinde a lua de la alții, dar care poate exista și fără aceste porniri, întrebă pe oricine, la orice, despre îndreptățirea lui la lucrurile de care se bucură, la fiecare din ele. *El te întrebă cu ce merit, prin ce jertfă, cu prețul cărîi munci, prin ce sînge ai ajuns le ceia ce te vede lumea că ai.* Și încă mai aspru, *el vrea să-i spui și la ce servește ceia ce iei de la altul ca să ții pentru tine.*

Și, pricepeți, inteligente doamne și domnișoare, că nu li s'ar putea spune acestor oameni cari au pălîmit și sînt chemați la pa-timi nouă, prin ce chinuri pentru patrie ați trecut pentru a ajunge la acele frumoase trăsuri răpezi din care vă filfîie valurile multî-

colore și mai ales ce lucru așa de mare faceți ca să le opriți de unde pot aduce folos Patriei care se apară ori nevoilor care strigă desperat după ajutorul fără întârziere.

Un alt sentiment—pe care acuma întâiu îl vedem răsărind în inimile noastre—e acela al frăției noastre naționale, al datoriei de iubire pe care o avem unii față de ceilalți, al neapărării compătimiri care trebuie să se îndrepte de oricine e mai ocrotit de soartă către oricine suferă supt ochii lui.

Trecătorii aceștia uscați de foame, storși de zacerea prin spitale, înțepeniți de viscole nu cer chiar așa de mult. Ei nu pretind să li se gătească o odăiță cochetă unde servitori bine deprinși să li aducă un ceaiu aromatic cu cozonacul zilelor de foamete, copt anume pentru ei în pitării care au numai ușa de din dos. Prin minte nu li trece infirmilor să ceară ca uniforma lor ruptă, murdară și pădучioasă să fie înlocuită printr'un *complet* de la croitorul care ia două sute de lei numai pentru fason. Dar, sînt neînduplecați cînd e vorba de un lucru. *Ei caută în ochii fiecăruia din cei pentru cari s'au jertfit o smerită privire de caritate creștină și de frățească recunoștință*

Și de sigur o aveți pentru dînșii, dar mașina trece cam răpede și uite, li s'ar putea năzări că privirea d-voastră nu-i vede, sau chiar că în iutea ei fulgerare, îi desprețuiește.

Așa-i că nu e bine? Nu e bine azi, dar apoi *mîne!*

De aceia v'ași ruga de un lucru,—fiindcă vorbesc în numele miilor de oameni cari sufăr și au mult amar în inimă. Să lăsăm celor cari aleargă după grabnicile păsuri ale țeri toate aceste mijloace de a suprima spațiul. Noi aștia lalți să ni vedem tot dreptul să mai lăsăm ceva și din el, și în moina murdară să ne îfrățim cum ne îfrățim—ori nu?—la pînea neagră.

Căci, dacă noi, bărbații, sîntem la înfățișare tot așa, ori de facem bine ori de facem rău, niciodată nu-i șade mai urît unei femei decît cînd usurpă, sfiidează și—fără a-și da samă—insultă.

22 Februar 1917

Democrația războiului

Încetul pe încetul începem a ne deprinde și cu altă democrație decît cu vechea noastră cunoștință, a formelor politice constituționale. O democrație de suflete și de merite, care creiază ranguri noi într'o societate ce era deprinsă a le recunoaște după ce i se spune, nu a le împărți după ce vede ea însăși.

Și războiul nostru a început, de și vedeam bine ce se petrecuse pe alte cîmpuri de luptă, cu ideia îndătinată a răpezilor atacuri triumfătoare, a strălucitelor încăierări cu frumoși ofițeri în frunte, a loviturilor care decid prin vitejie și chiar numai prin atitudine. Uitasem pe Ștefan-Vodă cel smerit și răbdător, «omul lui Dumnezeu» tare în inima lui credincioasă, stînd în adîncul codrilor la pîndă, peste mlăștini și desisuri nestrăbătute, și vedeam numai marea năvală a lui Mihai care dă jos de pe cai Vizirii și li rupe dinții bătrînețelor știrbe în noroiul înfringerilor.

Buletinele au fost însă o piatră de încercare pentru curiositatea publică nerăbdătoare a «războiului de trei luni». Plăceau mai mult cele d'întăiu, cu cîte o cucerire ardeleană pe zi, la care persoanele informate mai adăugiau cîte una de la dînsese, — căci am auzit astfel, cu asigurări oficioase, nu numai luarea Sibiiului, dar și Varnei. Celelalte, în cumplita luptă de munte, cu dușmanul care cerca toate trecătorile, au început să obosească. Erau mai mult note de geografie războinică decît altceva. Și, chiar fără orașul cucerit în fiecare zi, îi trebuia sufletului deprins cu *cellalt* eroism o faptă, un nume pentru fiecare comunicație oficială către dînsul.

Presa putea împlini această lipsă. Ea care era silită a da din cînd în cînd doar exemplele eroice luate din foile franceze, dintre întîmplările războiului din Apusul așa de iubit, dar totuși depărtat. De ce nu se spune — cerea lumea — și cîte ceva din toată vitejia ce se cheltuește în acest munte al sfîntei noastre apărări? Și cînd s'au trimis ziaristi la Jiu, după o victorie, ei n'au avut nimic de povestit: tunul dușman bătea la cinsprezece kilometri și dincolo de această zonă periculoasă se vedeau doar ghiulele care cădeau, cu zgomot mare ni se spunea —, dar cu efect mai slab.

Cîteva zile după aceasta, zăgazul de trupuri chinuite, de sfărîi omenești pe care nicio odihnă nu venise să le întrerupă, se

sfârșima printr'o îndrăsneală lovitură, plină de risc, a inamicului. Tragedia retragerii peste o țară întregă începea. Glorioasele incidente din fiecare zi, între care și o mare bătălie, cu care orice neam s'ar mândri, treceau neobservate. — Salvăm Bucureștii? Și, dacă nu, unde ne oprim și ce facem? era întrebarea tuturor. Și pe cînd în Vrancea și la Oituz se prelungia admirabila, uimitoarea rezistență, răsunetul celei din urmă întrebări se prelungia, zguduitor, în suflete.

Era momentul criticelor. Nu condamni niciodată cu mai multă asprime decît cînd n'ai nicio parte în evitarea greșelii și al doilea, cînd nici nu te pricepi în chestie. Inutilitatea absolută și absoluta neînțelegere au niște sentințe de te înfișori. Cine n'a trecut, la rîndul său, dintre conducători, înaintea Curții marșiale a incompetenței de stradă și de salon sau de club, fiindcă în această Moldovă cu stare de asediu nu mai este cafeneaua?

Eram gata să încheiem istoria războiului nostru — căci mulți voiau să nu-i mai dăm urmare, ci să presintăm aliaților contul nostru, isprăvit și iscălit, — cu aceste judecăți critice și cu impresia detestabilă că «lovitura» militară n'a isbutit, vădînd lumii și insuficiența noastră ca națiune.

Și aceasta ar fi fost în adevăr grav. Căci războiul actual e singurul care angajează o nație întregă în tot ce este, în tot ce are și în tot ce poate, care învederează și tot avîntul, dar mai ales toată rezistența morală, toată *capacitatea de mucenicie* pe care o cuprinde. *Și dupe dovezile făcute în acest domeniu va fi prețuită și căutată pentru alianțe și sprijin fiecare nație, indiferent de ce se va însemna în tratatele de mîine în favorul sau în paguba ei*

Dar iată că vine și vremea altei critice, a criticei care *știe lucrurile și are calitatea de a le judeca*. În tot cursul lunii Ianuar sute de decorații au fost împărțite de un Rege care nu e dispus să recompenseze talente sociale sau politice ori complimente de Curte, unor ofițeri despre a căror ispravă nu auzise nimeni. Și la fiecare se spune anume ce a făcut, în forma scurtă a decretului, care e o revelație, până ce va veni vremea de a se tipări, în cartea eroismului românesc din 1916, înseși rapoartele care au provocat decorarea. Și cei mai amari critici, pe cari, de altminterea, începem orice rang social ar avea, să i trimetem în odăi de reflecție asupra

datorei oricui de a nu-și batjocori țara la strimtoare și la durere— și aceia încep să vadă că n'a fost acea «conducere proastă» cu care-și umpleau gurile cele sgomotoase.

Dar cea ce face gloria armatei noastre înseși și cea mai mare onoare acelor cari au recomandat recunoașterea publică a unor asemenea fapte e *decorarea în massă a gradelor inferioare și a soldaților simpli*, a țăranilor cari au luptat pentru întregirea și înălțarea acelei țări căreia în timp de pace i-au fost cei mai devotați muncitori. Că „se bătuseră bine“, știam toți; dar că fusese în isprava lor individuală atîta avînt voios, atîta spontaneitate născocitoare, trebuia decretul decorării care să ni-o spuie.

Zi de zi se adăugă astfel *nobleța satelor de mîne*, care va trebui salutată până la pămîni, chiar în prezența arendașului străin, dacă va reveni. Dar decrete regale cu un caracter special apar acum pentru a ni vorbi în deosebi de fapte care ar merita înscrise în toate cărțile de morală cetățenească și militară care se vor mai face la noi, până la soldatul de ieri cu o singură mîină care cere să nu fie trimes acasă, căci poate arunca granătele în dușmanul care l-a schilodit.

Toți factorii hotărîtori s'au înțeles pentru a face această operă de mare și adevărată democrație care, dacă nu urcă pe eroul țăran în curți bogate, îi încunjură fruntea de aureola gloriei. Dar în ea vedem încă un semn al vremurilor ce stau să vină. Ni amintim cuvîntarea de la desvelirea statuii lui Vodă Știrbei în Craiova, făgăduința solemnă din Mesagiu, toate mărturisirile unui mare suflet sincer și franc, și desfacem și din aceste onoruri date țăranimii supt arme *formula politică a viitorului*.

Prin stăruitoarea ei îndeplinire vom putea arăta lumii și altfel decît prin eroismul războinic de ce este în stare acest popor *cînd funcționează în rostul lor adevărat și organele esențiale, împiedecate și amorțite până acum*.

23 Februar 1917.

Legături rupte.

Nu e de azi și de ieri pornirea spre îndreptare în societatea noastră. Mai mult sau mai puțin, în urma unui șir de încercări, nu așa de grozave ca aceste de astăzi, dar destul de simțite, ea se

găsia în sufletul fiecărui om cinstit și cu înțelegere pentru ce se petrece în jurul lui. Oarecare trîndăvie orientală, moștenire turcească în clasele de sus, iar, în cele de jos, sfiala robului care, chiar dacă-și cunoaște dreptul, nu îndrăznește să și-l afirme, au fost o mare piedecă pentru desfășurarea energiilor nouă ce ar fi fost în stare să ni dea, pentru România Mare de mine, sdravăna Românie sănătoasă și curată de astăzi. Dar a mai fost o piedecă, — mai mare poate și decît aceasta.

Noi am avut un *vechiu regim*, avantajos pentru multă lume, de și pentru cea mai multă era o nenorocire și o veșnică amenințare de suferință încă mai grea. Acea lume, foarte inteligentă, se găsia bine într'o stare de lucruri protivnică intereselor adevărate ale nației, se găsia așa de bine încît ținea din tot sufletul ei satisfăcut să nu se cîntească nimic. Orice mișcare ar fi tulburat puțin ideala fericire în care plutia ea, din mila norocului, mai mult decît din orice alt motiv, al muncii proprii sau al drepturilor moștenite. Erau numai cîteva mii de oameni, dar foarte tari.

Acești oameni nu se iubiau peste măsură între sine. Zallony dușmanul Fanarioșilor, pe lîngă cari totuși se îngrășase ca medic de casă, a vorbit cîndva despre dușmăniile de moarte care, în această castă constantinopolitană care s'a mutat în mare parte la noi, pentru totdeauna, despărțiau pe frate de frate, pe fiu de tată, cînd o gloriolă sau un cîștig scînteia ori atrăgea pe unii ca și pe alții. Și dacă așa era între membrii unei familii, ce putea să fie între tovarășii fără voie ai acestei societăți de exploatare, veniți fiecare din alt loc, cu alte obiceiuri, dar cu aceiași nestinsă sete de mărire și traiu bun?

Totuși era așa de mare folosul de a fi în *acest* loc, și nu afară, unde fierbea munca grea, dar numai arare ori se rătăcia răsplata, încît minunate legături ca de oțel îi țineau pe toți laolaltă. Și oameni dibaci găsiră mijlocui de a li da acestor legături o complicație fină care nu jena pe nimeni, dar împiedeca pe oricine de a ieși din marea asociație a dominației fără drept și a satisfacției fără osteneală. Și cercetași ageri băteau cîmp și pădure de jur împrejur căutînd orice talent care putea ajunge o forță, orice ambiție care putea naște o primejdie, orice știință și muncă în care se putea

găsi încă un regim, pentru a trece dincolo de rețeaua privilegiului și a le anexa la formidabila ligă.

Din generație în generație, printr'o educație anume, se păstra această solidaritate în care elemente curat materiale înlocuiau stima și iubirea între sine, precum și acel frumos simț de camaraderie, care, într'o avîntată muncă plină de primejdii, face prieteni nedespărțiți din oameni cari abia s'au văzut și nu știu măcar cum îi chiamă.

Tunurile germane, care au făcut atîtea ruine și au umplut atîtea morminte, au adus însă și acest rezultat pe care nimeni nu-l aștepta, ci toți credeau, erau oarecum datori să creadă într'o victorie fără asemenea suferinți cum le îndurăm azi cu toții: în aceste dărimături din trecut, care, din nenorocire, cuprind, în ce privește oamenii, și atîtea speranțe, de viitor, *firele rețelei de izolare între cei care-și arogau dreptul de a cere tot, fără să știe singuri de ce, erau deprinși a da totul, s'au rupt*. Sîntem amestecați cu toții împreună în dureri și speranțe astăzi, precum, mine, trebuie să fim amestecați în avîntul răsplătitor al luptelor pentru biruință. Prin sfărîmarea meșteșugitelor legături am redevenit un singur popor, — afară de cîțiva cari în colțuri uitate de focul cumplit caută, ca să și le însușească pe ascuns, fărîmile, părăsite de alții, ale bielșugului ieftin de odinioară.

Ceia ce a venit din adîncul inimii se reface foarte ușor, cum se reface carnea vie spintecată de fier și arsă de foc, dar interesul material odată zdrobit, cît de mari să-i fie proporțiile, nu se mai poate cîrpi.

Fanarul cel vechiu, neconstituțional, și noul Fanar, de constituție modernă, au trudit veacuri pentru a face ceia ce astăzi nu mai există decît ca acele rămășițe miserabile pe care le duc apele a doua zi după o înfrîngere. Unde va fi însă mine Fanarul regenerador pentru toată această netrebnicie pretențioasă care suprima bunavoința și enerva talentul? Și chiar să fie, cine-i va da timpul lung și liniștit, care-i trebuie pentru a repara?

Pentru înfiia oară fiecare din noi nu mai é decît un Român, dator a se dărui Romîniei. Adunați pentru aceiași luptă azi, ne așteaptă mîni aceiași muncă. *De unde vine, fiecare, e indiferent-*

Trebuie să uităm cu toții, să fericim ceasul grozav care, rupînd legăturile de odinioară, a putut apropia peste sfărîmăturile intereselor ce izolau, bunăvoințele și devotamentul care unesc.

23 Februar 1917.

Opera Germaniei.

Reproducem în foaia noastră mărturiile unui călător german asupra stării în care se află regiunile balcanice și dunărene peste care s'a întins războiul. Nici cea mai sălbatecă închipuire nu putea concepe ceva mai grozav și mai hîd. Cîmpii de luptă unde și acum se întind rețelele de sîrmă ruptă peste șanțurile umplute de noroiu rămășițe ale caselor distruse; pe alocurea, ca la Călugărenii noștri, visitați la 3 Ianuar stil nou, atunci cînd lupta s'a dat la începutul lui Decembrie după acelaș stil, șanțurile, drumul însuși, tot cîmpul plin, de aceia cari, neputînd smulge unui dușman superior în arme și număr biruința, meritau de la dînsul măcar țărîna cu care să li se acopere rămășițele. Profanările merg alături cu nimicirile. La Niș, unde a stat un bătrîn Rege eroic, scormonesc cîinii prin dărâmături, iar alături o partidă de bridge e jucată de ofițeri fără ocupație, în locul chiar unde el a rosiit ultimele lui cuvinte, îmbărbălînd la lupta desperată „pentru altare și vetre“, după formula vechilor Romani, cu cari ai lui au sămănat la suflet. Nicăiri altfel de oameni în toată această Serbie prădată, arsă, batjocurită decît indigeni cu căciula în mîină, sentinele răzlețe pe locuri pustii și bestii bulgărești care, ca la Neajlovul nostru, iese din tainițele unde consumă provisiile de iarnă ale bietului țeran și, uitîndu-se la toată ticăloșia pe care a făcut-o haita lor, «rinjesc». Ei dau însăși nota morală a biruinței, — ei și cîinii, cioarele cari, tăcuți pare că de groaza vedeniei, sfășie și înghit, frați buni, surori «dulci» cu astfel de bandiți ai victoriilor străine.

La Monastir o lume întregă a murit de foame, — căci cine putea da cincii lei pe un codru de pîne! O prăvălie n'a rămas ne prădată, în retragerea lor, de aceia cari-și pun mîinile la ochi de cîte ori vorbesc de dureră pentru iubita Macedonie pe care li-a smuls-o Sîrbul nesăfios. Prin valuri de noroiu trec vitele istovite de la Salonic până la Ohrida, în sus, și în jos, de la Belgrad până la

aceiași Ohridă Drumețul nostru a auzit pe drumul Uschiubului comande germane și li răspundeau înfundate blăstămuri din partea soldaților tirîți până aici din calda Germaniei a Crăciunului.

Polonia rusească întregă, Galiția toată, Bucovina în cea mai mare parte—vă închipuiți ce a mai putut rămînea în acele părți cîmpulungene pe care și le smulg oștirile de trei ani de zile în neconținutul tunet al artileriei grele!—au foametea în permanență, nesiguranța zilei de mîne; hrana o dă America, acelor ținuturi unde Germanul a venit numai ca să ieie. Orașe întregi au perit, care nu se vor mai reface niciodată; încă din 1914 în cîmpurile galițiene, așa de roditoare, nu se mai știe ce e aratul, căci vita de muncă lipsește: și boul, și calul, mîncăți, părăsiți prin rîpi, furați. Puturile de petrol de acolo abia acum încep a se reface, și toți cei întrebunțați odată la dînsese, în acești doi ani de părăsire vor fi crăpat de foame. Cînd s'a cerut, de liberatorii austro-germani, Poloniei «auto-nome» un ajutor de oaste, n'au răspuns nici o mie de oameni,—nu numai pentru că nu voiau finerii ci și pentru că tineri *nu mai erau*

În fericita Ungarie, care a putut ara, sămăna și culege și care și ținea morțiș, și contra stăpînului german, pînea pe care a strîns o și ascuns-o, drumurile sunt sămănate de fugari; în lagărele de concentrare, în depozitele de prizonieri bîntue molima, și sute de oameni cad zilnic jertfă a hranei insuficiente, fiindcă *nu poate mînce toată lumea* și fiecare începe cu ai lui. Strigătul după hrană umple întreaga Germanie biruitoare, care se istovește mai mult—o spune ea însăși—și se hrănește mai puțin. Intoxicația patriotică nu mai ajunge să înșele chinurile fizice ale bolnavilor, bătrînilor, femeilor, copiilor. Că se transmite în străinătate vestea oficială a Raiului în care petrec, — aceasta nu ține loc de mîncare nimănuia, și citația la ordinea zilei, «Crucea de fier» adusă de comandanți, nu dau casei pustiite pe bărbații cari o țineau cu munca lor. *Zile ca acestea nu le-a mai apucat poporul german de cînd este*, — de atîta putem fi siguri.

Belgia, între ruinele sale glorioase, așteaptă de trei ani ceasul mai bun, care zăbovește, și atîta înfloritoare ținuturi franceze împărtășesc suferințele ei. Bărbați valizi exportați la munca silnică, gurile inutile trimese peste granițe sau transportate undeva, în convoiuri; nicio muncă industrială decît pentru dușman; munca su-

fletească total întreruptă. Temnițele pline de orice om a încercat printr'un cuvînt să aducă mîngîiere. Unul singur a rămas în picioare, acel bătrîn cardinal pe care-l apără în opera lui eroică de ajutor și protestare întreg prestigiul Bisericii romane.

Și pe Mări și Ocean, de la un capăt până la altul al apelor mărginite de țermuri unde se varsă zilnic sîngele cel mai scump al omenirii, corăbii se înneacă, ducînd cu ele și hrana de care doresc flămînzii, cărbunele cu care s'ar fi încălzit cei rebegiți de frig, și, odată cu aceste mărfuri care nu trebuie să ajungă la capăt, atîția oameni cari n'au luptat, atîția cetățeni ai țărilor rămase pașnice, cad la fundul valurilor.

Așa a voit Germania; așa voiește azi. E opera ei.

Așa a voit, *știind ce face*. Nimeni n'a provocat-o, nimeni nu era în stare s'o amenințe. Era tare printre cei tari. Nu se făcea pe lume nimic fără voia ei, Și totuși a cerut mai mult: umila recunoaștere generală a domniei sale, de popoarele căzute în praf și sînge. Și, aruncînd desfiderea ei umanității aproape desarmate, știa bine cum va fi acest războiu, fiindcă *nota tehnică* era s'o deie ea, cu secretele ei blăstămate. Acea notă tehnică prin care s'a făcut o lucrare de distrugere pe care vechile horde, în răpedea lor trecere pe drumurile mari, nici n'au săvîrșit-o, nici n'ar fi fost în stare a o săvîrși și — poate *nici n'au dorit-o*.

Așa vrea astăzi, cînd face imposibilă pacea prin cererile ei de despăgubire (!), de întărire, de mărire și mai ales cînd, prin natura alianțelor *de care se crede legată numai pentru că ele înseamnă o robie către dînsa*, ea nu poate consimți la așezarea lumii pe acele baze de dreptate care singure pot asigura un viitor de pace și conlucrare.

În zbor de corbi, cu urletul cînilor după dînsa, supt osînda ochilor cari n'au voie să plîngă, trece peste cumplitul pustiu pe care l-a făcut, cea d'întăiu din națiile civilisate ale lumii. Flămîndă, chinuită în adîncul conștiinței ei, trece.

O pedeapsă pentru dînsa? Dar cine ar putea-o născoci asemenea cu păcatul? Și ce ar putea întrece oare însăși priveliștea înfiorătoare a unei opere ca aceasta, care va rămînea *ireparabilă*?

24 Februar 1917.

Unitatea necesară.

Acel care tulbură azi lumea cu turbarea ambiției sale nemărginite, Împăratul german, poftit să inaugureze o nouă și mare clădire publică în Capitala sa, pe care înțelegea s'o refacă după un gust ciudat, a scris în cartea Comunei, spre uimirea multora, bătrînul vers al lui Homer: «Nu e bună stăpînirea de mulți; unul să fie stăpînul».

În vremile obișnuite, din fapta tuturora se alege dela sine gîndul unic de care e însuflețită viața unui popor, și acest gînd merge apoi de la sine înnainte, pare că n'ar veni din zarva și zvonul, din neînțelegerea și gilceava alțora. E bine sau e rău că atîția lucrează, îmbulzindu-se totdeauna și împiedecându se adesea? Trebuie să răspundem că e bine. Prin această împărtășire a tuturora fiecare capătă tragere de inimă, fiindcă se știe fiecare că a ajutat și că nimeni nu l-a oprit de a se încerca unde l-a dus pofta lui de a folosi sau măcar de a se semnala. Și, apoi nu se simte nedreptățit nimeni fiindcă altul i-ar fi luat înnainte; căci doar au mers împreună o bucată de vreme și s'a văzut că unul ține la probă mai mult și altul mai puțin.

În vremuri grele, hotărîtoare, nu e așa. Atunci cuvîntul vechiului poem grecesc are toată valoarea lui. A și fost rostit doar din mijlocul unor lupte mari, de care atirna soarta unui neam întreg!

Un războiu ca acesta, care cere toate și de care toate atîrnă nu îngăduie experiențe și concurențe. Ești supt focul dușmanului și n'ai vreme, n'ai drept, e păcat și e *crimă* să încerci pe rînd planurile tuturor bunăvoînțelor care se cred puteri, ale oricărui neasfîmpăr pe care cel cu defectul sau prietenii lui îl confundă cu geniul. Fiecare mișcare îți este observată, fiecare *moment de tulburare* se întrebuițează de acela care o clipă nu te pierde din ochi, și *orice prefacere aduce cu sine o tulburare*. Une ori, rare ori, în casuri unice, această tulburare, cu pagubele ei neapărate, se răscumpără apoi prin foloase cu mult mai mari. Dar dacă *nu* se răscumpără?

Pe nimeni să nu-l înșele inteligența lui, oricît de vioaie. Războiul acesta nemțesc, turcesc, bulgăresc și unguresc nu e un războiu de inteligență, care distrează și uimește. E un *războiu de con-*

tinuitate, care cere mai presus de orice ca acelaș gînd să fie tors pînă la capăt, pînă ce se va isprăvi firul. Bun, rău, — dar mai rău decît al lor se poate? Și totuși continuitatea lor, supraomenească, sau și numai bestială, i-a scăpat pînă acum de la pedeapsa pe care de sigur o merita și care fără aceasta ar fi venit răpede.

La prietenii noștri au fost la început atîtea planuri strălucite, atîtea ambiții s'au aruncat înnainte ca să li se patenteze dreptul de a comanda. Pe alocurea personalității s'au impus cu lovituri îndrăznețe; nu vom spune în ce mlăștini s'au îngropat. Pe urmă însă s'a luat *un plan*, oricare, și la spatele lui s'a pus *un om*, care era mai dispus să-l urmeze fără a se preocupa de sine însuși. Ieri îl chema Joffre și French, azi e Nivelle și Douglas Haigh; cu toate criticile ce s'au adus conducerii—unele foarte îndreptățite—, la Italiani s'a chemat Cadorna. Odată ce e vorba de rezistența unui popor, care *el* e eroul sau e mișelul, cel care stă pînă la capăt ori cel care plînge și nu vrea să mai rabde,—un plan și un general, un program și un guvern sint lucruri care trebuie să fie de sigur, dar care nu hotărăsc ele ceia ce se va petrece și fînta la care se va ajunge.

Ferice de acele popoare care au înțeles *de la început* acest lucru, și vai, de o sută de ori vai, de acelea care nici pînă la urmă nu-l vor înțelege! Cel mai bun cetățean, ca și cel mai bun ostaș, nu e acela care strică rîndurile căutîndu-și locul în ceasul supremelor primejdii, ci acela care și-l ține pe al său, întărind acele rînduri. Abnegarea e virtutea celui din urmă ca și a celui d'întăiu *într'un moment din viața omenirii cînd oricui, pe orice treaptă, i se cere același fel de virtuți*. Nu te îngriji de ce se va face cu tine; împrejurările vor lucra pentru aceasta, dacă trebuie. Dar pe urmă numai; acuma nici ele n'au voie să se zbuçiume pentru a te înnălța, fie și la locul de care de o mie de ori îl meriți.

A știut-o bine poporul nostru și cînd avea în calea lui mai puține greutăți decît cele de azi. A știut-o fiindcă a încercat-o așa de adese ori pe biata lui piele plină de răni și deci grozav de simțitoare. Acela care a răbdat zeci și sute de năvăliri și care știe că greul lor nu se înfruntă cu un strălucit zbor de fluturi de primăvară, unul mai vioiu și mai ambițios de cît altul, ci cu sprijinirea din greu a cîte unui om care nu se vede, dar trebuie lăsat acolo în fund de șanț la munca lui, acel neam care a suferit mai mult de pe urma

dragostei celor ce voiau să-l fericească și nu puteau s'o facă altfel decât ceva mai sus decât semenii lor, a topit într'o formulă veșnică oțelul acelor îndurări seculare: «Schimbarea Domnilor, bucuria ne-bunilor».

Este astăzi vremea cînd avem datoria de a nu cînti dela nici-o sarcină pe „domnul“ pe care l-au dat vremile, ci de a-l sili toți de a face cît poate și ceva mai mult, a păstra, prin el și *mai presus de el*, unitatea neapărată a sacrei rezistențe. Și dacă nu putem înlătura pe nebuni, cu ambițiile și iluziile lor, cu proiectele și conspirațiile în care-și îmbracă agitația, să știm măcar un lucru: să-i împiedecăm de a se „bucura“ pe ruinele ordinii absolut necesare, în unitatea ei perfectă, pentru victorie.

24 Februar 1917

«Ambasadori» germani...

De cînd Bernstorff, «agerul» ambasador german, a plecat din Washington, pentru a se întoarce la dulcea concordie flămîndă a iazmelor turbate de-acasă, nu trece zi fără să se descopere în sama lui, corectul diplomat, lucruri pe lingă care, deși în același gen, isprăvile fostului coleg austriac, Dumba, sînt floare la ureche. Amestecat într'o sumă de comploturi și conspirații, cu gîndul numai la greve, la atentate, la răscoale, acest eminent bombagiu reprezintă tocmai acel tip de Trimes.. «extraordinar» despre care onestul general italian La Marmora spunea cîndva cu indignare că nu și-l poate închipui lucrînd pe căi criminale pentru zguduirea și distrugerea Statului însuși pe lingă care este acreditat.

Germania protestă că Bernstorff era numai «un om de precauțiune». Se știe că politica ei se razimă, între alte principii sacre, pe aceștia al «precauțiunii». Să te ferești de oricine, fie și cel mai bun prieten, și pentru aceasta să începi prin a-l trata ca dușman tu, fiindcă altfel, cine știe?, poate-ți iea el înainte! Introdus în viața practică, ar fi, de sigur, o mare și frumoasă inovație: ai vedea doi logodnici sărutîndu-se înfîia oară cu tot felul de cuțite, revolve și sticle de otravă în buzunar, fiindcă, dragostea ca dragostea, dar, la urmă, cine știe?

America, deși fără emanamente inventivă și patria lui Edison,

a rămas în urmă față de această inovație, așa de ingenioasă. A plecat și din Berlin un ambasador, Gerarđ. De la ieșirea din Palatul său, s'a aflat, ca noutate, numai atîta: că discursurile ce i se atribuiseră erau pomăzuite pentru folosul Germaniei înseși și că, doar el credea oameni de treabă pe atîția «amici germani» cari nu erau de loc așa. A mai spus, trecînd din Franța în Spania, lingă Oceanul cutreierat de submarinele filantropice ale «amicilor», că în țara lui Vilhelm al II-lea este ceva mai puțină fericire de cum o spune presa împărătească și telegrafia fără fir. Dar nu s'au aflat în urma lui nici bombe, nici depozite de explosive, nici hîrtii de tovărășie cu bandiți, nici învoielii tainice cu toți dușmanii Germaniei și cu aceia cari, deși neutri, *ar putea* să fie dușmani.

Așa a fost desigur și la București, cînd a plecat, cu de-a sila, d. Vopicka, ministrul Statelor Unite, care avea un mare cusur: că-i era milă de patimile populației noastre, prădată, batjocurită, strivită supt sarcini pe care nu le poate purta, călcată în picioare de cismele Bulgarului și palmuită de mina Turcului. A putut veni oricine să scotocească, după sistemul german căruia nu-i scapă nimic, ba ar fi putut să-i caute și în geamantane. Diplomatul a avut o misiune de protecție în numele umanității, și și-a îndeplinit-o. Dar secretarul d-lui Vopicka, d. Andrews, a iscălit ce-a văzut acasă la d. von dem Busche cînd și-a părăsit Legația: ce comoară de mijloace uci-gașe adunase, în tovărășie cu demnul său complice bulgar, acest, *representant între neutri* al unui Stat care se bătea cu alții, aiurea.

*

Între alte ocupații ale lui Bernstorff care au ieșit la iveală a fost una despre care se vorbește mai mult de cîteva zile: înțelegerea cu Mexicul.

Germania, — o țară de cultură, care pîndește, dă năvală, fură și distruge și ea, — în străinătate. Mexicul, alta, care pîndește, dă năvală fură și distruge și ea. — dar înlăuntru. Acolo, barbaria e «în familie». Un general se ridică împotriva altui general, un președinte se improvizează împotriva altui președinte. Ambițiile celor cari vor să-și fericească țara urcîndu-se pe fotoliul tuturor rivnirilor sînt în veșnică fierbere. Cei ce au mai multe șanse de a se impune națiunii sînt foștii căpitani de briganzi, a căror experiență e la înnăl-

țimea situației. Gospodăria o fac mai mult străinii; cultura se aduce gata din străinătate. E cu neputință să nu admiri această «ordine», mai ales după ce te-ai făcut frate, «de cruce», fiindcă așa merge vorba, cu creștinii aceia de Turci și cu oamenii de onoare cari sînt Bulgarii.

Dacă așa fac ei Mexicani acasă la dînșii, cu ai lor, ce n'ar putea face în străinătate, cu dușmanii? Așa s'a întrebat loialul ambasador Bernstorf, represintantul culturii (de răpciugă, de ciumă, etc.) în America aceasta necioplită încă supt raportul moralei. — Ce splendizi aliați ar fi aceștia cînd li s'ar atrage atenția că la doi pași de țara lor sînt cîmpiile roditoare, orașele pline de bogății cîștigate print'r'o muncă de peste un veac ale Statelor-Unite! Aliați, bine înțeles, dacă acel om rău Wilson nu-și lasă scufundați compatrioții, ca niște vulgari Englesi, Francesi sau Italiani. Dar e bine ca o țară să-și ia precauțiunile.

Pe această temă a precauțiunilor... Germania pledează acum înaintea Americanilor, pe cari-i știe oameni cu principii învechite și cu forme neroade. Spuneți, jurașilor, «nu e vinovat», în tribunalul de morală la care țineți așa de mult! A fost un patriot și atîta, întrebuițînd mijloacele științei diplomatice. Pe lîngă ce-a făcut prin ateliere și usine, pe lîngă legăturile, dovedite, cu agitatorii și asasinii, ce importanță poate avea o scurtă conversație secretă cu briganzii ȃ-lui Carranza? Proști voi, Americanii, că, atîta timp cit puteați ținea un ambasador la Berlin, n'ați întrebat Danemarca dureroasă dacă nu-și mai aduce aminte de cine i-a furat Sleswig-Holsteinul și n'ar fi dispusă la o alianță, așa doar la o întîmplare...

America nu se «convince» însă, și nici lumea cealaltă. Ba mai bănuiesc ceva: este chiar un aliat care nu s'a convins de *posibilitatea morală* a unei legături cu Mexicul. Acel aliat austriac, care n'a uitat că acum cincizeci de ani înaintea unor briganzi mexicani ca aceștia, transformați în apărători republicani ai Patriei, cădea ciuruit de gloanțe ca un simplu «trădător» acel frumos și cavaleresc Împărat al Mexicului, Maximilian, care era însuși fratele lui Francisc-Iosif I-ii. Și în cripta Capucinelor din Viena se întilniau ieri abia cei doi frați pe cari după o jumătate de veac moartea, care-i despărțise, îi reunia.

Dar ce are-a face Francisc-Iosif! Om vechiu ieri, mort vechiu azi. Trăiască d. Carranza, Mexicul — Bulgaria a Americii — și.. cultura!

25 Februar 1917

Pentru a se ști în viitor.

D. Pașcanu amintea mai ieri, în această foaie chiar, datoria ce avem de a strînge tot ce privește pățimirea de azi pentru ca mai târziu să ni dăm samă mai bine, documentat, de împrejurări și fapte care ne zguduie prea mult ca să le putem prețui întocmai cum s'ar cere.

Nouă înșine aceste mărturii ni vor fi de folos pentru a ni îndrepta judecățile. Zic: «judecăți» și în alt înțeles, fiindcă, după ce se vor isprăvi toate socotelile cu streinul și vom fi între noi, judecăți vor trebui să înceapă, nu pentru a pedepsi oamenii totdeauna, dar totdeauna pentru a evita greșelile ce s'au făcut. Și asemenea dovezi vor folosi și acelor cari nu știu nimic de la noi și cari vor trebui, la revederea dorită, să afle tot ce au făcut fie-i care, cum noi înșine nu vom putea reîncepe viața împreună, așa cum a fost, până nu vom cunoaște tot ce au făcut ceilalți, cu Verzea de la București, cu Tamara de la Cîmpulung, cu Ciorăneanu de la Giurgiu și alții și alții.

Un dosar istoric neapărat, dar, așa pușintel, și un dosar judiciar, — hîrtia tipărită și simpla hîrtie scrisă care va trebui să se adune atent și să se păzească bine, cu toată dorința multora de a vedea că dispare ce-i privește așa de aproape.

O parte din acest dosar o vom putea alcătui noi, cu mijloacele ce ni stau la îndemînă. Alta, ar trebui s'o facă ceilalți. Credem că se va găsi, *dincolo*, cineva care nu va face o selecție potrivită de simpatiile sale în materie de aliași sau cu prevederile sale față de prieteni și de el însuși. „Dincolo“, la București, și nu mai puțin în cellalt „dincolo“, cel vechiu, de care sîntem mai despărțiți astăzi decît oricînd.

Din dosarul „ocupaților“ nu va trebui să lipsească, ascunsă bine, toată informația despre crimele culturalilor cu două labe car fură, ard,ucid și desonorează. Nu afirmații vagi, ci precisări stricte

Nu știu dacă vom avea mijlocul de a pedepsi în de ajuns pe fiecare din aceste bestii, dar o pedeapsă va fi pentru ei și aceia de a se face lista acestor miserabili, cu păcatul fiecăruia în față, pentru a se ști, în orice țară, că același om, apărînd ca negustor, ca samsar, ca excursionist, trebuie oprit pe prag ca animalele imunde care spurcă orice ating.

Să căutăm însă a cuprinde în dosarul nostru de aici cît mai multe din scrisorile, din carnetele celor căzuți, vii sau morți, în minile noastre.

E păcat să se piardă! Și, până acum, n'am văzut decît două trei din ele apărute în litere de tipar, fără a se da o fotografie, fără a se arăta unde să păstrează originalul. Deci mărturii care se pot tăgădui, Germanii fiind obișnuiți a nega evidența însăși. Fiecare soldat sau ofițar iea pentru el asemenea dovezi neprețuite și une ori le pierde, pe cînd ele sînt o proprietate a națiunii întregi, cumpărată prin suferințele ei cumplite.

Mă îndrept către aceia cari pot da ordine în această privință. Să se caute scrisul dușmanului, să se centralizeze cu îngrijire, să se publice, și pentru străinătate. Să rugăm pe aliații noștri ruși să ni dea aceste documente care privesc insultele aduse țerii noastre și cari ne revin nouă. Să facem aceiași rugăminte și altor aliați pentru carnetele soldaților veniți de la noi la dinșii.

Astăzi se poate să culegem puțin. Miine ofensiva de primăvară va deschide posibilitatea unei mai bogate recolte de spovedanii prețioase. S'o facem! Aceia pe cari-i vom avea înaintea vor fi devastatorii, incendiatorii, pîngăritorii blîndelor noastre sate, ai orașelor noastre înfloritoare. Mărturiile crimelor sînt în buzunarele lor. Să nu le scăpăm și, odată ce se vor găsi, să nu le pierdem!

Vom avea să ni arătăm nouă și lumii întregi ce s'a făcut cu noi în acești ani fatali, și nimic din ce ne poate curăți înlăuntru și din ce ne poate apăra în afară nu trebuie pierdut.

Cred că se va ținea samă, de toată lumea, și mai ales unde trebuie și se poate mai mult, de dorința aceasta.

25 Februar 1917.

Ce poate face un popor neliber

În războiul acesta au fost prinse prin interesele lor toate popoarele, iar, prin puterile lor scoase în luptă, prin sîngele lor vărsat, cele mai însemnate din națiunile Europei. Nu e una pentru care anii cari încep cu fatalul 1914 să nu însemne ori începutul unei mari nenorociri ori al unei strălucite glorii și al unei refaceri peste toate așteptările, dar pentru toate el va însemna un sacrificiu fără păreche.

Prin caracterul lor violent, dar scurt, alte războaie au arătat numai *pregătirea pe care o avea un Stat la momentul cînd și-a încercat norocul*. În lupta, cu capătul poate încă departe, care s'a deschis acum trei ani, aceasta e numai fasa d'întăiu. Cine n'are pregătirea, și-o plătește. Dar *după aceia vine altceva. Națiunea întreagă intervine pentru opera de răbdare și de refacere și într'însa își dă toată măsura*, în așa chip, încît sentința pe care o va rosti soarta asupra ei nu va putea fi atăcată multă vreme.

Sînt însă popoare, sau numai fărîmi de popoare, care n'au Statul lor. Și ele trec totuși prin aceleași faze. Dacă un Stat se pregătește material, o nație neliberă trebuie să-și aibă pentru orice împrejurări pregătirea morală. N'o are?, și plătește. Dar lungimea războiului îi îngăduie să facă o nouă și hotărîtoare dovadă a puterilor sale.

N'a avut pregătirea morală trebuitoare biata noastră romînime supusă jugului străin. Chestii care trebuiau să se fi pus tuturor, de mult, pentru ca toți să fie în stare a li da *aceiași soluție* la momentul loviturii năprasnice, au fost, din nenorocire, *chestii de conștiință pentru fiecare*. Să ne mărim oare că în Ardeal, unde numărul Romînilor trăind pentru alții e mai mare, unii au luat calea de noroiu și gunoaie a lui Mangra, în care se bălăcăiesc porcii tuturor națiunilor, cînd la noi, aice, în plină «cultură națională», cu școli și Academii, și ziare, și cărți și Atenee și ce a mai lăsat Dumnezeu ca să se lumineze sufletele omenești până în adîncul lor cel mai afund și astăzi ațîția cred că a pacta cu vechiul prieten, plin azi până la cot de sîngele soldaților noștri, este numai *un alt metod* de a servi patria și neamul?

Putem judeca așa, cu toată asprimea, fiindcă sînt și popoare *nelibere în întregimea lor* care totuși au lucrat în alt chip.

Mă gîndesc întăiu la Poloni, la acest mare popor care n'are de mai bine de o sută de ani marea lui țară.

În aparență, ei ar fi tocmai aceia cari au dovedit și dovedesc mai multă discordie în ce privește mijloacele prin care se poate ajunge la scopul dorit de toți: învierea Poloniei de odinioară, ca popor liber, neatîrnat, dacă se poate și cît se poate între hotarele mîndrului Regat de odinioară. O parte din ei, crescuți în tradiții și speranțe austriace, s'a așezat de la început în tabăra Puterilor Centrale și au mers așa de departe, încît, fără a spune un singur cuvînt bun despre tratarea în Prusia a milioanele de frați cari au ost totdeauna prada desprețuită a oficialității germane, n'au făcut totuși o piedecă pentru direcția urmată de dînșii, nu numai din aceste suferinți, dar nici măcar din faptul că Berlinul înțelege a nu se vorbi despre Polonia *lui*, anexată odată pentru totdeauna și pe care nu înțelege a o da nici Polonilor ei înșii. Iar alți Poloni, destui, cu șefii Poloniei rusești și cu puternicile și influentele colonii de intelectuali din Franța, din Svițera și de aiurea în frunte, rămîn sincer și devotat alipiți cauzei Înțelegerii, chiar dacă ea nu înțelege a da, odată cu unitatea teritorială, și neatîrnarea dorită.

Totuși cine se uită mai bine mai vede ceva.

Pe cînd sistemul Mangra sau Verzea înseamnă la noi a serv pe străin pentru dînsul, deci deserțiune și robie, sistemul Polonilor dintr'un lagăr față de cei din lagărul cellalt nu e decît *întrebuințarea străinului pentru scopuri proprii*.

Între Poloni nu s'a auzit până acum un singur strigăt de ură care să despartă pe frați. Fiecare s'a ridicat mai presus de ideile, și sentimentele sale de ieri, pentru ca fiecare să lucreze numai în vederea situației de mîne. Am cetit regulat foaia galițiană *Polen* plină de multe știri interesante, am urmărit propaganda comitetului parisian, mi s'a comunicat și informație orală; am cetit duiosul apel al lui Sienkiewicz către publicul american.

Din toate se vede același sistem: *utilizarea tuturor mijloacelor pentru singura țintă*. Utilizarea lor, *nu prin declarații goale, așteptînd restul de la alții, ci prin cea mai înviersunată muncă a fiecărui*.

Au voit năvălitorii să facă Ministerii, să organizeze servicii. Ca din pământ au răsărit bunăvoințele. Și nu reclamagiii, ci muncitorii. Cei mai buni oameni s'au apucat de cea mai grea muncă. Azi învățămintul public e organizat întreg, și așa încît nimeni să nu-l poată distruge sau schimba. În ordinea administrativă și economică s'a făcut tot așa.

Au rămas mii și mii de Poloni cu frații lor de rasă Rușii? Ei au tras tot folosul din credința lor. În Ardeal de sigur că nu se vede de cit cinematograful stăpînilor întorși în scaunele lor de domnie; la Chiev pentru pribegi se dă teatrul polon care, odată, nici la Varșovia nu era îngăduit.

A prins războiul pe ațiția Poloni peste hotare? Ei nu caută să se bucure de situația lor privilegiată față de cei ce mor de glonte, de molimă ori de noua și grozava „boală a foamei“. Nici nu-și pierd vremea expunându-se cu cite un interview fără folos prin coloanele ziarelor care ar consimți să-i primească. Nu, ci s'au pus la lucru și acolo, iarăși la lucrul cel mai greu. Sute de cărți serioase, muncite, apără cauza Poloniei viitoare. Și, pentru ajutorarea celor ce sufăr azi, s'a organizat o admirabilă operă de caritate națională. «De la 9 Ianuar la 1-iu Iulie 1916», spunea Sienkiewicz, „am strîns suma de 12,571.276 franci, din care am trimis până la acea dată 12.137.044“. „Am căpătat“, spune el mai încolo, „în Svițera autorizație de a trimete treizeci de vagoane de lapte condensat pentru copii“. Și, în ce privește siguranța ajungerii la destinație, el adaugă că «niciun ban, niciun pachet de provisiu nu s'a pierdut».

Iată ce poate face pentru ai săi un popor fără Stat, dar în care — ceia ce aiurea s'a uitat — fieecare om are inimă pentru frații săi.

26 Februar 1917.

Mila cea mai sfîntă.

Acum cîteva zile în vila „Greierul“ dela Răpedea, unde e acum spital de boli molipsitoare, servit exclusiv de medici francesi, s'a stins o nobilă femeie care venise din depărtata Franță, pentru a fi de ajutor unor oameni despre cari auzise numai din zvon că sufăr și au nevoie de îngrijire. I-a fost drag de durerea celor săraci și

foarte nenorociți și a închinat lor, cu gândul la Dumnezeu în care credea, o viață la care putea să mai aibă mulțămiri. După datina țerii sale, a muncit ca o roabă pentru a muri ca o sfântă.

Atîta lume a fost înduioșată de această soartă care va face să se odihnească în țerna noastră plină de morminte proaspete aceia pe care la capătul firesc al zilelor sale ar fi așteptat o acasă locul de veșnică sălășluire lângă ai săi cari au iubit-o și pe cari i-a iubit. Și cine n'ar fi înduioșat cînd infirmiera francesă care a pățimit pentru noi nu era măcar *datoare s'o facă*? Nu era da toare nici prin ordine ce-i s'ar fi dat de cine ar fi avut dreptul, nici prin nevoile ei materiale. Ba nici măcar prin acea datorie care ne pune pe toți la dispoziția țerii noastre, la orice sarcină ni-ar cere-o, cît de periculoasă și cît de umilă. Nu, între străini a mers, între ignorați. S'a întîmplat să găsească pe ai săi, devotații ofițeri medici cari știu bine — și de aceia dovedesc un așa de frumos zel — că, dacă oriunde se servește cauza Franciei se servește și cauza umanității, tot așa și oriunde se servește cauza umanității, cauza Franciei se servește. Dar, desigur, și dacă n'ar fi prevăzut că i va găsi, tot ar fi venit. Asemenea suflete n'au nevoie de niciun alt sprijin în fapta lor decît credința care i susține și mila de om, de orice om, care li însutește puterile și prefăce moartea într'o senină și fericită izbăvire.

Cineva a propus a se aminti d'ra de Goutel printr'un simplu monument de recunoștință. De sigr că i-l datorim, și-l va avea. Dar ea s'ar fi bucurat poate de altă comemorare a ei, care, aceia, se vede mai larg și se uită mai pușin.

Ori ce om trăiește pe lume, dă un exemplu. De aici marea frumuseță și teribila răspundere a vieții. Să vrea ori să nu vrea, îl dă. Și, dacă exemplul e bun, nu poate fi mai mare bucurie pentru făcătorul de bine decît să știe că, dacă el se duce, dacă, oricum, se va duce cîndva, sînt atîția cari vor merge pe urmele lui, și cari, fără dînsul, poate n'ar fi făcut așa.

E frumoasă fapta acestui suflet sacrificat suferinței umane? A pune mîna în buzunar pentru contribuția de douăzeci de lei la monument, e bun lucru, dar ușor. Și mai bun lucru, cel mai bun, dar și cel mai greu, este—dacă-ți place—, să faci la fel.

Atîtea femei n'au familia lor care să-i fie la alte griji și la

alte datorii. Afitea știu că nu vor mai avea-o. Ființi singure pe lume pe o lume unde durerea rupe și moartea cosește. Cad bolnavii la colțuri de stradă, și, noaptea, în bărci singuratece, prin locuri pustii, nemai fiind sanitari la îndemână, tificii chinuiți de friguri se fac infirmieri unii pentru alții. Cite vieți sînt de scăpat, Doamne, și, măcar, cite morți de mîngîiat! A o face e ceva mai bine decît a lua un bilet pentru străinătate, și sacrificiul găsește o pîne cînd e gata s'o împartă cu nenorocirea.

Ori, dacă are cineva altă concepție despre dreptul ființei ome-nești de a trăi, de ce să mai deplîngem pe aceia care a avut cre-dința pe care prin moartea ei a dovedit-o?

26 Februar 1917.

Din Bucureștii ocupați

(O vizită la niște criminali de Stat

Olandesul care ne insultă în «Allgemeen Handelsblad» dă, în n-1 de la 10 Ianuar al foii, aceste note despre o audiență la d. P. P. Carp.

Innaintea casei, inscripția germană, contra musafirilor — zice corespondentul—: «Aici locuște o familie olandesă». Un jandarm român la poartă, „un omagiu al comandaturii germane, care tratează pe marele prieten al Germanilor cu distincție și respect și care în chiar seara ocupației orașului a pus să i se facă imediat o vizită de către doi ofițeri, și să-l complimenteze — *complimenteeren*».

D. Carp a refuzat „să vorbească politică“ acestui corepondent. Germanul îl completează întăiu: Ți-ar părea un German, nu numai pentru că poartă monoclu și are o *mensură* de duel pe obraz — a studiat în Bonn și a fost chiar „Borus“ acolo —, ci mai ales pen-tru că forma feței sale... are ceva german». Apoi îl ascultă vorbind „într'o germană fluentă, fără greșeli, fără accent aproape“.

Ce anume? „Nu vorbesc politică, atît timp cît bubuie tunu-rile“. Dar, îndată: „*Cît or să aibă de lucru, crezi d-ta, Germanii ca să curățe Moldova de Ruși?*“

Corepondentul e scandalisat: „*Aceste cuvinte sună tare... și nesimpatic. Românul întreba cînd dușmanul va izgoni din țară pe aliatul României, și întreba cu o nerăbdare, parcă n'ar fi putut să*

mai aștepte. Această sinceritate era curată consecvență — bătrînul om căpăținos (*koppige*) e consecvent — a cunoscutelor sale cuvinte din Consiliul de coroană, cînd și-a exprimat speranța că România va fi bătută răpede și deplin. *Totuși, cînd aude cineva, de la omul care-i stă în față, o astfel de cufundare în propria sa convingere, de să-și uite de țara lui însăși în vremuri așa de strașnice, îl cuprinde totuși un sentiment neplăcut. Right or wrong, my country (care or ba dreptate, tot țara mea este)* e un alt punct de vedere..“

— De ce s'a socotit, spune străinul, așa de puțin puterea germană, s'a pus atîta temelie pe Înțelegere? „Gura lui Carp se închise convulsiv. Și urechile, astfel așa de fine, nu auziră nimic. Degetele minii sfîngi bătură toba de marea bucată de cristal ce era pe masă.. Am numit întîmplător pe Brătianu. Dar iarăși Carp nu auzia nimic“.

Apoi vin în casă, la întîlnirile obișnuite, „discipulii“, «în adevăr cultivați, inteligenți bărbați tineri, cari și-au făcut studiile la Lipsca, Berlin, Heidelberg, Paris și cunoșteau și Londra». Aveau pentru șeful lor «o admirație oarbă». «Și ei se plecau în fața mersului lucrurilor, cursului întîmplărilor militare. Nu se îndoiau că România va rămînea un Stat neatîrnat, *natural cu alt Rege* («natuurlijk met den anderen Koning»). Probabil va trebui cedată Dobrogea, poate și o bucată din Muntenia — nu se știe; o parte din Moldova, Rusiei. *Dar nici cu prețul unei asemenea slăbiri nu se cumpără lucrul prea scump, dacă se face un sfîrșit puterii liberalilor... și a Reginei. Conservatorii vor lua parte și vor căuta alipirea la Puterile centrale.* Și atunci va începe o eră de fericire pentru poporul român. *Din fericire — nu exagerez, ci citez literal, — sunt cîteva sute de mii de Romîni în robie. Acești tineri sunt cruțați pentru țară.*

„Din punctul de vedere umanitar s'ar mai putea aproba puțin acest ultim fel de a vorbi. Dar cu totul opus era ce urmează: *ar fi lucru cuminte ca România să încheie acum pace cu Germania, să numească un Guvern provizoriu, care să înnarneze sutele de mii de prizonieri.* Această armată, întărită de artilerie germană, ar putea goni pe Ruși din colțul nordic al țerii“.

Ascultați acuma, și vă înfiorați:

«Am făcut acuma observația că un Olandez — care se știe li-

ber de sentimente naționaliste, de și-și iubește țara —, nu se poate strămuta într'un astfel de patriotism, care uită propria sa țară nenorocită, propriul său popor în iubirea și ura față de alte popoare. Și am ajuns la încheierea — singura justă, cred, — că aici Ost și Vest se ating.

*Ostul, Orientul care a rămas Orient, cu toți lungii ani de studiu în vest. Dacă tu, Apuseanul, te pui din acest punct de vedere numai, atunci nu-ți va cădea greu Carp cu consecvența lui**,

Iată cum demască și judecă și un dușman al României pe criminalii de Stat din București.

27 Februar 1917

In mijlocul morții

Mii și mii de oameni au murit în lupte. Intre ei sunt ațiția pe cari i-am cunoscut bine și pe cari i-am iubit, cu cari sufletește ne-am împărtășit în viață cit au trecut pe pământul unde noi am mai rămas un timp. S'au stins ațiția alții de osteneală și de boli în tabere ori și în satele pe care le-au atins greutatețile de nesuferit ale războiului. Se cumpără scump biruința — și chiar dorința, nevoia, — dreptul aș zice— de a birui. Și, dacă la noi moartea silnică își face opera de șase luni, de trei ani ea seceră în provinciile românești nelibere ațiția oameni zdraveni și frumoși de graiul și de sîngele nostru. Și de la cel d'întăiu dintre dînșii care s-a căzut chemîndu-și în ajutor românește pe maica lui, de atuncea ca un nor stă de-asupra capetelor noastre, amenințător, prevestitor.

Acuma de jurul împrejurul nostru moartea fără sînge, hîda moarte fără glorie care usucă și învinețește, își face opera. Ea lucrează de zor după fereștile luminate ale spitalelor unde paturile sunt adunate grămadă ca însă poate încăpea mai mulți bolnavi pe suprafața lor unită. Ea chiamă la dînsa pe omul stors și desnădăjduit care-și cearcă pașii încă odată, la cel d'întăiu soare primăvăratec, pe stradă. Și, dacă vederea celor d'întăiu trupuri pe târgi, fără sicrie, face să fipe copiii înspăimîntați, se vor deprinde. Doar cînd acum o jumătate de veac, se îngropau morții de holeră cu grămada în curțile bisericilor, copiii cari sunt astăzi foarte bătrîni nu lipseau de la nicio înmormîntare.

Și ce așteptăm mine, liberare, e tot o liberare prin moarte. «Cu moarte pte moarte călcînd», spune vechiul imn al Bisericii. Nu vom fi noi doar simplii privitori ai reînălțării noastre în ce-am avut, a introducerii în ce am rîvnit să avem. Vom trebui să mai adăugim la singele cu care ni-i frămîntat acel scump ogor al patriei noastre.

Iar până atunci asupra fiecăruia stă atîrnată sabia Ingerului.

Murim, sau trăim în moarte. Sîntem ai ei, și dacă nu ne iea, dacă zăbovește ori dacă ni îngăduie—de unde știm noi?—să vedem și ziua de care dorim, „cum dorește“, spune Scriptura, „cercul de izvoare“.

Unii ar crede fără folos acest sumbru ceas în viața tuturora și nu se învoiesc a trăi în această înaltă și severă Impărăție a morții. Dacă la doi pași este un hotar, dincolo de care nu e o armată odosită, o populație săracă, o îngrămădire de pribegi...

Ci nu. Mai mare binefacere decît acest contact zilnic cu moartea, decît stăpînirea ei atot puternică asupra oricărui suflet nu se poate. Din mila lui Dumnezeu și spre binele, dacă nu al indivizilor, dar al societății întregi, a venit ea între noi, marea, aspra și sigura Invățătoare.

Avem nevoie să înțelegem de ce trăim. Trebuia să cunoaștem prețul fiecărei picături scumpe din această viață pe care atîția o turnau risipitor pe pragul tavernelor ori o lăsau să curgă elegant ca vinul cel rar din cupele de aur. Se cerea să ni dăm samă de ce mare folos poate fi pentru noi și pentru semenii noștri, și ce zădarnic e altfel, a trăi acel termen indefinit care ni s'a îngăduit ființei.

Pentru aceasta, în fața ei, trebuie să fim: a Morții. «Străini ne simțiam unii de alții, despărțiți prin tot ce are unul și altul n'a avut, prin tot ce poate unul și altul nu este în stare, prin favorile și blăstemele Dorocului care se joacă nebunește cu această viață pe care n'a făcut-o și deci nu este a lui. Ce folosia predica frăției! Fiecare își aducea aminte de nașterea lui sau ținea seamă de unde l-a dus viața. Moartea culegea tăcută, *nevăzută*, în colțuri snopii ei, în care nu e spic care să se poată crede mai mult decît altul. Acuma toți sîntem în cercul imens al secerii sale și înțelegem cît de puțin

înseamnă că ne-am ridicat poate cu o fărîmă de paiu mai sus decît altul.

Ea nu alege, moartea, doamna noastră, nici între spicul plin și cel gol, ci taie. La ce va sluji recolta ei, aceia n'o știm și n'o putem ști noi. Dar învățăturile pe care ni le dă ea, să le primim supus și recunoscător. Că nu e unul din cei cari vor fi trăit supt acest cer de aramă și care să nu fie mîni ceva mai înțelept decît înaintea urgiei.

28 Februar 1917

Zeppelin

Nu-i punem crucea înaintea neamului, căci o singură cruce i s'ar potrivi aceluia care a dat alor săi mijlocul de a ucide în orașe neapărate, la adînci ceasuri de noapte, cînd nevinovăția doarme și visează de bine, copii, femei și bătrîni. O singură cruce: neagra cruce infernală de pe aeroplanelor surori ale năsocirii lui drăcești.

Moșneagul care pleacă astăzi, ca să nu vadă un sfîrșit care va veni de sigur, la ceasul său, acest iertat prin moarte de ispășirea pe pămînt a păcatului său, n'a fost numai un prieten personal al celui trufaș Împărat care primește așa de puțini muritori obișnuși în cercul divin al intimității sale, ci și idolul poporului german. La Curte el apărea ca în casa lui proprie și învăța pe copiii Prințului de Coroană „interesante” jocuri cu «zeppelinul» său, prin care s'ar putea nimici ușor mușinoaie de existențe omenești, menite morții, care se chiamă în geografie: Parisul, Londra... Iar, la fiecare experiență a baloanelor lui călătoare, și cel mai sărac german era în stare să-și de banul de nafură numai să-i fie cu puțință contelui a înlocui mașina distrusă prin alta, ajungînd astfel la acea formă definitivă, sigură, care să fie lumea întreață supt amenințarea unei distrugerii imediate. Și cînd «zeppelinurile» au început să-și facă «cursele», ce nebulie a entuziasmului pe un popor întreg!

De fapt pentru Germani acest inventator îndărătnic în urmărirea planurilor sale a fost *representantul însuși al epocii*. Literatura tinjea în rafinări de formă dulcege, în bizareri de balamuc. Artă căuta neconținut pănă la țermul neguros al absurdului, formelē

nouă prin care singure credea că poate trăi. Cugetarea filosofică se coborîse la compilații și repetări. Știința însăși, mîndra știință germană, ajunsese a fi o simplă colaborație comercială. Inițiativa descoperitoare, bunătatea care creiază în jurul ei o altă viață nu erau acolo ca să dea figuri mari și nouă, înaintea cărora toți să se poată pleca. Nu era măcar un industriaș genial, un negustor cu planuri uriașe în această țară în care toți munciau, dar nimeni nu se osebia, ca om, din munca tuturor. Atunci contele zburător luă pentru dînsul toată admirația, toată devoțiunea contemporanilor. Germania lui Goethe și a lui Bismark a trăit în zodia lui Zeppelin.

Cînd a început războiul, așteptau cu toții că loviturile cele mari, hotărînd victoria, le va da mașina dumnezeiește de distrugătoare a eroului național. Îndată zmeii lui părăsiră hangarele și între stelele veșnicie răsări în nopți de groază liniuța lor de foc fugare, departe sus, în lumile cerești. Bombele aruncate dintre luceferi făcură din căsuțe de muncitori un morman de ruine și cărnuri arse. Opera lui Zeppelin începea, și lumea, înspăimîntată, era să cadă la picioarele Germaniei, ca, odinioară, Pieile Roșii înainta cailor și tunurilor, cum nu se mai văzuseră, ai lui Fernan Coretez.

Dar o scurtă experiență arată ce valora toată această paradă ucigașă. Unul după altul smeii căzură în Mări ori își spînzurară prin copaci măruntaiele deșirate. Contele nu era deci, înaintea faptelor, decît un *amuseur* macabru, un sinistru boscar.

Și «eroul național» văzu astfel răsărind ca zei noi pe generalii de infanterie cari nu știau nimic din mecanică, pe Hindenburgii grosolani de veche garnisoană, afirmînd principiul forței după strămoșeasca datină. Ce va fi fost în inima celui care spera să rămîie în mintea oamenilor ca distrugătorul cel mai mare?

El moare azi desigur cu părerea de rău că imensa lui operă de măcel a dat faliment, și, împreună cu scîrba pentru astfel de servicii aduse patriei umanitatea are față de acela care a vrut s'o arde cu focul bombelor sale și acel sentiment de comiserăție pe care-l inspiră totdeauna ridiculul.

28 Februar 1917

Gheorghe Stănescu-Delar.

Între jertfele bolii care face cele mai mari victime azi e și fostul revizor școlar de Argeș, Gheorghe Stănescu-Delar.

Era un suflet cald și bun, pe fața căruia stătea, scrisă voioșia, bucuria de a fi de ajutor pentru orice lucru frumos și util. Viața lui întregă n'a fost decât iubire pentru ideal și dorință de a-l servi. Nu se poate închipui un om care să aibă el însuși mai multă plăcere în trezirea și sprijinirea unui opere de interes public.

Corpul nostru de institutori n'a fost fericit să aibă mulți ca dînsul.

L-am văzut la Pitești luptîndu-se din răspuțeri să lumineze lumea—mai mult indiferent—asupra acelor datorii superioare care dacă ar fi fost înțelese de toți, multe lucruri nu s'ar fi petrecut. Am vorbit în aceeași seară aceluiași public. Am petrecut ceasuri de ospitalitate încîntătoare împreună cu dînsul.

Păcat că astfel de bunăvoinți sunt luate tocmai atunci cînd pentru uriașa operă de refacere, ele ni-ar fi fost mai de nevoie.

28 Februar 1917.

Prisonierii noștri.

«Mișcarea» a dat extrase, de cel mai mare interes, din scrisorile pe care le-au adresat Crucii Roșii și represintanților Statelor neutre ofițerii romîni prizonieri, nu numai în barbara Bulgarie răsbunătoare, dar și în Germania. Din Austria lipsește, se pare, informația; ea nici nu era de nevoie, fiindcă Italienii ni spun zilnic ce este pe acolo cu bieții oameni cari au crezut că un soldat se poate preda altui soldat cu mai mult noroc decât dînsul: ei sînt lăsați să moară de foame, fără ca pentru aceasta să fie cruțați de cele mai grele munci la șosele și șanțuri. Iar, în ce privește Turcia, — de și, pentru a fi drepti, trebuie să spunem că prizonierii luați la Galipole au mărturisit o tratare miloasă, așa cum o impune Coranul ascultătorilor lui, — fotografia reprodusă în «Politiken» arată ce mișească paradă fac învinșii, zdrobiții de la 1877 cu cei căzuți în minile lor, în urma unor victorii în care Turcii au știut totuși să fie învinși: din fiii dorobanților cari acum patruzeci de ani au scos,

la Plevna, pe leu din culcuși se face distracție pentru plebea Stambulului și reclamă politică pentru Enver și Talaat.

Se poate admite ca, într'o țară unde mijloacele de bani au ajuns rare și unde boala bîntuie, prizonierii să sufere alături cu soldații cari i-au prins și cu populația civilă. Aceasta se face din nevoie și cu durere. Prizonierul însuși poate vedea că e și mai mare miseria și suferința la omul care-l păzește, la sătenii de care e încurajat.

Nu se așteaptă nimeni de sigur să-și rupă un neam pînea de la gură pentru a da *numai* acelor cari au luptat contra lui. Dar un lucru se poate cere, dacă nu-l impune propria conștiință a celor cari hotărăsc. *Să nu se facă împotriva prizonierilor operă de răsbunare, începînd cu aceia cari, prin felul lor de viață obișnuit, prin sensibilitatea lor mai mare, pot suferi mai dureros de pe urma ei.*

Noi n'am făcut așa. Față de soldatul prizonier, ca și față de ofițer, ne-am desbrăcat și de cea mai legitimă ură. Imi aduc aminte de cei d'întăiu Unguri, grăniceri, cari s'au adus la Vălenii noștrii. Subofițerul avea o atitudine extrem de provocată: trinitit jos, se uita la noi cu niște furioși ochi galbeni de cucuveică împușcată. Ceilalți fumau filosofic. Nimeni nu li-a spus o vorbă rea; n'a rinjit măcar la dînșii. Și particularii au stăruit ca ei să aibă mîncare.

Mai tîrziu cutare ofițer doctor era adus în automobil special și întrebat ce dorește, să mănînce, pentru ca el însuși să spuie, uimit: «Dar eu sînt numai un prizonier!». De pe cutare moșie, îndestulată cu de toate, nu mai e azi nimic de adus pentru că grupul de ofițeri prizonieri, germani în majoritate, au consumat tot; ba am făcut și un mic chef pentru căderea Bucureștilor. Cînd la Iași am văzut simpli soldați dușmani pe stradă, ne-am interesat, cu colonelul Leonte cel d'întăiu, de la aprovizionarea armatei, dacă și cum au fost hrăniți.

Asta se chiamă *omenie*. Se pare însă că e o rămășiță de prostie, peste care trece progresul veacului. Altfel n'ar fi uitat Turcii teribilul tratament pe care l-au suferit în 1912—13 de la Bulgari. Ce am văzut noi acolo, la Plevna și aiurea, era de înspăimîntat: muribunde bestii flămînde, torturate de boli cumplite, se repeziau plîngînd la bucată de pine pe care frățește li-o dădeau pentru ca, azi,

aceiași oameni să tîrască în tranșeele lor pe copiii binefăcătorilor lor spre a-i pîngări. Singuri Bulgarii recunosc că aliații lor turci descopăr acum în tovarășul de luptă pe acela care li-a prădat casa cu cinci ani în urmă și... se împrietenesc și mai tare!

Supuși unui astfel de regim, mulți dintre ai noștri nu se vor mai întoarce și cînd te gîndești că între ei sunt vitejii de la Cerna, cari au uimit pe dușman, și deserații apărători ai graniței la Cîmpulung și Predeal.. Crucea Roșie a noastră își va fi luat măsurile și activitatea ei trebuie înzecită pentru a li folosi, dar, din nenorocire, cel puțin în ce privește pe Bulgari, cari, *anume*, au cerut o foarte mare parte din prizonieri, nu e nici o siguranță că nu-și însușesc ei ajutoarele ce s'ar trimete.

Este însă în această nouă suferință care ni se revelează și un bine, — dacă se poate întrebuița acest cuvînt.

Poate nu e neam mai dispus a-și exagera păcatele lui și calitățile străinului decît noi aceștia. Avem o aplecare primejdioasă spre idealizarea dușmanului chiar. E o formă de a ne critica pe noi, dar nu una care să îndemne, ci una care să paralizeze silințele de îndreptare.

Să ne gîndim ce s'ar fi întîmplat dacă în Germania și Austro-Ungaria ai noștri ar fi întîmpinat ce erau în drept să aștepte. Ar fi venit mulți cu ideile Bulgarului acela care, azi, se bate în piept că fără dreptate a făcut panslavism contra Nemților, căci neam ca acela nu mai este. Ce ni-ar mai fi auzit urechile de la oameni cari uită ce trecut au avut «culturalii» aceștia și ce trecut am avut noi și cît de mult trebuie să se fie samă de situația noastră de bieți străjeri bătuți de toate furtunile, sentinele pierdute ale civilizației.

Acuma însă, dacă vor vedea o mai bună edilitate, o superioară organizație, o tehnică splendidă, ei vor fi încercat și totala lipsă de omenie care poate exista pe lîngă toate aceste însușiri.

Și vor înțelege poate că orice elemente de civilizație care nu duc la omenie sunt numai o armă perfecționată în mîna unui nebun sau a unui criminal.

1 Mart 1923

Din România ocupată

(Petrolul.)

Ziarul olandez «Allgemeen Handelsblad» dă, în n-1 său din 6 Ianuar, aceste știri privitoare la petrolul românesc pe care le trimete corespondentul său berlines, întors tocmai din teritoriile ocupate.

El începe prin a pomeni măsurile de centralizare a producției de petrol luate de Guvernul nostru în momentul când puțurile erau amenințate de o lovitură a dușmanului. Apăsarea crescînd, se ia hotărîrea de a distruge depozitele și instalațiile înseși. „Și această hotărîre a comisunii românești a fost corectă. Și direcțiile societăților neutrale trebuiră să se mulțamească cu dînsa. Mai ales după ce li s'a făgăduit despăgubire pentru ciștigul brut și pentru cheltuielile de repunere în lucru a sondelor astupate și a uneltelor“. Catastrofa se apropie însă, și informatorul recunoaște că a trebuit să se lase calea împiedecării metodice pentru a distrugerii totale. Totuși se găsește mijlocul de a arăta intervenția colonelului Thomson ca violentă, dar nu îndestul de potrivită scopului ce se urmăria.

Astfel, pentru a nu se tăia retragerea trupelor romîne, «care s'au luptat foarte vitejește la Predeal», nu s'a putut da foc lucrărilor «Stelei Romîne» cu capital german (*Deutsche Bank*) de la Cîmpina. Călătorul a văzut orașul neatins, cu «căsuțele lui care amintesc puternic Orientul, în vale, și, pe dealuri, frumoasele, marile sale vile albe, unde locuiesc bogații regi ai petrolului. Sondele, tankurile, magazinele «Stelei Romîne» n'au putut fi nimicite, arse... Și din miile de sonde care poartă literile S R. și numărul de ordine sînt totuși unele în ființă. Cea mai mare societate germană poate produce mai departe, îndată ce curentul electric se va repara.. Centrala electrică de la Cîmpina a rămas neatinsă“. Și la Moreni a rămas „un puț nou, gata cu totul de erupție“, căruia nu i s'a putut lua ventilul, de frică să nu fie un incendiu prea violent, după o enormă erupție de petrol și gaz“. Și instalațiile de oțel ale Americanilor au resistat. Dar «Germanii se gîndesc a săpa puțuri nouă, „care ar fi gata în șase până la opt săptămîni“. „Și, la întoarcerea mea spre Berlin, am și văzut cîteva vagoane-tancuri pe căile ferate ungurești mergînd spre România, care trebuie să fie umplute cu

petrol brut și mai ales cu uleiul de mașină, care se găsea în depozite la Cimpina și la Ploiești“.

Corespondentul a văzut încă puțurile arzînd.

În casele de pe bulevardul Ploieștilor, părăsite, «ofițeri germani își căutau cartierul de noapte».

1 Mart 1923

Căderea Bagdadului.

Trupele anglo-indiene au intrat în Bagdad.

Din punct de vedere militar, e, fără îndoială, un mare eveniment. El înseamnă zdrobirea, fără putință de refacere, a puterii militare turcești, în Mesopotamia. Și mai mare e însemnătatea din punctul de vedere al prestigiului. Își închipuie cineva ce efect va produce asupra înfocatele spirite ale Răsăritenilor vestea că vestita cetate a Califilor, cari li s'a părut totdeauna un Scaun de Impărăție, a căzut în puterea soldaților aceluiași rege Gheorghe care e și Impăratul Indiilor? Dar nu vrem să ne oprim asupra *impresiei* pe care o va da acest însemnat fapt de arme în acea lume care-l poate aprecia mai mult supt latura morală, ci asupra însemnătății lui reale, în legătură cu toate situațiile de fapt, cu toate amintirile de veacuri și cu toate liniile firești care duc, drept și sigur, către viitor.

Această Mesopotamie a fost cînd-va leagăn și centru al unei Impărății. Aici întăiu, chiar și în comparație cu Egiptul, viața politică a răsărit din cea religioasă și altarul a devenit tron. Cînd însă Babilonul și Ninive n'au mai fost Capitale pentru regi cu tendințe de stăpînire universală, nu rasa supusă a Sirienilor, nici stătuțele pe jumătate grecești, nici cetățile ionice de pe țărmurile Anatoliei n'au tîns să împărățească pe malurile Tigrului sau Eufratului. Ținuturile de la Răsăritul acestor rîuri s'au coborît ele, de la Ecbatana Mezilor la Persepolis și la Ctesifonul Mesopotamiei.

Mult timp s'a dat aici, mai tirziu, lupta între Vest și Ost și la capăt, potrivit cu însăși nevoia geografică, Ostul a învins. Roma și-a adus steagurile până în aceste locuri pentru a le închina în praf înaintea Parților. Noua Romă a Bizanțului n'a fost mai fericită față de Persia nouă. Si, cînd din alt Apus, Arabii veniră să facă din

acest Bagdad, însuși sediul venerat al Califatului lor, ei se prefăcură îndată, politiceste, după milenara datină a Iranului Persiei

Secole întregi, Turcii n'au fost aici decît hoji de pustiu, sau soldați cu leafă, barbari în serviciul Impăratului-profet. Așa au rămas și până astăzi în închipuirea acestei populații mesopotamiene, care, oricît de decăzută, simte încă cenușa civilizațiilor bătrîne pe care o răscolește la fiecare pas. Cum rîdeau ei, înaintea de a fi venit la Berlin și Viena uniformele și *enverina* cu glugă a soldaților noului regim, de bietul nizam, totdeauna flămînd și zdrenșos!

Imperiul Otoman era în culmea dezvoltării sale, supt Soliman-cel-Măreș, cînd pe aici își îneca numai spahii în nisipul pustului. El avea Egiptul și Siria, fără să poată smulge din mîna Șahului acest pămînt al patriarhilor. Locuitorii se oșărau înaintea Turcului și nu numai pentru că era urmașul barbarilor năimiși, dar și pentru că însăși credința lui religioasă, *sunită*, jignia pe strictul păzitor al legii vechi, simplă și curată, pe *șiiit*, slăvitorul lui Ali ucenicul Proorocului. Persia și Mesopotania erau unite în aceiași mai veche formă a Islamului. Și acei cari în Bagdad se împungeau cu cuțitele în ziua de pomenire a mucenicului nu puteau să aibă decît scîrbă pentru cîți urmau pe ucigașii lui.

Abia acum 250 de ani viteazul beiv furios care a fost Sul-tanul Murad al IV-lea și-a făcut intrarea în Bagdad, socotînd aceasta ca o faptă așa de neobișnuită, încît cu coif de aur pe cap a trecut la întoarcerea înaintea mulțimii bucuroase din Stambul. De atunci însă regimul turcesc n'a însemnat pentru oraș decît părăsire și ruină.

Cucerirea englesă de astăzi e de fapt o liberare. Bagdadul nu se desface dintr'un Stat de care să se fi ținut de drept și cu care să fi fost legat prin interese economice firești, necum dintr'o comunitate spirituală, care n'a existat niciodată. În toate prîvințile el se întoarce la rosturile sale îndătinete, la nevoile înseși ale ființei sale materiale și morale.

Anglia apare aici ca Impărăție indiană, ca moștenitoare a drepturilor Persiei decăzute, și, nu mai puțin, ca ocrotitoare de acum înaintea Sfintelor Lăcașuri ale Profetului, Meca și Medina. Și nu e numai o întimplare că puterea care deschide un viitor nou de muncă și prosperitate Mesopotamiei e tot aceia care, prin entu-siasmul științific și îndărătnica stăruință a unui Lazard, a făcut să

vorbească din nou, din ruinele chemate la viață de hîrlețul exploratorului, vechea glorie a civilizațiilor babiloniene menite acum — cine știe? —, poate la o înviere.

2 Mart 1917.

Școală în Biserici.

E curios lucru cît de mult ni lipsește simțul practic în concepțiile noastre. Sintem așa de stăpîniți de o normalitate pe care împrejurările ne-au silit și ne silesc a o părăsi, încît nu ne putem regăsi în ce se găsește dincolo de dînsa. Sămănăm cu un călător deprins cu șoseaua cea bună a excursiilor sale și care, atunci cînd tîlharii îi taie drumul pe acolo, nu se lămurește pe potecile unde cel din urmă băiețaș de la țară știe să-și descopere calea într'o clipă.

Nu știm nici mijloacele noastre ca oameni, nici posibilitățile acestei țeri, și, dacă se mai adaogă și interesele sacrosancte ale egoismelor celor mari, care trebuie cruțate, atunci haosul e desăvârșit, și rămîi uimit și de hotărîrile la care se opresc unii și de răsunetul pe care-l au în opinia publică.

Școlile stau închise de multă vreme. Se pare că, în nesiguranța de fiecare zi, nu se putea altfel. Au mai venit și lipsurile de localuri; acum și bolile au năpădit. Totul se ține într'o nație, și, marea în astfel de timpuri, o rană zgîndărită face ca toate celelalte să sîngere.

N'ar fi fost nimic dacă familia ar fi supliniț școala, care ea însăși, în atâtea, a supliniț doar familia! «Familia» joacă cărți, «familia» cascadează prin noroiu, «familia» face visite, „familia” cere misiuni pentru străinătate, fiecare în «specialitatea» lui. Și atunci se cere iarăși ca școala să între în acțiune, pentru ca toți copiii cari s'au bătut cu zăpadă, toți absolvenții cari s'au hîrjonit pe trotuare în haine calde, înaintea soldaților goi, pentru ca acești viitori stăpîni «din grația lui Dumnezeu» să nu „piardă anul”...

Că, vezi dumneata, de-aceia pierde Țara Românească!

Profesorii vor face o ospăială de pregătire și, nefiind alt loc ea se va îndeplini în biserici, spun unii dascăli.

Escelentă idee, răspunde publicul. O, scumpe vechi biserici, ce soartă vă așteaptă! V'au amuțit de mult clopotele, care înviorau o-

rașele cu chemările lor. Încă mai de mult credincioșii vă părăsiră. În colțuri pare că se adunau vechi umbre finguitoare care nu-și mai întilneau urmașii la slujba făcută pe mormintele lor. Sufletele se simțeau singure supt lespezile cu slova care nu se mai cetește.

Acuma ați învia voi, biserici, și voi, morți de mult, ați avea companie. Clopoțelul de clasă ar suna în cuprinsul zidurilor sfinte și sunetul lui ar fi întovărășit de chiote, de hohote și de injurături. Tineretul ar face mustăți sfintelor de pe păreți și ar scrie porcări, lângă versetele sacre ale scripturii, iar în momentul de dulce visarei cîte unul ar tăia că briceagul în catapetesme. Pe vechile pietre s'ar strica, peste numele boierilor din vremuri, nuci pentru oara recreației.

Mai la urmă, de ce ar rămînea bisericile neatînse în marea operă de distrugere, a Germanilor, de o parte, cu prađa lor, iar, cu școala noastră, de alta?

Un popor mai puțin practic și radical ar proceda poate altfel. Dacă e vorba de vreme mai caldă, la doi pași de orașul contaminat, la Răpedea sau aiurea, sînt dumbrăvi încîntătoare. O tabără cercetășească în bun aier plin de mirezmele primăverii, supt cea d'întăiu lumină caldă de soare, ar strînge pe cei doritori de știință în vederea examenelor apropiate. În anticitate așa se făcea și Anglia ploiasă are afitea școli de pădure..

Iar, până atunci, dacă trebuie început mai de grabă, *ce ar fi oare dacă am sili pe sutele de oameni cu zece odăi pentru doi, trei locuitori să se strîngă puținel ca să facă loc tineretului care vrea așa de mult să învețe? Dacă am curăți saloanele vaste ale viciilor sociale din cluburi?*

E adevărat însă că ar fi mai greu decît a da afară din căsuța lui modestă pe Dumnezeu și tot trecutul evlavios care s'a dus la Dînsul!

2 Mart 1917.

Spre storfări nouă.

Luptele au început. După innaintarea Englesilor pe rîul Ancre — metodică răspingere, curățire a terenului ocupat de dușman — buletinele înseamnă de vre-o zece zile lovituri pe care Ger-

mano-Austriei arhiducelui Iosif le dau pe frontul bucovinean și moldovenesc. În schimb, cu toate prevestirile din toamnă, nimeni nu supără pe Sarrail, care ar fi ajuns să prefacă într'o adevărată oștire, unitară acum și gafa de luptă, materialul uman foarte divers, de la Englesul de rasă pură și de la Francesul autentic până la auxiliarii coloniali negri, care i s'a încredințat a doua zi după o părăsire de teren și după o cutezătoare strămutare. De și lui Conrad de Hoetzendorf i s'a rezervat „altă misiune“, de și Hindenburg a visat frontul italian, acea sforțare puternică în Alpi despre care s'a vorbit așa de mult nu se anunță prin nimic.

De oparte se spune că opera de apărare a Germanilor în Vest e uriașă, întrebuițându-se sute de mii de oameni ca să facă un „zid“ subteran din pământul Franciei ocupate, iar, de alta, la Franco-Englesi așa de bine s'ar fi potrivit toate pentru ofensivă, încît fiecare ofițer crede că din locul unde se află el va porni marea mișcare de zdrobire a puterii germane. Douglas Haigh a poftit pe un operator de cinematograf să-l «iea» la Bruxelles, unde în curînd își va face intrarea — și își închipuie oricine cu ce bucurie vor fi primit această veste cele trei milioane de prizonieri belgieni ai foametei —, iar Germanii inițiați spun că în primăvară va fi cel mai „colosal“ din atacurile lor, ducînd la o luptă cum nu s'a mai văzut: un „almagedon“ biblic, după însăși expresia lor.

În asemenea împrejurări, a sta cu minile încrucișate e pentru oricine are un loc de muncă, fie și în cît de slabă legătură cu lupta în care omenirea și-a încheștat toate puterile ei, e o crimă. Va trebui să se vadă pretutîndeni ce s'a lucrat, tot ce s'a lucrat în această iarnă, și sînt popoare în care aceste trei luni de relativ răgaz au fost *vremea cea mai ocupată din viața fiecăruia*, — lucru pentru care, fără îndoială, de vor învinge sau și de vor fi învinse, *ele vor trage folos*. Fiecare cheltuială de osteneli va cruța măcar o cheltuială de sînge, căci *locurile de mai mare rezistență se evită de dușman, care le cunoaște, pentru a se lovi cele de rezistență mai mică, și a întări puternic un front înseamnă, nu numai o garanție contra înfrîngerii, dar chiar și una contra atacului însuși*.

Multe din cele ascunse or să se vadă în primăvara aceasta, și ferice de cine a fost fiu drept față de țara sa, onoare cui s'a dovedit loial aliat față de aliații săi!

Oricum să fie însă situația oricui în acest moment care poate fi judecat ca *suprem*, nu numai pentru acest războiu, dar pentru *viitorul omenirii întregi*, să nu se suie nimeni în hîrzobul de aur al speranțelor. Nu-i trage nimănui trăsura la scară ca să meargă la o excursie de refacere și de întregire. Nicio nație nu va fi mai bine servită de cît de ea însăși și în acest serviciu niciun singur individ nu se poate cruța pe sine. A schița celor de neamul tău scene de paradis în zare, unde mîni vor fi flori albe în pomii veșnici și poimîne fructe hrănitoare, este un păcat mare, aproape un act de trădare. Fiindcă e atîta lume care zice: ne-am plătit cu ce-am făcut; așteptăm acuma răsplata; dușmanul însuși aleargă să ni-o deie,— și n'avem decît să ne pregătim pentru solemnitatea repara-toare a unor jertfe care nu se vor îndoii, a unor suferinți care nu se vor mai întoarce. Contra noastră, cred ei, avem numai tifusul exantematic, care a sosit, ca la orice nație cu păduchi, și holera, care stă după ușa foametei. De ceilalți dușmani ne-am plătit...

Nu pot spune în de ajuns oricui: feriți-vă de ucigașa descu-rajare, dar și mai mult de iluziile care nu ucid mai pușin. Cea d'in-tăiu te face ca să te distrugi singur, cea de-a doua aruncă inconștienta ta zimbitoare la picioarele vrăjmașilor. Ca *orice popor* prins în luptă, *putem aștepta tot binele și tot răul*.

Și aceasta nu înseamnă să desperi de succesul final. Acela *va fi*, dar va fi al tuturor și, *prin aceasta*, al fiecăruia. Dar la do-bîndirea lui unii vor fi contribuit cu suferinți mai mari și alții cu suferinți mai mici. Și, dat fiind că nu se caută niciodată drumul cel greu către victorie, între puterea cuiva și suferința ce se va cere de la dînsul nu e un raport direct: *asupra celui mic cad greutățile*. Așa a fost și până acum; și de acum va fi așa. La urmă numai, potrivit su dreptul și cu îndatoririle formale, i se va răsplăti și ce-lui slab ce-a îndurat.

Până atunci de luptă și de durere să ne pregătim cu toții. *Aceasta o putem face noi până sîntem vii, iar izbînda, aceia să fie fînta acțiunii, iar nu scusa inacțiunii noastre*.

Doar am plătit prea scump și până acuma concepția cealaltă.

3 Mart 1917

Ca Lumînărică și Titinaș...

Cînd vezi cum se ating și se cotesc pe stradă, de o parte, rămășița miseriei morale a luxului de sus, iar, de alta, persistența, și, în haină de soldat și în biet suman rupt de „refugiat“, de recrut, a miseriei materiale de jos, cînd unul, cel țanțoș și îmbrăcat cu prisos, n'are o privire pentru acela prin zdrențele căruia bate vîntul și pătrunde umezeala, iar acesta, în *mîndria desperată a izolării sale*, nu îndreaptă către cellalt acea căutătură măcar prin care nenorocitul, și dacă nu cere un ajutor, se plînge fratelui său, — ai zice: aspre suflete și crudă țară! Cînd ți se scrie, de cutare om din popor, care nu crede că legea creștină are a face numai cu anume formule și gesturi de botez, la nuntă și la îngropare, că pot fi oameni cari închiid pe semenii lor în timp de iarnă într'o galerie de sticlă și-i lasă acolo fără a li purta grija altfel decît pentru a veni în fiecare dimineață cu căruța ca să ridice pe morți ca pe niște «bolnavi» — el spune așa —, nu mai afli nici cuvinte pentru a înfiera această ciînie și, iarăși, te-ai întreba dacă nu e o stare de spirit generală și cum tot nu murim noi în greutățile de azi, și viitorul l-ai privi cu cea mai severă grijă.

Îți vin însă în minte atîtea dovezi împotrivă. Străinii cari ne cercetează rămîn uimiți de numărul, de bogăția spitalelor noastre, clădite de Domni și domnițe, de boieri și jupînese, de familiile modeste ale negustorilor. Ceia ce face azi admirația Americii cînd se află cineva pentru a ridica din averea lui întregă un adăpost era la noi un obicei și o datorie curentă. Și sînt poate unii care-și mai aduc aminte de povestea — pe care totuși isteții speculatori cari fac cărțile de cetire n'au găsit cu cale s'o puie în ele —, de povestea, zic, a lui Lumînărică cerșitorul. Pentru ceilalți, iată că li-o spun aici, după Costachi Negruzzi, după un vechiu articol de calendar și după amintiri de familie, — căci și ai miei i-au dat, ai miei cari, ca Voîniceasa Mărioara Drăghici, întemeiau din banii lor și *spital pentru bolnavii armatelor de invasiune păgînă*.

Lumînărică era un calic, un biet calic zdrențos fără un loc de adăpost pe lume, căci el era pretutîndeni, dar odihna, culcușul lui nicăieri. Nu un om, ci o priveliște a miseriei care cere bielușului pentru ca miseria să înceteze. La cel mare și la cel mic, la

Domn, la Mitropolit, ca și la cel din urmă țeran, ușa era deschisă pentru solul neodihnit al nenorocirii care nici ea nu poate să se odihnească. A lăsa pe luminărică să iasă cu mîna goală era un păcat așa de greu, încît nici cel mai crud n'ar fi fost în stare a-l săvîrși, căci o lumină de dumnezeiască milă ieșia din zdrențele sale. Parcă Domnul Domnilor, cel smerit și blînd, călca din nou pragul palatelor și al colibelor, luînd de la unii, dînd la alții, pe făcutele, ca de la suflet la suflet, pentru ca fericirea nimănuui să nu fie pătată de conștiința că sînt nenorociri alăturate.

Și sfîntul cerșitor n'avea măcar o căruță după dînsul în care să-și poarte „agonisita”. Toate voia, nu numai să le strîngă și să le împartă, dar să le și poarte el. Era bătrîn și slab, dar picioarele lui iuți răscoliau prin noroaie și zăpadă o țară întregă. Răsăria unde nu-l așteptai, aprindea focul în casa înghețată a bolnavului, înfășa în cele d'întăiu scutece albe copilul unei mame părăsite, răsăria la nuntă ca să facă zestre fetei care n'avea un paiu să ducă la casa bărbatului ei, și, cînd un mort fără rude zăcea pe masă, el se făcea frate și fiu și-l înmormînta așa cum cere legea. Dar a durat și biserici din miile de galbeni ce le avea la sine și de care niciun hoț nu s'ar fi atins.

Nu făcea nicio predică acelorla la cari intra să ceară și nu înțovărășia de niciun cuvînt darul lui la cei cărora venia să li deie. Avea însă neconținut aprinsă în mîna o făclioară. Părea însuși sufletul care se zbuțumă pentru ca pe lume să nu fie durere și năcaz. De aceia-i ziceau Luminărică.

A murit în cămăruța unde una din marile doamne ale Moldovei i-a adăpostit slăbiciunea. Ca pe un sfînt l-au înmormîntat. Și după urma lui a răsărit un imitator: un alt biet om blînd și făcut, care, cînd înțilnia copii, se opria totdeauna ca să-i netezească pe creștet. După cuvîntul ce spunea atunci, i s'a zis Titinaș.

Un neam care a dat astfel de oameni nu poate fi crud. Ar putea-o spune toți aceia cari s'au îndreptat și în aceste împrejurări la dînsul. Doamnele Olga Sturdza și Balș, care strîng de pe drumuri pe bolinzi și pe pribegii supți de foame și-i ajută a fi oameni, n'au încercat în zadar, pe lingă jertfa lor proprie, ce poate jertfa

celorlalți. Dar, astăzi și mine, mai ales mine, cînd vom găsi în țara părăsită un vast cîmp de nespuse suferințe, unde toate din nou vor trebui făcute, altă metodă se impune decît a *cotisărilor în cerc restrîns* sau chiar a listelor de subscripție, care ni-au adus totuși o sumă așa de frumoasă pentru încălțatul glorioșilor noștri desculți.

E metoda de a merge *personal, din om în om*, cineva, care, fără să fie măcar om *oficial* al lui Dumnezeu să-și închiidă viața în această misiune. Cineva a cărui siguranță discretă, al cărui sacrificiu făcut să ajungă a fi titlul de recomandație fără greș față de fiecare. Cineva care să se *întrupeze în durerea pentru care cere*. E metoda, de mult uitată, a lui Luminărică și Titinaș.

3 Mart 1925.

«Lucrătorii dușmani».

Zi de zi tunurile trebuie să bată în ceia ce comunicatele numesc, crușînd o simțire dureroasă, „grupe de lucrători dușmani“. Îi împrăștie azi, se refac mini. În aceleași locuri, dincolo de Siretiu, acolo unde au fost odată înfloritoarele sate rimnicene, ei apar cu miile, lasă zilnic cîteva zeci, cîteva sute, și, după o noapte petrecută în cîmp deschis, pe viscol ori în apa zăpezilor topite, ei sînt aduși iarăși la sarcina pe care trebuie s'o îndeplinească: întărirea contra armatei ruso-romîne a liniilor de apărare germane. Soldații, ei stau la adăpost, în tranșeele călduțe ori, la distanță de front, prin cîte-o casă care s'a putut păstra. Mănîncă bine, beau, vorbesc de cele de-acasă, ca omul care-și simte dreptul de a se odihni după cîte a săvîrșit. Iar, în acest timp, supt vijelia ghiulelelor, aceia cari-i înlocuiesc într'o operă ce putea fi *numai a lor* muncesc pe apucatele la șanțuri.

De unde să-i fi adus pe acești oameni nenorociți peste orice închipuire? Să fie niște osîndiți scoși din temnițele lor pentru a-și răscumpăra astfel o viață pe care n'o merită? Niște negri, cu pielea ieftenă, din aceia pe cari guvernatorii germani cari băuseră prea mult îi împușcau ca sport? Căci nu se poate închipui altă speță de oameni decît aceștia cari să poată fi puși la un astfel de lucru, și

Încă și aceia numai în concepția germană, în care omul este clasificat pe grade și în cea ce privește capacitatea lui... de a fi ucis!

A fi soldat în războiu înseamnă a primi, în cea mai nobilă din jertfe, orice primejdie și se poate pune în cale când e vorba de apărarea intereselor Patriei și neamului tău. Dar a cere cuiva care nu e soldat aceleași suferințe, a i le impune, fără ca *în sufletul lui să fie ceva care să li corespundă ca întărire și mângâiere*, fără ca în viața ce va veni onoarea răsplătitoare să-l aștepte, sau măcar să aștepte pe cei rămași în urmă din neamul său, aceasta e o groaznică osîndă, pe care nimeni n'are dreptul de a o rosti.

Dar nu sunt aici pușcăriși germani, nici negri cărați dintr'un fund de Africă aceia cari, lăsînd pe teren zi de zi zeci din ai lor spintecați de obuse, ridică la Siretiu fortificațiile apărătoare ale Germanilor, Bulgarilor și Turcilor, toți trei *rasa nobilă*, față de caracterul ignobil al acestor măcelăriși. Sînt înșiși locuitorii acestor Ținuturi robite sau aceia cari din alte părți de robie sînt *mînași aici pentru a fi executați de înșiși frații lor, de aliații acestora, fiindcă nu se poate altfel*. Executați în numele viitorului pe care-l doresc și pentru care dincolo de aceste șanțuri pe care trebuie să le ridice, luptă cu glorie frații și fiii condamnaților acestora de o nouă și teribilă speță.

Și nu numai frații și fiii, ci și — părinții și soții.

Căci rafinarea cruzimii Germanilor, furia lor oarbă de distrugere, setea lor turbată de răsbunare a scos din adăpostul miserabil al părăsirii și miseriei fără nume pe copiii nevrîstnici, pe femei și i-a mînat în turma nenorocită care-și va lăsa, întreață, oasele pe cîmpie pentru ca să dăinuiască o clipă mai mult robia germană în România cea bună și mănoasă.

Se spune că într'o Capitală europeană acum aproape un veac se dădea un strălucit bal de inaugurare într'un Palat care fusese total refăcut după un foc și anume în mai puțin de un an; era cald înăuntru, dar un fior străbătea pe aceia care se gîndiau la jertfa omenească prin care așa de iute se putuse face un lucru așa de mare.

Cine privește uriașele piramide egiptene, își amintește cu durere, după atîtea mii de ani, de acea mulțime omenească de bieți robi mînași cu biciul, cari au ridicat la porunca Faraonului acești

munți de piatră, pe care i-a clădit trufia lui sfidînd natura, chiar cu jertfa atîtor ființi omenеști, a căror sudoare de agonie a prins aceste pietre una de alta, până la acea înălțime amețitoare.

Dar cel puțin acolo era o putere despotică trăgîndu-și dintr'o religie primitivă de toți, din vechi tradiții care legau societatea întreagă, «dreptul» de a face pe cei mici și mulți să contribuie cu viața lor sacrificată în masă la opera de care nația întreagă se putea mîndri, chiar dacă ele erau numai un loc de îngropare pentru un tiran sau unul de petrecere pentru altul.

Dar tăria de inimă a celui mai dur Faraon, lipsa de scrupule a celui mai sălbatec despot, sacrilegiul față de umanitate al bestiiilor celor mai singeroase, sînt cu mult întrecute de aceia cari pun și pe mama, pe soție, pe copilul soldatului aflător supt steagul țerii sale sau căzut întru apărarea ei să răscolească pămîntul scump al patriei pentru a face din el zăgaz împotriva întoarcerii chiar a acelor pe cari cu lacrimi îi așteaptă pentru a-i desrobi.

Probabil că Germania sperază să poate distruge omenirea întreagă, lăsînd numai în jurul mării sale satanice pe greșoși acoliți, cu inferioritatea scrisă pe însăși fața lor, cari-i sînt Ungurii, Bulgarii și Turcii; tot ce e superior Neamului ca frumuseță și inteligență să fie distrus. Atunci crimele fără nume de azi nu vor avea o ispășire. Dacă însă opera de stîrpire nu va putea fi dusă la capăt, vai de cine din neamurile pîngăritoare și ucigașe va avea nevoie și peste o sută de ani de urmașii acelor, cari pe pămîntul lor au pătimit ce pătinesc astăzi, la noi și aiurea, cele mai nobile popoare ale lumii!

4 Mart 1917.

Valea Argeșului după o descriere americană

«The Pittsburg Dispatch» dă aceste rînduri despre valea Argeșului, după «buletinul geografic al războiului, publicat de Societatea Națională Geografică»:

«Sînt puține locuri mai pitoresce în Europa Sudostică decît regiunea care mărgenește riul Argeș și care a simțit acum în urmă greaua mină a războiului.

Ca frumusețe a locurilor, ca pitoresc al portului local, ca atracție a locuințelor țărănești, nu e în tot Sud-Ostul Europei nimic mai plăcut decât valea Argeșului. Căsuțele sînt simple clădiri mici, cu un singur rînd, cu cerdace largi acoperite cu streșini care se întind peste ele și sprijinite pe stîlpi de lemn. Fereștile sînt mici, dar gospodina romîncă își arată iubirea de frumusețe și culoare prin oalele de flori de la fereastră și prin plantele agățătoare pline și ele de flori, cărora păreții văruiți albi li dau un așa de simplu fond.

Cînd pleacă cineva din București în timp de pace și se întoarce cu fața către Nord-Vest, spre Brașov, are întăiu să treacă peste un șes trist, cu aceeași uniformitate nesfîrșită pe care o înfilniai și în *prairiile* noastre pe vremi trecute și de cari dai cînd plutești chiar lîngă țerm pe coasta Mexicului apusean.

Dar nu după multă vreme șesul începe să fie verde, undulat, pastoral: acel încîntător tip de țară supt-munte care se întinde totdeauna între cîmpia neînteruptă și munții cari răsar. Sate și case încunjurate de copaci presară dealurile încunjurătoare, afli cîmpi de griu, și orice priveliște place.

Către centrele de lîngă cale se coboară în cete femei și fete în porturile lor îndătinate. Dacă e vară, au pentru călător cireșe și alte fructe; dacă e iarnă, băuturi și de-ale mîncării.

Cînd călătorești, nu poți înlătura gîndul că România e o țară de finfini, căci le vezi pretutîndeni, de-asupra cu o prăjină despicată și încovoiată în vîrf. Pompe se vād rar, pentru că acest pămînt de țerani ai României merge tot cu uneltele cele vechi pe care America le întrebuița cu o sută de ani în urmă, și mai ales ea este încă o țară de «vechi găleți de lemn».

În inima acestui Ținut este țirgul Argeș, odată mîndra cetate de Scaun a Țerii-Românești, dar acum mulțămită de a fi, în vremuri normale de pace, cetatea-regină a unei vâlcele frumoase. Aici afli rămășițele vechiului castel al lui Rađu-Negru, întemeietorul Principatului...

Țirgul e înzestrat din belșug de interes prin rolul bisericesc ce l-a jucat în cele d'întăiu veacuri ale istoriei românești. Este aici o catedrală, mîndrie a României. Stă la oarecare distanță de oraș, pe pămînt gol, fără basă, dar totuși măreață și impunătoare. A fost restaurată și închinată din nou pentru slujba celui Prea-Înalt în

anul Domnului 1517, cu care prilej Patriarhul a fost asistat de cinci arhiepiscopi și la vre-o mie de preoți.

Dar măreția clădirii întrecuse cu totul veniturile Vistieriei muntene care se puteau întrebuița pentru scopuri ca acestea, și numai prin dărnicia Miliței, fiică a Craiului Serbiei și soție a Domnului Țerii-Românești, care și-a dat juvaierile pentru acest scop, a putut fi ea desăvîrșită.

Războiul pare în cel mai înalt grad ne la locul lui într'un astfel de cuprins de pastorală pace ca în valea Argeșului, și oricine a călătorit prin această vale și a văzut țeranii ei simpli, frumoși, arși de soare, harnici, va regreta pustiirea și jalea pe care le aduce războiul unui popor ca acesta“.

4 Mart 1917.

Războiu, insolență și perversitate.

S'ar părea că războiul, prin necontenita primejdie care amenință pe fiecare din cei ce iau parte la dînsul, prin contactul cu puterea misterioasă a morții ce plutește asupra tuturor capetelor, trebuie să fie o școală sufletească a soldatului transformat, înobilat prin această zilnică privire în infinit.

Poate însă că o scădere morală vine din noile condiții în care el se poartă: pînda îndelungată ca a fiarelor sălbatece care nu vreau să risce saltul până nu sînt sigure de pradă, uciderea la distanțe enorme a unui dușman pe care-l distruge fără să te fi măsurat cu dînsul, răpunerea lui prin șiretenii de tehnică, prin mijloace ignobile care de sigur că nu s'ar întrebuița pentru executarea criminalilor, ca gazele asfixiante licvidele aprinse. Cavalerismul vechilor lupte nu-și află locul în asemenea împrejurări, și mila rămîn s'o aibă medicii și surorile de caritate, dacă și pe dînșii nu l-ar îmbulzi afîta lucru.

Dar sînt temperamente naționale care biruie orice împrejurări, năravuri ale unui neam întreg, așa de răspicate încît unde l-ai pune tot ele iese la iveală. Ai putea cere o înobilare sau o înălțare de suflet la Bulgar? Ori o anume educație e așa de stăpînă pe oameni încît nici astfel de zile nu se pot purta altfel de cum au fost învățați.

Germanii dau astfel zilnic probe de o insolență și o perversitate, care, prin caracterul metodic, științific, am zice, supt care se vădește arată că vine de la o *întreagă pregătire îndelungată, atentă în acest sens.*

Se vede bine aceasta din inutilitatea chiar a unor procedări ca acestea, din stricăciunea pe care o fac celor cari le întrebuințează, și nu numai ca reputație, ci ca interese. Ca fapte ome-nești personale, ele nu se pot înțelege într'o vreme ca aceasta, prin răutatea lor sălbatecă, prin degradanta lor meschinărie; ca fapte politice, ele sînt și mai puțin de înțeles [prin daunele evidente pe care le aduc, prin răsbunările neapărâte pe care le pregătesc, și pe o vreme fără margini, căci cine și cînd ar putea să uite și să ierte asemenea lucruri!

Priviți numai la ce se petrece în teritoriile ocupate, afară de Polonia, unde se joacă o desgustătoare comedie de «libertate» Că se fură totul, din ordin, aceia e o rușine a *Statului* german; că se flămînzește lumea pretutîndeni, că se deportează la lucru zilnic, că se descopăr zilnic mijloace nouă de a slăbi, în vederea unei stîrpiri totale a raselor celor rele și inferioare, aceia e o crimă a aceluiași Stat german. Poporul german e răspunzător până aici numai pentru că l-a tolerat până la începerea războiului, și încă s'ar putea scusa că nu-l știa ce este și ce poate. Dar iată alte fapte care pun într'o lumină de ticăloșie sufletească, mai rea decît crima însăși —, căci, une ori, ea cere curaj —, acest popor chiar, așa cum i-a făcut o deplorabilă educație.

Nu voiui vorbi de priveliștea ce se vede zilnic în Ținuturile franceze care vor trebui să fie părăsite. Acum cîteva luni un țeran mergea în urma cailor săi și ara — pentru hrana străinului, de sigur, dar și pentru a lui și a celor de pe lingă dînsul. A dat Dumnezeu și griul a răsărit, des, plin de făgăduințe. Și acuma pe același loc trece un soldat, întunecat la față cum poate fi cine îndeplinește această operă a Satanei. Și el are caii înhămați la plug. Dar ceia ce face e să întoarcă, să răstoarne, să distrugă sămănătura, *din care nimeni nu trebuie să se nutrească dacă nu se va nutri el.*

Și aici, se va zice, e ordinul Statutui. Încă un punct al sis-

temului Stîrpești pămîntul, cum scazi puterea de viață a omului, ntenționat, liniștit, metodic, fiindcă așa trebuie.

Dar, pentru Dumnezeu, de ce insolențele zilnice, ca în colonii, între Negri, unde și-au făcut școala, a ostirii acesteia pe care n'a exasperat-o înfrîngerea și care nu crede încă în catastrofa ce o amenință la capătul victoriilor sale; de ce sîngeroasa jignire a unui învins pe care totuși nu-l vei putea distruge și cu care mîne vei trebui să trăiești din nou în relații pașnice?

În Franța, într'o țară unde demnitatea omenească, atinsă cît de ușor, sîngera așa de bogat, salutarea ofițerilor de către oricine, bătrîni, bolnavi, oameni de o situație superioară, e regula. Cine nu face asifel, e bătut, — înțelegeți, cravașat ca un cîne! Și, pentru distracție, cîte unul e mînat de mai multe ori înaintea Bestiei triumfătoare, cu pălăria în mînă, supt amenințarea bățului...

Nici plebea insolentă a revoluțiilor nu face așa în răsbunările ei, adesea îndreptățită. Ucidе, dar nu caută și sufletul însuși pentru a-l răni...

Și te întrebî ce loc se poate face pe lume, mîni, națiunii germane după ce ea s'a tăvălit cu delicii în noroiul plămădit cu sîngele pe care crima sa l'a vărsat!

5 Mart. 1917.

Darurile naționale.

Am cetit în anunțurile neobișnuite ale acestor zile unul care putea interesa în deosebi. Se anunța la o adresă oarecare, unde se ascundea, de sigur, pribegia, vînzarea cu preț scăzut a unui manșon și unei «etole» de blană scumpă. Înștiințarea n'a reapărut și se pare că prefacerea în banii, așa de necesari, a acestor podoabe din vechiul lux, s'a făcut repede.

Putem crede că vînzătoarea nu era o persoană bogată, dacă a trebuit să recurgă la acest mijloc. Și poate pentru întăia oară va fi văzut că orice mijloc de înfrumusețare nu e la îndemîna oricui, că trebuie să ne resignăm la această fatalitate socială care face ca unii să aibă mai mult și alții mai puțin, chiar indiferent de merit, și că nu e îngăduit să iasă cineva din cadrul fixat de condițiile însoși ale vieții sale pentru a se înfățișa în lume cum nu-i îngăduie mij-

loacele ce i se cunosc, fie și măcar ca să nu se bănuiască alte mijloace necunoscute.

Dar m'am gândit și la atitea care nu și-au vîndut manșoanele și «tolele», pe care le-au putut vedea oricine în aceste zile de nenorocire, și așa de multe. M'am gândit și la casetele de juvairuri, cu miile, care au venit aici ori, mai ales, care prin Rusia au plecat în lumea largă. M'am gândit la tot prisosul care s'a refugiat înaintea nenorocirii și care *a evitat și evită încă a fi de vre un folos societății din a cărui muncă a plecat.*

Statul, care-și chibzuiește împrumuturile, n'a cerut nimic Doar odată, la București, o sfioasă cerere de aur. S'au presintat cițiva idealști, cîteva femei de funcționari săraci, unul sau două nume cunoscute, și — nu s'a mai vorbit de aceasta. Se pare că ajungea; evident că numai pentru aceasta se adresase Banca Națională patriotismului celor ce au. Pe cînd în Franța donarea către casele Statului a întregului aur aflător la particulari s'a urmărit metodic, îndelung, ani de zile, dînd spectacolul înălțător al unității sufletești în sacrificiu, căci în graba așteptării după acea chitanță-diplomă care e ca o decorație se îngrămădiau în mulțime milionarul și femeia de la țară care a golit până în fund ciorapul vechilor sale economii. Și, la dușman, în Germania, nu este aproape un singur om din clasa mai avută care să nu poarte la deget, în locul javaierelor *dăruite* țerii, inelul de fier care va fi cîndva un titlu de onoare pentru familie. Fără a mai vorbi de vechile scene ale războiului contra lui Napoleon, care se văd încă în forma eternă a artei, cu mulțimile de femei nobile și elegante, de modeste burghese, de sărace chiar ce au primit cîndva un dar, care depun toate aceste podoabe ale zădărniceii omenești pe masa plină a ofrandelor. Și vă aduceți aminte încă de acea Domnă Milița, «despina» lui Neagoe, care, văzînd, că nu se poate isprăvi opera pe care voise a o închina lui Dumnezeu, a prefăcut în marmură de clădire aurul și nestimatele strămoșeștilor juvairuri ale Casei sale.

Se lăuda pe vremuri un tablou simbolic, care înfățișa Moartea — să zicem în cazul nostru, numai: Nenorocirea — în deosebitele feluri cum cercetează pe oameni într'o societate. Ici ea sprijină, dreaptă, pe voinicul care cade pentru țară; dincolo se apleacă asupra bătrînului care-și închide ochii obosiți. Dar iat'o cum întră

în sala petrecerilor, plină de oameni pentru care luxul a lucrat ani și poate secole întregi. Din două ciolane vechi ea cîntă, frecîndu-li osul putred, un cîntec funebru, și e o îmbulzeală în fuga celor cari nu și-au șters încă buzele de ultima picătură a beției, o parfumată vijelie desnădăjdită de catifele și mătăsuri, în scinteierea aurului și pietrelor, pe cînd pe fețele crispate paliditatea agoniei e înlocuită de roșul farfurilor ce nu se pot șterge...

De ce să aibă acest aspect nenorocirea noastră pribeagă, atunci cînd putem suferi și muri, putem răbda și munci fără toate aceste lucruri, care sînt pentru noi mai mult o dureroasă amintire a trecutului, dar de care Patria poate avea nevoie, dacă, numai, ea nu va fi avînd cine știe unde comori nesecate, cum nu le-au avut țeri a căror bogăție era vestită!

5 Mart 1917.

Ultima glorie a Osmanilor.

Acuma cinci ani isprăviam cel din urmă volum, al cincilea, din Istoria Imperiului Otoman, în colecția de «Istorii ale Statelor» din Gotha, fără a mă gîndi că vre-o dată s'ar putea ca Germanii pentru cari scriam despre decadența turcească și mijloacele de a i opri cursul vor fi aliații acestor Turci decăzuți, grăbind totuși procesul lor de ruină, pentru a da o lovitură acelei României în plină dezvoltare căreia-i aparțineam eu, istoricul. Și, cînd presintam cartea Regelui Carol, el însuși, convins de fatala peire a Impărăției Sultanilor, spunea doar atîta că „se aștepta la această cădere a Turciei, neapărată, numai cît nu așa de repede, în viața lui“. Se gîndia oare acela care dusesese la biruință oștile României contra celui mai mare om al acestor Turci în ruină, Osman de la Plevna, ajutînd astfel creștinătatea în suferință și acele nații balcanice, «împotriva cărora» spunea el, «nu voi merge la bătrîneță după ce, tînr încă, am ajutat la liberarea lor», se gîndea el că va veni în curînd o vreme — nici cinci ani după aceea! — în care nația pentru liberarea căreia luptase va da mîna cu Turcia muribundă, zguduîță de o ultimă tresărire de supremă ambiție, pentru a veni aici la noi să aducă moartea, focul și rușinea? Și ar fi putut el crede, acest Român al datoriei sale, care avea în fundul inimii icoana ti-

nerejelor sale germane nesfîrșit de mult iubite, că aceia cari vor da sîmnalul, cari vor avea conducerea, cari vor culege folosul, cari vor călăuzi pe devastatori și profanatori la biserici ca să le spurce, la opere de cultură ca să le distrugă, la fapta lui întreagă ca s'o schilodească, vor fi Germanii lui de-acasă, îndepliniți în Orient această ticăloșie fără nume de-a arunca stafiile și hojii de morminte asupra căsuței albe în care se odihnește munca grea răsplătită în sfîrșit o clipă!

Tunurile lui de la Plevna aduse înapoi la vechii stăpîni, cu ordin de la Mackensen...

Osmalii au început în acea Asie Mică, leagănul întăilor isprăvi modeste pe care le-au făcut, prin simple hojii la drumul mare. Nici nu era altul rostul lor decît să pîndească bogatele caravane care veniau din Asia centrală spre Țerțul Mediteranei, pentru a le despoia. Astfel și-au agonisit cea d'întăiu avere și gloria cea d'întăiu. Și, cînd, cu un pas mai departe, ei se închiriau pentru luptă, cui dădea mai mult, ajungînd apoi și la onorurile legăturilor de familie între emirii lor păgîni și Cantacuzinul împărațesc din Constantinopol, tîlhăria în dauna negustorilor, tîlhărie de Stat, disciplinată, „sinceră”, — ca a Germaniei de azi, — a rămas îndeletnicirea lor de căpetenie. Cînd s'au așezat în Europa, chemați de Ioan al VI-lea, care li dăduse un lagăr lingă Galipoli pentru a-i avea totdeauna la îndemîină, așteptînd ca un cutremur de pămînt să li permită intrarea în cea d'întăiu cetate pe care au ocupat-o, ei și-au continuat meseria, și „cuceririle” lor chiar au urmărit căile comerciale ca să aibă puțința de a opri și dijmui pe orice drumeț care ducea cu dînsul marfă sau bani.

Și iată că istoria revine la începuturile sale.

Din această bandă s'a făcut o armată, din ascunzișul furțișagurilor sale s'a desvoltat o Impărăție, emirii prădalnici s'au substituit Impăraților bizantini. Istoria lumii trebuie să închine atîtea pagini în care este și glorie pentru a comemora ce au fost în stare să îndeplinească, prin vitejie și stăruință, urmașii lui Osman brigandul din văile Anatoliei. Și apoi după șese sute de ani iată că povestea se repetă, bătrîneța decăzută sămănînd cu copilăria fără îndreptări morale.

S'au ridicat niște oameni fatali, cari, considerînd patria lor,

cu al cărui nume își umpleau gurile în exerciții retorice de ipocrită demagogie, ca un mijloc de câștig material sau de înmăltare ambițioasă, au pus-o în serviciul unei cauze cu totul străine. Enver a vîndut Impăratului de la Berlin pe Osmalii de la 1914, așa cum Urcan emirul vindea oștirile sale Impăratului bizantin la 1350. Din nou aceia cari trecuseră în lunga lor existență politică prin atîtea forme s'au prefăcut în năimiții unui Stat cu care n'au nimic a face decît prin banii ce-i primesc de la dînsul și prin prada pe care o culeg supt scutul lui. Iarăși se poartă din loc în loc, până în cîmpiile Dobrogii unde li s'a spus că este o răsburare „națională“ de îndeplinit, până în șesul muntean, până în Galiția, unde Rușii sînt arătați ca «dușmanul ereditar», doritori de stăpînirea Stambulului, ba până pe malurile aceluia Isonzo, unde strămoșii lor au dat odinioară o mare luptă contra soldaților Republicii venețiene. Și iarăși se scot ochii sfinților din biserici cărora li se fură aurul, de acei cari se cred datorii a nimici o credință creștină, spurcată pentru ei cînd nu este a stăpînului însuși.

Numai cît această sinistră imitație a unei copilării sbuciumate face a se cheltui ultimele puteri, închinată la Nemți, ale Otomanului.

În Galiția, în România noastră, în Alpii Italiani, în Caucasul glacial, în pușturile Mesopotamiei, pe greaua vreme de iarnă prin care au trecut și alte oști, deprinse cu frigul, se adunau zilnic cu miile trupurile înghețate ale aceluia pe cari Enver îi trimisese să îndeplinească opera lor «patriotică». Atîtea alte mii s'au prăpădit de tifusul negru, — jumătate din armata întreagă, spun oameni bine informați. Iar restul se istovește supt tunurile dușmanilor pe cari singuri și i-a căutat această vanitate interesată a unor șefi fără conștiință.

Erau încă din rasa cea veche cîteva sute de mii de oameni în colțul de Europă conservat Imperiului și în văile Anatoliei. De la un capăt al lumii la cellalt se risipește ce mai rămăsese adevărat, autentic, din Osmanlii de odinioară.

* * *

O rasă pierde, înșelată și trădată de aceia cari s'au ridicat prin intrigă și revolte în fruntea ei. Și dreptul de a trăi al Statului însuși încetează astfel.

6 Mart 1917.

Ce se poate face în pribegie.

Străinătatea e iarăși plină de Romîni, cari salută adese ori acele locuri din Apus ce li sînt mai bine cunoscute decît patria lor însăși. Ziarele semnaleză deplasări din Paris la Londra și vice-versa ale unor persoane cu numele cunoscute în vechea noastră viață, cu strălucirea de rău-augur. Zi de zi se face gol aice, rămîind soldatul care se luptă, rănitul, bolnavul din spitale și acea lume săracă pe care niciodată n'a apucat-o dorul de ducă, în legătura ei strînsă cu pămîntul.

Ce poate însemna însă ducerea în străinătate, fie și de pe urma celei mai netăgăduite nevoi? Un singur lucru: *munca pentru țară în fiecare din zilele cît nu-i e dat pribegului să vadă durerile și încercările ei.*

Adevărat că între cei ce se duc nu sînt numai specialiști, a căror misiune să se fixeze de la sine. Nu oricine, ca eminentul nostru concetățean și confrate d. Emil Fagure, are chemarea firească de a culege de pe buzele lui lord Milner și lui Lloyd George asigurări pentru acea patrie pe care o iubește așa de mult și a servit-o totdeauna așa de nobil. Alții trebuie să se mulțamească și cu sarcini mai modeste. Și apoi mai sînt și femeile, care ar putea crede că sexul lor are privilegiul de a face fără grijă, de acum înainte, drumul de la oțel la restaurant și la teatru.

Iată ce fac însă în America Ruși fără specialitate, — bărbați și femei, — a căror imensă țară nu e atinsă de dușman decît în ce privește provinciile apusene locuite de alte rase și care ar putea zice, de sigur, că puternicul lor Stat este în măsură a servi singur nația în toate nevoile ei.

Au organizat în Statele Unite, cu care vor trebui legate în viitor relații așa de strînse, în New-York, centrul de milioane, o mare expoziție națională.

Ea are două scopuri. Pe de o parte vădește aliajilor de mine și toate bogățiile care în țară chiamă capitalurile active și frumusețile de originalitate firească, de trecut istoric care se pot întîlni în Ținuturile pe care le locuiește neamul. Cele mai strălucite porturi rusești îmbracă, nu numai femeii venite din Rusia, dar și pe prietenii lor americane, care găsesc o plăcere deosebită să se vadă

admirate și supt această nouă înfățișare. Se face muzică populară, de coruri și de solo, pentru un public care n'a mai auzit vre-odată aceste arii. Poate se întrebuițează prezența visitorilor pentru a face conferințe, cari nicăiri n'ar putea fi ascultate cu mai multă simpatie și înțelegere decît în acest mediu. Și presa americană întreagă dă notițe și distracții cu privire la această expoziție.

Iar, pe de altă parte, se strîng astfel, zi de zi, bani grei pentru răniții, pentru infirmii de acasă ai războiului.

Femei au făcut mai ales aceasta, și-mi închipuiu că acelea cari au lucrat o zi întreagă la Expoziție se întorc pe la casele lor de pribegie cu altă conștiință decît a doamnei de la noi care-și pune capul pe perină avînd în minte doar ultimul răsuneț al muzicii dintr'un local de petrecere al străinătății sau ultimul cuvînt zădarnic al unei conversații frivole

6 Mart 1917.

Războiul dictator.

Wilhelm al II-lea I. R. de la Berlin s'a gîndit că, avînd o armată ca a lui și o sumă de teribile descoperiri, care vor ieși la iveală numai cînd va voi el, spre groaza dușmanului, poate da drumul stafiei roșii a Războiului, pe care-l credea ca un fel de demon casnic, totdeauna la dispoziția lui.

Mai aproape de noi cineva care credea că față de poporul său maghiar, de «maghiaritatea» sa proprie, *umanitatea* e o nimică toată, contele Tisza, a judecat că, pentru a distruge naționalitățile fără sentințe de moarte personale, care ar fi prea multe și nu s'ar putea îndreptăți cu niciun pretext, războiul ar fi mijlocul cel mai potrivit.

La Stambul, Junii Turci, cari se priviau ca succesorii Chiupruliilor, Vizirii reformatori ai Imperiului pe vremuri, au înțeles imediat, cu simțul lor fin de ce sînt ei și de ce sînt împrejurările, că acum se poate reface toată gloria războinică, toată mărirea politică a otomanismului și că, mai la urmă, cum au două corăbii germane, ar putea recupera și Crimeia.

Și, la Sofia, un număr de bărbați politici, dintre cari unii se zbăteau de zor ca să creadă lumea că ei fac opoziție, s'au cugetat

că războiul european e o foarte bună ocazie pentru a crea Bulgaria Mare, în limitele pe care de mult le doria cea mai aprinsă grandomanie națională.

Și astfel, pe rînd, în sunet de surle și de dobe, ori de simple fluieri prusiene, au plecat toți la luptă. Și fie care din ei credea că Războiul e așa un lucru supus și ascultător, de care te servești ca de o bună armă pe care ai încerca-o adesea și n'a dat greș niciodată. Lovește cu încărcătura pe care ai pus-o tu și în locul unde tu ai ochit. Și, pe urmă, după ce ai cules prada, iei unealta și o pui iarăși frumos în cuiul de unde nu se va mișca decît la voința celui ce dispune de dînsa.

Kriegsherren, «domni ai războiului», se striga cu mîndrie la Berlin de iuncărul în uniformă, cu mîna în șolduri și cu ochiul desprețuitor supt monoculul ca o platoșă

Lăsînd la o parte ruina succesivă a atîtor planuri, «colosale» negreșite, care trebuiau să mîntue lucrul dintr'o singură lovitură, sămănînd pămîntul cu milioanele invinșilor, nimicîților, neașteptata și nedorita prelungire a acestor lupte unice a dovedit că Războiul nu e buna uneltă dorită pentru ambiții împărătești și regale sau ministeriale, ci că *el însuși e o ființă*, o mare și strașnică ființă, care, *odată primit, caută drumurile sale și le stăpînește cu totul*. Generali, miniștri, Regi și Împărați, cu aceștia toți se joacă logica lui neînduplecată, care merge pînă la sfîrșit. Iar, cît privește scopul, micul scop egoist care i s'a pus înainte, el își rîde de dînsul: cine ar mai cunoaște acest punct de ochire în flăcăraia imensă care la atingerea lui a cuprins zările ?

I s'a dat drumul, — aceasta o poate omul; dar acum merge, merge *El*, și nici un om nu poate să-l oprească. Fatalitatea e deslănțuită, și hotărîrile ei sînt nesfîrșit mai presus de noi. Ele ating, după norme care nu sînt ale noastre, pe care nu le înrîurește nimic din interesele și pasiunile noastre, toate greutățile de care se lovia în mersul ei societatea contemporană, toate problemele pe care le știa ori nu le știa, pe care adesea închidea ochii ca să nu le vadă, și cărora nu li găsia ea însăși o deslegare. Nimic nu scapă de ochiul înflăcărat al stafiei roșii care răsbate pînă în fundul pămîntului și căreia nimic din conștiințele noastre nu-i rămîne ascuns. Și, odată ce a descoperit un lucru, încă un lucru care *nu e cum trebuie*, care

se cere a fi altfel, fierul fără greș străbate și taie. Toate ranele, toate racilele, toate bolile contractate, toate neajunsurile din naștere apar, cu o limpeziciune crudă fără păreche; niciuna nu poate scăpa de tratamentul lui, și acesta nu poate fi decât radical și eroic, cum e însăși esența lui.

— Dar pentru Bremerhafen-Bagdad am făcut războiul, suspină Berlinul când primește vestea întăririi Englesilor în cetatea Califilor. — Și noi pentru hegemonia maghiară, se tinguiește politicianul cel «energic» din Pesta. — Să ne oprim, căci avem Bulgaria Mare, reclamă îmbrățișați Radoslavov, șeful de guvern, și Gheșov opozantul. — Soliman Pađișah, îndură-te de noi și vie împărăția ta, clănțane din dinți bastarzii otomani din Stambul.

Dar cum mai poate fi vorba de aceste lucruri când lumea toată e scoasă din toate legăturile ei?

Priviți numai ce se petrece în Germania. Era vorba de un triumf al cesarismului, de o înălțare a dinastiei, de o împuternicire a castei iuncărilor care nu era în stare să se impue prin altceva decât prin mari succese militare. Și acum lată *problema constituțională* care se ridică așa cum nimeni n'ar fi îndrăznit s'o facă fără războiu. Un ministru, cel mai important după Cancelariu, ministrul de Afaceri Străine, cere, a doua zi după numirea sa, ca însăși alcătuirea Imperiului să se schimbe în sens democratic. Și, puțin timp după aceasta, unul din șefii partidului celui mai burghes, cu idealul numai în cuceriri, partidul național-liberal, propune să se desființeze privilegiul nașterii în chiar Camera Seniorilor. Mari lucruri care nu erau în program. Dar *Războiul le-a pus*, cu autoritatea lui indiscutabilă. Și, la capătul flămânziei de cine știe câți ani, după ce atîția filosofi socialiști au pus, în silogismele lor, problema socială, o va pune El, în realitățile lui care nu sufăr contrazicere. El, Războiul.

Și opera lui se vede pretutindeni. În Austria, el întrebuințează vechea ilusie a germanisării pentru a grăbi prin reacțiune emanciparea definitivă a națiunilor și în Ungaria lasă să curgă sîngele «trădătorilor» din iubire pentru nația lor pentru ca acest sînge scump și nobil să facă a încolți sămînța de viitor liber care aștepta numai această rouă a execuțiilor.

Și de aiurea încă, vin depărtate vuiete de furtună... Și acolo

Războiul face opera lui transformatoare scriind în mari slove roșii puncte de program nouă lângă micile linii negre pe care le-au tras diplomații și generalii și care, zi de zi, se șterg mai mult.

Niciun singur loc de pe lume nu va scăpa de această acțiune care răscolește tot pentru a preface totul. Naivi neutrii cari cred că au scăpat de acela care și cînd nu voiești a-i da singele tău, hotărăște de lucrurile tale, *nu după atitudinea politică pe care ai luat-o, ci după meritul puterii și dreptății tale*. Și acolo Războiul, pe care l-ar crede oprit la stîlpul și tăblița de hotar — și ce mai înseamnă azi hotarul însuși! —, e domn, domn peste tot ce va fi, fiindcă așa trebuie să fie.

Să nu încercăm nimeni, oameni sau grupări, a sta în calea hotărîrilor lui, care sînt de esență divină! Să-l ajutăm mai curînd prin supunerea noastră la ce hotărăște el! Peste focul lui cel mare să nu aruncăm veșmintele supfiri ale ilusiilor noastre ori pînza groasă a intereselor pe care nu voim să le părăsim! Să nu încercăm măcar a scăpa prin gesturi istețe de saltimbanci din calea osîndelor sale! Acuma El ridică și coboară, El ucide și El dă viață.

Și, fiindcă, oricît ar fi de crud, El e drept și logic față de scopurile cele adevărate și mari ale omenirii, — glorie Lui!

7 Mart 1922.

Ceialți.

Cine a urmărit foaia noastră de la începutul războiului a putut vedea cît de mult ne-am păzit de a face vre-o deosebire națională între aceia de la cari el cerea aceleași sacrificii de sînge și de suferințe, ori, măcar, dacă e vorba de populația străină care nu e supusă serviciului militar, de suferințe numai.

Ni-am zis că nu avem dreptul să jignim niciun suflet, care poate fi sincer și drept, patriotic și chiar național, pentru amintiri, oricît de grele, pentru temeri, oricît de explicabile, pentru presupuneri oricît de întemeiate. Poate că acolo unde am lovi prin critica noastră, de o generalizare nedreaptă, plînge cineva un frate, un fiu, un părinte care s'a jertfit pentru țara și neamul a căror

iubire ai fi aplesat a li-o făgădui. Și între durerile care trebuie respectate este, în rîndul întâiu, aceasta.

Iată însă că, după semnalarea scenelor din București, pe care,— să-mi dea voie d. D. Drăghicescu, simțul meu de istoric le recunoaște *absolut autentice*, rămîind numai să li găsim cu toții explicația —, se vorbește, tocmai pentru a căuta această explicație, de străinii de acolo, cari, precum se știe, *formau laolaltă cam a treia parte din populația Capitalei României și azi, cînd s'a produs o așa de puternică emigrație înaintea năvălirii, vor fi formînd chiar aproape jumătatea.*

D. Drăghicescu spune în foaia francesă oficioasă, că ei sînt sau Germani, Austrieci, Unguri, Bulgari, Turci și Greci, sau «Evrei germanisați», de proveniență galițiană. Acestor străini li s'ar datorii manifestațiile de înfrățire degradantă din București.

De sigur că trebuie să mai adăugim ceva: toată acea pleavă de secături luxoase și leneșe, străine de orice ideie morală sau națională, trăind ca niște simple bestii de plăcere, care nu dau măcar prăsilă, toată acea spumă a unei vieți sociale agitate prin necontenita parvenire cu duiumul care făcea ca Bucureștii să se înfățișeze lumii ca un simplu loc de necontenită desfătare. Pe aceia cu niciun chip nu-i părăsesc, căci doar ei sînt obiectul meu de atentă observație și de nestînsă ură, o viață întregă.

Dar rămîne foarte adevărată constatarea existenței neglijate ieri, amenințătoare astăzi, prin trădarea ei și pentru bunul nostru nume, a acelor zeci de mii de intruși, dintre care jumătate sînt «Evreii germanisați».

A intrat în București cine a vrut, s'a așezat cum a vrut, a făcut ce i s'a trecut prin minte. Nici umbră de sîială, de frică măcar. Oraș fără bariere, spre care puteau curge în voie gunoaiiele lumii! Zi de zi spurcăciunea apelor tulburi se ridică mai sus, cău-tînd să ne înece. Industrie, comerț, credit, *presă*, îndirect viața politică însăși, — la discreția lor... Nouă ni ajungea biroul, cinematograful sau teatrul și — Calea Victoriei.

Acum *vedem* pe cine am găzduit.

Că ne vom întoarce, cine s'ar putea îndoi? Ne vom întoarce de sigur, și pentru a face altceva decît ce am făcut până acum. Dar un lucru va trebui să înțeleagă oricine, mai presus de orice

scrupule de „umanitate“ — că doar „umanitate“ fac cu noi cuce-ritorii, amicii *lor*, de la un capăt al țerii ocupate până la altul! — că *nu este în București loc și pentru ei și pentru noi*.

Azi e loc pentru dînșii, fiindcă noi nu sîntem. Mine, cînd vom fi noi, loc, niciun loc nu va mai putea fi pentru dînșii.

Dasarul fiecăruia, și la capăt sentința: dreaptă, dar inexorabilă!

7 Mart 1917

Imprejurările din Rusia.

În războiul acesta, plin de cele mai mari surprinderi, — căci faptele se întîmplă prin legături pe care nu sîntem în stare a le urmări totdeauna, așa sînt de multe și de fine și, pe de altă parte, așa de îndrăsnețe sînt hotărîrile lui necruțătoare —, sînt și împrejurări pe care trebuie să ne mulțămim a le constata fără să le judecăm și a ne potrivi după ele fără a le întreba mai mult asupra cauzeior care le-au produs. Căci, afară de alte considerații, ele interesează înainte de toate, numai prin ceea ce pot însemna în desfășurarea mai departe a războiului. Și în presă chiar ele nu pot și nu trebuie să fie apreciate supt alt raport decît doar de aceia cari, urmînd și alte scopuri, le-au adus ei înșii la îndeplinire.

Au fost tulburări la Petersburg, îndelungate, dar nu așa de violente, căci jertfele omenești au fost puține. Țarul a abdicat în folosul fratelui său, Marele-Duce Mihail Alexandrovici, proclamat ca Împărat. Un Guvern provizoriu, alcătuit din membri ai Dumei, ce fusese amînată, și avînd în fruntea sa pe prințul Lvov, președintele Alianței zemstvoudurilor, a înlocuit vechiul guvern, ai cărui membri au fost arestați.

Toate știrile, dintre care unele ajunse acum la lumina oficialității, în presa și în Parlamentul din Anglia, unde Bonar Law a anunțat și explicat schimbările, se unesc în a spune că, între puținele victime ale miniei populare, se găsesc numai apărătorii de căpetenie ai ideii de pace separată, cîți vor fi fost, sau susținătorii ace-lui războiu încet care nu putea amenința așa de mult succesul cauzei germane. Se poate adăugi că principalii comandanți de fron-turi au fost inițiați în hotărîrile care au adus prefacerea, că ei le-au aprobat și susținut, neînțelegînd, firește, ca neconținutul sacrificiului

de singe al trupelor lor să fie pierdută. În armată, întrucît o putem constata noi, siguranța că luptele se vor îndîrji, grăbind, în acest moment hotărîtor, isbînda finală, a produs cel mai bun efect și urmările se vor vedea, de sigur, în curînd.

Noi sîntem astăzi așa de strînși legați de puternicul Imperiu, încît ce se petrece acolo, nu numai că hotărăște de prezentul și viitorul nostru, dar atinge în chipul cel mai puternic inimile noastre înseși. Simțim pentru Rusia, în tot ce-i poate face rău și în tot ce contribuie să-i împuțineze suferințele, în toate uriașele sforțări ce face ca să-și apropie o biruință care va fi și a noastră.

Nu uităm, — aceasta fiind însăși calitatea de căpetenie a sufletului nostru —, nu uităm și nu vom uita niciodată, oricare va fi soarta lui, pe oricine, atunci cînd ni-a putut face bine, s'a gîndit la noi și ne-a ajutat, iar, dacă a mai adaus și acele vorbe de mîngîiere care ni merg drept în inimă în nenorocirea noastră, cu atît mai puțin îl vom putea despărți de amintirea, ajunsă sacră, a suferințelor noastre de azi. A fi nerecunoscători nu e în obiceiurile noastre și sentimentele ce s'au născut odată în aceste suflete alu noastre, pe care ne mîndrim a le ști și proclama oneste, nu dispar odată cu schimbarea norocului.

Dar sîntem mulțămitori tuturor aceluia care, în strigătele de libertate totdeauna simpatice nouă amestecă și îndemnul spre acel războiu fără zăbavă, fără cruțare, fără diplomație, în care se cuprînde și însăși izbăvirea noastră.

Și, cînd vedem bucurie pe fața aliaților noștri, nu cercetăm prea mult asupra motivelor ei pentru ca și noi să ne bucurăm că-i vedem întăriți și îndemnați, sporiți ca putere morală, îndreptată spre victorie, prin această bucurie însăși.

8 Mart 1917

Căluții noștri.

Supt fereștile mele trece, zguduindu-le, încă un greoiu șir de căruțe încărcate cu merinde și muniții: Și acei care le duc înna-
inte, încet, răbdător și sigur, nu sînt cai mari normanzi, coboriți ca de pe un basoreliev antic, nici frumoși cai boierești cari zac de mult prin rîpe, ci ei, căluții noștri.

I-am văzut o viață întreagă la toate. Dacă e vorba de un drum lung, ei îl fac. Dacă e vorba de o povară grea, ei o ridică. Uneori, prin anume județe, ca în Roman, dacă e de ridicat brazda însăși, ei o clintesc, — greua brazdă a pământului care nu dă degeaba. Sprinteni i-am văzut la munte ducînd pe spinare călăreți cari păreau coboriți din vechi icoane de ștafete grăbite ale Voevozilor descălecători și apărători ai țerii. În 1913 au străbătut până în funduri de Balcani pământul dușman și s'au întors înapoi, pe cînd tovarășii cei mari, cu cari nu erau deprinși, au rămas pradă ciorilor. Acuma au cutreierat toată țara, găsînd-o pretutindeni aceiași, tot așa de frumoasă și tot așa de aspră pentru ostenele lor; ba au dat o raită și prin Ardeal, unde sînt și cai săsești și ungurești, nalți și făloși, cari nu fac însă atîta ispravă.

Nu caută zările cu ochii de flacări călușii noștri; li stă privirea pironită la pămînt, la dragul pămînt de care ei se pot despărți tot așa de pușin ca și copacul pădurii și iarba cîmpului, totdeauna acolo. Merg lin și necurmat ca pentru o nesfîrșire de muncă și răbdare, într'o supunere neconținută și fără revoltă, orice s'ar întîmpla. Se vede bine că nu așteaptă nimic, nici hrană din bielsug și aleasă, nici acoperiș de-asupra lor, nici măcar o apărare împotriva crivățului sălbatec care-i bate în coastele cu părul pușin și aspru, ros încă de atîtea ștreanguri care la dînșii țin așa de adesea locul hamurilor de piele. Stau sîngerai și flămînzi în pustiul vînzolit de vifor și — durează. A două zi, abia desmorțiți, vor ciuli urechile a voie bună și, moșînd din coama lor revărsată pe frunte, vor lua-o înainte, până cînd trebuie, până la capăt, până la moarte...

Nu cer măcar cinstea marilor atăcuri care umplu de glorie pe cal ca și pe călăreț. Li s'a luat rostul acesta pe care-l aveau din bătrîni. Și, totuși, cînd trece pe lîngă ei calul deștept și supus, minunat de potrivit pentru luptă, al Cazacului, ei se înfioară în umilința lor, ca la atingerea cu un frate mai fericit. Căci făptura lor îi arată a fi de la o mamă.

Ei, călușul nostru, face parte din sufletul însuși al acestei țeri. Ostașul care iea de la dînsul hrana și glonte și-l simte tovarăș din vreme fără fund, fiu al aceluiași pămînt și păstrător al aceleiași moșteniri de sfîntă răbdare prin care și unul și altul pot trăi. Și uneori, cînd și unul și altul stau tot așa de pușin apărați înapoia

asprimilor iernii, omul va fi simțind că au fost vremuri cînd și în marile încleștări ale bătăliilor era nedespărțit de acest suflet prieten care cunoaște țara tot așa de bine și e tot așa de gata a se jertfi pentru dînsa fără vre-o răsplată.

Supt fereștile ce se zguduie trec călușii noștri trăgînd convoaiele grele. Trec cu ochii în pămînt, moșăind, ca pentru o cale nesfirșită. Trec în suferința lor zilnică în spre biruință, fără să-i socoată cu nerăbdarea celor ce-i priveac desprețuitor în orașe, depărtarea. Pare că știu și ei că undeva, la capătul încercărilor care li mai trebuie încă, ne așteaptă Biruința.

8 Mart 1917.

Stăpîniii Bucureștilor.

Știri vin zilnic din București. Cam tîrziu, e drept, și întîmplător, atunci cînd se afirmă că aceia cari, acolo, au nevoie să cunoască zilnic ce facem și ce zicem, sînt informați aproape zi de zi. Dar, în sfîrșit, prin soldași, cari scapă din prinsoare, prin bieți țerani cari s'au strecurat din robia Egiptului ori prin încunjurul Europei, pe calea tuturor neutralilor, aflăm cîte ceva.

La început veștile făceau senzație... Unii oameni foarte cunoscuți, persoane cu influență politică, foști miniștri, șefi de partid, actuali sau trecuți, asigurau pe fiecare, — rugîndu-l, implorîndu-l aproape, să «rămîie», ca să poată dovedi celui ce era să vie ce om popular și însemnat este îndemnătorul și pe cîți alții îi poate stăpîni —, că va fi bine supt Nemți, cari vor ținea în frîu pe «ceilalți», că ei sunt oameni disciplinați, și de treabă, că «se poartă bine», cum și prin alte orașe ocupate tot așa s'au purtat. Și acum se vorbea de ostăteci luați de la început, adăuși pe urmă, de contribuți de războiu, imposibile, de furtul sistematic al lucrurilor de hrană, de prădarea caselor de tot ce li putea folosi lor, stăpînilor. Intreaga comedie pe care o jucaseră acești oameni apărea astfel în toată hizenia ei, și fiecare se felicita pe sine că n'a dat ascultare acestor șoapte de ticăloasă ispită.

Au venit apoi știrile despre miserabilii petrecători cari au primit pe Nemți, cu turco-bulgărima lor barbară, ca pe niște tovarăși la restaurantele de noapte, la Alhambrele lor spelunce, la cîte

un «Café de Paris» unde și zidurile par mucede de păcătoșania ce s'a petrecut în cuprinsul lor. Și ascultînd acestea ni treziam în minte scene din orașele ocupate ale Franciei de la 1870 — căci ce este azi în Franța neliberă nu putem ști —: fereștile astupate cu obloane, ușile lăcătuite, izolarea fiecăruia în locuința lui ca într'un mormînt, hohotul de plîns cu care se risipiau atîția cînd auziau cele d'întăiu fluiere ale paradei germane.

În mijlocul miseriei celor ce nu se bucură, ci stau tăcuți și așteaptă, cu un dor fără de margini, în mijlocul destrăbălării acestor eleganți clienți de lupanare, stăpîni trec. Ei nu-și caută de rostul lor numai, ei nu se poartă după afaceri și datorii, ci *se arată, se supun*, ca să afirme prin mutra lor obrasnică tot ceia ce s'a petrecut, tot ce au impus mîndriei și simțului nostru de demnitate.

Cel d'întăiu, cel care a început a fost Makensen, generalul cuceritor. Așezat în casa Meitani de lîngă Ministerul de Războiu — aceasta e ultima informație și, se pare, cea mai sigură, — el apare pe străzi la un anume ceas totdeauna și — bravează. Se zice că pînă acum nu i s'a întîmplat nicio neplăcere; pașnica populație nu vrea să provoace represalii prin insulta adusă iuncărului eroinic care își afișează mustățile supraumane; ea urmează învățăturile tipărite ale generalului Mustață, acel care a comandat Bucureștii predării.

Fiindcă e vorba de d. Mustață, d-sa, care a făcut în 1913 cunoscutul raid de cavalerie prin Bulgaria și a arătat în scris că-i pare rău numai de oprirea, prin ordin, de a intra în Sofia însăși, se află acum acolo. Bulgarii au cerut o, ca un popor spiritual și care, pe lîngă aceasta, pretinde a fi bun platnic. O mică plăcere ce s'a făcut astfel, cu bilet de îngăduire de la comanda supremă germană, unei populații care odinioară s'a temut pușintel de apariția roșiorilor și călărașilor generalului. La Capșa, cum am spus, s'a instalat Statul major bulgar. E și într'aceasta o veche făgăduință, a lui Drandarevski, bătrînul infanterist, care acum patru ani și-a înecat flotila danubiană, ca să nu cadă în mîna Romînilor, întocmai cum s'a spus că Rostopcin a dat foc Moscovei ca să n'aibă unde locui Francesii lui Napoleon. Și, zilnic, cine vrea să vadă nasuri bulgărești, tot așa de eroice ca și mustățile lui Mackensen, n'are decît să se uite la fereștile otelului. Presupun că nobilii oaspeți atrag ei

înșii atenția scuișind pe stradă în capul trecătorilor. Mi se pare că superiorii lor germani obișnuiesc a o face pe aiurea.

Nu știu ce vor fi făcând Ungurii pentru a se distinge în cucerirea lor. Trebuie să fi găsit ceva. Căci pîngărirea căsuțelor de țară și arderea icoanelor „valahe“ în bisericuțele sărmanilor nu se poate să fi ajuns mîndriei lor, întărită printr'un succes ca acesta...

Dar Țurcii nu puteau să lase pe ceilalți să se răsfețe așa de arogant, parcă ei, copiii lui Osman hoțul cel bătrîn, n'ar fi pelume. Între cei care fuseseră bătuți în Dobrogea și în Vlașca, pentru a contribui astfel la izbînda finală, nu era niciunul care să poată fi pus în vitrină: nicio faimă, nicio mutră. Enver, înțelegeți: frumosul Enver însuși, s'a jertfit pentru patrie. Între o viziune a lui Mackensen și între una a vre-unui Drandarevschi bulgar, el a apărut fumînd pe Calea Victoriei noastre țigarea victoriei sale. 1877 era răsburat astfel și, în mormîntul său, Osmanul de la Plevna s'a învîrtit de bucurie că din neamul său a răsărit un seraschier, un gaziu așa de *giugiuc* ca acesta.

Exorietur nostris ex ossibus ultor, „va răsări din oasele noastre răsplătitorul“, zicea un poet al rasei de biruitori cari, în loc să insulte pe învinsul fără arme, se apropia de dînsul și l ajuta să se ridice la prosperitate și fericire, — pentru care se va și pomeni în veci, de omenirea întreagă, numele Romei.

Ambiția acestora e mai mică. Romanii aveau obiceiul să rămîie unde pătrunseseră, și trofee de marmură aminteau o nobilă victorie. Aceștia, trecători ca țigara pe care o fumează în nasul cuceritorilor, ca scrumul pe care-l lasă pe trotuarul murdar, se eternizează în — cărțile poștale pe care le tipăresc fiecare în țara lui. Căci se vînd azi în Mittel-Europa, germano-maghiaro-bulgaro-turcă, astfel de cartonașe represintînd primblările triumfale în București, de la Machensen la Enver.

Parveniți, cari, „dîndu-li Dumnezeu ce n'au avut, să miră de ce i-a găsit“ l...

9 Mart 1917

«Să mergem acasă la copii...»

Intr'o prea-frumoasă scrisoare de la un ofițer de inimă, care „nu se uită la cer așteptînd pacea”, cum a spus un Frances despre alte persoane, se arată ce zic și ce cred ostașii României care luptă și nădăjduiește.

Acolo nu se fac socoteli despre evenimente care sînt aiurea și înriuresc soarta noastră, dar *n'o pot crea numai ele*, nu se discută și nu se croiesc zvonuri de tot felul, pentru ca orice fricos să-și aibă zilnic porția de îndreptățire a fricei sale; acolo nu se numără cele șapte luni de cînd războiul ne supune încercărilor sale. Acolo e mișcare, e încordare de puteri, e înfruntare a morții. Și este deci și viața, stînta și marea viață, care se apără, care atacă și arde de dorința victoriei și cuceririi. Miasmele ce se ridică din gunoaiile ce putrezesc pe loc, stîrpind și cîte o sămînță bună care e prinsă în rămășițele acestea, nu se pot răspîndi acolo unde aierul circulă iute, spintecat de gloanțe și ghiulele și străpuns de fierul baionetelor.

În țara duhului celui bun, unde nu e îngăduit să fie cineva un mișel care nu crede în viitorul țării și nației lui și caută în lumea largă un loc de scăpare departe de primejdiiile și durerile lor, trăiește ofițerul, a cărui scrisoare e de la un capăt la altul un crez de biruință și un strigăt de nerăbdare.

Soldații, spune el, sînt ca și dînsul. Și, cînd e vorba de ce doresc ei mai mult, după ce vor sparge zidul care apără acum pe hoții de țeri, pe apăsătorii de neamuri, ei șoptesc, cu un dor fără margini, la capătul eroicelor avînturi ale gîndului: „să ni vedem copiii...”

Vă va ajuta Dumnezeu și-i veți vedea. Pe drum de glorie veți ajunge la dînșii, voinicilor cu braț tare și cu pîrinteasca inimă dăvioasă. În mijlocul lor vă veți povesti isprăvile, călînd în foc de glorie sufletul lor tinăr.

Dar ce veți vedea întăiu vă va cutremura. Agonizita voastră, a celor mai mulți, s'a dus în vînt. Pretutîndeni unde a trecut streinul, pentru el și pentru ai lui a luat totul. Nu s'a lăsat nici velința patului, și zestrea fetelor îmbracă acum trupurile tovarășelor de acasă ale jăfuitorilor. Pentru dînsese au muncit mamele și nevestele

voastre nopți îndelungate cu stativele și cu acul. Iar în biserica unde vi s'a cetit cununia, unde v'ați împărtășit de toate sfintele taine, unde părinții voștri au stat cu minile cruciș pentru cea din urmă dată înaintea altarului, acolo e gunoiu de cai și murdărie, și din cenușa focurilor arse răsar fărimele de cununi aurite ale sfinților pe care buzele voastre i-au sărutat.

Acesta e străinul, soldați ai României, acela pe care cite unul și-l închipuie ca un făcător de bine, milos, care va sosi de departe, ca să înlătore nedreptatea săracului, suferită de la cei de neamul lui însuși. *Acesta*, ucigașul, hoțul, siluitorul, pîngăritorul. *Fiara!*

Da, da, la copii acasă să mergeți. Fie-vă dulce zîmbetul copiilor după atîtea suferinți ale voastre, după atîtea lacrimi ale lor. Dar, înaintea de toate, o grijă, o mare și sfîntă grijă s'o aveți.

Țineți supt ochi Fiara, care și ea o să alerge turbată către țincii ei de acasă, pe cari, după cele ce le-a făcut celor slabi și fără apărare din această țară bună, nu mai e vrednică a-i vedea.

Bestia, să n'o scăpați!...

9 Mart 1917.

Evacuările germane.

Vești neașteptate pentru public ni vin din Apus. Germanii evacuează. După ce săptămîni și luni întregi s'au luptat pentru stăpînirea unui sat, unui grup de case, unei locuinți izolate, ei părăsesc dintr'o dată o regiune întregă, odinioară din cele mai bogate. Englezii pot intra în vechea Péronne, unde Ludovic al XI lea, șiretul diplomat regal cu lungul bot de viezure, a fost oaspetele, întemnițat și amenințat cu moarte, al rivalului său Carol de Burgundia. Și, de altă parte, Francesii străbat în Roye și în Noyon, patria severului dogmatist Calvin.

Dușmanul care a petrecut aici doi ani întregi, storcînd pămîntul, însușindu-și agonisita omenească și jîgnînd, terorîsînd pe bieții locuitori, se duce. Ca o perdea care se trage de-odată, așa a dispărut linia lor așa de îndelung și de bine apărută, și pămîntul care se părăsește astfel cuprinde în adîncurile lui mii și mii de ostași cari au căzut apărînd usurparea. E o lovitură de teatru, — evident.

Inseamnă oare aceasta, că nu e și o *necesitate*? Cîtuși de puțin. Organizații meșteri ai teribelei drame știu bine ce impresie poate face acasă, cu toate dibăciile din comunicate și învîrtiturile din explicațiile tehnice ale proorocilor militari de speța maiorului Moraht, o asemenea acțiune de retragere. Pinea se va fi părut mai puțină și cartoful mai muceð în ziua cînd a trebuit să se comunice această schimbare a frontului. Mii de oameni se vor fi întreat, ca după cealaltă părăsire, la Verdun: de ce atunci acea pierdere a sutelor de mii de oameni, între cari și atîția din iubii lor?

Dar, dacă Imperiul vrea să cucerească, el ocupă teritoriile la a căror păstrare nu s'au gîndit niciodată conducătorii lui. Ele sînt deținute pentru a le exploata pînă la capăt, pentru a impresiona pe acei cari le-au pierdut vremelnice și a-i aduce la voința Germaniei, dar și *pentru a îndeplini o nevoie strategică, firește trecătoare, odăta cu sistemul din care face parte.*

Să ne gîndim și la aceasta cînd apreciem marele succes anglo-frances de astăzi și să ne bucurăm că regiuni așa de mult vrednice de simpatia oricui iese din ghiarele sîngerate ale parazitului.

Caracatița germană și-a desfăcut una din tentacule din corpul frances, și, încetul pe încetul, regiunea torturată va reveni la viață. Dar brațul acesta rămîne întreg, și el va căuta să se înfigă aiurea.

În Italia, pe unde se fac demonstrațiile? Poate că da, fiindcă se fac. Dar poate, *tocmai fiindcă se fac*, nu.

Fiecare să fie cu pază bună la locul lui. Monstrul își schimbă așezarea, dar, de și slăbit, e tot același!

11 Mart 1923.

Generalul Berthelot.

Nu vreau să schitez figura ca ostaș a generalului frances care a venit aici ca să căutăm împreună căile biruinței și de la statul luminat al căruia avem încă atîta de așteptat. Alții au această chemare și o vor îndeplini la ceasul cînd fiecăruia trebuie să-i arătăm recunoștința ce se cuvine pentru că a muncit lîngă noi și ni-a dat sprijinul cunoștințelor și energiei sale. N'am nici onoarea de a cunoaște, în izolarea mea socială, pe acela care, după mărturia tuturora, a adus, alături de marile sale calități ostășești, și acel spirit

de dreaptă cumpănire, dar și de curtenitoare preveniență, care deosebește nația sa. Cite am avea să învățăm și supt acest raport de la acea solidă și sănătoasă burghezie francesă, călită în seculare lupte istorice, al cărui represintant este generalul!

Vreau să comunic numai cetitorilor miei plăcerea ce mi-a produs o visiune de oaste, în ce are ea mai simplu și mai frumos.

Plecînd de la cartierul său generalul frances mergea călare la rosturile sale, cu ofițerul de ordonanță lîngă dînsul. Și era în frumoasa uniformă legată de vechi și mari tradiții, în ținuta plină de o superioară demnitate în care nu se amesteca totuși nicio trufie de castă, în liniștita înaintare solemnă a micului grup, în fața plină de energie calmă a generalului atîta armonie — un tablou de Meissonnier, — încît lumea numeroasă care umplea trotoarele, se opria în loc și multor civili — între cari mă mărturisesc și eu — li venia să salute în acel care trecea, nu numai pe marele tovarăș de arme al soldaților noștri, pe prietenul Romîniei și pe trimesul mîndrei armate francese, ci pe acela în care se întrupa ceia ce rasa noastră latină înțelege prin armată.

A venit războiul acesta nou de ingineri mecanici și de matematici. Undeva într'un colț lucrează un om care ține înaintea sa hărți de drumuri și liste de calcule. Cînd iese din colțul acela de muncă, el aleargă grăbit cu automobilul, cum fac și alții, tot așa de grăbiți, cari nu iese din niciun colț de muncă. Sunet de sirenă, fum o licărire de colorii șterse, așa cum trebuie ca să nu le vadă dușmanul. S'a isprăvit.

Dar sufletele noastre, pe care nicio predică de puritanism abstract nu le poate despoia de aspirațiile lor către frumuseță, vreau, pe lîngă toate mijloacele moderne cari duc spre biruință, ceva mai mult. *Li trebuie imaginea*, acea imagine pe care și arta a coborît-o așa de adînc în sufletele acestea, pînă și la chipurile asupra cărora ni se opresc ochii în cărțile de istorie. Acea mîndră imagine ostășească în care să se vadă și ceia ce împodobește lupta pentru patrie și ceia ce în figura omenească însăși se oglindește măreț din conștiința ei.

Generalul Berthelot arată că totuși e permis ca ea să ni se deie. Și pentru această privilegiate, care a fost, cred, pentru toți și ca o solie de vremuri mai bune, îi sîntem foarte recunoscători.

11 Mart 1923'

Inlăuntrul Germaniei: Jocul cu Revoluția.

De două ori până acuma comunicatele oficiale germane semnalează mari victorii electorale socialiste. Odată era un loc de represintant al Postdamului, acum e succesiunea celui inimos apărător al politicei anti-războinice, Liebknecht, care azi își ispășește păcatele într'o închisoare. «Radicalul» a fost bătut cu o foarte mare majoritate de candidatul oficial socialist.

Ar fi de mirare că astfel de rezultate de alegeri se comunică stăinătății prin acele radiograme al căror scop unic este să lămuirească lumea asupra succeselor și planurilor Germaniei. Dar pentru a înțelege de ce oficialității îi plac astfel de biruințe trebuie să ne gândim la acel pact dintre Cancelariu și o anume parte dintre socialiști care permite celui d'întăiu să se laude cu o unitate națională desăvîrșită în care intră și socialismul. Ni aducem aminte și de rolul pe care l-au jucat între neutri anume socialiști pe care guvernul îi ținea și mai strîns în cercul acțiunii sale. Și ieri chiar, se spunea că în București, pentru a se adăugi încă un element de discordie și tulburare, pe mîni, în viața noastră națională, ca și pentru a măguli pe acești aliați, odinioară revoluționari, s'au liberat din temnițele noastre toți tâlharii și trădătorii cari au prefîns că au idei socialiste și s'a fixat patru lei pe zi plata muncitorilor.

Altă dată am indicat motivul acestei legături între socialism, care pe lîngă planurile sale de fericire socială, cînd va fi și aceia, are deocamdată cultul libertății și, ca mijloc de a o servi mai bine, revoluția, și, între cea mai îndrăcită tovărășie de reacționari criminali, gata să jertfească un popor întreg pentru nebunia *consecventă*, și cu atît mai grozavă, a planurilor de glorie și cucerire pe care le urmăresc. Gloria nu încălzește pe socialiști, cucerirea însă, aceia încălzește și hrănește. Și în Germania sînt copii mulți și, mîni, vor trebui hrănite multe guri... Deci, orice ar zice umbra lui Karl Marx și aceia, și mai trufașă, a lui Lassalle, «Trăiască Wilhelm al II-lea»!

Aceasta e însă o *concepție*, concepție *politică de viitor*. Șefii socialiști, oameni cari au trecut prin Universități, o pot avea. Poporul însă, nu. El e prea «prost» ca s'o aibă, și poate unii din mijlocul lui sînt și prea buni.

Teribila disciplină prusiană a zvrilit în războiu, cu toate simfiriile lor, de la o vreme chiar cu toate trupurile lor, minate de foame și chinuite de boli — acum e vărsatul, probabil strașnicul vărsat negru, — cele șezeci de milioane de oameni dintre cari măcar jumătate se puteau considera, întrucît o îngăduie soarta omenească, fericiți. Impăratul, care știe și pricepe, li-a făgăduit victoria superiorității zdrobitoare, a fulgerătoarei răpeziciuni, cu vaste țeri de colonisat pentru acea emigrație germană care s'o oprit de cîțiva ani, dar care poate reîncepe și căreia locurile depărtate ale continentelor sălbatece nu-i plac. Ziarele erau în neconțință scuturătură a frigurilor gloriei. Și cele trei luni făgăduite au trecut, — pentru a da în loc trei ani, din care gloria n'a lipsit poate, din cînd în cînd, cu cele mai grozave jertfe, dar lipsește — și cartoful.

Cît a răbdat Germania, din obișnuința supunerii, a devoțiunii față de orice Dumnezeu în uniformă nu se poate spune. E, de sigur, și un eroism admirabil, unit cu o uimitoare stupiditate inertă, cu o fascinație care i-a încremenit și-i încremenește. Răbdarea și pe acolo însă trebuie să-și aibă marginile ei, de și mult mai vaste decît aiurea. Mișcări de stradă care au trebuit reprimite cu armata — se zice chiar cu Turci rechisiționași anume pentru aceasta — au arătat-o și o arată încă. Dar, cu toată convingerea contrară a iuncărilor celor mari cari ticluiesc comunicatele, credem că nici alegețile acestea nu sînt fără însemnătate. *Ele nu caută în socialist doar atitudinea parlamentară de azi. ei doctrina, care nu s'a schimbat și amintirile unei lupte pe care n'a renegat-o nimeni; dar mai ales ele caută propriile speranțe de pace, pe care numele cunoscut al luptătorului popular pare a le servi.*

Comunicatele germane mai vorbesc, pe larg și cu bucurie, de partea socialistă a revoluției din Rusia, în care văd perspectivele acelei păci separate pe care le văzuseră și în extremul reacționarim care s'a dărimat mai alaltăieri. Din toată inima Germanul din Berlin ar ajuta aceste tendințe și el caută măcar la Stocklom, instrumente care ar putea lucra în Finlanda. Aceasta ar fi, adică, pe lîngă favorisarea socialismului oficial înlăuntru, favorisarea socialismului străin în afară.

Nu e un sistem nou. La politicianii miopi întrebuițarea sen-

timentului popular pentru scopurile lor meschine e o practică veche, dar cine ține minte puținel trecutul știe și *efectele*.

Nu putem spune întru cît nota socialistă se va simți în evenimentele din Rusia și nici măcar întru cît aspirații spre *pacea omenirii întregi* pot însemna astăzi *întronarea în lumea întreagă, printr'o pace separată, a hegemoniei represintanților germani ai războiului*. Dar înțelepții din Berlin uită, în jocul pe care-l fac, legea că *mișcările, odată provocate, nu ascultă decît logica lor proprie, și nu voința celor cari le-au provocat*.

Au văzut-o, iuncării «machiavelici», cu însuși Războiul; vor vedea-o de sigur, și cu acea Revoluție din care vreau să facă un instrument și care mîne poate să ajungă stăpîna tuturor, iar pentru acei cari au crezut că o pot înjuga la carul de triumf al Cesarului acasă, iar dincolo de hotare a o face foc viu care dîstruge tronuri și steaguri, — dîstrugătoarea lor înșiși.

12 Martie 1923

Jertfa medicilor.

Zi de zi, de pe urma contagiunii ce s'a răspîndit acum cîteva săptămîni, nesocotîndu-se primejdia amenințătoare a uneia din cele mai grozave boli, mor medici și infirmieri a căroră pierdere în grelele împrejurări de față e cu atît mai grea, cu cît fiecare din cei cari se duc azi inseamnă și un număr de bolnavi, de răniți cari nu vor avea, mîne, cine să-i ajute în suferințele lor.

Epidemia pare că și-a ales vicimile. S'au pierdut cîțiva medici eminenți —, unii din ei Romîni veniți din țara a cării nouă și definitivă liberare o așteptau cu atîta dor și meritau s'o vadă ca răsplată pentru nobila lor hotărîre, iar alții din numărul acelor străini Francesi, mai ales, cari au alergat să aline suferința unor soldați ce s'au luptat pînă la ultimele puteri pentru aceiași mare și sfîntă cauză. Secerișul a cuprins și atîta tineret în dorința de muncă, în spiritul de solidaritate și de sacrificiu a căroră am pus cu toții speranțele noastre de îndreptare. Intre infirmieri s'au pierdut intelectuali cu o activitate cunoscută, oameni ai școlii, un pictor de talent, Senielevici. Sînt și fete tinere care s'au jertfit.

În recunoștința noastră acești eroi ai devotamentului vor avea

un loc deosebit. Fără a fi dat moartea, ei au primit-o. Ei au cules-o la căpătiul acelor cărora li aduceau mila și iubirea. O notă de blînd sacrificiu creștin deosebeste sfîrșitul lor.

Ei vor servi de învățătură acelor cari vor veni după dînșii pentru a îndeplini aceeași grea și nobilă sarcină. Prea se uitase elementul moral, *religios*, așa zice, dintr'însa, pentru a vedea numai o funcție sau o meserie. Prea se uitase că trup și suflet omenesc face o singură ființă și că nu se poate ridica din locul de zăcare cel d'întăiu fără a descoperi și mîngîia puțintel pe cel de al doilea. Oare n'au fost pe vremuri călugări, buni și miloși călugări, fără legături cu lumea, aceia cari, în cumplirea bolilor ce trăsneau miile de nenorociți, până la neagra molimă a ciumii, alergau, nu numai cu dorința de-a ajuta, dar cu o nestinsă sete de a împărtăși martirul, de la un muribund la altul, și se strîngeau cu zîmbetul pe buze că au putut găsi astfel poarta cerurilor unde Hristos cel bun stă de așteaptă pe ai săi.

Azi, acei cari s'au sacrificat nu trăiau în ideia religioasă, cu siguranța materială a răsplătirilor ei. Și ei aveau o casă a lor, căzută poate în minile dușmanului, aveau pe ai lor de la vatră, cum nu-i aveau călugării închinați Mintuitorului singur. Și totuși nu s'au încrîncenat și nu s'au desgustat înaintea bietului om necunoscut care nici măcar nu putea să aștepte, în halul în care era, rechemarea la viață de pe urma îngrijirilor ce i se dau. I-a cuprins chiar, pe unii din ei, o așa de nesfirșită dragoste pentru suferința însăși, o așa de nesfirșită milă pentru sufletele ce se zbăteau în chinurile ei, încît unul dintre dînșii s'a rugat, printr'o ultimă și sublimă mărturisire de iubire, să nu fie despărțit nici în mormînt de aceia între cari și pentru cari sta să moară.

După greul tribut pe care l-au plătit nenorocirii naționale, medicii, infirmierii noștri vor ști să se păzească mai bine fără a răpi nimănui dreptul ce-l au la frățescul sprijin. Vom avea, nădăjdum, mai puține pierderi de plîns. Dar va rămînea pentru corpul medical al României o neperitoare glorie că le-a avut pe cele de până acum.

12 Mart 1923

Hunii.

Nu e vorba de cei vechi. Cu dânșii s'ar potrivi mai puțin cele ce vreau să arăt, să amintesc aici.

Căci vechii Huni au fost calomniați. Erau spîni, — Romanii, cari nu înțelegeau că așa ceva poate veni din natură, născociau povestea că, de copii, se ardeau pe obraji cu coji de nucă fierbinți. Mîncau carne zăcută, scoasă de supt șeaua calului, — li se atribuia acestor călăreți neobosiți, cari n'șteptau niciun convoiu de aprovizionare, o poftă specială pentru acest fel de hrană. Cu atît mai mult se exagera o sălbătăcie care nu era voită, cu toate că veniau din acea Asie centrală unde piramidele de capete sînt numai, ca statuile la noi, monumentele obișnuite ale victoriei. A spus Atila că e «biciul lui Dumnezeu» și că «iarba nu crește pe unde a trecut el»? De ce oare un barbar n'ar fi lăudăros? Eroicul creștin care a fost Mihai al nostru a strigat doar cîndva, la o minie, că el «va bate în frunte» cu piroane anumite scrisori acelora cari le-au scris, și totuși n'ar fi fost în stare s'o facă! Altfel vechiul Hun cu ambiții împărătești n'a făcut nicio hecatombă de victime în calea lui, și cine l'a văzut acasă, la stepele panonice, unde rasa lui Tisza pretinde că i-a succedat cu drept de moștenire, vorbește de un stăpînitor gospodar care strîngea coloniști — și ei veniau bucuroși supt scutul lui, — care clădia case și băi și era primit la întorsul de la vînat, nu de războinici crunți de sînge, ci de fete care-i cîntau fama lui și isprăvile străbunilor, — întocmai cum în cîntece bătrînești era primit un Voevod al nostru de demult.

„Huni“ li zic însă Englesii de la începutul războiului acelor barbari de o nouă speță, serviți de o tehnică ce n'are aface de loc cu civilizația inimii, *singura civilizație*; li zic odioșilor «filosofi» înarmați cari au luat lumea în piept pentru a o spune sau a o dîstruge, după legea de fier a superiorității de rasă și a *dreptului* de a nimici pe cel slab, nevolnic, odată ce nu consimte a se *răscumpăra* prin *subordonare*, ajungînd astfel și el un simplu *instrument*, alături de acele neînsuflețite. Americanii au încercat, pentru a scoate la lumină pe sălbatec, numele străvechiu de „Teutoni“, și ei vorbesc deci de cuceriri și jafuri „teutonice“ Francesii își au

porecla lor pentru acești dușmani. Dar Englezii, oameni cu statornicie și cari au practica barbariei de deosebite colorii își mențin calificația pentru această varietate de sălbateci: „Huni“.

Și zi de zi li ese dreptatea. Germanii creiază astăzi în realitate acel tip hunic care nu se întâlnea până acum decât în paginile întipărite de groază ale contemporanilor invaziei din veacul al IV-lea.

Ceiace se petrece azi cu prilejul evacuărilor din Franța e încă o dovadă.

Nevoile războiului i-au făcut pe Germani să ocupe un frumos Ținut, cu splendide monumente vechi, cu câmpii bine lucrate și înfloritoare livezi, cu oameni aparținând unei nobile rase, și fine. Știau că vor pleca, programul de anexiuni neîntinzându-se așa de departe. Puteau să-și închipuie că mini aceste regiuni vor fi Franță liberă în hotar cu dinșii. Câtă delicateță nu se impunea în relațiile cu locuitorii, și măcar câtă prevedere pentru viitor!

Și cu toate acestea se știe cum a fost tratată populația civilă din aceste locuri: stoarsă, flămânzită, biciuită zilnic de cele mai crude insulte. Și, la plecare, Hunul pervers, bucuros de suferințele sufletești ale celui ce stă supt puterea lui, a devenit *teribilul Hun distrugător*.

Să arunci în aer podurile, o face orice oaste care se retrage. Să brâzdezi șoselele, e încă un mijloc de a te apăra, oprind înaintarea dușmanului. Dar să tai pomii din livezi, să distrugi și urma sămănăturilor, — aceasta înseamnă un singur lucru: instinctul nimicitor al sufletului primitiv, cu deabolicele porniri pe care nici religia, nici învățătura n'au fost în stare să le scoată din bruta ființă a barbarului.

Și, pentru a repeta scenele celui mai adânc ev mediu, captivii civili cu sutele sînt țiriți după horđa care nu-și părăsește niciodată prada, ci lasă în urmă cenușa și pustiul. Și, din cutare oraș, «cincizeci de fete, între cincisprezece și douăzeci și cinci de ani», spune comunicatul francez, sînt duse pentru petrecerea bestiilor, care nu înțeleg să li fie urit pe drum după ce au petrecut așa de bine în locurile unde au adus urgia și au lăsat prăpădul.

Să cetim de zece ori aceste descrieri. Ele nu cuprind incidente locale, capricii întimplătoare. *E practica hunică, ridicată la*

Jegalitatea unei discipline și innălțată la demnitatea unei filosofii.

Să le cetim și să ne deprindem cu ele. Căci să știm că pe o cale ca aceasta ne vom întoarce și noi acasă.

13 Mart 1917.

Primblări și inconștiență.

Om cinstit care vei ceti aceste rînduri, om cu durere pentru suferințele țerii tale, om milos cu compătimire pentru frații tăi cari zac în spitale și pler pe drumuri, flămînzi și goi, om patriot care simți nerăbdarea răzbunătoare a umilinților pe care ți le-a impus soarta, om muncitor și harnic, care ai căutat un colț în care lucrul minilor tale să poată fi de folos țerii și neamului tău și care în sporul osteneților din fiecare zi îți afli mîngîierea acestor încercări, nu ieși pe străzile, în sfîrșit curățite, ale centrului ieșean în ceasurile de după amiază cînd e cald și soare și se îngheșue — lumea care se *primblă*.

Europa întregă e un vast arsenal. Bulevardele pline odată de o lume căreia-i era îngăduit a-și căuta o inofensivă distracție, nu văd decît fețe pe care grija se unește cu maiestatea muncii neîntrerupte. În țara viitorului unde se presupunea că sufletul național e mai vesel, în Franța, viața socială de odinioară, în care de altfel dominau străinii o continuă astăzi străinii singuri. Anglia e o imensă fabrică de arme, unde lucrează de zor, zi și noapte, femei și fete, cari înțeleg că astăzi *a trăi într'o țară care se luptă înseamnă a colabora prin ceva, prin cît de pușin, printr'o atitudine, printr'o stare de spirit măcar, la victorie*. Nu s'ar fi crezut vre-odată că poate fi în stare lumea de atîta muncă și de o muncă așa de devotată ca aceasta.

Numai în putrede colțuri de Austrie, de Ungarie se zice că ar fi altfel. Acolo cu miile se sustrag oamenii de la luptă și de la lucru și, firește, cînd nu dorm, — petrec. Dar acolo este măcar pedagogul german care rechiamă la ordine, fie și cu bățul, și este suferința hranei, greutatea pînii care imprimă o seriozitate tristă și pe fețele acelea care nu sînt innobilate prin sforțări altruiste.

Acuma, după ce ți-ai amintit toate acestea, pe care de sigur le știai, cum nu se poate să nu le știe cineva, compară cu ceia ce

se vede aici, în Iaşul care a suferit până ieri de frig, care astăzi are foamea în perspectivă, în Capitala de pribegie care nu ştie când se va întregi ţara, care se aşteaptă la uriaşele jertfe cu care va fi cumpărată victoria şi care trebuie să considere cu preocupare neconţinută ce se petrece în momente de supremă crasă la aliajii de cari aşa de mult atîrnăm.

Un val de lume elegantă se revarsă de la uitatele statuie a lui Cuza-Vodă până la clubul de joc de cărţi a cărui prosperitate triumfa, până ieri, din fereştile mîndrei faţade. Ofiţeri cu sutele, avînd la braţ de sigur soţii iubite, dar iată şi femei fără căpătîiu una după alta, expunînd rochii nouă nouţe şi mantii al căror postav are uneori o ciudată asămănare cu acel postav albastru care se întrebuiţează pentru uniforme. Şi e o mlădiere de talii, un şopotit de vorbe dulci, o bucurie de a trăi pentru sine şi pentru alţii, — de să zici încă odată că ziaristul olandes care a spus că şi la Bucureşti e tot aşa, la cei cari au rămas, nu minte.

Dacă ai vedea o seară de înfrîngere, cu fugarii căzînd fulguraţi pe drumuri, cu armele rupte şi tunurile părăsite, cu năvala duşmanului turbat de frigurile succesului, cu steagurile tale în minile lui, — *nu ți-ar fi atîta ruşine...*

Ce să mai cerem măsuri ca aceia de la Bucureşti de a se interzice ofiţerilor fără ocupaţie petrecerea pe străzi? Ce să mai scriem articole indignate, ca acela despre automobile, care n'a coborît din vehiculele nevoilor militare pe niciuna din usurpatoarele lor? Ce să mai înfierăm această destrăbălare? E în zădar.

Dar tu, om cinstit, om milos, om patriot şi mai ales om muncitor, fereşte-te de a trece, pentru a nu-ţi împovora din nou sufletul pe care lucrul devotat ți l-a uşurat de miseriile momentului, pe această cale a Inconştienţei!

13 Mart 1923.

Misiunea lui Briand.

În aceste momente decisive pentru Înţelegere se trimete ca ambasador la Petrograd şeful de până ieri al Cabinetului frances, Briand, şi această misiune este, probabil, şi cauza pentru care el a părăsit preşidenţia Consiliului.

El va trebui ca, biruind primejdiile drumului, care e însuși un act de eroism, să înfrunte la ajungerea în Capitala unei Rusii nouă, nu *democratice* ci *populare*, una din cele mai grele situații. Toată lumea spune că istoria se repetă, dar foarte puțini își dau seamă de înțelesul acestui cuvânt. El înseamnă, nu că ai dreptul de a face aceleași greșeli pe care în alte țeri și în alte locuri le-au făcut alți oameni, cari le-au și plătit cu singele lor și chiar cu binele țerii lor, ci că oriunde s'ar face aceste greșeli ele aduc după dînsule aceleași urmări triste, aceleași pierderi și aceleași pedepse. Căci fatalitățile pe lume se fac totdeauna și *prin oameni*, iar puterea omului ca individ, ori în ce lucru se amestecă, e așa de mare, încît el poate să dea cel puțin *un alt caracter* evenimentelor care totuși trebuie să se petreacă: el nu va opri furtuna pe care o trezesc imense puteri cerești, dar, cînd va cunoaște bine cum se desfășură ea, va duce la liman vasul pe care crivățul îl va fi zguduit, dar nu l va fi putut înneca.

Valurile marilor mișcări populare le cunoaște foarte bine Trimesul acelei Francii republicane care prin discursurile oamenilor ei politici, dar și prin scrierile istoricilor ei „oficiali“, pretinde că derivă din marea Revoluție de la 1789 și că, moștenindu i drepturile, îi urmează și tradițiile. Se laudă, fără îndoială, la orice prilej marile fapte ale mișcării liberatoare, care a făcut să curgă atîta sînge, nu numai nevinovat, dar, înaintea de toate, prețios, nespus de prețios pentru națiune; însă, de un timp, nu se mai crede un păcat față de Republica însăși să se arăte și rătăcirile ei, osebindu-se dintre corifeii ei pentru a-i supune unei critice meritate pe aceia cari n'au făcut alta decît să urmărească scopuri nebune, răsărite în minți bolnave, ori să ceară zilnic, ca un tribut ce ar fi fost datorit „virtuții“ și convingerilor lor, viața semenilor.

Danton se clatină pe pedestalul său de lingă Institutul Franciei, Marat nu mai e ca pentru contemporani «amicul poporului», și sîngerosul Robespierre, recele osînditor al superiorităților din jurul lui, n'ar mai putea fi presintat ca un erou național. Eroii naționali, aceia — o știa și Franța de'naintea războiului, iar acea de azi, după nespusele ei încordări și gloriile ei curate, o știe și mai bine — sînt generalii, răsăriți din stratele nouă ale poporului, care, înaintea de treizeci de ani, printr'o intuiție minunată pe care li-o

adădea pare că geniul însuși al Patriei, *au putut duce la biruință steagurile franceze, fără a se întreba în fiecare moment care sînt schimbările constituționale, ce s'au introdus în Parisul tuturor agitațiilor.*

Aceste lucruri le poate spune Briand bărbaților cari stau în fruntea mișcării revoluționare din Rusia, socialiștilor ca și acelor cari, ca Millucov, cunosc de sigur Revoluția Francesă, de vreme ce pornesc după toate tradițiile acesteia, dar cărora o interpretare francesă a ei, pe basa celor din urmă cercetări, dar mai ales a celor din urmă experiențe, li poate fi deosebit de prețioasă. Le poate spune cu atît mai convins cu cît însăși cariera lui a fost o lungă dezvoltare, care a dus pe înfocatul agitator din tinerețe, pe ideologul care, ca Jaurès, se emoționa însuși de frumuseța frasei sale, la simțul unor realități care sunt, de sigur, mai puțin strălucitoare și așa de mărgenite față de imensitatea visului, dar, în schimb, pline de nesfîrșite binefaceri pentru omenirea noastră, care, să nu uităm, este ea însăși, prin firea lucrurilor, mărginită în dreptul ei la fericire. Și noii stăpîni ai Rusiei vor vedea, cu toții, încă mai bine prin argumentarea puternică a omului de Stat frances, a Trimesului ilustru al acelei Franței pe care o invocă și ca învățătoare și ca model, că, dacă spiritul lui Lafayette duce, fără nicio sguđuire, la prosperitatea neîntreruptă, în creșterea continuă, a Americii-de-Nord, cellalt spirit al grăbitului radicalism politic și social, care se aruncă spre o țintă existentă numai în visiunile lui, nu e decît calea cea mai scurtă și cea mai sîngeroasă prin care se trece de la monarhia tradițională, încunjurată de garanțiile pe care le-au îngrămădit secolele, la cesarismul sprijinit numai pe bunul plac brutal al săbiei sale.

14 Mart 1917.

Jignirile fără folos.

De sigur în starea de lucruri de la noi trebuie *energie*. Numai ea, energia fără pregeț, fără odihnă și *fără cruțare* poate îndrepta lucrurile. Pretutîndeni trebuie să se lase la o parte, pentru vremi mai bune, omul amabil și delicat, excelentul funcționar de biurou căruia îi lipsește singura însușire ce prețuiește astăzi, cînd toate puterile trebuie răscolite,— oricine ar fița și s'ar îndigna că i se tulbură obiceiurile, — și aruncate în luptă.

În privința aceasta nu poate fi nici-o îndoială. Și nu noi ne-am plînge, cari am cerut totdeauna ca privilegiile, care nu sînt bune niciodată, decît pentru acei ce se bucură de ele — și, dacă s'ar uita și ei mai bine, nici pentru dînșii — , ca toate privilegiile de *scutire* și *sustragere* să înceteze. Nu noi am cere să se facă politețe ca în secolul al XVIII-lea față de aceia cari, cînd nația lor se zbate în asemenea miseriei și se află în fața unor primejdii ca aceasta, înțeleg a-și păstra huzurile lor din vremuri, de și niciodată nu le-au cumpărat prin muncă.

Dar aceasta nu înseamnă a întrebuița greutățile zilei de astăzi și drepturile cu totul neobosite pe care le dau agenților puterii publice, de orice categorie și cu orice caracter, pentru a întrona grosolănia ca mijloc unic de a governa.

Și zilnic avem dovezi că se face această încercare. Se bruschează, se lovește lumea, fără nici-o considerație față de cîntea, de numele bun, de vrîsta, de sexul nimănuia; se aruncă fără niciun motiv vorbele cele mai grele, se îndreaptă amenințările cele mai strașnice, se întrebuițează cele mai ordinar mijloace. Și acei cari fac așa, intrînd ca o furtună în casa omului care se silește a fi astfel fiindcă are în vedere un scop mai înalt și care vorbește tare pentru a căpăta ce i se cuvine în vederea scopului ce i s'a hotărît. Nu, se vede bine că cel ce procedează astfel e *încîntat că o poate face, că nu mai poate de mîndrie în rolul cu care s'a îmbrăcat, că așa ar fi vrut să facă totdeauna și-i pare bine că-i e îngăduit odată a o face.*

Dar atunci lucrul se schimbă cu totul. N'avem aface cu *intermediarul devotat și sever, neînduplecat, al necesității naționale, care-ți poate cere orice și oricum, ci cu abuzivul din fire, cu trufașul din temperament, care, după ce o viață întreagă a regretat că s'au dus drepturile de a călca în picioare și de a lovi în obraz pe oricine ale vechiului ispravnic și sameș și zapciu, ale ciocoiului de fanănot, se îmbată acum de fericirea că împrejurările-i permit — sau așa crede el — să lepede de pe ghiara moștenită mînușile suferiri ale civilizației apusene.*

Și contra acestei întoarceri a celor mai hîde vremi protestăm în numele acestei societăți întregi.

E o vreme astăzi cînd *trebuie să legăm pe fiecare cît mai*

mult de țara și neamul lui, să le arătăm în lumina unei iubiri care cuprinde pe toți, a unei dreptăți care nu uită pe nimeni. Atîția trebuie *treziți* chiar la simțul datoriei către România și nația românească și pentru ca acest simț să dureze trebuie ca iubire să fi fost la îndemnători. Altfel se ajunge la acest rezultat monstruos: de a face pe atîția oameni să se depărteze cu inima de neamul din care fac parte și de pămîntul pe care s'au născut. Căci nu toate sufletele se pot ridica așa de sus încît să vadă, peste toate jignirile și suferințele care li pot veni de la represintanții puterilor Statului, acest Stat însuși, cu însemnarea lui națională sublimă.

Vechiul ciocoism a zvrilit peste hotarele materiale ale țerii sute de mii de Romîni, pe cari nu-i vom mai putea recăpăta niciodată. Să nu arunce cumva astăzi noul ciocoism peste hotarele țărășiei sufletești a Romînilor, adsolut indispensabilă, pe atîția oameni pătimiți, batjocuriți și păgubiți!

Căci plăcerea domniilor lor nu răsplătește neamul de această pierdere.

14 Mart 1917

Virtuțile dușmanului.

Trebuie s'o mărturisim în toate privințele, moravurile noastre germane au decăzut jalnic. Respectul, despre care Goethe zicea că e adevăratul scop al oricărui educați morale, dispăre din generația nouă cu o răpeziciune uriașă. Fiii noștri desprețuiesc eminenta valoare a vechilor tradiții și nu vreau să se uite decît la ce are șansa de a servi interesele lor nemijlocite. Lucrurile sufletești nu mai au nici-o putere asupra poporului nostru german.

(Treitschke însuși, în 1895)

Cînd, la început, domniau îndoieli asupra mersului războiului, două feluri de oameni se învoiau în părerea că Germania nu poate învinge sau—ceia ce, la urma urmei, e tot una—că ea nu se poate folosi de biruința ce ar cîștiga-o. Erau aceia cari nu cunoșteau Germania decît prin ușoara critică a protivnicilor ei și aceia cari prin ei înșii o cunoșteau nu ca specialistul care judecă o țară și un popor după felul cum specialitatea lui înflorește acolo, ci ca oameni

cari au trăit acolo și, după ce au plecat, s'au ținut în curent cu ce s'a petrecut înlăuntru.

Germania de acum treizeci, patruzeci de ani, avea de sigur multe neajunsuri, dar despre dînsa n'ai fi putut spune același lucru. Prea apropiată era încă biruința, sămînța păcatelor căzuse prea de curînd într'un pămînt care era deprins a da o recoltă cinstită și sănătoasă. Se păstra scrisul și gîndul cel vechiu pentru care a respectat-o — și a iubit-o — omenirea: se păstrau vechile moravuri de familie; respectul pentru femeie era ca o învățătură religioasă și tot așa respectul pentru cărturar, pentru învățat, pentru omul căruia nu-i trebuie o uniformă ca să domine cu fruntea pe ai săi. Era în Berlinul de la 1890, pe care l-am cunoscut pe vremuri, un aier de rece constrîngere, de înțepenire posomorîtă, și nu lipsia nici brutalitatea, grosolănia ca mijloc de a stăpîni, mai mult decît ca o vădîre a firii omenești înseși. Dar «Germania Nouă» nu se alcătuisese încă.

Această «Germanie Nouă», trufaș rebelă față de sfînta moștenire a înaintașilor—cineva dintre ei a spus că nu mai sînt nici 2000 de oameni cu felul de a gîndi al lui Goethe—, o descriere, în cursul războiului, cineva care o urăște destul pentru a fi căutat să i dea de rost, un Polon din Paris, d. Teodor de Wyzewa, într'o carte care poartă chiar acest titlu.

Cercetînd literatura ei mai nouă, el a găsit individualism desfrînat, un Eu sălbatec care cere totul pentru sine, și în acest individualism o nestînsă sete după bunurile și plăcerile cărnii, o furie de petrecere, de bogăție pentru a petrece, care biruie acum și patima cea veche după onoruri și distincții. Omul cel mare, cum se străduiește a fi oricine, e un barbar harnic, care și stoarce mușchii și mîntea pentru a produce mult, cît mai mult, bun ori rău, numai să afle cumpărători, pentru ca pe urmă să se arunce, cu produsul bogat al ostanelilor lui, asupra vieții și să-i stoarcă, fără scrupul, fără rușine și fără alt scop, toată mulțămirea de care se poate bucura fiecă fibră de nervii lacomi.

Dar, încă odată, biruința unor astfel de oameni nu poate fi suportată. Ei omoară și *se omoară* — lucru pe care-l uităm prea adesea—în zădar. Omenirea nu-i va ținea în spinare pentru a se lăsa suptă de dinșii cu niciun preț. Mai curînd se va răpezi, nebună de durere în prăpastie, și se va sfărîma acolo cu fiara care s'a

înfipt în mușchii ei și care nici nu se lasă și nici nu poate doborî.

Să vedem măcar ce este în sufletul acestei armate a biruitorilor, înaintea căreia cad în genunchi toți admiratorii succesului *înainte ca el să fie trecut prin aspra, dar neapărata revisuire a timpului*

Wyzewa a întrebat pe mai mulți și între alții, pe Germanii, ei înșii. Poate că și mai aduc aminte cîte unii de «Mica garnisoană» pe care o zugrăvia un romancier de acolo, cu toată meschinăria ei ridiculă, din care se ridică numai, ca notă serioasă, cinicul desfrîu. Criticul a cercetat și pe alți romancieri și a găsit la ei același ofițer de societate și de paradă — da, de societate și de paradă —, preocupat de toaletele lui căptușite cu vată, de pieptănătura lui, de succesele lui pe lângă femei care se ascund tot așa de puțin cît se ascunde el însuși în asemenea cuceriri, pe care le crede «legitime». A găsit aceiași oameni, cari, până la prinții din familii domnitoare, găsesc în beție, — cu care s'au învățat, de alminterea, de la școală unde li s'a spus că aceasta e o tradiție nobilă a strămoșilor, — un mijloc de a se afirma și de a se «impune», ajungînd astfel în turbarea periodică a alcoolului, supt ochii ordonauțelor care-i văd cum se degradează, «niște adevărați barbari».

Aceasta o spune și *un ofițer*, unul care cu cinste a ieșit dintr'o armată care *l-a desgustat*, căpitanul Pommer, om în carne și oase, care, în scrierea sa „Douăzeci de ani ca ofițer de infanterie în țerile Imperiului“ («Zwanzig Jahre als Infanterieoffizier in den Reichslanden»), denunța aceste lucruri în 1914.

El mai constată și o neonesitate foarte întinsă. Ofițerii se înșeală între ei, vînzîndu-și, cu asigurare că nu caută „să facă o afacere“, cai bătrîni și bolnavi, cari crapă peste cîteva săptămîni; ei trăiesc din datorii pe care, cînd le fac chiar, știu bine că nu le vor plăti; ei silesc, cînd ajung în ranguri mari, pe inferiorii lor să li se cumpere automobile de primblare. Iar, *în ce privește competența lor militară, ei sînt simpli îndeplinători, fără iubire și curiozitate de a ști lucruri nouă, ai formelor îndătinate, prin care se pierde vremea fără folos* Căci Pommer scrie, literal: «Orice ofițer care privește preparația răsboinică drept scop principal al profesiunii sale simte fără voie o adevărată desnădejde, cînd descopere cît de mult domină la noi aparența întreaga viață militară și cît

de mult grija formei întrece pe a fondului». Resultatul e că soldații urăsc casarma și nu știu cum să scape mai răpede de armată.

După gazele asfixiante, după licvidele aprinse, după „mitralierele de piept“, după tunurile care distrug orașele la 15 kilometri, după opera himiștilor și isprava lui Krupp von Bohlen este—nu vă lăsați a fi induși în eroare — *aceasta.*

Și când aceasta este la fund, acesta trebuie să-și dea și urmările.

Dar urmările nu pot fi decât *înfrîngerea finală a unei astfel de armate, ieșită dintr'o astfel de societate.*

Afară de un singur cas: cînd *lumea modernă toată n'ar fi mai bună decît atîta.*

Și, oricîte defecte ar avea ca și aiurea, *inferioritatea ei față de așa de puțin ca energie morală nu s'a dovedit încă*, silind pe oamenii cum se cade să caute din nou în pustiuri Tebaidela izolării lor.

15 Mart 1917.

Retragerea de la spitale?

De sigur că situația în spitalele noastre e mai grea astăzi decît oricînd, cu toate îndreptările ce s'au semnalat în zilele din urmă.

O boală căreia se spune că numai vremea mai bună, care apare și dispare, în capriciile primăverii începătoare, i-ar putea pune capăt, îngrămădește pe bolnavi în paturile neîndestulătoare.

Măsurile de pază nu s'au putut lua până în timpul din urmă, lipsind rufăria și chiar lemnele pentru spălatul ei. Un număr de medici și de infirmiere au căzut jertfă a unor îngrijiri devotate, și societatea întreagă a primit cu o strîngere de inimă dureroasă vestea bolii și din nenorocire, în atîtea ceasuri, a trecerii lor din viață.

Asemenea lucruri s'au petrecut și aiurea. Efectul a fost în orice țară unde educația și scrisul întrețin în suflete cultul datoriei, fără a mai vorbi de acelea unde dăinuiește în toată puterea sa acel sentiment creștin, bucuros de jertfa unei vieți trecătoare pentru înalta și veșnica mulțămire a cercurilor —, efectul, zic, a fost că o nobilă emulație a făcut pe ațiția alții să alerge, nu pentru a căuta

ca într'un sport periculos și rar, primejdia, dar pentru a da ajutor cu toate precauțiunile pentru a păstra o viață utilă, aproapei în suferință. Căci, dacă este o contagiune nenorocită a lucrurilor rele, din fericire firea omenească este capabilă și de contagiunea cealaltă, binecuvîntată, a faptelor bune.

Să mai cităm execuțiile? Marea epidemie de tifos din Rusia a făcut să răsără în 1890 un sfînt entusiasm pentru durerile omului celui mai umil. Studenții și studente, femeii din cea mai bună societate, tinerii învățați de la cari se așteptau opere mari s'au aruncat cu patimă unde era focul mai cumplit. Și nu-i îndemna nimeni, necum să fie cineva care să-i glorifice. Se formase o ligă de obscuranțiști cari, supt cuvînt că poporul, dacă-l ajuți, își «iea 'nas» și ajunge neguvernabil, făceau tot ce li stătea în putință ca să împiedece simpla împărățire a pînii care venia din America pentru Ținuturile stăpînite de foamete. Eroii devotamentului cari cădeau în mijlocul bolnavilor îngrijiți de ei, sfinții aceștia moderni erau pîrșiți ca revoluționari și pricinuitori de tulburări. Și totuși ei și-au urmat calea de spini. Și, cînd s'a adaus holera, și la holeră au alergat cei rămași în viață.

Acuma cer ajutor, nu numai bolnavii din spitale, dar și soldații din anume lagăre, unde mai mult decît ofițerii sînt necesari sanitarii. Cum trebuie să se îngrămădească acolo toți aceia cari pot folosi omului ce suferă pentru țara lui și pentru viitorul ce este să i se pregătească! Și cîte unuia în focul bolii i se vor fi năzărind albele văluri ale bunelor doamne care odată își disputau, în frumoasele spitale din București, răniții..

Dar se spune că drumul acela n'ar fi tocmai bătut atunci cînd trotoarele Iașilor sînt pline de lume și banii se dau cu nemiluita la jocul de cărți. Și se pretinde chiar că la spitale se constată o *adevărată deserțiune*.

N'ar putea fi ceva mai trist. Căci ce umilință mai mare poate fi pentru un popor decît aceia ca, atunci cînd din nenorocire nu mai ajunge singur pentru a-și recăpăta teritoriul prin bărbați, el să *aștepte și de la femeile de aiurea grija pentru soldații săi în suferință?*

Dar mila omenească e așa de mare, încît, fiți sigure, doamnelor,

că ele vor veni pentru a da tot ajutorul cuvenit, dar pentru a și vorbi pe urmă de țara unde Dumnezeu, răspîndind din belșug toate dorurile, a uitat să samene din destul și sfînta sămînță a iubirii de oameni

15 Mart 1917.

Ce a pregătit revoluția în Rusia.

Revoluția din Rusia, al cărei ultim rezultat nu se poate prevedea nici de proorocul politic cel mai încercat, a cuprins cu o răpezițiune fără păreche întreaga țară imensă. În vre-o două săptămîni ea a fost recunoscută și aclamată, dacă nu de toată lumea, măcar de o parte imposantă a populației de la Marea Baltică până în Crimeia și în centrele Siberiei, care nu mai sunt de mult izolate.

S'ar crede că o pregătire îndelungată a frămîntat toate provinciile, exercitîndu-se măcar, cu putere și cu metodă, asupra elementului rusesc din ele. O astfel de pregătire ar fi cerut însă alte împrejurări decît cele de până acum, în care totuși absolutismul bănuitor era forma de guvern, și alți oameni decît socialiștii cari nu puteau pătrunde cu propaganda lor decît într'un anumit mediu și decît liberalii, mai mult sentimentali și romantici, cari nu știau în destul cum se organizează mulțimile pentru mișcări așa de îndrăsnețe.

După toate înfățișările, a fost în aceste evenimente, pe care nu le aștepta nimeni în străinătate, o uriașă spontaneitate, o subită manifestare a conștiințelor, vădirea fulgerătoare prin faptă a unei stări de spirit formată îndelung.

Aceasta s'a putut face însă numai în altă Rusie decît aceia pe care și-o înfățișau atîția, — și noi în rîndul întăiu, — alta, fără îndoială, decît a nuvelilor lui Cehov și alta chiar decît aceia care se descria de «specialiștii» în această materie cari erau, după propria lor afirmație, socialiștii noștri.

În ultimii treizeci de ani o cultură cu caracter activ, căutînd cu sete sufletele pentru a le atinge, a le sguoi și a le preface, s'a întins asupra Rusiei întregi. Ea a avut cetitori în stratele care aiurea nu cetesc sau cetesc numai pentru distracție, neconsiderînd cartea, de trecătoare plăcere, de interes fugar, drept o Evanghelie,

căci nu se păstrează, acolo, din Evanghelia însăși decât o formă la care nimeni nu gîndește zilnic ori amintirea unui lucru de mult părăsit sau sfărîmat. În acel popor rusesc, rămas adînc religios, păstrînd chiar religiositatea, ca spirit, ca nevoie sufletească, în acele clase de sus pe care învățăturile înalte le desfăcuseră în mare parte de stăpînirea tradiției, orice scris apărea ca o revelație și ca o propagandă, care se primește ori se combate, cu patimă și furie, dar nici într'un chip nu se privește ca trecătorul care un moment a deșteptat luarea aminte și la care, îndată după aceea, nu se mai gîndește nimeni. Pentru a căuta un răspuns la întrebări fundamentale se cercetau cu nerăbdare foile tipărite și la capăt cartea, prin care se întrevedea în fiecare clipă autorul, era pentru cetitorul neconștient atent ori un dușman ori un prieten.

Literatura națională ea însăși a căpătat tot mai mult acest caracter real, practic, fără care ea nu putea fi primită decât doar în acele cercuri aristocratice, străine de Rusia care se mișca în chinuri așteptînd o mîntuire de la sine însăși; dar acele cercuri cetiau în limbi apusene, care dau distracția din bielsug. Se trecuse peste romantism, nu pentru a cădea în naturalismul care se laudă că oglindește numai ceia ce este fără să dea și o judecată, ci pentru a împlînta critica, vitejește, în toate ranele corpului social. Întăiu se arunca anatema contra lor, cum s'a făcut cu Tolstoi, care nu era anormal la bătrînețele sale, ci urma la vîrsta lui înnaintată mișcarea sufletească a societății întregi. Un Gorchi a trebuit să-și caute un adăpost sigur în străinătate. Pe urmă însă oficialitatea s'a deprins, fiindcă acolo doar *oficialitatea însăși e compusă din oameni, cari nu pot rămînea nesimțitori la curente care agită societatea pe care sînt puși s'o păzească și s'o înfrîneze.*

Între o astfel de literatură și presă nu e decât o deosebire de format și de îngrijire a stilului. Una și alta au lucrat deci în deplină înțelegere, urmărind același scop. Presa de informație pură a dispărut ca și literatura de pură distracție. Societatea și-a cerut de o potrivă pentru nevoile și durerile ei ziarul ca și cartea. Opera lor s'a exercitat în același timp și a fost deci de o putere uriașă.

Pentru a face să se coboare până în fund ideia, persoane devotate cauzei populare au întemeiat încă de acum douăzeci, treizeci de ani școli pe care le susțineau din mijloacele lor și unde

adesea oamenii de-o înaltă intelectualitate făceau lecțiile. Poate nu e fără în lume unde atîta tragere de inimă să se fi cheltuit pentru a chema pe cei mici și mulți la împărtășirea binefacerilor sufletești. Bibliotecile populare ale Rusiei pot sta lîngă ale Danemarcei și Americii. *Și aceasta nu pentru a-i face «culti», ca aiurea, ci pentru a-i face liberi și fericți, pentru a-i îngădui să între ca niște credincioși deplin îndreptățți în biserica ideii, pe cînd aiurea ei erau lăsați în prîdvorul catehumenilor.*

Statul, privelegiații au încercat să reacționeze. *Această reacțiune a dat școala oficială a poporului.* Ea caută să propage ideia politică de supunere și ideia religioasă numai fiindcă se credea că duce la supunere, utîndu-se că, în Evanghelie, Chesarului îi revine numai forma, datorita din afară. Și iată că Tolstoi a răsărit pentru a tălmăci după nevoile Rusiei Evanghelia însăși, arătînd că lucrul de căpetenie e *datoria din lăuntru* și că forma ea însăși trebuie să se schimbe după dînsa. Căci Chesarul are datoria de a fi după voia lui Dumnezeu, care El este tatăl veșnic de o potrivă iubitor pentru toți, al poporului care se schimbă din generație în generație,

Sprijinul Scripturii înseși se dărîma astfel pentru oficialitate. După ce i lipsise total sprijinul culturii la un popor care trecea întreg prin cea mai mare crîsă a șufletului său.

De aici avîntul popular cu care el a atacat problema cea mare și caute s'o rezolve. De aici însă pentru prietenii și aliații Rusiei pentru aceia pe cari soarta i-a legat mai aproape de dînsa, și o asigurare pentru viitor. Căci nu mai avem a face, ca în Franța Revoluției, cu care comparația se impune atît de ușor, cu o aristocrație făcînd sportul libertății, cu o burghezie ambițioasă de a juca un rol și cu un popor străin cu totul de orice învățătură care i-ar fi putut potoli și orienta sforțările, ci cu înțelegerea mai presus de clase a unui popor modern asupra căruia a lucrat decenii întreg, cu stăruință și iubire o cultură care, fiind progresistă pînă la radicalismul cel mai aprins și cel mai naiv, rămîne totuși adînc religioasă și larg umană

16 Mart 1917.

Răspuns unui «socialist».

Un socialist care-și aduce aminte că este socialist în momentul cînd toată lumea trebuie să-și aducă aminte numai că sînt Romîni, ni scrie pentru a protesta în contra frazei: Germanii «au liberat din temnițele noastre toți filharii cari au pretins că au idei socialiste».

Cetățene dragă, putem să fim socialiști, dar să știm întău românește sau o limbă neo-latină.

Căci și în limba portughesă, cînd spui că cineva *pretinde* a fi un lucru, aceasta înseamnă a nu recunoaște că și este ceia ce pretinde.

Eu am vrut să spun atîta: că Nemții au liberat la București pe toți hoții și trădătorii cari, ca să scape de unde erau, *au pretins* că sînt socialiști.

În ce privește socialiștii adevărați, să fi fost în locul lor, cu ori-cît de puțină dreptate m'ar fi închis ai miei, n'ași fi ieșit, pentru nimica în lume, din mila Nemților.

Dacă pentru ȕ-ta Neamț și Romîn, calău și victimă, dușman și frate, e tot una, păcat de ortografia și caligrafia ȕ-tale pe care le recunosc bucuros. Știu că aceasta este o concepție, dar din zi în zi se vede mai bine ce cap ciudat trebuie să aibă cine o mai admite.

Doamne, socialist... A fi anti-socialist este pentru ȕ-ta o cale spre fericirea socială a omenirii. Și de aceia pui în perspectivă răscoale și revoluții, de care mintea clară și inima patriotică a majorității acestui popor ne vor feri. Dar eu cunosc altfel de socialism: el stă în a apăra ori ce cauză dreaptă a sărăcimii, în a ajuta ori ce nevoie a ei, în a-i servi întreg dreptul și a-i pregăti, în unire cu interesele esențiale ale națiunii, un viitor uman.

Nu e socialismul fariseului nici al vameșului și nici al lui Ahab — cetești Biblia, cetățene? —, care era un fel de socialist încoronat de speța ȕ-tale cînd a expropriat via lui Nabol, proprietar, și l-a ucis pre el, cum făgăduiești să faci ȕ-ta cu toți acei cari n'au în cap mașina ȕ-tale, expropriindu-i astfel și de inteligența lor. Dar socialismul acesta este, hai să-i zicem, domnule, la sfîrșit, al bunului Samarinean, care locuiește până în ziua de astăzi în Evanghelie.

Și pe acela noi căutăm să-l urmăm.

16 Mart 1917.

Răspuns la o plîngere.

O doamnă mi scrie pentru a se plînge că în această foaie, care nu caută să scormonească niciun sentiment negativ și care ar dori să nu vorbească decît de gloria unei armate și de virtuțile unei societăți întregi, s'au atins sentimentele sale și ale multor alora, vorbindu-se rău, și încă în termeni pe cari o ureche delicată nu i ar putea asculta, despre Capitala nenorocită și plină de durere a României.

Ar fi o foarte grea învinuire Despre niciun^r Romîn nu trebuie să se vorbească astăzi cu asprime, ci numai cu nesfirșită dorință, cu călduroasa rugămintă de a-l face mai bun, pentru cîntea lui și pentru binele Patriei. Deci cum am putea noi căuta să atingem categorii întregi dintre ai noștri? Și încă oameni cari nu se pot apăra. Și nu se pot apăra pentru că la dîșii străinul e domn, pentru că între noi și ei sînt liniile de luptă ale cuceritorului, pentru că glasul lor nu poate răzbate pînă la noi, aceia cari am plecat cu steagul!

Ar fi foarte grea învinuire, doamnă, dar e nedreaptă, cu totul nedreaptă. Nimic în scrisul nostru n' o poate sprijini.

Am vorbit eu singur și cu năcaz, cu ură — zici d-ta, și recunosc și eu — de o singură categorie de oameni, cari ni-au dat nenorocirile de care vorbește și scrisoarea d-tale. De pleava trîndăviei și a luxului care s'a hrănit atîta vreme din măduva însăși a neamului nostru. Aceștia nici nu pot fi socotiți între Romîni, fiindcă *Romîn înseamnă astăzi o stare sufletească, nu un act de naștere*, starea sufletească prin care ai putut face binele, ori care, măcar cînd ți se atrage atenția asupra greșelilor și neajunsurilor, te poate aduce a face binele în viitor.

Ori poate, în părerea d-voastră, cele cîteva mii de papagali ai civilizației apusene, al cărui sens adînc și adevărat, de muncă, de iubire de oameni, de solidaritate și de sacrificiu, nu-l pricep, acele păpuși ale hainei, pieptănăturii și vehiculului lor de primblare, acei clienți răi platnici ai României considerată ca un *hôtel garni* cu sală de *café-chantant* jos, aceia represintă Bucureștii.

Nu, slimată doamnă. Și nici Ț-ța, care scrii așa de frumos într'o cauză nepreaptă, n'ai putut crede aceasta

Bucureștii de ieri, propriu vorbind, ca fisionomie morală a lor nu existau. În Capitala României se adunaseră zeci de mii de străini iar, ca populație românească, funcționari în număr coplesitor, oameni politici cu interese la centru și persoane bogate care credeau că acest mare oraș e cel mai „habitabil“, mai vrednic de locuit din țară. Adaugă miile de lucrători ai fabricilor și, în ce privește o populație localnică, avînd vechi rădăcini, vei găsi așa de puțină lume, mai multă sărăcime...

Dar se poate lua numai apărarea *ca suflet* a unui oraș care își are unul.

Bucureștii *l-au avut*. Cetește Ț-ța ce spune călătorul frances Doussault despre Capitala munteană de prin 1830—40, cetește romanele lui Filimon din 1860. Vei vedea o bună viață patriarhală, plină de mireazma poetică a trecutului, cu biserică la mijloc, cu popa dînd învățătură copiilor între crucile strămoșilor, cu locuințele albe ale vecinilor cari stăteau în casele lor de veci și în fund, cu clădirea de piatră a boierului localnic, la curtea căruia preotul găsea clienți pentru biserică, fetele nun la veselia lor, mamele botezător al pruncilor, bofnavii ajutor la suferință, săracii sprijin în munca lor.

Știm însă cu toții că așa ceva nu mai este.

Dar un București *va fi*. Îl vor forma cele cîteva sute de oameni, în haine mai curînd ponosite și cu buzunarele nu tocmai pline, pe cari nu-i găsi ai nici la alergări, nici la represintațiile cu prețuri exagerate, nici la adunările de societate, unde, cum știți, se laudă aproapele și se cultivă... literatura, nici în jurul mesei verzi a cluburilor, ci la cursurile Universității, la comemorările Ligei Culturale, la conferințele de la Ateneu sau în orice loc se muncește pentru societate, pentru țară și Neam

Pe acest București îl pregătește și nenorocirea de azi, despre care nimeni n'a vorbit mai dureros decît noi, dar al cărui rost istoric am încercat a-l fixa, cum e chemarea noastră. Îl pregătim toți cari ne închinăm prin muncă devotată viitorului românesc. Și ne ajută la aceasta mai mult — dă-mi voie s'o spun — acei cari înțeleg sensul criticilor noastre și nu se supără decît aceia, poate mai mulți, care se supără tocmai pentru a nu trebui să-l înțeleagă.

16 Mart 1917.

Pacea separată a Austro-Ungariei?

O telegramă din America, pornită de la corespondentul unuia din marile ei ziare, vorbește de posibilitatea unei păci apropiate cu Austro Ungaria. Și se adaugă că ocazia n'ar trebui pierdută, că nicio dată nu s'ar găsi o mai potrivită ocazie decât acuma.

Telegrama a fost transmisă de aliații noștri. E evident că li-ar trebui cât mai pușini dușmani. Dacă Austria s'ar desface de Germania, problema războiului s'ar simplifica foarte mult.

Ar mai fi doar o întrebare. Cum se poate oferi o pace Austro-Ungariei, dacă este să considerăm această trimitere de știre americană, cu considerațiile ei cu tot, ca o astfel de ofertă? În ce condiții și, să zicem cuvîntul, *cu ce sacrificii* din partea acelorora chiar cari o oferă?

Răspunsul poate să fie mai puțin interesant pentru alții, cari pe vremuri, au văzut chiar, în Austria, unguerească ori ba, o necesitate a echilibrului european sau chiar o aliată posibilă. Pentru Italia și pentru noi aceștia, mici, cari am dat tot ce puteam da și ceva mai mult decât ni se putea cere, până la primejduirea din punct de vedere etnic al viitorului nostru, pentru Sîrbi, pentru Romîni, răspunsul la această întrebare nu poate fi decât extraordinar de important.

Din Austria nu, de și în Decembre presa italiană credea că zărește în lipsa din titlurile actualului Împărat a Goriziei, a Trentului și Triestului posibilitatea unei cedări a acestor teritorii nedîndu-și samă, că în titlul *obișnuit* al Suveranului austriac nu se pomenesc decât «ferile de Imperiu», iar nu și ținuturile ce li s'au adăugit.

Carol I iu e bunul prieten a lui Wilhelm al II-lea, și Ministeriul pe care și l'a format e alcătuit numai din oameni cu cele mai pronunțate și *dovedite* sentimente germane, în ciuda originii boeme și polone sau și a singelui slav al unora dintre membrii lui: întimitatea, veche, a lui Berchtold este și ea o probă. Dar din Ungaria, care se zbate infernal pentru a ieși întregă, *tocmai ea, marea vinovată*, care, prin nemăsurata ei ambiție a *provocat războiul*, ni vin indicațiile.

Se știe ce trudă și-au dat oamenii din Pesta, de la o vreme încoace, ca să apară ca pacifici. La fiecare prilej se scoate la iveală

activitatea lui Károlyi, al cărui rol, și înainte de războiu, a fost să cultive prietenia cu Franța. Un mare ziar engles, *Morning Post*, a fost cîștigat pentru a strecura, din timp în timp, absoluția Ungariei nevinovate și pline și azi de cele mai bune intenții. Cînd «regele Carol al IV-lea» apărură dăunăzi la Pesta, i s'a strigat „Trăiască pacea”, și imediat s'a trimis telegrama în Apus, amestecîndu-se dibaciu numele lui Károlyi, cel care stă gata să facă servicii Aliaților și lui însuși, neamului său în rîndul întăiu. S'a adus în Parlament, de un oarecare, ideia de a se ceré mărirea Ungariei și cu teritoriu românesc, și îndată după programul comediei, a răsărit cellalt, care a declarat solemn că Regatul Sf. Ștefan nu mai are nevoie de locuitori din alt neam. Aceasta ca să se știe în Occident că Ungaria nu dorește la pace decît integritatea ei teritorială.

Acum iată și lovitura cea mare. *Pester Lloyd* publică o adresă către aliații noștri, prin care șefii bisericești și politici ai Romînilor de dincolo cer să fie lăsați în cuprînsul Statului național maghiar, care nu face nicio deosebire între Ungur și Neungur și în care al lor au trăit frățește cu Ungurimea așa cum au de gînd să facă și de-acum înnainte, nevroind în ruptul capului să fie «desrobiți» de acea lacomă Romănie, totdeauna dornică de pradă. Și dedesupt se cetesc numele amînduror Mitropolîilor, ale canonicilor din Blaj, ale membrilor Consistoriului din Sibiiu, ale unei mari părți din deputați și din fruntași.

Nu discutăm valoarea actului în sine. Doar nu era să vedem numele lui Mangra supt vre-un document de demnitate națională. Iar în ce privește celelalte nume, ele au fost culese în umbra spînzurătorii de care atîrnau trupuri de preoți și advocați romîni executați pentru trădare. De ce nu s'ar fi pus și numele lui Șaguna, ba chiar ale lui Avram Iancu și Horia, cari, cu cît pot astăzi să proteste, cum sînt și unde sînt, s'ar fi lăsat iscăliți foarte ușor supt orice regenerare de ideal ?

Ne interesează aici proba nouă și strălucită a unei acțiuni care se urmărește pentru a ni răpi, nouă, popoarelor singerate până la ultima picătură, răsplata care după toată dreptatea lui Dumnezeu ni se cuvine.

Nu vom discuta ce poate să se întimple dacă s'ar admite aceste cereri. Doctrina despre valoarea tratatelor care s'a procla-

mat la Berlin ar deveni atunci un adevăr general, care ar ținea lumea în stare de veșnic războiu. Iar Austro-Ungaria, care n'ar da nimic pentru a se așeza lumea pe base de drept și de libertate s'ar găsi într'o stare de continuă revoluție, prin orice înșelătorie narcotică ar căuta ca să potolească naștile ei totuși nesatisfăcute după ce au fost jertfite așa de crud pe toate câmpiile de luptă.

Vom aminti însă *un fapt, tuturor* acelor cari negociază și fac proiecte nesocotindu-l.

Austria, Ungaria sînt, dacă nu mă înșel, simple reminiscențe din atlasele anterioare lui August 1914. Iar acum există numai *zona de războiu germană*, care se întinde de la Rin la Vistula. Pe unde poate trece pacea sparată prin liniile germane, nu vedem.

Și astfel pentru întâia oară Wilhelm al II-lea și noi, calăul și victima, avem un interes comun înaintea căruia trebuie să cadă, lașele planuri, de trădare față de dînsul și de strecurare față de noi, ale Ungariei

17 Mart 1917.

O școală care se deschide

Am publicat și noi înștiințarea Ministeriului de Instrucție că gimnasiul Alexandru-cel-Bun, care poartă acest nume de veche liniște glorioasă și de sigură înflorire a Moldovei, își deschide cursurile Cu școlari de pretutîndeni, cu un program de trei luni, cu o primăvăratecă revedere voioasă a lecțiilor, cu cărți felurite, culese de pe unde se întîmplă, din împrumuturi și danii, școala se începe în zile cînd din frumosul cer albasru pot să cadă bombe asupra celor strînși pentru învățătură.

Un sentiment cu totul deosebit ni cuprinde inima la această veste.

Iată deci, la un popor care, și înaintea de Unirea și liberarea lui deplină, și-a avut răgazurile, garantate pe deplin, ale muncii și învățaturii naționale, o școală de răsplată unde se adună, nu fiii celor din partea locului, ci fugari din toate părțile României și romîn smului. Și-au isprăvit anul cine știe pe unde, atîția dintre dînșii, și gîndul unuia bate aiurea decît a celuilalt în clipele de odihnă cînd studiul nu înlătură dorurile. În fața, în graiul lor se recunoaște

înriurirea altor locuri în care nu se poate merge de nimeni, căci nu lasă dușmanul. Pare că în jurul tuturor este și alt zid decât al școlii unde s'au înfilnit, acel zid de silă și de primejdie care ne înconjoară pe toți.

Vor fi oare și la gimnasul Alexandru-cel-Bun obișnuitele rîsete și hîrjoane? Se poate, căci copiii se pot abstrage mai curînd decât noi de la momentul și de la mediul în care trăiesc. Dar împrejurările în care învață nu pot lăsa cu totul nesimțitor nici pe cel mai greu de înriurit. Și apoi ceia ce vede copilul nu-și produce tot efectul decât une ori foarte tîrziu,—ca un material pe care-l strîngi pentru o cugetare mai matură și mai puternică. Vor fi pe urmă, fiecare la locul lui, cetățeni ai României restabilite și întregite Viața publică se va desvolta cu aceiași putere ca în trecut și chiar, date fiind atîtea probleme nouă, cu și mai multă putere. Va fi nevoie ca restul vieții noastre, a celor cari ca oameni făcuți am apucat urgia de azi și mai ales toată viața celor ce vin după noi să fie cu adevărat zdravănă și hotărîtă pentru a ridica și sprijini asemenea sarcini. Și nespus de mult vor folosi generației viitoare amintiri ca acelea de acuma, cu școlile aceste improvizate, în care toate sărăciile și suferințele, toate lacrimile și dorurile, toată nerăbdarea de muncă și luptă răzbuătoare a Romînilor din cele patru colțuri au stat alături smerite, înaintea Învățăturii care reîncepe, a sfintei Învățăturii în acea limbă națională al cărui ultim sunet pierdut în golurile pustiului făcut de dînsul dușmanul ar voi să l audă pierzîndu-se.

Ca un semn de primăvară privim și această școală. Nu e, azi, mai mare decât mugurul care crește minunat supț cea d'întăiu rază caldă. Craca e încă neagră, după cea din urmă zăpadă ce a căzut de pe dînsa, după gerul celei din urmă nopți înghețate. Dar ce putere de frumuseță se ascunde în acel călduț cuib de puf în care dorm încă, strînse alături, ca niște copii fricoși de frig, frunzele care vor da umbră și răcoare și vor schimba prin strălucirea lor nouă fața însăși a lumii! Așa stau supț paza depărtată a armelor părințești care cumpără cu sînge fiecare ceas de cultură, copiii aceștia, mugur bătut de vifore.

Vie odată și razele acelea bogate de triumfătoare izbîndă care pentru noi vor fi o alinare și un îndemn, iar pentru toți aceștia

«cari cu atîta greu își încep viața lor conștientă o voiasă descătușare a puterilor ce se pregătesc astăzi în atîta strînsoare și supt atîtea amenințări !

17 Mart 1917.

Articolul lui Mangra.

Canalia de popă care prin terfelirea demnității lui personale și primejduirea continuă a intereselor nației sale a ajuns a se putea zice, din mila Dracului, care-l va lua, și a lui Tisza, care-l ține, Mitropolit al Romînilor ortodocși din Ungaria, tipărește în „Pester Lloyd“ din 13 Februar st. n. un articol de fond despre «Noua fasă a chestiunii de naționalitate romînă», în care declară că, după contopirea prin războiu a tuturor neamurilor unite supt aceeași Coroană, nu mai există chestie de naționalitate. El amintește prezicerea lui de acum un an că Romănia poate peri fără pagube, ba chiar cu folosl Romînilor legați de Habsburgi. Continuă cu blasfemii îngrozitoare ca aceasta: «Căci unde este astăzi mîndra și independența Romănie? Ce soartă a avut de atunci Coroana de oțel?». Membrul activ al Academiei Romîne, salariatul Ministeriilor din Romănia, agentul de propagandă al partidelor din București acopere apoi de insulte ce nu se pot reproduce, scirbă fiindu-i condeiuului care destul s'a silit a scrie spurcatul nume de Mangra, pe Regele nostru iubit, care ar fi fost silit.. să fugă în Rusia

Se adaugă că „30.000 de refugiați romîni și-au găsit mormîntul la Chișinău“ și alții 12.000 «au fost țiriți în Rusia spre a fi înrolați în armata rusească». În acest timp cuceritorii Munteniei sînt priviți de populație ca „adevărații ei liberatori“, la capătul „campaniei de briganzi“ în Ardeal.

«Romănia e astfel trezită din iluziile grandomaniei sale criminale la realitatea crudă». Ea va primi recunoscătoare «alipirea către Puterile centrale într'un raport de confederație contra Rusiei».

Nu mai înșirăm «argumentația» istorică a acelu pe care legăturile cu răposatul D. A. Sturduza l-au introdus așa incult cum este în secția istorică a Academiei.

Căci nu voim să luăm în pedepsirea acestor infamii un rol care revine — ștreangului.

17 Mart 1917.

Bucuria recuperării franceze.

Nu sîntem nesimțitori la bucuria, la bucuria nemărginită a Francezilor pentru reluarea în stăpînire a unui întreg Ținut dintre acelea pe care le-a cotropit furioasa năvală germană din 1914.

E în adevăr o bucurie nouă. În 1870 Franța a fost invadată în mare parte, dar părăsirea ei de către dușman s'a făcut numai *după* pace, și încă Germanii își păstrasera, pentru a prelungi umilința și a spiona cele d'întăiu silinți de îndepărtare, dreptul de a ținea garnisoane în orașe pînă la plata enormei despăgubiri de războiu. Din ascunzătorile cele mai ferite banul strins cu sudori de sînge de sărac, de lucrătorul fără avere, de țeranul cu un petec de pămînt a ieșit la iveală și cu mult înnainte de termenul care era fixat, banii, grelele miliarde, au fost răspunși întregi și Germanii au trebuit să plece odată cu plata prețului de răscumpărare. Am văzut stampe contemporane care înfățișau retragerea acestor soldați cari nici în afitea luni fără luptă nu știuseră să se facă acceptați cituși de pușin de către populație, altfel așa de blîndă. Șefii căutaseră să arăte o ultimă dată ordinea și frumuseța trupeii lor, să o presinte învinșilor în toată impunătoarea ei strălucire pentru ca să ție minte pe multă vreme. Dar gîndul tuturora era îndreptat în cealaltă parte, de unde trebuiau să vie acei ostași francesi pe cari condițiile tratatului nu-i îngăduiseră pînă atunci să ție garnisoană în propria lor țară. Florile plouau asupra steagului iubit care se întorcea, și la sunetul voioaselor trîmbițe care nu se mai auziseră de mult balcoanele se împodobiau cu colorile naționale.

Acuma aceiași întoarcere se face în mijlocul războiului, în ajutorul celor mai grozave lupte, care se socot a fi hotărîtoare. Ocupația ea însăși a fost un șir de abusuri cumplite; zi de zi s'a stors după program, dintr'un sistem blăstămat, vlaga acestor orașe și a satelor de prin prejur. Idealul ar fi fost distrugerea omului care nu poate fi robit, stîrpirea pămîntului care nu poate fi păstrat. Și ceea ce nu s'a făcut în cei aproape trei ani de înceată sterilizare s'a căutat a se face în momentul plecării, cînd fiecare soldat avea misiunea de a nimici tot ce se poate în locul chiar unde a fost găzduit și hrănit, pe cînd, în 1871, cînd o conspirație a prizonierilor francesi se formase pentru a pune în flacări Germania,—ca răspuns la bucuria

luării Parisului, — ofițerii își părăsiau casa unde slătuseră spre a nu fi siliți la această grozavă datorie.

Și acum în acele sărmăne locuri despoiate de ce li făcea măreția istorică și zîmbitoare frumuseță de odinioară soldatul frances răsbate. Răzbate plin de noroiu și de sînge, după lupte și lungi drumuri grele. Nu mai e parada de odinioară, cu balcoanele pline de oameni voioși și de femei entusiaste. Soldatul intră la el acasă cu pază de primejdie, cercetînd fiecare colț care poate fi o ascunzătoare a dușmanului ce înșală și pîndește și cu aceiași primejdie din mijlocul vechilor ruine, cîrpite stingaciu, ori din mijlocul ruinelor nouă care fumegă, răsar fețe stîNSE și îngrijorate, de oameni flămînzi și prigonîți, cari treizeci de luni n'au văzut steagul țerii lor decît ca obiect de batjocură al străinului.

Dar aceste întoarceri sunt tocmai acelea care întăresc sufletele și li dau astfel acea putere care ține și după sfînta furie a apărării patriei. 1870 a zguduît adînc Franța; poeții ei au însemnat în cuvînte ca ale Profeților îndurerați ai Bibliei «anul cel grozav»; cite unul se temea chiar că viitorul Franciei e mărgenit de hotărîrea barbarului, gata să dea, la ceasul lui, o nouă lovitură. Șese luni Parisul s'a zbcuciat de cele mai strașnice sentimente omenești. Dar pe urmă, în urmărirea scopurilor păcii și în patima luptelor interne, s'a închis încetul pe încetul vechea rană. In atîta nenorocire n'ar fi crezut cineva că sînt elemente de durere și umilință care lipsesc.

Acești trei ani de tragedie au dovedit că *răutatea omenească poate adăugi la tot ce a dat până acum*. Francesilor, cei mai slujitori în această privință, tocmai lor li-a fost dat s'o încerce. Și puteri uriașe s'au trezit în sufletele jignite de obrăznicia barbarului. Astăzi triumful acestor puteri aduce cel d'întăiu act al reîntregirii Patriei. O priveliște ca aceasta nu se poate uita însă niciodată. Și cele mai depărtate generații își vor aduce aminte de acei cari au fost adevărați întemeietori din nou ai Franciei.

Noi ne simțim adînc mișcați înaintea glorioasei reîntregiri. La ce ne gîndim pentru noi, — trebuie s'o mai spunem? Avem însă mai ales o dorință pentru cele ce vor fi atuncea: să ne întoarcem nu ca în parada francesă din 1870, ci ca în luptele din 1917, în luptele sîngeroase și nimicitoare, dar care *nu se uită niciodată!*

18 Mart, 1917.

In totul bolii!

Scriu supt impresia tabloului infernal pe care mi l-au zugrăvit medicii unuia din cele mai mari spitale de aici din Iași. Treizeci de bolnavi într'o cămăruță, sute într'un singur colț al clădirii. Unii vin în agonie, fără să se știe numele lor, și sînt îngropați, nu numai fără o cruce, dar fără să se poată cunoaște cine zace acolo după cumplita lui suferință. Doi medici singuri, cari se socot în fiecare clipă ca meniți morții, două infirmiere înspăimîntate, un biet milițian care rabdă toate cu sfînta răbdare față de orice a bunului nostru popor, nu ajung pentru a se da acestor bolnavi, acestor *osîndiți*, nu ajutorul medical de care nu poate fi vorba, măcar pentru a se afla *de ce sufăr*, dar nici chiar ajutorul uman. Neajutați, nehrăniți, nemîngăiați, neștiuți mor bieții flăcăi cari au plecat din casa lor, din mijlocul celor iubiți ai lor pentru a fi de folos țerii, pentru a-i ținea sus steagul și a-i lărgi hotarele prin jertfa ființei lor.

Nu e pretutîndeni așa, nu *poate* fi așa pretutîndeni. Că se dă o îngrijire devotată, cum o dau, de alminteri, pe cît pot și *la cîți* pot și informatorii miei îndurerați și desnădăjduiți, o arată marele număr de medici, de infirmieri, de farmaciști, de ofițeri superiori-cari și au scris numele în cartea gloriei prin nobila lor abnegație. Se iau măsuri energice, pentru ca această stare de lucruri să înceteze. Boala se poate lecu, cum o dovedește practica nobilului medic frances de la «Greierul», care, muncind zi și noapte împreună cu soția sa scapă, după însăși asigurarea sa, 80 la sută din bolnavi. E vorba numai ca tificii să fie așezați în condițiunile care să permită îngrijirea lor.

Dar cu aceasta ieșim din domeniul fatalității, ca într'un caz de ciumă epidemică, și chiar, — fiindcă avem totuși un întins teritoriu, avem aliați pe dînsul și până azi nu s'au dat mari lovituri pe acest front, — ieșim și din acela al unei imposibilități materiale absolute, cum a fost cu Sîrbii, pe care boala i-a atins în mijlocul celei mai cumplite lupte și celei mai desastruase retrageri. Și ne găsăm în domeniul singurei administrații.

Putem vorbi deci și noi, profanii. Și iată ce sîntem îndreptățiți a spune.

E o crimă — sau un mijloc de a scăpa de grijă; dar, în de-

finitiv, e tot una — să se care la Iași sute de bolnavi anonimi, în stare gravă, cari pot fi tratați aiurea.

E o greșală să se înfunde în odăi infectate și fără aier oameni cari pot trage în plămîinii lor puterea de însănătoșire pe care o dă primăvara. (Direcția „baracamentelor“ nu vine prea curînd, dar aceasta înseamnă că trebuie să recîștîge timpul pierdut).

E un păcat să se păstreze palate nelocuite pentru prieteni și «oameni de dinstincție» și chiar să se ceară cîte o odaie două pentru găzduirea unor ofițeri inferiori cu ocupații sedentare pentru care s'ar putea face dormitorii comune (să ne gîndim puțin și la ce comod locuiesc camarazii în tranșee).

E alt păcat să se lase a hoinări pe stradă, pentru a merge la capăt, de foame și boală, atîția pribegi cari pot da ajutor la spitale (fără a mai vorbi de doamnele cu buze roșii care se primblă de dimineață până seara, ca într'o stradă din Babilonul asediat).

Adăugim că lipsa de milă față de convalescenți și de oameni *evident bolnavi* cari trec pe străzi fără să-i întrebe nimeni ce au, face ca acești răspînditori de paraziți cari străbat orașele să samene moartea în jurul lor. Patrulă conduse de sanitari ar trebui să adune în depozite, înzestrate cu hrană și băutură caldă, pe acei cari se impun, dacă nu din punctul de vedere al carității creștine, măcar din acela al *solidarității sanitare* a tuturor, unei grabnice și atente îngrijiri.

Facă-se ceva din aceste lucruri pe care *le vede și le înțelege toată lumea*, și atunci nu vom omori în zădar soldați de cari avem nevoie, grămădind asupra lor și o hecatombă din acei medici și sanitari cari sînt azi mai prețioși decît oricînd.

18 Mart 1917

Energia englesă

Astăzi de la un capăt la altul al lumii, oriunde se apără cauza dreptății, întilnești îndemnul engles, sprijinul engles, controlul engles, ajutorul în bani, neconținut, mărinimos al Angliei. Nu se poate spune cîtă energie, supt toate formele ei, arme, muniții, monedă, inteligență omenească, a ieșit din îngustul cuprins al acelor insule spre care înaintea de această supremă încercare Germania prusiană se

uita cu un imens despreț, nevăzînd acolo decît o Cartagine putredă în bogățiile pe care nu va ști să le apere și o «mică armată vrednică de despreț». Și, pe zi ce merge, aceste puteri cresc, ca și cum nesfîrșit li-ar fi izvorul, căci și este pe lume un lucru nesfîrșit, unul singur: sufletul omenesc în credința și hotărîrea lui absolute, neînduplecate.

Germania trebuia pedepsită pentru insolența ei fără pereche. Căci acesta e caracterul a tot ce spune și face astăzi: insolența prefăcută în motor uriaș al unei societăți întregi care nu se vede și nu se crede decît pe dînsa singură și pentru care restul lumii e pămînt de întrebuițat și oameni de pus la jug. Să nu ne înșele aparențele, formidabila platoșă de tier în care se înfățișează sălbatecul luptător pentru imposibilitățile unei nedreptăți cotropitoare. De fapt toate aceste tunuri și puști, toate aceste științifice mașini de moarte, cu gazurile și lichidele lor asfixiante, otrăvitoare, ucigașe nu sînt decît vădîrea unui suflet, unei stări deosebite a sufletului omenesc. Și anume a sufletului insolent.

Îl au pe lume numai un singur fel de oameni, individual ori în grupă: parveniji. Să fi fost încă acum o sută de ani jucăria lui Napoleon care n'ar fi putut pricepe ce`e aceia «națiunea germană» ca formă particulară a omenirii, pentru a trece supt stăpînirea polițienească, nu a Prusiei ca Stat, avînd un popor care l-a creat și-l ține, ci ca dinastie, cu casta ei de iuncări împrejur, să fi fost o proprietate, un lucru, din veac în veac, și să te trezești odată, prin opera unei brute geniale ca Bismarck, domn al ursitelor continentului, arbitru al rosturilor globului, este de ce să-ți uiți religia lui Luther și arta lui Goethe, filosofia lui Faust și... morala Margaretei, pentru a simți că zeii toți sînt în tine, până la Dumnezeu tuturora pe care ți l-ai rezervat pentru a-ți păzi la ușă și a merge chiar cu tine cînd vrei să prăzi și să omori în vecini.

Dar stările sufletești pot fi combătute numai cu *alte* stări sufletești. Înțeleg: energiile din lăuntru cu alte energii din lăuntru, și anume *de sama lor*. Fără ele nicio mașină de combatere nu folosește.

Se aștepta cele mai mari rezultate de la milioanele de ostași ale Rusiei, de la puterea fortărețelor ei defensive, de la întinderea teritoriului ei și de la asprimile iernii care înghit pe dușman. Vitejia

rusească a cîștigat multe frumoase victorii, dar insolența dușmană rămînea întregă. Avîntul frances, unit data aceasta și cu o sfîntă răbdare devotată în apărarea patriei, toată această energie morală a dat adversarului lovituri care l-au zguduît până la admirația pe care nici n'o mai ascunde, ei îndrăznesc a vedea într'însa un mijloc de împăcare (!) și apropiere pe viitor. Dar pentru a se distruge această insolență mai trebuia *înnainte de toate* ceva: stăruința, îndărătnicia englesă, aceia care e azi, nu numai unde se văd steagurile Angliei, dar în orice loc se lucrează la frîngerea energiei vrăjmașe.

Dacă insolența se produce totdeauna și neapărat la pavenit-această stăruință îndărătnică, răzimată pe o credință atot puternică, ce se întinde și asupra viitorului și-l vede așa de împede ca un lucru ce-l ai supt ochi, nu se poate întîlni decît *la popoarele care s'au deprins cu înceata desvoltare logică și plină de dreptate a tuturor lucrurilor pe care le au*. Numai ele, muncitoarele, cinstite, veșnic pe acelaș drum, nepierzînd nimic din ce au strîns, ci adăugînd zilnic la ceia ce au cîștigat până atunci, nu numai ca avere materială, ci și ca idei și concepții, ca forme de Stat, ca prejudecăți chiar, sunt în stare a da această mare și covîrșitoare putere, în fața căreia iese în zădar, cu toată furia ei desprețuitoare, insolența. Un gospodar care cunoaște tot prețul agonisitei sale în casa strămoșilor pe care o locuiește și din care pietatea lui n'a înlăturat nimic din acele amintiri sacre care sunt o mare forță morală, stă înnaintea soldatului de aventură căruia un general cum nu se nasc nici din veac în veac i-a dat o pradă care l-a înnebunit, făcîndu-l incapabil de a vedea în tot ce este lîngă dînsul altceva decît o nouă pradă, anume pentru el.

Cele două energii, atît de deosebite între ele, își stau față în față. Zi de zi una roade pe cealaltă. În lemnul nou, mîndru de vîpseala lui proaspătă, de sculpturile lui improvizate, cariul lucrează; la orice ceas se aude sunetul operei încete de neapărată nimicire. «Acesta va ucide pe aceia», *ceci tuera cela*, ca să întrebuițăm formula poetului profet.

Și va ieși de aici o mare operă morală pentru toată omenirea. Prin exemplul catastrofei «colosale» se va încredința oricine, și ca *individ*, că idealul de urmărit nu e insolența aruncată ca o fiară asupra «dobîndei», ci stăruința pioasă alături de comorile sfinte ale trecutului.

Averile noastre.

Trăim cu toții, aceia dintre pribegi ciți avem un suflet—adecă: oamenii—așa de puțin pentru noi înșine, încît a ne gîndi la ale noastre, la locurile pe care le avem și le-am lăsat și de atîtea ori nu le vom găsi, iar *cum* le-am lăsat nicio vorbă că nu le vom găsi, ni pare zădărnicia zădărniciilor.

Dacă totuși ne gîndim la ele adesea și le vedem prin visuri, dacă amintirea lor ne cercetează neconținut la ceasurile cînd munca nu ne ocupă întregi, aceasta este pentru că *în ele am închis o parte din sufletul nostru*, pentru că *acest suflet însuși nu e întreg fără ele*. Cu cît mai mult era întrînsele din esența noastră morală, cu atîta le dorim mai muft, cu atîta ni se strînge inima la ideia că nu le vom mai revedea niciodată, că va trebui să *însuflețim* îndelung, cu trudă și iubire, alte lucruri ca să ni fie locul aceloră.

Moșia unuia nu e numai pămîntul-avere, ci e ocupația lui îndătinată, moștenirea de la ai lui, mîngierea și resortul activ al vieții. Pe dînsa însăși pare că simți cum o doare cînd supt ochiu străin i se despică brazda primăverii și răsare cel d'întăiu colț de iarbă din vechea sămință *de familie* care-și caută în zădar stăpînul. Pentru cine se desfac astăzi mugurii acolo jos unde soarele e mai timpuriu în căldura lui, și cele d'întăiu flori, vinetele flori de merișor și albastrele viorele cu frunza plină pe cine-l salută în faptul zilei de Martie? Ce mină îngrijește pomii din livadă, pe bătrînii pomi cari ți-au umbrît copilăria și cari tinjesc astăzi de tine, ori pe tinerii cari au fost așezați de tine în pămîntul tău și cari azi cer în zădar părinteasca ta mină iubitoare pentru a-i ajuta în munca unei rodiri nouă? De hafîrul cui se umple de floare, mîni, ramura care în asprimea iernii pregătia pentru tine bucuria Floriilor? Ce suflet străin se poartă prin albele cămăruțe ale odihnei tale?

Și, fiindcă vorbesc de ale tuturora, să vorbesc, dintre ale mele inșeși, de altceva încă.

Sînt șapte luni de cînd stau închise cărțile care aveau în fiecare zi dorința, nevoia de a spune un gînd celui care le strînsese din toată jertfa iubitoare în cele patru colțuri ale lumii: orfane căzute pe mîni profane de vînzători, aruncate în rafturi de anticvari goale ca sícriele și uitate pe cheurile bătute de ploii ale orașelor

apuseune. Adoptate de iubirea care le descoperise în părăsirea lor și avusese milă de neîngrijirea vitregă în care căzuseră, ele spuneau zilnic povestea pe care li-o lăsaseră părinții muritori; poveste de nemuritoare înțelepciune. Erau bucuroase în călătoriile lor neconținute care le purtau pe scaune și mese, spre a întâlni tot alte tovarășe.

Acuma, din mila Germaniei culte și răspînditoare de cultură, ele zac prin ascunzători umede, cît din ele n'au fost răpite de scoțocitorii «savanți» ai cuceririi, cîte n'au ars în foc pentru a usca sîngele nostru de pe haina calăilor acestui neam. Pe celelalte de sigur aceiași soartă le așteaptă precum de dînsa se vor împărtăși miile de scrisori stînsse o viață întregă, documentele încă ne publicate cu care va muri o parte din viața societăților dispărute, notele adunate pentru munca mai grea a anilor tîrzii.

Și, cînd primăvara vine, cu tristeța cea mare a țerii, noi mai avem și tristeța nemărturisită a fiecăruia, tristeța lucrurilor care, în așteptarea morții, ne chiamă în zădar pentru a li da un ultim ajutor sau o ultimă mîngăiere

19 Mart 1917

Războiul supt mare.

De fapt, astăzi mai însemnat decît loviturile ce se dau pe uscat, întrucît ele se mărginesc la lupte din tranșee sau la deplasări de fronturi, fără vreuna din acele mari schimbări care înseamnă pentru o parte ca și pentru alta o situație nouă, e războiul supt Mare.

Germania l-a pregătit toată iarna. Ei, și nu un nou atac fulgerător pe uscat, era marea surprindere pe care o pregătia, și pentru ca Guvernul să se ridice în ochii unei nații căreia i se făgăduise așa de mult pentru a i se da numai ce vede acum. Cele o mie de submarine care se lucrau răbdător, cu ce materiale se mai putuseră culege și strînge la un loc, ele purtau în coastele lor viitorul de glorie și anexiuni al Patriei.

Pentru a li se da drumul asupra comerțului lumii întregi, care ar încerca să atingă drumurile oprite — și ele sînt adesea singurele drumuri *posibi'e* —, s'a jucat comedia unor oferte de pace,

în care nu se întrevedea, nu numai calitatea condițiilor, dar măcar scopul general, direcția totală pe care o urmăria propunătorul. De acela s'a ridicat în pompa momentelor sale supreme Lohengrinul imperial ca să joace, în albul veșmînt al unei nevinovății spălate himic, rolul de arhanghel lăsat de Dumnezeu pe pămînt pentru a potoli urile și a înfrăți neamurile.

Cinismul «filosofic» al Germaniei înseși își dăduse sama că această crimă nouă, care trebuia să facă jertfe și dintre neutri, mai ales dintre dînșii, cerea o punere în scenă morală de cea mai impozantă speță. Bunii apostoli din Berlin știu că represintă totuși atîtea amvoane de pastori și atîtea catedre de filosofi „etici“ cari vorbesc zilnic de Dumnezeu din cer și de Binele ideal spre care tinde omenirea; ei s'au crezut datorii deci să convingă pe neutri că *așa e drept*

Războiul a ajuns o chestie de hrană: biruiește cine poate găsi mîncare mai mult decît adversarul. Germania, din parte-i, blocată cum este, trebuie să trăiască din propriile ei mijloace: și-a sămănat parcurile și grădinile, a cultivat morcovi în oale cu flori și, mîne, va preface coperișurile în producătoare de zarzavat, mai aproape de apele ploilor și de razele soarelui. Ea a dat un caracter științific, de aparențe estetice, unei alimentații pe care stomahul are ordin de la Guvern s'o recunoască autentică și să se declare sătul în numele Maiestății Sale și al generalului Hindenburg. Și, totuși, sînt femei hîrbarețe și socialiști învierșunați cari protestă contra acestui sistem de a cuceri lumea întregă prin soldați bine nutriți ale căror rude mor de foame acasă. Martirul Botoki, arbitrul foamei, se dă peste cap pentru a găsi un nou mijloc de a se prelungi ilusia alimentării.

Și, dacă e așa, atunci *de ce să mănînce Anglia, Franța, Italia? E drept oare să fie așa: ca flămînzitorii Germaniei să nu fie ei înșii flămînziți?* Și atunci se cere prea mult oare acestor buni neutri dacă, supt amenințarea periscopului, li se impune să nu aprovizioneze pe dușman.

Aceasta e tesa germană. Neutrii pot tăgădui absolut un «drept» nou și egoist care distruge dreptul lor vechiu și general de a face comerț cu lucruri care nu sunt oprite. Înțelegerea, la rîndul ei, poate cere Germanilor, dacă au o rămășiță de loialitate și cavalerism în

suflete, să răspundă la blocare, care e un act fățiș, militar, prin încercarea de a sfărâma acea flotă care o îndeplinește, de a o sfărâma chiar prin mijlocul acestor submarine. Germania preferă să înnece corăbiile cu grâu și cărbuni ale neutrilor. Odată ce duce la scop...

Întrebarea e însă: *duce de fapt la acest scop hoția asasină a submarinelor?*

Nu se poate tăgădui că rezultate importante au fost atinse. *Dar nu prin valoarea noului instrument de luptă el însuși, care se poate recunoaște și distruge, — măcar de luptători, dacă nu de bieții neutri scandinavi și olandesi cari se tem a trage cu tunul în dușmanul de supt valuri. Ci prin nepregătirea și neglijența luptătorilor, cari se puteau aștepta la acest fel de-a purta războiul pe care Germania-l întrebuițase doar clandestin și până acuma, cu toate asigurările date Americii când se mai putea spera neutralitatea ei. Constatarea engleză e formală: în 70 de casuri din 76 o corabie de negoț purtînd pe bord un singur tun poate distruge bestia perfidă care iese din adîncuri. Dar deocamdată acest tun flota comercială a Înțelegerii nu-l are.*

Până să-l aibă, *cum îl va avea neapărat, Germania va putea publica zilnic lista vaselor scufundate, uitînd submarinele sale proprii care «nu s'au mai întors». Provisiile nu mai pot veni cu siguranță și în cantitățile așteptate, iar aportul neutrilor prin corăbiile lor a scăzut foarte mult și va rămînea scăzut chiar dacă se vor da primele de asigurare proiectate. Și aici însă trebuie să se ție samă de un fapt, esențial: *abia s'a început în țerile Înțelegerii o mărghine a hranei pe care Germania o face de trei ani, și complicată cu cele mai asasine fabricații ale himiei.**

Submarinul trebuia să resolve o problemă înaintea căreia armele germane se opriseră neputincioase.

Pentru a nu fi redusă ea însăși prin foame, Germania voiește să flămînzească pe flămînzătorii ei chiar. Problema e pusă cu simplitatea cu care ucigașii „intelectuali” pun în margenele singurului lor egoism problema asasinatului. Dar dacă totuși nu se poate? Dar dacă, pentru a ne ținea și noi în marginile ei, într'o progrese continuă spre foame, Germania, slăbită, înaintează mai re-

pede spre sfârșit? Și dacă se mai adaug armele celorlalți, care nu par a fi neputincioase?

Ea va rămînea atunci numai cu un adaus greu la o desoanare pe care de trei ani o caută pe toate căile.

20 Mart 1917,

Cei ce ni dau.

De o bucată de vreme, în lipsurile noastre așa de grele, ca pe un teritoriu atît de redus și cu o desvoltare atît de slabă a vieții noastre economice, simțim tot mai mult ajutorul aliaților noștri cărora li-am adus tot ceia ce, în situația noastră, li puteam aduce.

Opera de ajutor din Anglia începută acum cîteva luni, prin crearea unui fond asemenea cu acela care se crease pentru Sirbi, n'a făcut să se mai vorbească de dînsa. Din Franța ni vin acuma prin elocventa demonstrație de simpatie a unui om de însemnătatea politică și de valoarea intelectuală a lui Gabriel Hanotaux, istoricul lui Richelieu și ministrul de Externe care și-a scris numele în desvoltarea politicei franceze, asigurări că nu vom fi uitați în darurile pe care poporul nobil între cele nobile le răspîndește oriunde se duce lupta pentru scopurile lui, de justiție și umanitate.

Din aceste țeri însă, ca și din depărtata Americă, unde nu s'a găsit încă o coardă care să poată vibra și pentru noi, ajutoarele pot sta numai în bani. Dar bani, mulțămîită împrumuturilor, avem și noi, cum se vede, de alminterea, și din neasămănata risipă a particularilor. Iar pentru ajutoarele acelea cari ni trebuie pentru a trăi, drumurile sînt închise atîta vreme cît Enver, chiurasat de stăpînii săi germani, face paza la Bosforul său păgîn.

Mîngîiați și însuflețiți ne simțim prin ce ni se spune din Paris, prin ce se strînge pentru acele strașnice nevoi care ne așteaptă în viitor, cu satele noastre distruse, cu miile de infirmi și de debilitați, cu zecile de mii ale copiilor lăsați pe drumuri, cu toată această cultură a noastră, așa de modestă, dar așa de greu cîștigată, pe care va trebui s'o refacem, s'o întregim și s'o curățim, cu ostenele nouă și cu nouă cheltueli. Deocamdată însă nu se pot folosi de atîta frățescă bunăvoință, de atîta caritate umană, nici măcar pribegii noștri, căci, dacă, dintre Sirbi, corăbii întregi au adus în țe-

rile apusene și mai ales în Franța copii fără sprijin cerind o pîne și un adăpost, dintre ai noștri au sosit, individual, în centrele mari ale Occidentului tot oameni cu avere, cari n'au nevoie de nimic alta decît de spectacolul virtuților personale și naționale din țerile unde i-a strămutat grija de viața, sănătatea și liniștea lor.

Lîngă noi este însă Rusia. Și ea a căpătat în cele d'întăiu timpuri atîta ajutor de la aliații ei din Vest. Pe imensul ei teritoriu însă, prin entuziasmul creator al unei rase care acum a descoperit cît de mult poate, în toate domeniile, s'a creat o industrie harnică și spornică, prin care nu numai că se pot satisface nevoile interne, dar ni se pot acoperi, pe încetul, și lipsurile noastre, tovarăși ai aceleiași sfinte întreprinderi. Mulțămim și necontenitei intervenții personale a Reginei noastre, spitalele românești se țin cu trimeteri din Rusia. Acum ni se anunță întemeierea de băi, așa de necesare — măcar în timp de războiu. Zilnic sosesc contribuții la alimentarea noastră, amenințată și prin tot ce am dat, cu atîta bucurie armatelor aliate. Pentru nevoile orașelor se vor stabili băcăni rusești, și pentru civili pe lîngă depozitele pentru militari care există și acum.

Mulțămim din inimă, și nu vom uita. Mulțămim pentru că ni se face darul, dar încă pentru ceva, pe care firea înrudită a poporului rus a simțit-o în adîncul sufletului său uman și creștin.

Mulțămim Rusiei mai ales pentru că nu s'a așteptat ca discreția cu care, din moși strămoși, ne-am deprins să trăim și să murim, ca această mîndră și tăcută discreție, supusă azi atîtor chinuri, să cerșească.

20 Mart 1917.

Știri din Rusia.

DESPRE RUSIA DIN AJUN.

Încă din Ianuar corespondentul din Petrograd a lui *Times* vorbea de «acea lume de ambițioși, de lingușitori, de *complesanți*, de făcători de minuni și de șarlatani cari se tot poartă prin locurile înnalte», de «mentalitatea cîtorva *fosile*, supuși loiali, orbește devotați stăpînului lor, dar așa de speriați de ideile moderne, încît as-

cultă bucurosi propoveduirea teutonică și se lasă convingi că din victoria aliaților, campioni ai libertății, s'ar putea naște o adevărată primejdie pentru dinastie», de «administrațiile și birocratia Rusiei, pușinul lor zel, ușurătatea, trufia lor, fără a vorbi de alte vicii», de «puterile oculte și de afilierea lor la partidul zis al *Potsdamului*», de «misticism și nevrologie», de «slăbiciune și falșitate», de Rasputin, «taumaturgul lubric, executat de un membru al familiei imperiale», de rosturile neingăduite ale Mitropolitului Pitirim, ale lui Protopopov, ale călugărului Mardarie, ale lui Manuilov (secretarul lui Rasputin; *N. R.*), ale doamnei Virubov, de păcatele care au dus vechea Rusie la revoluția din Februar.

Dar el făcea să se observe că «țara trece printr'o perioadă de prosperitate economică fără precedent», de pe urma cumpărăturilor de războiu și a suprimărilor alcoolului. «Toate industriile lucrăază din plin și cu folos... Băncile sînt pline ochiu de bani, și depozitele lor ating zece miliarde de franci. Nu auzi vorbind decît de creștere de capital, de reorganisări și fusiuni de societăți, și toate aceste operații consolidează armătura financiară a țerii și pregătesc avîntul ei economic după războiu».

În ce privește spiritul, iată ce cetim: «Armata întregă, poporul de la țară și din orașe, negustorii din Moscova—inima vechii Rusii —, Duma, Marii Duci, toată țara, într'un cuvînt, vibrează la unison. Toți, în același act de credință, vreau să urmărească războiul până la încheierea lui biruitoare; toți vreau să libereze patria de luarea în stăpînire germană și s'o înzestreze cu o administrație cinstită, laborioasă și modernisată.

«Contra acestui sentiment național care se vădește zilnic tot mai limpede și față de reprobarea unanimă a țerii, uneltirile cîtorva sute de ființe răufăcătoare și stricate n'ar putea birui. *Nația și organele care sînt emanația ei directă se păzesc bine: într'un chip sau în altul, violent ori ba, fermentele rele vor fi expulșate sau înnăbușite.*

«Cu această siguranță vreau să încheiu aceste cîteva note».

Nu se poate zice că nu sînt profeți și în ziua de astăzi. Căci această «asigurare», trimisă în Ianuar trecut, a fost publicată în numărul din 9 Februar al ziarului londonian.

*

PREVESTIREA FORTUNII.

Iacă din Ianuar șeptesprezece „din cei mai înalți și influenți oameni“ din Rusia înaintaseră Țarului un memoriu, în care, spune *Times*, care resumă un articol din *Ruscoe Slovo*, «se cerea cu stăruință neapărata nevoie de a părăsi vechiul sistem de guvern nerăspunzător. Ca răspuns la acest apel, foile conducătoare au început să se rostească și ele cât mai limpede în favoarea unor schimbări radicale în Guvern, invocând exemplul Angliei și al Franței, care, supt apăsarea războiului, au adoptat forme nouă și nouă metode, deosebite de tradițiile lor, fără să sufere cea mai mică pagubă, ci, din potrivă, cu cel mai mare folos pentru cauza comună».

„*Novoe Vremia*“ tipăria următoarele cuvinte clare, la care ar subscrie bucuros orice Rus cu grijă de interesul general :

„Entuziasmul patriotic pe care nația l-a arătat la începutul războiului și toate vădirile practice ale acelu spirit, desfășurate în silințele generale de a crește cantitatea de muniții și de a coopera pe orice cale cu Armata au fost mai mult intimidate din porunca birocrăției, care vedea în ele o primejdie pentru monopolul ei de guvern.

«Instrăinarea între Cîrmuire și opinia publică trebuie să reacționeze și asupra sufletului național. Entuziasmul popular s'a potolit repede, și, în locul unirii tuturor forțelor țerii, așa de voios proclamate în cele d'întăiu timpuri ale războiului, am avut de însemnat o deplorabilă lărgire a prăpastiei dintre nație și cîrmuitorii ei.

«Toată țara urmărește acest proces cu cele mai amare sentimente. Sîntem cât mai departe de unirea tuturor pentru războiu și de biruința pe care o vedem îndeplinită de aliații noștri».

20 Mart 1917

Germania cesaristă înaintea

Rusiei revoluționare

Nu s'a văzut până acum în istorie un exemplu de trufie îngenunchiată ca acela al Germaniei de astăzi. Dar îngenunchiată fără acea sinceritate care răscumpără și face a se ierta păcatele. Ingenunchiată grosolan și ipocrit tot de odată, umilindu-se prin tri-

vialitatea gesturilor pe care le face, a cuvintelor de implorare pe care le rostește, ca și prin acea hotărîre de a se răzbuna dacă acest cerșit plin de șireată smerenie ar fi cumva refuzat.

E astfel în Cancelariu și în acolii săi tot sufletul calicului spaniol din «Gil Blas», care cu o mină cere gologanul, pe cînd cealaltă țintește o veche pușcă de brigand asupra trecătorului

Ascultați-l întău pe acela care nu îndrăznește a vorbi în numele său, ci care, cum de atîtea ori a lăsat a se înțelege, nu face decît să reproducă cuvintele împărațescului său stăpîn, pe profesorul Bethmann-Holweg, care la zile mari îmbracă o așa de teribilă uniformă și face pași așa de cuceritori încît să crezi că ai înaintea pe Bismarck însuși, care și-a lăsat în mormînt capul, dar n'a uitat să-și ieie coiful de paradă. Ce se închină țeranul rus înaintea Sfinților Patapie și Sisoe și înaintea mucenicilor din Peștera de la Chiev, făcînd la fiecare două cuvinte o închinăciune de parcă stă să se arunce în apă și apăsînd mai bine cu fruntea lespezile de jos, care-i păreau că încep a se clinti! Cancelariul mîndrului Imperiu german, Vizirul lui Salmanasar, locotenentul parlamentar al Supraomului imperial, l-a întrecut. A chemat în sprijin și istoria, făcînd revelații, pe care vădit le știe de la domnul său, despre anume sfaturi pe care Wilhelm al II-lea le-a dat neascultătorului și îndărătnicului care a fost Țarul Nicolae. A adus cele mai strașnice asigurări că Germania oficială n'are nimic cu noua Rusie, ci stă și o admiră în măreția ei populară că-i dorește tot binele, afară de o victorie, că pentru nimic în lume nu i-ar lua ceva,—regatul Poloniei, care n'a dat soldații ceruși, regatul Lituaniei, Curlanda germană, Ucraina liberă fiind deci trecute la arhive; că pe frontul de Răsărit nu se va produce chiar niciun eveniment militar numai să nu fie ținburății aceia cari ar trebui să fie, și ei, niște buni vecini, în opera lor de mîntuire națională. La restabilirea lui Nicolae al II-lea nu se gîndește nimeni: de ce n'a ascultat sfaturile cele bune, supărînd în acelaș timp pe propriul lui popor și umplînd de amărăciune inima bună a celui care-i cerea libertatea Rusiei! Să și ispășească deci păcatele, iar Rusia revoluționară, democratică, republicană să trăiască! *E ordin* chiar să trăiască, de vreme ce spune Maiestatea Sa prea înălțatul Împărat al lumii, de la Brema prin Sofia la... Bagdad și

Cut-el Amara, califul nemțesc care dispune de cel mai serviabil dintre «bătrînii Dumnezei»..

Ce spectacol și ce rușine!

Și comedia e aranjată. Socialiștii oficioși răsar, la comandă. Tonul lor e firește mai plin de încredere, de o caldă și dulce intimitate. Doar vorbesc către tovarăși. Către tovarăși cari de sigur au rămas credincioși principiilor, care sunt pacifice,—dovadă creditele de războiu pentru gazuri asfixiante și submarine pe care le-au votat fără o simplă observație, cu entuziasm, — pe cînd Englezii, Francesii, chiar atîția din Italieni s'au stricat în atingerea lor cu militarismul și vorbesc într'una de acele lucruri „militariste“, odioase urechii unui adevărat «socialist», ca Scheidemann, care sunt: dreptate națională, distrugere a Statelor de pradă, alungare a păgînilor din Stambul, tăierea nasului bulgăresc, pedeapsa pentru chinul sălbatec al Belgiei. Dar Rusul revoluționar, acela e bun, e pacifist, e de treabă... El n'o să poarte războiul... El n'o să ceară socoteală pentru trecut, căci atunci doar era la Petrograd Țarul, care, acela, chinuia pe Sirbi și pe Belgieni. El n'o să prefîndă schimbări de hotare. El n'o să pregeteze a sta în legătură cu Wilhelm pacifistul, pe care Universitatea din Stambul l-a și propus doar pentru premiul Nobel al păcii...

Ce umilință josnică și ce fățarnicie neghioabă! Pare că vezi fricosul care mîngîie cînele de care-i trimură carnea pe dînsul. Că el e bun, că el e cuminte, că nu mușcă...

Iată și nobleța venind la rîndul ei să se închine la sfintele icoane ale revoluției, poate ale revoluției *sociale*. Iată conservatorii cari toată viața lor n'au visat decît de asemenea prefaceri și cari și noaptea, în iubirea lor de republică, dorm cu ghigilicuri roșii, în chip de bonete frigiene. Iuncării, dîrzi iuncări cu mustățile ca parii și cu sticla înfiptă 'n ochiul cu care te cercetează de la înălțimea genealogiei lor prădalnice, toate manechinele țepene cu picioarele de lemn care se poartă prin lumea plebeilor în pas de paradă, expunînd frisura din frunte și cărarea din ceafă, se prosternă cu o evaluie de să se scuture de rîs munții înaintea profesorului și avocatului din negustorime, ba chiar — și mai ales, fiindcă dela el se așteaptă, de fapt, mîntuirea înaintea socialistului cu șapcă și blusa plină de pete. Și ei asigură că în războiul său «defensiv», Germania

„nu s'a gîndit[î] niciodată la cuceriri“, întocmai cum a spus Cancelariul. Niciodată... Cine a spus altfel, măgar să fie! În special față de Rusia a domnit totdeauna singur regretul adînc că nu mai pot fi relațiile de odinioară. Cu adevărata Rusie bine înțeles, nu cu Țarul, nu cu nobleța. Față de țeran, de muncitor a fost necurmat, în Imperiul vecin o iubire fără margini. Pușin, și toți acești «voni» cu latifundii și cu supuși, cari împart omenirea în specia lor, divină, și speța, zoologică, a celorlalți, ar cere să li se trimeată de la plug sau de la atelier un ginere pentru «sus-binele născutele», hochwohlgeboren-ele lor fiice. Cît de sărac, cît de incult, cît de murdar — numai Rus să fie. Și revoluționar și socialist!

Burghesia nu se poate lăsa mai pe jos. Liberal-naționalii aleargă gîfîind: Ei cari, ieri încă, umpleau lumea de strigătul flămînd după anexări, de hăulitul lor lacom după pămînturi. Protestările lor de pace, de dragoste, de frăție sînt și mai aprinse. Toate aceste fețe grase și roșii de oameni cari nu mîncă după programul oficial și cari și-au anexat o burtă imperială se silesc a schița zimbete care să se vadă bine, să se vadă de departe.

— Veniți, fraților; de cînd vă așteptăm! V'a ținut departe de noi țarismul, pe care noi nu-l iubiam, fiindcă, precum se vede din chiar titlul nostru, noi sîntem liberali. Și aceasta înseamnă că dorim libertatea,—și o servim. Acasă la noi și oriunde aiurea. Fiindcă o spune Cancelariul, noi nu voim să anexăm, dar, chiar de am fi voit să anexăm, era numai ca să liberăm. Veniți să ne îmbrățișăm: libertatea noastră cu libertatea voastră, noi, liberali, voi, liberați, să-mînînd ca două picături de apă. Dacă a fost un războiu, l-au voit ceilalți, pe cari i-ați dărimat. Vechiul regim, care a tocmit asasini în Serbia și care de hafriul aceluia nemernic Stat mic a ofensat Austro Ungaria, o bătrînă damă onestă și liberală, totodată, cu apucături de republică. Dar voi sînteți nevinovați. Vă absolvim, ca fii mai mari ai libertății. Vă iertăm și vă avem dragi. Veniți la nenea, că nenea are bomboane. Și Impăratul nostru, prunc nevinovat, care plînge zi și noapte, are o cutie plină. Uite cum vă face cu ochiul, mielușelul Dumnezeuului celui bătrîn nemțesc..

Și cînd se aud aceste nenereli ale glasului răgușit de strigătele ucigașe, cînd se văd aceste mini abia spălate de sînge care se întînd de schițează în aier alintături copilăroase, oricui îi răsar în minte

acei soldați din tranșee, cruzi și lași, cari, după o ultimă încercare cu gaze asfixiante și lichide aprinse, strigă din răspuțeri «Kamerad» fiind însă la spate granata cu care sînt gata să lovească

Rusul revoluționar nu e un savant, și țeranul, muncitorul, care domină azi soarta țerii lor, n'au diplome de doctorat în buzunar dar sufletul bănuitor al omului din popor simte răpede cu cine are a face și-și recunoaște dușmanul, oricîte schime ar face și în orice haină s'ar înfățișa. El va face ca și tovarășul său engles și frances, plecat de la aceiași muncă și pentru aceiași operă. Va rîde — și va trage.

Până ce va vedea sau pe acești oameni învinși, zdrobiți, sau pe adevăratul popor german liberat el însuși și gata și el de marea operă a libertății omenești.

21 Mart 1917

A doua epistolă către un socialist

Motto Batjocurește pre cetățeni
cel lipsit de minte, iar omul înțelept
liniște aduce

(Scriptura.)

La frumoasa scrisoare nouă a socialistului român răspund foarte limpede. Laud pe Liebknecht fiindcă, pe de o parte, în țara lui, a servit ideile de reformă socială, lovind numai în poftele de cucerire ale unei clase, fără a primejdui interesele vitale ale poporului său, iar, pe de alta, fiindcă oricine face cu puțință liberarea teritoriului nostru și dreapta lui întregire ni este un prieten. Pe socialiștii romîni ai doctorului Racovschi nu-i laud fiindcă șeful lor, reprezentant al unei familii de celebri naționaliști bulgari, a lucrat totdeauna contra intereselor de viață ale poporului nostru, ferindu-se cu cea mai mare prudență de a face rău la ai lui. Nu-i laud, ci îi osîndesc, fiindcă au făcut dintr'o propagandă pacifistă mijlocul odios de a slăbi puterea de apărare a țerii, îndemnînd la deserțiune și de atîtea ori dînd înșii exemplul. Și cu atît mai puțin îmi sunt dragi, cu cît, în orbirea lor, au făcut servicii politice tuturor Marghilomanilor reacționari, numai pentru a-și recăpăta zeul lor bulgăresc, pe

cînd niciodată n'a întîmpinat din partea lor decît injurii, prin «Adevărul» ò lui Mille (perfect socialist pîn'la sfîrșit, nu-i așa?), clevețiri și calomnii, cea mai sinceră și devotată mișcare democratică— nu *de și* națională, ci tocmai pentru că este națională — care a existat vre-odată în România.

D-ta pui față în față pe Bissolati și pe Scheidemann cari amîndoi își aduc aminte întăiu de nașia lor și apoi de ideile lor sociale. De ce nu laud și pe Scheidemann cum laud pe Bissolati? Foarte simplu, pentru motivul arătat mai sus. E vorba de *scopul* pentru care unul și cellalt își servesc țara: Italianul pentru atingerea unui drept, Germanul pentru săvîrșirea unei nedreptăți. Ori, dacă ași fi judecător, n'ași avea să stabilesc o distincție între părintele de familie care, călcînd datoria sa față de societate, ar fura o pine pentru a-și hrăni copilul bolnav și între acela care, și el fiind sama în rîndul întăiu de interesele lui de familie, ar omori pe păzitorul unei comori pentru ca să procure fetei lui care merge la bal o parură de diamante?

Războiul nostru nu se judecă, precum o faci ò-ta, din «consecințele» lui. Căci cu acest sistem am ajunge foarte departe. Pămîntul n'ar trebui să credem că se învîrte în jurul soarelui, fiindcă Galileu a fost osîndit la moarte.

Dacă vorbești de rolul pe care l-am jucat în anumite împrejurări de care nu e locul să vorbim mai mult aicea, să-mi dai voie să spun că ò-ta, socialist inteligent, vorbești ca un polițist... care n'ar fi inteligent. Și nu cred că aceasta este ambiția ò-tale.

Despre împrejurările de peste Prut mi am spus odată părerea. Orice avînt către libertate nu ne lasă nesimțitori și credem că ni-meni n'are de făcut lecții revoluțiilor fiindcă ele se educă prin sine înseși. Pe schimbările de la noi, care și mie mi se par fatale, aș prefera să le văd educate de la început. Și, pentru aceasta, să-mi dai voie, nu le-aș da pe mîna ò tale. Și mie, care mă cunosc, mi-ar tremura mîna cînd m'aș atinge de dînele.

«Elev al școlii istorice germane», eu? Ba încă în același timp «administrator al lui Treitschke» și adversar al Revoluției franceze, după o tradiție care este și a lui Joseph de Maistre și a lui Taine? Multe de toate pe capul unui om! Dar, pentru că totuși el are unul, n'ar putea împăca în el idolatria de Stat a celui d'întăiu, mișticismul

autoritar religios al celui de-al doilea și sănătoasa critică de bun simț al celui de-al treilea. Și nu-mi trebuie niciuna din tustrele fiindcă nația mea trece și peste idolul nemțesc al lui Treitschke și peste Dumnezeul polițienesc al lui de Maistre și cu atât mai mult peste empirismul fără ideal al lui Taine. Iar, dacă, precum zici d-ta, nu trebuie «să mergi cu dreptarul zidarului ca să îndrepți liniile Ceahlăului», nici eu nu mi-aș permite să refac geologia lui Dumnezeu, dar și d-ta ai găsi de rău anumite ascuțișuri de stîncă dacă ți-ai rupe nasul de dînsele sau măcar dacă copilul d-tale și-ar sfișia fundul pantalonilor, cu sau fără conținut. Și atunci, la 1793 a pățimit și ceva mai nobil decît nasul nostru.

Te felicit că cetești Biblia și mai ales că ai cetit-o acolo unde spui în tranșee. Te-ași felicita și mai mult dacă ai fi fost acolo din convingere și iubire, nu numai din datorie. Nici eu nu vreau un Dumnezeu pentru un singur popor, „naționatist“ cum spui d-ta, dar, tocmai fiindcă el nu poate fi astfel, se cuvine să fim puțintel noi. O, dacă am avea un Dumnezeu naționalist român, care să împiedice pe oricine de a ne apăsa, spîrcui și batjocori cum îi vine la socoteală, care să ocrotească exclusiv, în preocupății mai mărunte, nepotrivite oarecum cu infinitul divinității, desvoltarea muncii noastre oneste și a modestei noastre culturi, dacă el și-ar lua grija de a sta cu păduchii în spate și cu pușca în mîină în fundul pămîntului umed ca să oprim totala noastră distrugere de bestiiile flămînde ale lumii întregi, m'aș face și eu internaționalist ca d-ta, fiindcă și mie mie drag orice om până nu arată prin fapta lui că nu merită să fie.

Pe cine „încurajează la asasinat și prădăciuni“, să-l tratezi cum l-ași trata și eu, dar, tocmai fiindcă ai învățat carte să-ți deschiți bine ochii cînd arunci cuiva această acuzare. A vorbi de «asasinat» acelor cari apără astăzi rămășița acestui pămînt și se găsesc a răzbuna cea mai cumplită neomenie e pentru un om incult inconștiență, iar pentru cine are cultură, să mă ierți: sminteală, ceia ce nu înseamnă lipsă de minte, ci minte întoarsă pe dos. Și fiindcă eu cred că mintea totdeauna se poate aduce la locul ei, de aceia discut cu d-ta și-mi pare bine că anonimatul d-tale permite această întimitate.

Îmi arăți atîția idealisti cari n'au ajuns la capăt și mă disuadezi de a face mai departe o propagandă care nu privește numai

pe «burghezi» — aici te înșeli —, ci, fără a-i desprețui niciun suflet omenesc, tocmai pentru că nu sînt predominat ca d-ta de «problema producțiunii și repartițiunii bogățiilor», ci mă gîndesc chiar la acel popor în mijlocul căruia ai luptat și pe care arăți că-l iubești ca și mine, cel puțin ca „producător al bogățiilor“, cu sau fără «repartițiune».

Și se poate să nu răzlesc nici la unii, nici la alții. Dar cred, sînt convins ca de lumina zilei că orice sforțare onestă nu valorează numai fiindcă poate să ajungă, ci pentru că neapărat trebuie să se continue.

Și, dacă d-ta însuși ești capabil de sforțări oneste, ne vom întîlni pe urmă, nu la piciorul eșafodului pe care îl dorești, ci la un început de brazdă pe care-l vreau eu.

P. S. Cit despre d. Fagure, ți-l abandonez împreună cu ad versarul său Wilhelm al II-lea. De la ei doi nu ne-om sfădi niciodată.

21 Mart 1917

America lui Lafayette

America se pregătește la războiul contra Germaniei, mergînd astfel dincolo de așteptările cele mai călduroase ale apărătorilor dreptului de viață al popoarelor. Un curent de nemărginit entusiasm străbate toată această lume, de la un ocean la cellalt. Demonstrațiile populare se urmează zilnic; presa consacrată odinioară mai mult afacerilor și întîmplărilor senzaționale, scrie articole vrednice de idealismul cel mai curat al unei societăți romantice. Daruri bogate se oferă pentru acei ce s'au închinat cauzei celei bune. Pare că un vînt de primăvară bate pe acolo, trezind suflete, bune suflete tinerești, gata de luptă și de jertfă, viteze și pline de încredere, într'o lume unde până acuma se vedea mai mult omul, puțin cam trivial, care lucrează mult, strînge mult, cheltuește adesea ca un nebun și nu vede pe lume alt scop decît acesta. Războiul cel mare, prin rostul lui de la început, prin caracterul pe care-l ia din ce în ce mai mult, prin sălbateca notă provocantă, sfidătoare pe care i-a dat-o Germania, a răscolit inimile tuturor acestor Yankei, pre-

ocupați de daraverile lor. Ei înțeleg acuma ce se găsește, dacă viața merită a fi trăită, dincolo de acel praf de cărbuni, de acel vuiet de de mașini, de acel Iađ al sforțărilor muncii la care se uită cu desgust Rabindranath Tagore, contemplativul indian. Viața care li fusese prea mult un scop, redevine, cum trebuie, iar mijloc numai, pentru aceia ce, dacă nu se află mai presus de omenire, stă de sigur mult mai presus decât orice om în parte. Aceiași bogătași cari, odinioară, după ce făcuseră petreceri cu flori proaspete în mijlocul iernii, cumpărau, pentru ca să aibă o casă în stilul engles al Tudorilor din veacul al XV-lea, bucată cu bucată, piatră cu piatră și grindă cu grindă, toate părțile ei pentru a le strămuta deosebit dincolo de Ocean, se gîndesc astăzi că milioanele lor pot servi mai bine pentru a face să înflorească pe pămînt acea dreptate despre cari li se vorbește în Biblia, de zilnică întrebuițare a creștinătății lor protestante. Și un popor întreg de oameni laborioși răspunde la acest îndemn puînd alături argintul muncii de aurul capitalului

De ce toată această uriașă mișcare a spiritelor? Această înfrigurată bătaie spontană a inimilor ce se puteau crede nesimțitoare pentru tot aceia ce nu e descoperire, asociație, muncă și plăcere? De ce această adevărată înviere a unei părți așa de mari și însemnate a omenirii?

Războiul însuși, prin învățăturile ce dau priveștiile lui, totuși n'ar fi ajuns să facă așa de repede o așa de însemnată schimbare. Realitatea lui dureroasă nu putea înriuri în de ajuns pe aceia cari tocmai din cauza asprei lor vieți obișnuite caută pentru a da ce zace în fundul inimii lor ceva mai presus de real. Li trebuie un element de poezie care să-i prefacă și să-i innobileze.

Acest element li l-a dat *vechea și neîntrerupta iubire, plină de cea mai mare admirație și capabilă de cel mai mare devotament, pentru Franța.*

Acest popor, aceste rase deosebite nu vorbesc franțuzește. În amestecul de oameni cari trăiesc pe acolo Germanii strigă tare limba lor națională, poate și fiindcă au venit mai de curînd și păstrează mai toate legăturile cu vechea patrie europeană. Italienii, cari se și întorc cei mai mulți acasă, întru toate Italieni. Ce să mai vorbim de Unguri, de Slovaci, de Ruși, de neamurile care trimesc acolo necărturari, a căror transformare se face prin aceasta chiar

cu mai multă greutate! Dar, dintre cele trei popoare care au pus bazele Statelor Unite, Englesi, Olandesi și Francesi, limba celor d'întîiu a biruit și până într'afîta, încît ceilalți și-au uitat popria lor limbă.

Sînt Eenglesi în mare parte acești Americani, setoși de războiu astăzi; vorbesc limba englesă; literatura pe care o cetesc e în mare parte literatura englesă, venită din Europa. Afîtea cerinți ale rasei, afîtea înriuriri de fiecare clipă ale graiului, afîta putere a literaturii, și totuși pentru ei toți Anglia e numai unul din luptătorii pentru o cauză bună. N'am cetit un singur cuvînt duios, despre dînsa, o singură declarație ca acelea ce se pot culege din scrisul Canadienilor ori Australienilor.

Cînd își înfățișază pe cavalerul dreptului, care *trebuie* să fie ajutat, ei toți se gîndesc la Franța. Cînd se revarsă căldura inimii lor, de Franța e vorba. Cînd devotamentul lor către suferință caută un loc unde să se cheltuiască, până la moarte, spre Franța pleacă studenții, medicii, advocații, poeții, artiștii, și sînt bucuroși să facă sacrificiul cu care se simt datori, *acolo*. Supt steag frances li se pare că merg aceștia toți, milioanele care se dau peirii pentru ca violența, sila hîdă să nu-și puie pecetea înroșită în foc pe fruntea omenirii, din care să facă roaba ei osîndită la munca de veci.

Dar acest steag frances îl și cunosc ei, prin strămoșii și innaintașii lor. Pe cel engles l-au cunoscut *cînd* nu erau liberi și *pentru* că nu era liberi acei vechi coloniști englesi; pe cel frances l-au descoperit cînd a bătut ceasul libertății. Și de aceia li e drag, de o nesfirșită iubire, care poate cere orice și căreia orice trebuie să i se dea. După îndemnul frances, cu ideile francese și cu ajutorul cavaleresc al Franciei de la 1780 s'a creiat această Americă, azi cel mai puternic prin munca și averea sa din Statele lumii. Și *în conștiința tuturoră trăiește această datorie*.

În luptele celor vii, morții și-au avut totdeauna partea, prin toată puterea ce se desface din amintirea lor. Morții cei răi aruncă în prăpastie și oamenii pe cari nu i-au văzut niciodată; morții cei buni îndeplinesc și din mormîntul lor opera de vitejie, de libertate, de drept pe care în viață au început-o numai. Și astăzi lucrează pentru Franța acei oameni de mult acoperiți de țărîină cari în tinerețea lor doritoare de a se cheltui pentru o cauză mare, pentru un act de desrobire, au trecut Oceanul spre a sprijini în fruntea tru-

pelelor regelui lor, care au trebuit să-i urmeze libertatea americană ce se zbate spre viață. Cavalerii lui Lafayette au trecut în zborul vitejiei lor desinteresate pe aceste locuri unde azi om lingă om lucrează cu spor, cu dragoste, dar—s'ar fi crezut—numai pentru ei.

Dar nu pentru ei numai, ci, cum se vede acum și pentru acei cari li-au dat o patrie, *pentru Franța lui Lafayette* căreia-i întind astăzi miliardul darurilor și sînt gata a-i da, mine, și singele lor

E o lecție de morală pentru fiecare om în deosebi, o bună și mare lecție a doua zi după predicile de energie, fără vre-un adaus moral oarecare ale materialismului. Deci interesul nu e singur pe lume și nici măcar cel mai tare. Ci idealismul iubitor de oameni nu e numai o bucurie și o glorie pentru present, ci le lasă și moștenire neperitoare și pentru depărtații urmași ai viteazului binefăcător, pe cînd crasul materialism, îmbrăcat în platoșa egoismului său, ajunge unde a ajuns astăzi, cu toată «pregătirea» ei neasemănată, Germania.

Și pentru această lecție omenirea întreagă va trebui să-i fie recunoscătoare Americii lui Edison și Carnegie, triumfătoare, care n'a uitat pe Franța lui Lafayette, mucenică.

22 Mart 1917.

Sarcina Italiei.

Italia așteaptă de două luni o lovitură pe care se pregătește a o răspinge cu toată energia sa răscolită de o splendidă sforțare.

Căci în adevăr sforțarea aceasta a ei e una din cele mai mărețe care s'au făcut vre-odată. De și a pornit târziu la o luptă care și pentru dînsa era neapărată, fiind vorba astăzi de soarta tuturor neamurilor în noua alcătuire a lumii și ea avînd peste hotare atîția dîntre ai săi, dornici de liberare, nici Italia n'a putut prevedea greutățile care vor răsări în calea operei sale. Austria nu s'a dovedit nici mai bună nici mai rea decît o credea toată lumea, mai ales după ce dușmanii ei s'au convins de un lucru care nu stătea în prevederile acelor cari i-au dat cele d'întăiu lovituri: că ea nu le sfărîma de la sine, cum se știa bine că nu va fi în stare să se apere singură. Dar cît de puternic și de ce natură va fi sprijinul ce-i va da Germania, aceasta nu se putea desluși decît în cursul luptei.

Și aceasta afirma de însuși scopul și de înseși mijloacele acestei Germanii, care s'au deslușit numai pe încetul. Uriașa nebunie a „Europei centrale“, ținută într'un singur sistem militar astăzi pentru a fi mine un singur sistem economic și politic chiar, a răsărit numai ceva mai târziu pe steagurile agresorilor fără scrupul și fără cruțare față de alții și față de ei chiar. Iar că un popor va fi în stare să cheltuiască pentru a atinge asemenea scopuri, vădit ilusorii nu numai toate puterile prezentului, dar însăși energia generațiilor viitoare, secătuiind rasa tocmai atunci când voiește să-i pregătească un mai mare viitor, se putea gândi cineva la o aberație ca aceasta?

Și astfel, ca și toți ceilalți luptători porniți contra Austriei decăzute, al cărui ceas din urmă sunase și în conștiința propriilor ei apărători, Italia s'a găsit avînd împotriva ei Germania, acea Germanie cu care până acum cîțva timp ea nici nu era în războiu.

Ceia ce nu înseamnă, ca în cazul nostru, cînd alte motive au înfrîurit pentru a ni se da lovitură menită să înspăimînte lumea prin distrugerea noastră, că soldații germani au luptat în Alpi, ci numai că principalele forțe austriece au fost lăsate să opereze neconținut în Alpi, de oare ce *Ungaria trecuse, cu toate nevoile ei de apărare în mîna Germaniei înseși*, care, cu adunătura ei de soldați din toate neamurile, supuși aceleiași discipline și innarmați din aceleași deosite, *apăra și Galiția contra întinderii cuceririlor rusești*.

De atunci Italia a fost împiedecată de a se valorifica după puterile ei în Peninsula Balcanică, unde trebuia să se mulțumească a face din Valona o fortăreață inexpugnabilă în calea ambițiilor bulgărești și a pătrunderii de veche dată, a Austriei chiar. Iar după izbînde de ei, așa de frumoase, care, cu biruirea unor greutăți neînfrînlabile până acum în istoria războaielor, i-au îngăduit să se facă stăpînă pe munții neumblați cu cari Monarhia se apăra în această parte, ea a trebuit să reziste unei năvăliri austriece, care, cu mijloace superioare, căuta să răzbată în Ținuturile italiene stăpînite odată, tiranic, de Francisc-Iosif I-ii. Ce încordare i-a trebuit pentru a stavili și a fixa pe loc această avalanșă distrugătoare se știe în de ajuns. Și, a doua zi după izbăvire, pe care și în țerile dușmane vor fi fost cărturari cari s'o salute cu bucurie, *știind ce s'a păstrat culturii prin aceasta*, innaintarea italiană a continuat, încununîndu se acum cîteva luni prin luarea Goriziei.

Astăzi se vorbește de o ofensivă, care ar trebui să fie o nouă și mare lovitură de teatru, zguduind lumea și silind pe aliați, supt impresia măreției sale barbare, la pacea așa de mult dorită în Germania flămîndă.

De această ofensivă, se vorbește zilnic în presa italiană. Dar fără nicio îngrijorare și *fără niciun apel către aliați, cari se știe că-și fac fiecare rostul lor acolo unde se află, în fața sarcinei pe care li-a impus-o dezvoltarea împrejurărilor.*

E o lămurire aceasta, și o fericită lămurire. Până acuma, s'o spunem, greșala cea mare a Puterilor unite pentru libertate și justiție stătea într'aceia că fiecare, urmînd, firește, și scopurile sale, se răzima, nefirește, pe ajutorul altora, și dincolo de datoria pe care o aveau aceștia față de ei înșii. Pe urmă ilusia unei ofensive generale a făcut mult rău,— o știm noi bine. Acum a intervenit o împlînire de roluri: fiecare-și are rolul stabilit și caută să și-l îndeplinească, fără a crede că toți pot merge în același moment spre același scop; *fiecare-și are sarcina care-l privește pe dînsul în rîndul întău. Și, cu cît, chiar în cea mai strînsă legătură, această sarcină e mai neted fixată, cu alît mai bine.*

Altfel s'a ajuns ca *fiecare din marii luptători să desvolte toate puterile sale.* Ceia ce a făcut Italia, în această privință, ajungînd la o producție uriașă, înzecînd mijloacele sale de acțiune, exportînd azi din produsul unor industrii care nici nu existau la 1915, prefăcînd țara întregă într'un singur atelier, admirabil organizat și silînd, într'un cuvînt, inteligența și puterea de muncă a unei rase superioare să dea tot ce sînt în stare, va fi pomenit mai tîrziu de istorie cu un adînc respect. Astăzi Italia nu cere nimănui nimic: *ea stă sigură de sine înaintea dușmanului, orice ar voi el.*

Cu aceasta chiar se poate să fi înlăturat ofensiva ce se pregătia. Ori de va fi însă ori de va trebui ca în valuri de sînge ea să fie răspînsă, Italia își va fi făcut pe deplin sarcina. Sarcina față de sine, față de aliații ei și, cînd se gîndește cineva ce apără ea, ce comori transmise de înaintașii geniali, ce patrimoniu nesfîrșit de prețios pentru întreaga omenire, care de veacuri îngenunchiază în adorarea lui, mărimea acestei sarcini crește și mai mult în ochii futuroara.

Și va veni o vreme cînd dușmanii înșii, viîndu și în simțiri, vor adăugi tributul lor de recunoștință.

23 Mart 1917.

Un om.

Cu fînguirile sîntem deprinși. Orice Romîn e, prin drept de naștere, salvator al patriei—numai el sau și cîțiva alții cari-i stau mai aproape și cari ar putea să-l ajute în opera lui. Are metode speciale la care gîndește zi și noapte și asupra elaborării cărora să nu-l întrebî fiindcă ai face păcatul de a-l tulbura. Până ce aceste metode, fără greș vor fi pe deplin elaborate, până ce panacea va fi stabilită și în cel mai din urmă amănunt al compoziției sale, să nu cei nimic decît două declarații mari și late, pe care, de almințeri, îi le face și singur fără a-l sili prea mult: că toate lucrurile merg foarte rău, că sîntem un popor netrebnic și o rasă degenerată dar că totuși era un om, omul unic, care putea face lucruri mari, mîntuitoare, glorioase Cu o singură condiție: *să fi fost în alt loc decît locul lui.*

În fiecare casă, la fiecare colț de stradă, pe fiecare coloană de ziar îl poți înfilni pe acest negator așa de sigur în ce privește un lucru doar: calitățile lui proprii, pe care le rezervă pentru acel moment așa de fericit, în care el „ar fi în situație să poată face ceva“. Goala lui trufie umple lumea de ifosuri totdeauna, de zgomot adesea dar niciodată de fapte

Și, iată, *faptele* ni trebuie.

Pentru ca să le avem și să le opunem faptelor pe care, în fiecare clipă, le dau ceilalți, în dauna noastră, se cere o speță de oameni mai puțin măreață și genială, mai puțin cunoscută, lăudată și aplaudată de intimitii concepțiilor lor superbe, ni trebuie *omul care să se găsească bine la locul lui. oricare ar fi și să se facă din el un unghiu harnic din marele atelier care trebuie să fie societatea noastră, dacă voim să învingem pușintel și așa cum ecrie devisa noastră, cam uitată de un timp: „prin noi înșine“.*

Căci să nu uităm un lucru. Slobod e oricare să creadă că ar fi bun de ceva mai mult. Dar trebuie să aducă și dovezi necredincioșilor. Și cea mai mare și mai sigură dovadă nu e alta decît *să facă bine și cu prisos cea ce i se impune de situația mai modestă în care împrejurările l-au pus pentru moment.*

Și, dăunăzi, am avut mîngîierea să vorbesc cu un astfel de om. E comandant de regiment. Poartă pe piept răsplata glorioasă

a vitejiei sale. A prins în lupta de la Neajlov o mare parte din prizonierii cari, defilînd pe străzile Bucureștilor, au dat un ultim fior de mîndrie nenorocitei Capitale. A retras în cea mai bună ordine trupa lui biruitoare. A pus-o la bun adăpost într'un sat care nu era mai strașnic decît altele. L a asanat și l-a civilizat. A trecut cu sănătate iarna care a cerut atîtea jertfe altor regimente. A ținut odată cu trupurile zdărene, suflete vioaie, aprinse, nerăbdătoare de luptă, până într'atîta încît la inspecția trecută de generalul român care se găsește în fruntea armatei noastre și de generalul frances al cărui ochiu critic a descoperit de la început lipsurile noastre, acești zdaveni ostași n'au cerut altă decît începerea fără zăbavă a ofensivei. Toți știu că pot muri, că au datoria de a-și oferi viața și toți sînt bucuroși de aceasta.

E o colonie de oameni cum trebuie pentru asemenea zile, în mijlocul unei frumoase păduri; hrana lor va răsări peste cîteva săptămîni din pămînt, prin îngrijirea lor, căci și-au pregătit din vreme straturi de zarzavat. Ba chiar, pentru că Românul e iubitor de frumuseță, au sămănat și flori pe margine.

Un ceas întreg am aflat un lucru de la acest șef cum dorim să fie toți: ce bun lucru pe lume este să lucrezi la locul tău. N'a avut să învinuiască pe nimeni și n'a lăsat să se înțeleagă că el în situația altuia ar fi făcut mai bine. Fiecare unde l a pus soarta, și el muncește fericit pe ogorul lui, pentru sporul tuturor și pentru biruința Patriei.

Tovarăși romîni — căci așa trebuie să ne privim astăzi cîți nu sîntem trîntori, cari se îngrașă, cit se îngrașă, dar la urmă se distrug, — tovarăși romîni, să sacrificăm fiecare geniul nostru critic care și întinde negația peste toți și peste toate și să facem, pe unde ne-a lăsat Dumnezeu, ceva din ce a făcut la regimentul 9 de vînători, întreg, sănătos, voios și gata de luptă, feciorul de țeren din Gorj care e locotenent-colonelul Rasoviceanu.

23 Mart 1917.

Declarația de războiu a Americii.

Congresul american a declarat războiu Germaniei.

De și evenimentul era de mult prevăzut și dușmanii noștri se așteptau la dînsul, luîndu-și măsurile în consecință, totuși el va fi

o zguduire pentru orice suflet omenesc, și pentru tot ce e bun și nobil, pentru orice e *uman* în omenire va fi o bucurie fără margini.

Adăugirea puterilor materiale e un element de biruință în prezent și atîta. Creșterea puterii morale e un și mai puternic element de biruință în acest prezent, dar în același timp e și o garanție față de judecata vremurilor care vor veni.

S'au bucurat Germanii și Ungurii lor cînd Turcia, Bulgaria le-au adus un aport de barbare tenace, și ei n'au cerut mai mult, crezînd că de alt ceva nici n'au nevoie. Bucuria noastră e de altă natură cînd la cele mai nobile popoare de pe pămînt se adaugă astăzi în lupta pentru drept acea mare asociație de muncă, acea întregă lume de energie, care desvoltă și o conștiință vednică de puterile sale.

Imperiile Europei centrale au coborît o treaptă la fiecare nouă alianță, care-i înjosea și mai mult; noi ne ridicăm cu un pas de gigant, prin această nouă alianță, care, fiind o așa de puternică asigurare de izbîndă, este și o supremă consacrare a scopurilor ce urmărim.

24 Mart 1917.

Călătoria regelui Albert

Niciodată Belgia nu s'a găsit în mai grozave înfrigurări. Lucrul în fabrici a încetat mai cu totul, după ce Germanii au luat și dus acasă tot ce putea servi pentru repararea armelor și munițiilor lor; țeranul lucrează pentru o recoltă care, ca și cealaltă, va fi rechiziționată. Dacă, după intervenții pe care nu le cunoaștem, dar ca re, probabil, vin de la Sfîntul Scaun roman, Wilhelm al II-lea a renunțat la sistemul deportațiilor, cerînd asupra celor petrecute un raport, ca și cum ele i-ar fi rămas necunoscute pînă acum, lucrătorii cari erau odată floarea orașelor belgiene se întorc din captivitatea lor într'un hal de plîns, și atîția dintre cei exilați nu se mai întorc de loc la casele lor. Mii și mii de oameni lucrează și mai departe la întăririle menită să oprească înnaintarea aliaților, a liberatorilor. Și, în sfîrșit,—supremă suferință, amenințare de moarte pentru toți—, războiul submarinelor face ca ajutoarele de hrană să nu mai poată veni aceluia cari pînă acuma se țineau numai din aceste trimeteri

și marea apărătoare, America, declară înaintea lumii că nu mai e în stare a-și îndeplini marea și binecuvîntata ei misiune.

Sentința de moarte e rostită astfel asupra acestor trei milioane și jumătate de oameni activi și cinstiți, de muncitori fruntași ai omenirii civilisate, de nobili urmași ai acelor cari, veac de veac, au luptat pentru libertate, cum au muncit pentru cultură și artă. Și, nepăsătoare, brutele, care nu vor uci-de cu minile lor, asistă la agonia acestui popor nobil și viteaz, aruncînd răspunderea chinurilor lui fără nume asupra Angliei care a hotărît blocada, asupra Angliei care vrea continuarea războiului, asupra acestei păgîne Anglii rele care nu vrea să lase pe buna Germanie creștină a-și îndeplini planurile de cucerire și subjugare, de «înălțare» a omenirii prin distrugerea lucrurilor și robirea oamenilor.

Unde vor găsi mângîierea acești nenorociți în care omenirea vede pe martirii celei mai drepte cauze? În ce parte vor vedea ei o rază de speranță după cei trei ani de întuneric adînc? De pe scaunul lui de Arhiepiscop, bătrînul cardinal fără frică la îndeplinirea datoriei pe care Dumnezeu a sprijinit-o pe umerii lui și i-a întărit pentru aceasta, înfruntă puterile lumii, ameninșîndu-le cu fulgere care lovesc fără să se vadă, și cuvintele lui răsună ca o făgăduială prin marea tăcere a spunerii. Dar n'ajunge. Prea e fără de margini suferința, prea mult strivește realitatea pentru ca perspectivele dreptății ce va veni neapărat să aline simțitor durerile. Clopotele bisericii nu s'au dus la Roma după vechea legendă pentru ca să aducă de acolo versuri de Inviere, ci ele au mers la luptă, și bronzul lor, care a vibrat de toate bucurile și restriștile acestui popor servește astăzi, după ce a trecut prin focul lui Krupp, să ucidă pe fiii Belgiei și pe prieni ai acestora.

Și astfel în zilele dumnezeieștilor Patimi, un dor imens de-a vedea aceste locuri asupra cărora s'au abătut toate nenorocirile și unde moartea va cosi mîne cu secera fără luciu a foametei a îndemnat să plutească asupra cîmpilor confiscați, asupra bisericilor ruinate și orașelor arse, asupra lăcașurilor de miserie și de lipsă, pe însuși regele acestei țeri nenorocite. Și, pe un aeroplan de războiu, la distanța de mai multe mii de metri, el a plutit asupra Patriei.

A fi acolo, a vedea toate pe rînd, aceste locuri unde s'a născut

unde a avut bucuriile lui cele mari, unde a iubit și a fost iubit de toate acele mii de oameni, unde a fost aclamat ca Rege și plîns ca pribeag și așteptat de trei ani, zi de zi, ceas de ceas ca sol alb al fericirii ce se întoarce, ca bun înger de refacere și răsplătire, și să nu poată schimba un cuvînt cu toți aceia al căror suflet întreg merge către dînsul în suprema lui sforțare, să nu li poată da măcar vestea că în acel punct fugar pe care-l salută tunurile speciale și-l urmăresc păsările de vînătoare cu crucea neagră pe piet se află cel mult Dorit. .

A plutit îndelung, neștiut de nimeni, în cerul, — nici acela pe deplin liber, — al țerii sale, s'a oprit asupra lăcașului unde acum trei ani copiii lui dormeau în liniște, și, între șrapnelele care-l urmăreau, s'a întors iarăși în colțul îngust de pămînt, în care cu dînsul s'a refugiat libertatea Belgiei.

Oamenii știu, ne asigură tot mai mult știința, lucruri pe care nu le aduc la cunoștința lor simțurile pe care-și dau samă că le au. Sîntem încurajați fiecare din noi de o atmosferă specială, a noastră ca și trupul pe care-l purtăm, și ea e neconținut străbătută de solii pe care n'am voit să le rostim și de vești pe care nu le vedem venind. Atîtea ni se spun astfel, pe care le credem că răsar numai din lăuntru nostru și care sunt darul sufletelor bune ce se gîndesc la noi, și atîtea puteri al căror izvor nu-l bănuim nu sînt decît voința celorlalți, care vine către noi ca să se adauge la propria noastră voință.

Și vor fi simțit astfel și ei, pe pragul agoniei prin foame și supt biciu, în ajunul celei mai teribile mucenicii pe care a cunoscut-o vre-un popor, mîngiere neașteptată care le usca ochii plini de lacrimi, un năprasnic îndemn care li întăria inimi slăbite.

Era iubirea și credința regelui pribeag care trecea asupra lor.

24 Mart 1917

O ligă ce ar trebui să se întemeieze

O revistă americană anunță că la ei acasă s'a întemeiat o societate curioasă, dar vrednică de atenție și de laudă, «Subway Court Club». Titlul nu l-am putea traduce în trei cuvinte românești corespunzătoare, fiindcă noi n'avem încă tramvaie electrice subterane

fiindcă prin club înțelegem un loc unde joacă averile ce au, fără a le fi cîștigat, măgarii cei mari ai zilelor grele de astăzi, și pentru că acest «court» nu înseamnă «curte» și poate n'ar trebui să-l traducem nici cu omenie fiindcă este aici o floare fină gingașe de cavalerism zimbitor de care onesta, solidă omenire se poate scuti.

Dar, în sfîrșit, iată de ce e vorba. Din această societate fac parte, — într'o lume altfel cam grosolană, în apucături, fiindcă și muncește foarte mult și e veșnic grăbită să ajungă la ceas și să economisească o mișcare sau un cuvînt de prisos—, acei cari se îndatoresc ca, mergînd cu zisul tramvaiu subteran, »să-și cedeze odată pe zi locul unei femei sau fete obosite“. Ca îndemn se spun în apel aceste cuvînte: «Adu-ți aminte că mama ta, soția ta ori sora ta pot, mai curînd sau mai tîrziu, să profite din exemplu tău cel bun“. Femeile, în schimb, au datoria să răspundă la această «curtoasie» prin cel mai frumos «mulțumesc» de care sînt capabile,— și Dumnezeu știe ce frumos știu să-l spue cînd vor.

Și cetînd aceste rînduri m'am gîndit la o mulțime de lucruri din viața noastră, și din biata noastră viață de azi plină de miseriile pe care ni le dă soarta și mai ales pe cari *ni le dăm noi*. Mi-am amintit de acei cari cred că un funcționar poate fi bruscat în chiar oficiul său de oameni cari, intrînd acolo, nu sînt totuși decît vizitatori, de acei cari strigă tare că toată comoara amintirilor unui neam merită doar să fie arsă sau și, pe de-asupra ori pe alături, spurcată, la persoanele care năvălesc în birourile unui om ocupat și îngrijorat și cer să li se facă imediat ce doresc ele, fiindcă rostul lor în societate e așa încît merită a fi serviți în moment, la acei cari dau afară pe cine li se adresează cu o cerere dreaptă, fie și cu una care nu se poate satisface atunci, la medicii cari tratează de „canalii“ pe bolnavi și la aceia cari strigă: «eu vă sînt stăpîn aici; voi, răniții, sînteți slugile mele», la toți acei cari împart verbal și în scris insultele și palme semenilor lor, altor Romîni năcăjiți. Și încă odată mi-a răsărit înainte acel tip, pe care-l cunoaștem cu toții, al omului care se instalează totdeauna așa încît să ia locul altuia, să supere pe toți vecinii lui, să-i calce pe bătăături, să li fumeze în nas, să se scobească în dinți, să scuipe pe jos și să caute pe figura fiecăruia cel mai mic semn de nemulțumire pentru ca — de aliminterea fără nicio intenție de a ajunge la bătaie — să zbiere:

„Mă, da, știi tu cine sînt eu?“ (ca o scusă adaugă că și la Berlin se face așa și că unul, cercetat cine e mai la urmă, s'a dovedit a fi: figurant la un teatru de suburbie).

Facem o ligă contra acestuia? Ce bine ar fi! Am mai propus-o odată de mult, dar atunci mojiția nu ni cădea chiar așa de greu ca azi, cînd doare grozav—și ni e, ca popor, și așa de rușine!

Nu ca să-i combatem, căci n'am răzbi, așa sînt de mulți, și au și o piele... Ci măcar ca să li spunem pe înțeles: mulțămim. Ca să-i excludem de la toate acele satisfacții pe care n'ajung banii ca să le poți căpăta. Ca să li interzicem total societatea noastră și ca să li creăm un fel de dosar personal prin comunicațiile despre ce au făcut. Să-l publicăm la întîmplare, fără comentari. Și, de cîte ori ar fi vorba ca mijlocul să fie pus într'o funcție unde trebuie să intre în contact cu lumea, să comunicăm autorităților superioare piesele de dovadă.

Ar fi sigur că îndeplinindu-ți datoria, nu întîmpini acele jigniri care nici ca pedeapsă nu trebuie să atingă sufletul omenesc.

24 Mart 1917.

Impărțirea Austro-Ungariei.

Se vorbește de o pace cu păstrarea Austro-Ungariei. «Șchioapă» pace și de o mie de ori nenorocită! Ea ar fi cu neputință după tratate, cu neputință după starea de azi a luptei, dar mai ales cu neputință față de menirea firească a războaielor, nu dintre regi, ca odată, ci dintre națiuni ca astăzi.

În adevăr, războaiele care sînt chemate să resolve, într'un sens ori în altul, o problemă, nu se pot depărta de dînsa prin nicio silință, a nimăruia. Orice încercare de a le face să devieze le aduce mai aproape încă de punctul esențial, care nu poate fi înlăturat de nimeni și de nimic.

Ceia ce a fost o țintă firească ajunge, cînd anume împrejurări caută să schimbe rostul luptei, o obsesiune, o urmărire de fiecare zi a gîndului. Acei cari ar voi, din considerații de oportunitate, să isprăvească mai repede și fără aceasta, simt musturarea de cuget, contra căreia se zbat, dar n'o pot birui, că atîtea vieți omenești ar

fi fost stinse, atâtea ruini îngrămădite, atâtea comori răpite iremediabil omenirii fără ca scopul să se fi atins. Ceva i ține pe loc la datoria lor, oricît de grea, în oricît de dureroase împrejurări.

Să zicem însă că puterea împrejurărilor neînțelegătoare, foame, schimbări interne, e așa de mare încît soluția nu se poate da. Și, iarăși, nu înțeleg numai o singură soluție, căci *tăgăduirea prin fapte, prin faptele duse până la capătul lor, până la ultima lor consecință, a posibilității de a se ajunge ținta, neputința desăvîrșită și netăgăduită de a răzbate, este și ea un punct de oprire firesc*. Să zicem că oboseala din alte pricini decît a înfringerii militare ar aduce pe aceia cari au pornit sau numai au primit — ca Aliații — războiul pentru a ajunge la o nouă stare de lucruri, să se oprească în cale, să propuie, pacea sau să o primească fără a se fi hotărît nimic în acea chestie tocmai pentru care s'a sfărmat pacea omenirii și pentru care i s'au impus așa de mari dureri și sarcini așa de grele.

Ou războiu isprăvit față de scopul pe care l-a avut, nu zdrobește nici sufletul învinsului. Aceasta s'a văzut foarte bine și în cazul Franciei de la 1870-1, care datează de atunci renovarea ei morală. El, războiul și-a făcut datoria, pe care o plătim doar destul de scump ca s'o vedem îndeplinită, de a înlătura tot ce e fals, tot ce nu mai poate dura, tot ce e incapabil de viață, de o parte ca și de cealaltă. El lasă față 'n față la sfîrșit numai realități, adevăruri care s'au cîntărit, care s'au măsurat, din care unul a trimis jos și a despoiat pe cellalt, dar care *s'au și curățit, unul ca și cellalt*. *Astfel, de fapt, este un învins mai mare decît învinsul însuși, care dacă nu e glorios învingător asupra protivnicului său, e totuși fericit învingător asupra păcatelor sale*. Căci acest învins sunt înseși aceste păcate, pe care războiul le-a înlăturat, chirurgical, odată cu înseși organele politice de care sunt legate sau cu părțile putrede din aceste organisme, ușurînd astfel sănătatea viitoare, circulația liberă a gîndului și a muncii omenești.

Nu fă însă aceasta, în cazul Ungariei singure ori și în cazul Austriei, — și vei avea contrariul. *O demoralizare a omenirii va rezulta din aceasta*. Păcatele, dacă nu sînt învinse, nimicite, nu rămîn numai unde erau, în momentul cînd cuțitul a atins trupul vădîndu-i brutal tainele; ele se răspîndesc, cuceresc alătura, otrăvesc singele

întreg. Ai pornit împotriva unei tiranii, ai luptat cu dînsa *principlal* ai voit s'o înlături cu totul până în adîncurile unde poate răzbate fierul eroic, și te-ai oprit. Ai chinuit pe bolnavul însuși — care e în acest cas omerirea —, ți-ai bătut joc ușuratec de suferința lui cea mare și ai cusut înapoi un trup infectat, care va merge răpede spre pieire, nu numai pentru că era bolnav, dar pentru că te-ai amestecat să-l operezi neavînd însușirile ce trebuie pentru a merge până la capăt. Ai prefăcut atunci o fatalitate a forțelor oarbe, care distrug, într'o crimă a inconștienței tale, care dacă nu a asasinat, a grăbit cel pușin opera morții.

Și ce moarte poate fi mai grozavă decît a sufletului omenesc cu toate acele nobile elemente de cugetare și simțire, de credință și de avînt care au creat toate lucrurile prin care mai mult decît prin facultatea de a ne ținea în picioare și de a rosti articulat gînduri ce nu sînt totdeauna superioare acelor care frămîntă animalitatea, sîntem vrednici de a ne numi oameni? Ce filosofie, ce artă, ce moralitate publică sau privată s'ar mai putea desvolta într'o societate omenească în care s'ar fi vădit că nici cele mai mari jertfe fără păreche până azi, ale celor mai nobile elemente din umanitate n'ajung pentru a înlătura ce a rămas mai josnic și mai nedrept din tirania apăsătoare a raselor degenerate?

Unii diplomați ar zice însă: mai la urmă ce ni pasă? Nu *din* sufletul omenesc trăim și nu *pentru* dînsul. Noi sîntem numai provocatori de războaie pentru scopuri egoiste, împrumutînd formule atrăgătoare de la cugetători spre a înșela vulgul care se jertfește și care, idealist ce este, cere totdeauna o idee ca țintă, pentru ca pe urmă, cînd ni convine nouă, să facem socoteala finală. Și dacă nu încheiem problema, ce-o fi? Dacă o *încheiem*, atuncea e rău, căci împiedecăm pe alți diplomați de „a se distinge“ și de a se valorifica în viitor.

Seacă înțelepciune de birou, de „cabinet“, și aceasta! Bolnavul căruia boala i s'a întins vă cuprinde și pe voi în durerea lui mărită, exasperată. Și el se va zbate în chinuri de care și voi veți tremura și în care vă veți frînge și voi. Așteptînd liniștea compreselor și ceaiurilor voastre călduțe, veți vedea în schimb zguduirea uriașă a corpului întreg, care nu vrea să moară și care în aceste zguduiri se chinuște și mai mult fără a se putea însănătoșa.

Veți avea, diplomați de conveniență, de oportunitate, de cîrpeli, ceva care nu e convenient, care nu vă va fi oportun de loc și care va rupe odată cu cîrpelile haina toată pe care au ținut-o așa de prost înaintașii voștri, rămîind goliciunea trupului torturat în acea agonie care e pentru societate *orice zbuțum material fără preocupările ideale* care s'au vădit ca zădărnice.

Dacă nu veți fi voiți dreptatea națională, veți avea revoluția generală, care va îngropa, Samson orb și turbat, ultimele rămășițe ale civilizației în care s'a închis ce a fost dumnezeiesc în mintea oamenilor, din veac în veac.

25 Mart 1917.

«De ce azi și nu mine?»

Eram tînăr de tot cînd m'am întors în țară, după cîțiva ani petrecuți în acel Apus care din zori și până în noapte e oprit asupra muncii lui și care, oricît s'ar cere mărșirea ei și condiționarea ei, nu poate trăi fericit decît cu ea și prin'ea. Aveam înaintea mea priveliștea caselor care dimineața sînt pline de lume harnică în a se găti și pregăti, pentru a rămînea apoi goale ziua întregă, pe cînd în ateliere fierbe lucrul la care un întreg popor se împărțășește. Mă urmăria acel freamăt voios al mulțimilor de dimineață care se înghesuie pe trotuare, cu zgomotul unor regimente ce trec spre luptă supt un steag pe care-l iubesc, și acea vioală întoarcere de seară, în care pe lîngă această disciplină ostășească, se mai amestecă și o visare poetică prin care fețele par transfigurate în mulțămirea de conștiință a acelor cari știu că și-au meritat «pînea noastră cea de toate zilele». Imi rămăseseră în minte acele nesfîrșite mese de biblioteci în care cetirile îndelungate, răbdătoare erau întrerupte de odată de acea căutătură care urmărește, dincolo de cartea frămîntată în minile nervoase, ceva care a răsărit sub adevărul venit ca o răsplată, la ceasul lui.

Și aveam o nestînsă sete de a lucra, pentru lucrul el însuși, de a crea, pentru singură bucuria creațiunii, de a găsi și de a spune numai ca să știu că am putut adăogi și eu, cu cîte puteri și mai ales cu cîta voie bună mi-a dat firea, la comoara în care se contopesc, într'o strălucire de nu se poate recunoaște partea fiecăruia

silințele tuturor și care face pe cercetătorul bătrîn să aibă ceva din sentimentul bătrînului muncitor de fabrică oprit pe gînduri, dar cu o sfințită seriozitate pe față, înaintea măreței opere de tehnică, unde știe că și vloga lui s'a întrupat în fapta trainică și folositoare omenirii.

Și văd încă biroul, cu toate lucrurile așa de bine rînduite, al colegului de astăzi, om activ de altfel și bun gospodar, care orînduia o parte din silințele noastre, cite se legau de instituția lui, cu același simț de datorie cu care făcea ca ordinea cea mai desăvîrșită să domnească în luminarea, încălzirea, curățirea și reparația localului. Birou de recepțiune a muncii științifice, ca acelea în care la Lyon se primesc bucățile de stofă ale lucrătorilor de mătasă, cercetînd totul, ordonat, mașinal, corect, fără a ținea samă doar de un lucru: cît suflet omenesc s'a prins în firele acelea țesute noaptea tîrziu, în biiguirea copiilor bolnavi, în secătuirea miseriei stăpîne ori și în bucuria de a face un lucru bun și frumos.—Bucata, plata; altul la rînd!

Era gata o carte la care lucrasem mult și care era atunci pentru mine marea fericire. Doriam s'o văd mai iute broșată, pusă în circulație, dată lumii, cîtă era s'o știe. Și colegul îmi tăie scurt vorba de nerăbdare:

— De ce azi și nu mine?

Am răspuns afîta:

— Răspund îndată ce-mi vei spune ȃ-ta: de ce mîni și nu azi?

*

Priviți ce e de jur împrejurul nostru. Cîte lucruri de făcut! Și e vorba de mîntuirea, de viața noastră, de cel mai strălucit ideal, de cea mai adîncă miserie, de cea mai grozavă primejdie. Se lucrează de sigur, dar aceia chiar cari au datoria de a îndemna, de a grăbi, pînă la frigurile sfinte ale producției salvatoare, pînă la delirul de trudă al unei societăți amenințate, aceia spun prea adesea:

De ce azi și nu mine?

Și se aude îndată și răspunsul:

— De ce mîni și nu azi?

Dar pe acela îl dă *dușmanul*. Și-l dă — *pentru dînsul...*

25 Mart 1917.

Cum va face America războiul.

Războiul între America și Germania? Pentru închipuirea noastră aceasta ar însemna, după vechile idei despre războiu, soldați într'o nouă uniformă apărind pe cimpurile de luptă ale Europei pentru a și lua partea de sacrificiu și de glorie împotriva dușmanului comun, și nume nouă de bătălii s'ar înscrie în povestea războiului, alături de numele unor generali de cari nu s'a vorbit până acum.

De fapt, mulți dintre Americani chiar, cari sînt acum mai romantici de cum s'ar crede, tocmai pentru că de obicei nu sînt romantici de loc, doresc să vadă steagul sămănat de stele al mării Uniunii fluturînd în acea Franță care i-a atras în luptă prin farmecul ei de astăzi și prin amintirile de acum un veac. Chiar dacă n'ar avea însemnătate prea mare din punct de vedere militar, totuși ar fi o satisfacție pentru suflete că la eroii ambulanțelor se adaugă eroii bătăliilor și că se vor putea pomeni în viitor împreună cu acest mare războiu și acei nobili tineri din America a căror jertfă de bună voie a contribuit și ea la biruința dreptului și la deschiderea unei epoce de mai mare fericire pentru oameni.

Căci Americanii sînt foarte sensibili la acest fel de a se face nemuritori. Amintirile războiului dintre Nord și Sud, între propriile lor State, pentru a pune capăt sclăviei negre, e și astăzi amintit cu mîndrie. Și, dacă în aceasta se ține samă mai ales de cauza pentru care s'a vărsat singele alitor mii de oameni de toate vîrstele, moartea recentă a amiralului Dewey a arătat cit de mult ține această societate de pașnică democrație la aceia care și-au cîștigat un nume mare prin însușiri de conducători războinici. Un fior a străbătut întreagă această lume amestecată la vestea că se află în agonie acel bătrîn care odată a dus la biruință contra Spaniei pentru cucerirea Filipinelor și „dezrobirea“ Cubei drapelul american! Și, de alminterea, oricine a străbătut revistele din New-York și Chicago, cu narațiunile lor grozave, de aventuri neobișnuite, de încordări supraumane și de ciudate biruinți, își dădea sama că acești oameni așteptau ceva care să întrecă marginile vieții lor obișnuite, care să-i lege din nou cu poesia acelei vieți europene care răsăria odată, cu toate tainele ei istorice și toată magia privesliștilor ei sămănate cu castele, palate și ruine, în versurile lui Longfellow.

Dar *adevăratul* ei războiu îl va face America altfel.

El va fi, natural, confirmarea, în forme libere, a puternicului ajutor de care și până acuma s'au bucurat, în așa de largă măsură, aliații din Europa. Comorile industriei americane vor fi deschise fără rezervă și fără margini luptătorilor cari de trei ani se storc împotriva Bestiei apocaliptice, închisă în cetatea de unde face din când în când fulgerătoarele ieșiri ucigașe pe care le cunoaștem prea bine și noi. Aramă, cărbuni, de o parte, tunuri arme, muniții, de alta, vor călători în cantități enorme din acest rezervoriu fără fund. Și starea de războiu va adăugi în fabricație și trimete un element nou, de o putere extraordinară, pe care Germanii care-și zic prea ușor: «nu e nimic, va fi mini ce a fost și până acuma», nici nu lămuresc cât rău li va face, ei cari bănuiesc folosul oricărui factor nu e materie și organizație. Va adăugi *însă și această mândrie națională, această conștiință luptătoare, acest avînt spre biruirea dușmanului, și, nu mai puțin, spre întrecerea propriilor tovarăși de luptă. Căci ei trebuie să se producă neapărat, mai mult chiar decît în Anglia, într'o societate unde pe lângă sportul, educator de energie, al celor cari s'au ridicat prin avere și influență, mai este, la ceilalți, deprinderea încordărilor supreme, cîștigată în focul războiului industrial, al nemărginitelor întreceri sociale și individuale. Fără a mai vorbi de această capacitate de a născoci lucruri nouă care caută greutățile pentru a le învinge și a-și trage din aceasta cea mai mare glorie*

Dar pentru a-și trimete partea în războiul care acum o cuprinde și pe dînsa, cu interesele și cu *onoarea* ei, America are nevoie de drum, și acest drum e închis acuma de sutele de submarine germane care prin sfidătoarea lor trimetere în adîncurile Oceanului au provocat chiar conflictul înarmat de astăzi.

Și aceasta fixează *rolul de căpetenie al intervenției militare americane.*

Cu orice preț marea Republică va trebui să-și deschidă acest drum, să-l deschidă în așa chip încît înlăturarea pentru toate timpurile a unei asemenea crime față de omenire, a unui asemenea abus infam al progreselor științei să fie legată de numele american.

Germania a început cu organizația ei; pe încetul această organizație a fost creată și la Aliații europeni. A început cu hotărîrea

ei de fier ; o hotărîre de fier îi opun Anglo-Francesii. A început cu tehnică nouă ; altă tehnică tot așa de nouă o posedă astăzi dușmanii de aici. A început cu invențiunile altora, pe care le-a adoptat și le-a întrebuințat în măsură „colosală” ; și până acuma, cu toată superioritatea tunului de 75 frances, *nici o nouă invențiune nu s'a ivit pentru a o lăsa nepregătită înaintea ei și a-i anunța astfel zdrobirea pe care până astăzi a știut s'o înlătore.*

Acum intră în luptă acea Putere care se laudă pe dreptate cu cele mai splendide cuceriri în domeniul științii aplicate. Ieri încă Edison, represintantul geniului ei, spunea că născocirile germane sînt simple copilării de caracter învechit, care puteau fi combătute cu succes de la început. El și ai lui se simțiau în stare a da mult mai mult.

Astăzi pot s'o facă, — și o vor face

Și astfel, liberînd mările de pirateria care trebuia să scape de pedeapsă pe criminal, în loc să scape lumea de crimele viitoare, America va dovedi că nimeni nu poate lua în deșert numele științei, operă de muncă și binefacere, de fericire și bună tovărășie între oameni, fără ca știința însăși, cu divina ei putere de creațiune spontanee, să nu intervie, mai curînd sau mai tîrziu, pentru a-i da lovitura de grație.

26 Mart 1917.

Convalescența pe stradă.

Cu toată protestarea citorva oameni miloși, spectacolul de nesuferit, compromițător pentru inima ca și pentru inteligența nației noastre, care ar dovedi că nu se poate adapta împrejurărilor, al umbrilor omenenești rătăcitoare, care-și poartă pe străzi o convalescență asemenea cu începutul agoniei, continuă

Din spitalele îngrămădite de bolnavi, bieții oameni trebuie, se pare, să fie scoși înainte de vreme. Nu se poate, de sigur din lipsă de material, să se improvizeze pentru dînsii, în aicr liber, lingă zidurile între care au zăcut, niște adăposturi, corturi sau baratce, unde să-și capete puterile de care au nevoie pentru a servi țara ca ostași mine. Mincarea mai substanțială de care s'au învrednicit un timp încetează, și de alîtea ori ei au nevoie de pînea sufletelor

miiloase. Iar, ca îmbrăcăminte, biețele lor uniforme firite prin noroiul tranșeelor și pătate de propriul lor sînge vărsat pentru țară se înfățișează bofite și arse de căldura etuvelor, alături de postavul nou nouț al acelor cari n'au sînge de vărsat pentru nicio cauză și cari numai pe hartă au urmărit liniile de chinuitoare așteptări ale acelor tranșee

Cei mai glorioși dintre Romîni se înfățișează astfel pare că ar fi cei din urmă dintre oameni, în trupul, haina și hrana lor.

Că nu se rușinează atîte lume de o priveliște ca acesta, e un document moral de o nesfîrșită tristeță. Că nu-și dă sama de asprul critic care e, în tăcere lui, acel ofițer și soldat străin venit din țeri unde convalescența e lucru sfînt pentru orcine și nu se găsesc mijloace care să fie destul de bune pentru a întări pe ostașul ieșit din primejdie și a-l mîngîia de durerile lui de ieri și de dorurile de astăzi, e o dovadă nouă a unei inconștienți care ni-a făcut atîta rău până acuma: alifia-și închipuie, pesemne, că la întoarcerea lor acasă acești oaspeți vor spune despre România, cu bucurie, că e țara hainelor bine croite și a fețelor bine spoite în loc să spuie, cu durere, că e aceia în care se sting, pe picioare ostașii cari au oferit, supt steag, cel mai mare sacrificiu pe care-l poate oferi ființa omenească unei datorii și unui ideal.

Știu că la Gîrleni lîngă Bacău s'a făcut cel d'întăiu loc de refacere pentru convalescenți a căror speță s'a descoperit abia acuma, pe lîngă speța răniților și bolnavilor, de o parte, a luptătorilor, de alta. Dar știu, iarăși, că acești convalescenți n'au fost trimeși de la spitale în stare cum trebuie, ci culeși de pe stradă în halul cum au fost găsiți — și știu și urmările.

A venit acum primăvara, care în acest 1917 nu e, de sigur, numai o înțepire către reveria tinerilor scutiți și mobilisați pe loc ori un îndemn către costumele „legere” ale obiectelor reveriei lor, ci o binefacere dumnezeiască pentru alinarea suferințelor, și înzdrăvenirea slăbiciunilor. Vor răsări măcar acum adăposturile pentru aceia cari azi rătăcesc din loc în loc spre regimente unde atît de puțini vor ajunge și doar pentru ca să aducă între cei sănătoși germeii bolilor de care se sîng?

Altfel ar fi mai bine să desființăm spitalele. Căci oamenii pot muri și fără ele. Ba încă mai repede, și deci mai ușor.

26 Mart 1917

Generalul Nivelle.

O revistă americană fixează ca principală însușire a lui Nivelle iubirea pentru invențiuni și capacitatea lui de a desvolta neconținut mijloacele de care se folosește pentru a învinge. Locul său în fruntea armatelor franceze din Vest se datorește sistemului pe care l-a adoptat pentru a fi nedespărțit în istorie de numele lui. Joffre era pentru usura în tranșee, el a împins atacurile frontale în condiții care nu mai sînt cele de odinioară, ce siliau pe atacatori a face sacrificii îndoite și întreprinse ca ale apărătorilor.

Autorul articolului arată că pînă în Iulie 1916 sistemul vechiu era în vigoare, de și Germanii căpătaseră succese la începutul luptelor de la Verdun prin acțiunea preliminară a celor 2 000 de tunuri. Pe Somme, unde Germanii au pierdut 670.000 de oameni, dar pretind că pierderile Aliașilor au fost de 800.000, cei ce atacau au pierdut tot mai puțin față de pierderile dușmanului. În Octombrie—Decembrie, cu pierderi de 25.000 de oameni, Francesii au luat la Verdun numai ca prizonieri 17.000. Acum apărătorul e acela care are pierderile duble. „E adevărat că această metodă de ofensivă, întrebuițată în lupta de la Somme și la Verdun, a restituit o parte abia apreciazabilă din provinciile cucerite ale Franciei și nimic din Belgia. Dar nu întinderea pămîntului cîștigat e criteriul. Ofensiva de la Somme și cea francesă de la Verdun a adus pierderea a aproape trei sferturi de milion de Germani, cu un preț pe care Aliașii puteau lua asupra-și să-l plătească”. Și, adaugă scriitorul: „dacă din Iulie la Decembrie în două lupte Germanii au pierderi de trei sferturi de milion, au ei oamenii ce trebuie pentru a înfrunta pierderile a trei sau patru asemenea lupte în anul viitor pe frontul din Apus? Și au ei ori pot ei căpăta tunurile și munițiile care trebuie pentru a suporta trei ori patru lupte ca acestea, căci, dacă n'au destul din aceste lucruri, proporția de pierderi va fi și mai mare de cum a fost?” Ei nu pot avea artileria, pe care o au Aliașii, și aceasta e decisiv; n'o pot avea, spune neutrul din Februarie, cu niciun chip și cu nici un preț. Au încercat cu munca silnică a Belgienilor, în desoperarea lor. Azi ei nu sînt încă bătuți și de aceia

nici n'au conștiința învinsului. Dar n'au nici perspectiva învingătorului Americanul dă dreptate generalului frances care spunea dăunăzi că «ține lupul de urechi».

26 Mart 1917.

Liberarea Poloniei

Acum un veac și jumătate, Frederic-cel-Mare, gata să împartă în folosul lui și Împărăția cerurilor, din care ar fi scos pe toți fericiții pentru a o face casarmă de grenadiri prusieni, Maria-Teresa, «maica» Romînilor din Ardeal, pe cari-i tundea de mai multe ori pe an, și Ecaterina a II-a, care și dădea toate silințele să facă, în Petersburgul său, „filosofie“ ca a lui Voltaire și Diderot din Paris și anexiuni ca ale „vărului“ Frederic de la Berlin, se uniau pentru a împărți Polonia, pentru a «restabili liniștea» și a lua «ce li convine». Două alte împărțiri, la care s'a adus, peste restaurarea lui Napoleon I-ii, opera de cîrmpoțire teritorială a tratatelor din Viena s'au săvîrșit asupra acelor frumoase provincii care formaseră odinioară un Stat de luptă contra pătrunderii turcești de Sud ca și contra germanisării venite din Vest asupra tuturor Slavilor. Așa-și plăteau datoria, pe de o parte, Habsburgii, cărora Ioan Sobieski li păstrase Viena, iar, pe de alta, Împărăteasa tuturor Rușilor, pe care silințele seculare ale poporului polon le scutiseră de a vorbi în dialectul nemțesc de dincoace de Elba.

Se știe că unii criminali, cari n'au putut fi descoperiți nicăiri, au fost găsiți în sfîrșit unde nu se gîndise nimeni să-i caute, lingă mormîntul însuși al victimei lor, unde-i chemase o putere neînvinsă. Astfel Statul căruia-i aparține marea „ideie“ a fost acela care, îndată ce s'a format în capul conducătorilor săi planul uriașei agresiuni contra umanității, a pus pe tapet chestia Poloniei, revenind astfel, în credința că-l chiamă acolo numai interesele lui, la locul unde Hohenzolernul de la 1770 făcuse fapta, și cu mîna strînsă „pr'e tenește“ pe grumazul aliatului austriac, Germania îl silia și pe acesta să vie înapoi drept la păcatul cel mare al Mariei Teresei iar, pe cînd planul austro-prusian nu era încă deplin copt Marele Duce Nicolae, ca delegat și poate și ca inspirator de căpetenie al vărului său împărațesc, atingea și el problema polonă.

Cele d'întăiu două Puteri voiau, bine înțeles, o Polonie care să are și să samene pentru Germania, binefăcătoare și deci exploa-tatoare de drept a omenirii întregi, și ea să culeagă, dînd cel mult partea sa muncitorului; cealaltă, în deosebire de dușmanele sale, înțelegea să nu facă binele numai din punga altuia, bătut și prădat de ce are cu drept, ca și de ce a luat cu hăpca, în complicitate cu înșiși făcătorii de dreptate.

Dar condiția refacerii unei Polonii largi, unitare, cuprinzînd toate fărîmele risipite odinioară, era nedesfăcuta legătură, supt toate raporturile, cu Rusia. Și legătura era, oricum, mai naturală cu acel Stat rus a cărui rasă dă jumătate din țerănimea vechiului regat și cu care viața Poloniei și innainte de spîrcuire fusese așa de mult amestecată. Căci ea însăși, Polonia, încercase a îndeplini același vis de unitate slavă în Ost, cu sabia în mîină, innainte de Romanovi, pe vremea cînd, acum mai pușin ca trei sute de ani, un prinț polon stătea în Moscova, unde voia să rămîie ca Țar, decît cu Prusia care însemna pentru vremea mai veche, înfrîngerea de Poloni a Cavalerilor Teutoni, dar și pierderea Prusiei ducale către Casa de Hohen-zolern, ori cu acel corp germanic întreg, cuprinzînd astăzi și Austria, în forma lui «medio-europeană», care nu fusese pentru Poloni, veac de veac, decît dușmanul ereditar.

Toți aceștia puteau reface Polonia pentru a încerca apoi s'o destacă la cea d'întăiu ocașie potrivită Dar s'o învie, nu, cu toate proclamașiile și cu toate declamașiile. Căci un Stat se poate forma din nou în hotarele lui de oricine, dar el nu-și poate relua viața, întreruptă odinioară, prin grația nimănuși, care, nu vine niciodată singură. Pentru ca această viață să se aprindă din nou, capabilă de a resista furtunilor viitorului trebuie sau o putere interioară, a însuși poporului care a ținut Statul cel vechiu și care-l restituie prin bîruitoarea spontaneitate a unei revoluții, sau și contactul cu o mare forță populară, din acelea care ating țerile vecine pentru a le domina uneori, pentru a le zguduși și întări sufletește tătdeauna, chiar și în ceasurile cînd mina care atinge nu poartă numai arma, ci și lovește cu dînsa, dar încă atunci cînd ea se gătește prietinoasă pentru a face să cadă la alții lanșuri pe care ea însăși și le-a rupt!

Actul prin care Noua Rusie, — zi-i cum vrei și cum ai dor, să fie: democratică, republicană, socialistă, dar Nouă este de sigur,

și numai în aceasta stă însămnătatea schimbării —, prin care această Rusie Nouă declară că Polonia e de astăzi înaintea liberă, adăugînd datoria unității militare numai pentru a împiedeca moral pe cei amestecați în opera de «refacere» întreprinsă de către Germani de a întrebuița arme polone contra fraților liberatori de astăzi, are valoarea sa în aceasta. Nu e *forța* care strică și drege, în calculele sale egoiste, — legată totdeauna de propriile ei păcate, pe care nu le poate mărturisi, căci ar trebui să piardă cîștigul ce l-a moștenit de pe urma lor. Ci e *spiritul*, care nu se lasă oprit în libertatea lui de aceia cari l-au falsificat îndeplinind în numele lui de fapte rele și care, viu și curat, curățește și învie tot ce întilnește în calea lui.

Polonia celor doi Împărați de drept divin, reprezentanți ai unor caste militare și ai unei biurocrații, putea să întrebuițeze, la nevoie și deocamdată, Poloni în opera ei de croitorie politică națională în Polonia rusească. Chiar dacă ar fi lăsat în sama celor mai buni dintre Poloni, a frunțașilor nației supt toate raporturile, Statul-tampon, tutelat, supravegheat și monopolizat pe care-l „fundaseră” și ai cărui cititori înțelegeau să rămîie, cu dreptul de a numi pe preoți și de a fi pomeniți cei d'întăiu la pomelnic, cu viii și morții, până la bunii și evlavioșii creștini Frederic și Maria-Teresa, aceia ar fi lăsat totuși stampila lor, aristocratică, „doctorală” și birocratică, asupra noului Stat. El s'ar fi dezvoltat național, de sigur, ca steag, mai puțin național însă ca spirit, fiindcă acela vine oriunde numai din larga împărtășire a maselor populare la viața Statului din continua stăpînire, iubitoare și devotată, a lui de către dînsele. Polonia pe care sufletul rus liber o are în vedere e alta: ea poate să samene cu ea însăși, în ce are azi mai adevărat și mai adînc, și nu e nevoie de nicio impunere ca să poată merge pe aceleași drumuri cu această Rusie populară. De o parte niște sinistri răscolitori de morminte, cari legau răbdător oasele acelui care de mîna lor perise pentru ca, înfățișîndu-l întreg și sprijinîndu-l drept de părete, să ceară a-i administra în numele lui, ca ființă vie, moștenirea, iar, de alta, e flacăra vie și în veșnică mișcare a revoluțiilor care unde ajunge învie și face a se ridica deplin și zdravăn acela care în vremi ticăloase căzuse jertfa celor lacomi de avutul său.

Polonia creată azi nu va continua deci, chiar întrebuițînd

aceiași oameni, cari au lucrat, inteligent și stăruitor, cu un spor minunat, Polonia de libertate pruso-habsburgică. Ea va fi alta, și anume aceia pe care de două veacuri o cere cultura umană pentru ca la locul ei, pe care nimeni nu i l-a putut lua, să-și îndeplinească opera care numai ei îi revine, potrivit cu însușirile, liber și larg dezvoltate, ale uneia din cele mai nobile rase.

27 Mart, 1917.

Cuvinte franceze.

Cultura francesă are însușiri pe care nicio imitație, oricît de inteligentă, nicio contrafacere, oricît de dibace, nu și le poate cîștiga. Ele se moștenesc, vădirea lor se face fără nicio intenție de a spune un lucru frumos sau de a face un lucru frumos. Din potrivă acte și cuvinte au înfățișarea de a veni de la sine, fără ca ele să fi fost voite și potrivite cu chibzuială împrejurărilor în care se produc și se rostesc. Ar fi de mirare să fie altfel; lipsa acestor însușiri ar fi la acela pentru care se constată un adevărat document de neexistență a rasei care neapărat trebuie să le dea.

Ele pot exista pe lângă talent; talentul nu face de cît să le împodobească. Dar ele rămîn superioare talentului, care, mai la urmă, e numai o îndemănare (o „iscusire“ îi zic Rușii, artei înseși). Ele pot reclama egalitatea și față de geniul însuși, căci marele creator de lucruri nouă nu poate da el însuși afita cît a îngrămădit, ca mari lucruri vechi, operă a *multor* genii, ereditatea, prin instinctele cu care înzestreză pe oameni.

Cultura francesă e înaintea de toate o cultură a inimii. Ea știe oricînd și oriunde ce pretinde simțirea sănătoasă a unui om liber. Și dă fără greș aceasta. Numai aceasta, dar aceasta în toată întregimea sa. Se numește de obicei «discreți» să lași ca sufletul celui către care te-ai îndreptat să răspundă singur la întrebarea pe care odată i-ai pus-o. Și nicio cultură de pe lume nu știe mai mult decît aceasta unde să se oprească, pentru că a știut și momentul precis cînd trebuie să intervie

La acestea m'am gîndit celînd cuvintele rostite la Școala militară de aici de către generalul Berthelot și de către un colonel frances care supraveghiază învățămîntul nostru militar, precum și cuvîn-

tearea ținută, la îngroparea căpitanului Clayeux de locotenent colonel Hucher.

De o parte era vorba de un îndemn către tinerii ofițeri cari se gătesc a merge la regimente, de alta de ultima clipă lingă sicriul unui bun camarad și a unui nobil soldat. Cît de mult se cheltuiește în asemenea prilejuri seaca retorică moartă, cît de nemilos cad florile de prăvălie ale tipicului tradițional! Și, cu toate că de atîtea ori s'au repetat asemenea situații, sfătuitoarii oștirii noastre au găsit imediat nota adevărată. Noilor conducători de oameni li-au îndicat cu un singur gest, scurt și sigur, datoria lor de a-și înțelege soldatul și de a-i lua în stăpînire inima, iar celor cari se despărțiau de viteazul lor tovaroș li-au adus lacrimile în ochi prin amintirea celor de acasă, dar li-au rechemat și hotărîrea în suflet prin afirmarea datoriei de frăție militară și umanitate ajutătoare pe care o îndeplinesc aici.

După ascultarea acestor cuvinte franceze fiecare a plecat mai nobil și mai bun. Căci, mai presus de frumoasa formă a unei vechi tradiții literare, o inimă se deschisese către inimile lor pentru a le întări și mîngăia.

27 Mart 1917.

Reflecțiuni în vremea schimbărilor la față.

Sînt oameni deosebit de simțitori la schimbările care sînt să se petreacă în această lume, unde, cum zicea vechiul poet, «totul e pe o — schimbara». Dacă nu aud totdeauna cum fac alții, o delicată și interesantă minoritate — zvonurile subpămîntene și nu simt, ca atîtea ființi inferioare omului, de alminterea, prin instinct că este să se petreacă un lucru mare și grozav, ei îl recunosc îndată ce s'a petrecut, îl admit ca definitiv, îl anunță tuturor, ca menit să dăinuiască, și sfătuiesc pe toți să fie samă de dînsul.

Până aici, și cu toate că schimbările înseși „stau pe o schimbare“, e bine, și nimeni nu s'ar gîndi să critice asemenea persoane sensibile la variațiunile politice și sociale.

Dar de foarte multe ori cu acest rol de înștiințare al baro-

metrului nostru, totdeauna la fereastă ca să constate și se anunțe, se confundă un altul.

Omul care află și comunică și răspîndește și asigură crede că mai are și *misiunea de a conduce* lucrurile pe care le-a anunțat, schimbările pe care le-a adus la cunoștința publică. Afitea și afitea prefaceri frămîntă lumea, rînd pe rînd glasurile cele mai deosebite se aud, vitrina notorietății vestește unul după altul spectacolele cele mai deosebite. «Conducătorul» nostru, care face uneori și pe profetul, nu se mulțamește a-și verifica profețiile și, oricum, a da cu credință nota zilei, ci se declară gata să și servească acolo unde se găsește, cauza care a fost aclamată în alte țeri sau măcar în în alte cercuri decît ale lui. Va fi, succesiv, cu convingere și energie apărătorul unei alianțe și al celeilalte, partisanul unui sistem, de guvern și al celuilalt, crainicul unei idei și al unei idei opuse. Și va îndemna pe toată lumea să facă tot așa, pe răspunderea lui.

Nu e vorba de o simplă contrazicere, căci din destule contraziceri se alcătuieste viața omului care cugetă. Dar *a omului care cugetă*, care se întoarce neconținut, într'o onestă elaborare a conștiinței sale, și asupra principiilor la care s'a gîndit mai mult și care au pătruns mai adînc în sufletul său. Astfel de contraziceri pot să fie uneori și greșeli, în orice caz însă ele sînt nobile siliinți de a progresa, după o nouă și durerioasă cercetare. În urmă omul n'a lăsat o simplă haină, ci o parte din însăși ființa sa vie a jefit-o pentru a se găsi la un loc unde prin sîngele lui cald și meritat să fie îngăduit.

La afiția e altceva, față de stăpînul conștiinței sale, neconținut treze, acestălalt este sclavul lucrurilor care se îndeplinesc, pentru a i impune și a-l domina, dincolo de această conștiință și care n'au nevoie de a se petrece printr'însa pentru a fi adoptată. Căci un singur element li ajunge pentru ca să fie primite: să aibă o mai largă aprobare, să stîrnească aclamații mai zgomotoase.

E o *adoptare exterioară*. Nici măcar o adaptare interioară, care te face să prinzi prin ceva — cît de pușin dat de însuși sufletul tău ceia ce-ți vine de aiurea. Nu, ci lucrul rămîne așa cum l-au făcut alții. *La acești oameni nimic nu se amestecă în făptura lor morală*, ci toate se atîrnă numai în afară și se părăsesc, se îmbracă și se desbracă. Sînt simplii indivizi care se țin la modă cu

ideile, cum alții se țin la modă cu hainele. Nu poți fi aspru cu ei, întrebându-i de ce se poartă așa astăzi, de și nu li se potrivește, de și nu-i prinde. Fiindcă îți vor răspunde, ușor și victorios: «dar nu vezi că toată lumea face tot așa?»

Oameni de treabă în definitiv. Dar lucrul se complică în aceia cari, schimbându-se numai așa și numai atîta, înțeleg să călăuzească pe alții pe drumuri pe care le-au descoperit odată cu lumea care a început a se îmbulzi pe ele

Sînt grele, foarte grele drumurile lumii. Și trebuie să le cunoști așa de bine pentru a fi îndrumătorul altora! Poate că nici nu e alt mijloc de a le cunoaște decît a fi rătăcit singur pe dinsele cînd drumul mare trecea pe aiurea, a fi înlăturat piedecile cu osteneala ta și pe fiecare punct adaus să fi picurat un strop din sîngele tău.

Și să vii d-ta, care habar n'ai avut de anume lucruri, și, printr'o umbră măiastră sărînd din coadă în frunte, să cei încă un steag, pentru a-l primi în minile acelea care le-au purtat pe toate și a îndemna lumea să meargă după d-ta, căci aceasta înseamna a merge după ideia singură căreia numai un sacrificiu i-ai adus: acela de a renunța la altă idee în care credeai tot așa de puțin și care avea marele defect de a nu mai fi populară!..

Publicul e bun, și te-ar crede. I s'ar părea chiar că mai bun „șef“ e cel care a căzut așa năprasnic din naltul cerului decît cel cu care era deprins în zilele de ostenele și prigonire. Are și un aier mai proaspăt, mai odihnit

Dar vezi că mai este și acel vechiu muncitor care și-a închis viața în ideia lui. Și să te ferești a-l da în lături! Nu-ți închipui cît poate ajunge de rău acest om bun, în acest singur cas.

Ai zice: din invidie pentru persoana ta grațioasă, el, omul acela, aspru și sălbătic, ori din gelosie față de succesul săriturilor tale, el care s'a fîrît în genunchi și în brînci pe nisipuri și pietre.

Nu, ci numai din iubire și respect pentru ideia lui.

28 Mart 1917

Tot cerșitorul din «Gil Blas».

Atunci cînd vorbiam acum cîteva zile de cerșitorul lui Lesage care în romanul de aventuri spaniole «Gil Blas» stă la marginea

drumului și, dacă vede pe studentul din Salamanca întindec o mină lungă, lungă, de să ajungă la buzunarul bietului băiat pe care-l crede naiv, pe cînd sub manta stă o sinsață tot așa de lungă, gata să ceară și ea, cu gura ei deschisă — nu mă gîndeam că Germania se gătește a juca în cel mai scurt timp, într'un chip și mai grosolan, acest rol.

— Mă opresc pentru a înștiința pe cetitor că aceasta nu e o profeție, căci mă mulțămesc să-mi studiez subiectul pentru a-l cunoaște puțintel; dar, în sfîrșit, așa e. —

Mîna lungă, lungă a Germaniei se îndrepta, în ajun chiar, către Rusia Nouă, rugînd-o să-și arăte noutatea printr'un pacifism care i-ar sacrifica interesele de viață.

— La urma urmei sînt trei mijloace de a ne înțelege: să dea mîna Țarul nostru nemțesc, cu Împăratul vostru rusesc, să ni dăm mîna unii cu alții fără dînșii, sau să dea mîna încătușată în fier, Cesarul de la noi cu profesorul Miliucov al vostru. Nu ți se pare tinere, că aceasta ar fi calea cea mai bună? ..

Lui Miliucov însă i s'a părut că zisa labă, pe care o cunoaște de mult, este cam aspră. Și Rusia revoluționară nu s'a gîndit un moment să-și depeue steagul roșu în Zeughausul de la Berlin lîngă tunurile cu vultur napoleonian ale Franciei de la 1870.

Și, atunci, cerșitorul din «Gil Blas» a scos sineața.

Telegramele de la Petrograd vorbesc de o uriașă sfortțare pe Stohod, pe frontul Riga, drept către Petrograd Gazurile asfixiante și-au făcut datoria. Obusele himice au săpat dîre largi între soldații libertății, cari au stropit cu sînge panglica roșie de pe pieptul lor. Și cîteva mii de prizonieri pleacă în depositurile de muribunzi prin foamete ai Germaniei pentru ca să li se explice de socialiștii din Prusia *datoria de a ceda a unui popor pacific*.

Și astea a doua zi după ce Bethmann Holweg se bătea cu pumnul în piept că *pe frontul acesta răsăritean nu va fi ofensivă*. E de un humor german neasămănat, așa-i? Și ce bine o să prînda farsa în paginile istoriei!

Dar nerușinarea nu se oprește aici. Tunurile de pe Stohod au fost ecoul căfălelilor Cancelariului, în Reichstag, iar ecoul acestor căfăleli îl auzim acuma în Parlamentul unguresc. Opoziția maghiară se leapădă că ar fi votat războiul cu poporul rusesc, ea care numai

cu Țarul avea aface, și asigură că se roagă, cu șefii ei în frunte, viitorii ei miniștri de mîne, la «Dumnezeul maghiar» pentru ca libertatea rusească să prospereze.

Aliații vor da ei destul de răpede singurul răspuns pe care-l merită o așa de trivială comedie cu viața omenească și dreptul popoarelor ?

Trebuie s'o credem.

28 Mart 1917.

Cuvîntul regelui.

În duioasele și mîndrele cuvinte, pline de afîta iubire pentru tovarășii săi de luptă și de încredere nezguduită în viitorul țerii asupra căreia cîrmuiește, nu pentru a «presida», ci pentru a vedea. a auzi și a lucra mai presus de toți, cum mai presus de toți se găsește Tronul, Regele a spus încă odată soldaților țerani că făgăduința Sa e dată în chip solemn și irevocabil, că ea se va îndeplini cu orice preț „Vi se va da pămînt“ e scurta și hotărîtoarea formulă, care nu suferă nicio răsălmăcire din partea acelor cari s'ar refusa să înțeleagă sau n'ar voi să urmeze necesitatea absolută a timpului cuprinsă în declarația Suveranului. El însuși, Domnul țerii, va da pilda; din pămîntul ce are Coroana, din pămîntul lăsat ca moștenire de întemeietorul Regatului se vor desface ogoare pentru aceia cari cu arma în mînă au dovedit cît de drag li este acest strămoșesc pămînt. Se va statornici din nou astfel acea legătură dintre sufletul omului și stăpînirea lui care au făcut odinioară nebiruita putere a acestui neam.

Cînd orice patriot se bucură de anunțarea marelui act ca apropiat, istoricul mai are și misiunea de a-l urmări în originile sale.

În această decisiune a unui mare și nobil suflet nu e nicio înriurire din afară, a împejurărilor sau a oamenilor.

Trecuseră grozavele lupte din Mart 1907. Se știe cum s'au interpretat asigurările date de Regele Carol în clipa cînd viitorul însuși al țerii părea primejduit, căci străinul era chemat aici ca să „facă ordine“, de aceia chiar cari astăzi la București îi formează curtea și chentela. Atunci, represintînd Coroana la desvelirea statuii lui Vodă Știrbei în Craiova, Principele Moștenitor a rostit judecăți

asupra operei agrare a Voevodului de acum cincizeci de ani, în care se vedeau punctele principale dintr'un program de Domnie. Cel d'întăiu era prefacerea condițiilor de viață ale claselor muncitoare în așa chip încît pe îndestularea și mulțămirea lor să se poată sprijini cu siguranță Statul.

Atunci nimeni nu prevedea vreun războiu. Scopul se fixa de de sine, printr'un proces de conștiință, nu printr'o impunere.

Nimeni nu ridicase din nou, în mijlocul dureroasei emoții a unei evacuări și retrageri, chestia acelor reforme pentru care în 1914 fusese aleasă o Constituantă, ale cărei zăbăvi vor fi apreciate după cuviință de cercetătorii vremilor ce vin. Atunci în Mesagiul său șeful unei oștiri care făcuse mai mult decît se putea cere de la puterile omenești rămase cu așa de puțin sprijin într'un furios războiu de mașini, rostia tare și deslușit intenția sa de a face ca numele lui Ferdinand I-iu să rămîie nedeslîpit de liberarea socială definitivă a țeranului, precum a lui Carol I-iu nu se va putea despărți de Independență și al lui Cuza-Vodă de întăia împroprietărare a aceluiași sătean.

Pe atunci în niciuna din țerile vecine nu se petrecuse nimic care să arăte că pe lîngă preocupările unui crîncen războiu, pe viață și pe moarte, mai pot exista altele.

*

Dovada e făcută pe deplin. Regele a voit așa după îndclungata cugetare, plină de simțul răspunderilor Sale, asupra sarcinei pe care Istoria i-a fixat-o Lui, și numai Lui.

Și în acest caracter al prefacerilor ce se vor îndeplini stă însăși cea mai puternică garanție a lor. Căci niciun capriciu de persoană, niciun punct de program al vreunui partid și niciun interes de clasă nu vor putea să împiedice opera de dreptate, atîta timp cît prin iubirea și sprijinul devotat al tuturor oamenilor muncitori și cinstiți, și împotriva oricării uneltiri, Domn al României e Ferdinand I-iu.

29 Mart 1917

O descoperire : Rusia.

Ce puțin știm și din ce credem a ști mai bine ! România, o țară necunoscută, pe care, în ce privește Moldova, o descopăr atîția abia acum și nu încep măcar a o înțelege în ce are sfînt, bun și vechiu. Franța — Parisul, fără măcar acele cartiere în care urmează viața de odinioară, solidă viață tradițională pe care se razimă puterea francesă și din care vitejia francesă răsare. Balcanii, cu prietenii și urile lor contra noastră, ni-au rămas ignorați, căci altfel am fi întrebunțat și ajutat pe cele d'întăiu și am fi zădărnicit, prin sforțările pe care atît de ușor le puteam face, pe cele de-al doilea. De Italia nu mai vorbim: ajungea că badea Cîrșan, ierte-l Dumnezeu în robia lui ungurească de la Sinaia!, a fost la Columna lui Traian pentru a întoarce, ca Dac recunoscător, visita pe care acum o mie opt sute de ani Traian a făcut-o la Dunăre cu intenții de întemeietor și părinte.

Dar ce nu știam de loc, era Rusia.

Și, dacă s'a întimplat să nu cunoaștem Italia, unde, de alminterea, orașele mici, cele mai interesante sînt raportul autenticității italiene, n'au oteluri cum trebuie și cer ca străinul să se învețe cu bucătăria și gospodăria națională, ori Franța, care reținea la Paris pe cine nu-și închipuia ce folositor mediu de muncă, de artă și de amintiri este în orașele provinciei sale în care se întilnesc atîtea clime și atîtea civilizații, — apoi, ca și pentru Balcani, Rusia n'am cunoscut-o fiindcă *n'am vrut*.

Și din cauza unei anumite politice, care ni s'a impus de împrejurări, dar pe care am continuat-o atîția ani, de și nu ni-o mai cereau împrejurările, ci din potrivă. Și din cauza unei propagande, în legătură cu alte prietenii, care propagandă trufaș berlinesă și mai ales obraznic austriacă, ni vorbea și nouă, ca și Polonilor, de Împărăția întunerecului, de țerile analfabetismului, de sălașurile poliției și censurii unde odată cu biletul de tren scos la graniță se putea să fi luat și un pașaport pentru Siberia. Iar, mai ales, de pe urma povestirilor, în mare parte adevărate în ce privește faptele, ale acelor pe care vechiul regim rusc îi prigonise, îi pusesese în lanțuri, îi amenințase cu moartea, îi deportase prin pustiuri siberiene și cărora această persecuție li dădea și atîta mîndrie personală

încît, de mult ce pomeniau Rusia sbirilor, ei uitau să vorbească de altă Rusie, care se pare că exista. Lucru firesc, căci și Silvio Pellico, vestitul autor al «Închisorilor sale», a cunoscut prea mult Spielbergul, cu zidurile lui, ca să ni mai vorbească de Tirolul nemțesc. Dar e adevărat că el venise acolo numai pentru aceia.

Ne păziam astfel ca de foc de o singură graniță. Poate că nici nu eram doriți prea mult dincolo de dînsa. Dacă pelerinii noștri erau bine cunoscuți în Brașov și la Borsec știindu-se de temericeții Romînilor de acolo că acești oameni eleganti, bucuroși de traiu bun, nu caută să tulbure întru nimic «bunele relații» dintre stăpîni și sclavi, aruncînd vorbe de iredentism, ci mai de grabă admiră cafenelele de modă vienesă, rup nemțește cu chelnerii evreo-maghiari și ascultă cu bună-cuviință *Talpra magyar* și tot repertoriul național unguresc. Rușii se vor fi gîndit că astfel de visite prin unele provincii pot avea consecințe. Doar asemenea călători vin dintr'o țară de libertăți publice, dacă nu și de adevărată democrație.

Și așa nu le-am cunoscut de loc, pe aceste o sută și șezeci de milioane în graniță cu noi. N'am cunoscut măcar bibliotecile și arhivele lor, care gem de lucruri ce ne privesc. N'am cunoscut muzeele lor, pline și de lucruri venite de aici și de atîtea altele înrudită cu ale noastre. N'am cunoscut monumentele unui trecut în care se cuprinde și al Poloniei, al Lituaniei, al Tatarilor, care e așa de strîns împletit cu al nostru și care, de altfel, fiind de altă ramură a bizantismului, altfel amestecată cu influențe occidentale, merită așa de mult a fi cunoscut prin sine. Ortodocși cum sîntem, n'am cunoscut viața bisericească a celui mai puternic din statele ortodoxe. Amatori de aventuri, n'am răsbatut în Imperiul unde rasele cele mai necunoscute nouă cuprind tainele cele mai iritante pentru curiozitățile obosite. Dar mai era ceva de făcut. Am căutat să trecem de la forme culturale medievale, în gospodăria ferii, a orașelor și a satelor, la formele de cultură modernă. A sări din una în alta înseamnă a distruge sprijinul de pînă acuma pentru a cădea în plin pustiu, unde multă vreme nu vei avea alt adăpost decît al unor pretențioase improvisații. Dar același lucru l-a voit Rusia cu imensele ei puteri și cu mijloacele practice ale unei perfecte discipline unitare. Ea a creat *forme intermediare* care s'ar fi potrivit așa de bine cu ale noastre. Dar nu le am știut.

Și acolo fusese un popor ignorant, rămas astfel în așa de mare parte în acel spațiu infinit în care viața omenească e rășchirată numai. Un popor ignorant era și la noi, unde viața e mai îngrămădită, deci mai ușoară de schimbat. Totuși noi n'am schimbat-o decât prea puțin. Și nu ni-ar fi folosit dacă vedeam ce au făcut aceștia alți.

În sfârșit, trecerea noastră pe acolo n'ar fi adus oare la însuși poporul rus, de care aveam și avem atîta nevoie, alte cunoștinți despre noi decât cele, așa de vagi și așa de neprielnice, pe care să nu ne mirăm dacă din cînd în cînd le aflăm și la apărătorii de acum, alături cu noi, ai patriei noastre

E azi un început de cunoaștere printr'o pribegie care se îmbulzește întâiu la casa liniștită și la restaurantul plin de bunăfăți. Cînd s'a potolit și s'a săturat, ea admiră o ordine care nu se prea vede la noi, și o bunătate de inimă care ne minunează, fără a ne îndemna.

Oamenii cari au văzut și simțit aceste lucruri socot că au «descoperit» Rusia. Și o spun cu mîndrie compatrioților.

Sîntem de altă părere. Au descoperit numai un lucru: că *Rusia există*. Cum există, de ce există și pentru ce, rămîne să aflăm.

Numai atunci însă vom putea vorbi de adevărata descoperire, *fiindcă vom fi și profitat de dînsa*.

29 Mart 1917

Pedeapsa tehnicei.

Dacă s'a putut spune că războiul de la 1870 l-a făcut, pentru Germania, învățătorul, apoi războiul de astăzi a ieșit întreg din Universitățile și din laboratoriile Germaniei.

Din Universități mai mult decât din literatură. Atîtea lucruri nu le-a spus militarilor nici Bernhardi și civililor nu li-au spus, în pagini de tipar, nici Treitschke, nici filosoful supraomului. Și totuși ele erau în sufletele acelora cari au plecat în Iulie 1914 cu credința tare că din vară până în Crăciun vor cuceri lumea prin zdrobirea vechiului dușman din Vest și a dușmanului celui nou care se ivise în Răsărit. Învățămîntul oral, cu mai puțină răspundere față de critică decât cu mai puțină sfială, a îndrăznit a face un pas mai

departe decît propaganda prin tipar, el nu s'a oprît de a rosti con-
clusii pe care autorii de cărți, mai prudenți chiar cînd atingeau cul-
mile îndrăsnelii în acest domeniu, se mulțămiau să le lase în sama
cetitorului însuși, care poate nu le trăgea totdeauna. Cei cari au
frecventat în timpul din urmă aceste Universități ștu bine — și au
spus-o — spiritul de care erau însuflețite anume lecții, îndemnul
care se desfăcea din ele. Erau așa de cuceritoare, chiar din acel
moment, în crezul de cotropire pe care-l rostiau înaintea noilor
generații, încît, dacă ei înșii, ca străini, nu se înrolau în legiunile de
fier ale Cesarului germanic, aveau măcar încredințarea că ele vor
trebui, *vor fi datoare* să pornească și că nimic nu va putea să li
steie în cale, că ar fi *un păcat față de omenire* să le oprească
cineva.

Și, în acest timp, laboratorul lucra. Se pregătia un mare răz-
boiu de artilerie, cu concursul tuturor invențiunilor, din care se
scotea cel mai mare folos pentru masacru. Ceia ce aiurea, în țerile
unde se făcuse descoperirea, rămăsese în lumile teoriei ori căpă-
tase o aplicație practică numai în industria creatoare, se punea aici
cu cea mai răbdătoare energie și cu cea mai desăvîrșită lipsă de
milă — chiar de ar fi să se distrugă rase întregi — în serviciul
operei de nimicire, care trebuia să lase pe Germanii singuri în
picioare în mijlocul unui vast cîmp de moarte făcut de dînșii, me-
todîc, științific, inexorabil. Atașajii lor militari vor fi rîs în sufletul
lor la vederea frumoaselor manevre din alte țeri, la defilarea regi-
mentelor de răbdătoare infanterie, cu mersul iute, la desfășurarea
splendidelor spectacole de cavalerie. Știau ei bine că acestea erau
lucruri de trecut, de și lăudau și îndemnau în același sens; știau
ei bine ce războiu se pregătește acasă și cu ce arme, prin ce ploaie
de foc, căzînd continuu, neînterupt, din gurile nebiruitorilor tunuri
mari cari prefac zidurile în praf, pămîntul însuși într'un noroiu
îmund, cu care sînt confundate în aceiași oribilă plămădă rămăși-
țele sfărmate în bucățele mărunte ale soldaților dușmani cari mai
cred că inteligența, iuțeala, avîntul lor ostășesc vor mai folosi ceva.
Imaginația acestor inițiați în tainele cele mari pe care le-au știut
păstra așa de bine vedea acuma tot acest tîneret îmbătat de sunetul
trîmbițelor, de filfiitul steagurilor, de cuvîntările despre patrie
ale șefilor, învinefîndu se miserabil de agonia asfixiilor, otrăvindu-se

de moarte prin emanațiile ghiulelelor himice și arzînd ca torțele umane ale lui Neron în valurile de foc cumplit ale licvidelor aprinse. Și se adăugiau la această viziune de viitor, spre a-i umplea de o și mai mare mîndrie națională, miile de nevinovați cari se înneacă în Mări și Oceane la lovitura năpraznică a submarinului pentru ca dușmanului să nu i se poată aduce hrana, și orașe desnădăjduite supt bombele pe care le aruncă aeroplanelle, pentru ca la măcelul soldaților să se adauge groaza civililor și să aducă răpede, la momentul dorit, pacea de care simte nevoie noua Împărăție a lumii.

O, Herr Professor, Herr Professor, în ce haină roșie de Mefistofele fără ironie în crimele sale diabolice s'a prefăcut vechea ta redîngotă ștearsă de soare, și în inconștiența ta patriotică ce blăstăm al omenirii întregi grămădești asupra pletelor tale romantice atunci cînd vrei „Germania mai presus de orice“, de însuși idealismul căruia odată i se consacrau, cu laboratorii cu tot, catedrele care nu se răzimbau pe oasele milioanei sacrificate!

Și acești pregătitori ai groazei celei mari pentru omenire, care trebuia să îngenunche înaintea distrugătorului zeu cu paratrăsnet la chivăra lui Marte, credeau că atîta trebuie pentru a birui, nu numai pe Ruși, dar și pe Francesi, pe Englesi, și, dacă se amestecă Italienii și alte popoare europene — America rămînea de o parte, — ei bine, și pe aceștia!

Aci se înșelau însă, pregătînd pentru sfîrșit un lucru la care nu se așteptau: peirea lor proprie prin aceleași mijloace, execuția lor în massă prin aceleași procedee, plus supliciu foamei, la care nația cea mai bine hrănită de pe lume putea fi mai sensibilă decît sobrii latini din Apus, ca să nu mai vorbim de bieți mămăligari și mincători de ceapă ca noi.

*

Sînt calități care, asigurînd izbînda în războiu, nu se pot înlocui, care creiază o superioritate permanentă acelora cari le au. Sînt *calitățile de rasă, calități sufletești*, pe care dușmanul le poate recunoaște, dar nu și inima. Așa a fost odinioară cu ostașii vechii Rome, iar, în timpuri mai nouă, cu acea «furie francesă», tot așa de puternică din era războaielor italiene ale veacului al XV-lea până la epica năvală a «golaniilor» Revoluției celei Mari. Pas' de fu ca

dinșii, dacă poți, iar, până atunci, resignează-te să fii bătut, că alt-
ceva n'ai ce face.

Sînt apoi *sisteme nouă de războiu* pe care o minte superioară le a descoperit ca potrivite pentru noile împrejurări în care este să se dea lupta. Inimicul și-a dat samă de ele îndată, dar numai o pregătire specială, în legătură și cu un mediu omenesc care *la el poate nu este*, le poate să fie adoptate pentru mîntuire și biruință. Așa a fost cu iutele războiu de mișcare al lui Napoleon, care i permite să-și arunce masele mari unde i trebuia. N'avea Germanul decît să ia pasul Francesului, dacă avea atîta suflare și atîta suflet. Iar, dacă nu, să rabde și să aștepte.

Dar să crezi că puterile, flăcărăle și mașinile ȃ-tale de bronz, că toate aceste ucigașe sperietori vor rămînea, până la capăt, fără rivale, aceasta înseamnă în adevăr ultima concluzie a nebuniei grandomane care se vede numai pe sine.

Dar, bine, patria himiei, țara de unde ai primit-o, e doar această Franță pe care vrei s'o învingi asfixiînd-o și otrăvînd-o. Iar acea Anglie a cărui «mică oștire vrednică de despreț» voiai s'o mătură ca și cetățile Belgiei cu bronzurile dumitale, e aceia care a învățat lumea întreagă ce e aceia metalurgie, și tunurile cele mari pe care le-ai scos pentru a-i face sfîrșitul n'au avut alt efect decît să trezească, odată cu 6.000.000 de ostași, vechile cuptoare ale Vulcanului britanic. Iar, ca un ultim succes, iată „moș Samuilă” Americanul, care nu greșește mult spuînd că meșter ca el nu mai este pe pămînt. Vine și el cu himia lui, cu cuptoarele lui, *vine și el la munca obstească a pedepsei tale*.

Gazuri asfixiante îți trebuie, Neamțule; poftim! Și licvide aprinse! Și ceva submarine, cu ce poate adăugi o minte omenească nu mai puțin isteasă! Și aeroplane! Iar muzica pe care ți-o vor face gurile de bronz ale civilizației întregi, aceia o vei pomeni din generație în generație.

Și nu te vei putea plînge nimănu. Fiîndcă *așa ai voit tu însuși!*

30 Mart 1917

Cînd ne vom reface...

Nu vorbesc de refacerea militară, care, cu toată încercarea grozavă a bolilor, se va sfîrși cu voia lui Dumnezeu supt lumina sfîntului soare bun de care se înviorează așa de repede sufletul Romînului nostru, voios fiu al luminii sale. Și nici de refacerea morală, care și aceia va veni la rîndul ei încet, dar sigur, și definitiv, însă, s'o știți fiecare, nu prin lumea subțire care vrea să facă din aceasta un sport, ci prin voința lui badea Ion eroul, hamalul și omul de dîrvală al tuturora, care, cînd va vorbi de vitejie, își va putea descoperi pieptul, cînd va vorbi de cumpătare, își va suga burta, cînd va pomeni de spirit de familie, își va înșira cei zece copii, iar, cînd va cere să-și poarte fiecare sarcina cinstit și devotat, din greu și zi de zi, va desface pușintel, cu voia dumneavoastră, noblețai, spinarea plină de vîntăi și de rănile ostnelilor sale.

Va mai fi însă o refacere după aceasta, *refacerea socială, prin înlocuirea pierderilor, de glonț și de boală, pe care ni le a căsunat acest războiu, cu toate urmările sale.* Intreaga noastră viață, așa de mult știrbită, va trebui să se reformeze.

Dar să se reformeze, vă rog, nu mecanic, puînd un om unde a fost altul, un om mai tînăr, firește, unde a fost altul mai bătrîn, un om mai pușin pregătit unde a fost altul cu experiență și rutină, un improvișat unde a fost un specialist, ci *să se reformeze, cum am zice, cu reformă.*

Am fost casa cu temeliiile slabe peste care am grămădit rînduri de locuit și mai ales, cu gustul prost și chibzuiala rea ce a presădat la clădirea noastră socială modernă, pe ruinele vechii căsuțe armonioase în simplitatea ei, ornamente greoaie și fără rost. Ce-am mai pus una peste alta inutilitățile de fațadă! Cu cîtă generositate am întrebuișat cadrele Apusului de birocrație napoleoniană pentru a așeza lîngă fiecare funcționar trei colegi care, nelucrînd ei înșii nimic caută să l împiedece și pe dînsul de a lucra! Ce meșteri am fost în a înlocui sporul cu consumația de țigări și de hîrtie de la Letea și de la Bușteni! Din ce cartoane sterpe și grele am construit România noastră cea tare care trebuia să deie Marea Romănie!

Știu bine că oamenii sistemului sînt la adăpost, cu fiii, nepoții

și verii lor, cari și-au avut supt perina prunciei decretul de numire într'o funcție potrivită cu prestigiul familiei. Știu bine că democrația cea falsă, de simplă conrupție, își are în totdeauna pretorienii înarmați cu voturi și împodobiiți cu condeie pe care le compromit.

Dumai cât așa nu mai merge. Un popor întreg vă va spune-o, de și cred că nu trebuie să-l așteptați să vorbească.

Locurile lăsate goale prin războiul în marea inutilitate a funcțiilor și a barourilor trebuie să nu fie îndeplinite niciodată. Puțini funcționari și bine plătiți! Ori nu lucrează destul de bine birourile pribegiei, în care n'avem câteodată nici a zecea parte din «forțele» obișnuite, cu sau fără dactilografele domnilor șefi respectivi? Și, dacă nu se mai pledează atîta, pierе lumea de năcaz, de *acest* năcaz?

Oameni de ispravă, atît ¹, și *numirile să nu pretindă a crea capacitățile, ci să le aștepte*. Fie până atunci locul numai suplinit, de atîția cari și-ar lua acest spor de sarcină pentru un spor de venituri. Vacanța să rămîie ca un indemn pentru cine se pregătește.

Iar mulțimea cea mare a tinerilor să se îngrămădească la școlile de agricultură, de meserii, de tehnică, pe care le va cere mîni omenirea întregă mai mult de cît oricînd. Și, mai degrabă decît la școli cari cer banii Statului împovărat, *la ucenicie, la fabrică, la atelier*, în toate aceste locuri de libertate, de inițiativă, de concurență, unde teoria răsare spontan, fecundă, din labrioasa practică. E greu acolo, dar e cinstit și răsplătit.

Și, mai ales, după ce am văzut ce înseamnă străinul și ne-am săturat de obrăznicia, de pretenția și de trădarea lui.

30 Mart 1917

Restabilirea proporțiilor.

Cuvintele Regelui trezesc atîtea amintiri și provoacă atîtea reflecții asupra marelui și durerosului subiect pe care cu francheță, hotărîre și dragoste îl ating.

În momentul cînd a izbucnit războiul, impunîndu-ni o datorie care era absolută, orice ar fi și ori ce s'ar întîmpla, în această țară de plugari, șese milioane de muncitori ai pămîntului, la cari se adăugiau cîteva sute de mii de lucrători din orașe, cu toată truda lor,

serviau de basă pentru viața unei societăți superioare, unei lumi de sus, care avea o mulțime de însușiri de suprafață și câteva adevărate (dar pe vremea aceea nu se putea face încă deosebirea dintre ce e adevărat și ce e numai imitație, formă și decor). Din zori de ziua până la căderea nopții, în lunile când vremea îngăduie lucrul, această parte mai mare din populația României, care este și cea mai veche, cea mai curată și deci cea mai îndreptățită, dar care era numai guvernată în ce privește dreptul politic, iar în ce privește dreptul social miluită din când în când, în loc de a i se da tot ce i se cuvenia supt toate raporturile, își făcea datorlia de a scoate din pământul tot așa de vitreg tratat ca și dînsa și stors și el fără cuvenita răsplată, toate lucrurile scumpe și bune de care o societate stăpînitore poate avea nevoie în privilegiul ei. Și această societate ea însăși, desfășurînd un lux de care se uimea Europa, se mulțămia, afară de puține excepții, cu alt mai vrednice de stimă, să consume ce agonisia moșicului. Ea nu dădea măcar, dacă nu munca minilor, care e pentru oricine și o igienă, măcar ceiace neapărat trebuie să se ceară de la oamenii pentru cari se ostenesc minile celorlalți: să dea o îngrijire neconținută și străduitoare intereselor țerii în toate privințele, făcînd-o să fie gata în orice moment pentru orice împrejurare și să-i ridice prestigiul printr'o literatură, o artă vrednică de inteligența ei și oglindînd însușirile deosebitoare ale întregului neam. Căci, vorbind numai de ultima datorie, dacă până la 1860, scrisul românesc — și chiar începuturile de artă — a fost reprezentat de aceiași feciori de boieri cari au creat forma politică a României, de atunci încoace scriitori și artiști au fost în imensa majoritate, oameni din clasa mijlocie, din funcționăria cu obirși adesea țerănești și din această țerănime însăși, întrucît se putuse împărtăși de cultură fără a se ridica prea sus în ranguri.

Dar, în măsura în care ieșia tot mai mult la iveală puțina utilitate a acestei clase, deschisă, de altmintrelea, pentru orice străin exploatator și pentru orice speță de ciocoiu parvenit, ea apăsa tot mai greu asupra țerănimii, care-i părea făcută pe lume numai pentru a o sprijini. Căci nu se găsia, în cîte țeri sînt pe lume, un nou mijloc de a cheltui banii în zădar fără ca el să fie adoptat, în forma lui cea mai exagerată, de femeile și chiar bărbații din această clasă.

A reprezentat rasa cu cel mai absolut sacrificiu al vieții pe

cîmpiile de luptă, unde se cunoaște și simțul de onoare al fiecărui neam, este principala datorie a unei clase care cere cea mai mare parte din truda celorlalți. Dar războiul a vădit puține virtuți războinice la aceia cari nu erau, ori vrednici urmași de sînge ai străluciților boieri de odinioară, prin cari s'a tulburat și s'a primejduit de alîtea ori, dar s'a și ținut pînă la capăt, această țară, ori intelectualii crescuți în doctrine noi de datorie națională și de sacrificiu. Atîția au găsit forma, perfect legală și absolut corectă, de a-și refusa sîngele patriei, purtînd totuși, cu eleganță, haina care astăzi deosebește pe aceia meniți celor mai mari primejdii și suferințelor celor mai grele. Pe lîngă aceasta nici nu face să mai vorbim de refuzul, cunoscut și evident, al contribuției de avere, care aiurea a dovedit o solidaritate socială așa de frumoasă.

În schimb țeranul a dat — și proporțional — partea cea mai largă de morți, de răniți, de jertfe a bolilor cumplite. Se poate zice că încă odată țara s'a rezimat pe el și s'a onorat prin fapta lui, oferită cu acea simplitate care însutește prețul lucrurilor care se dau.

Regele anunță în folosul lui mari fapte de libertate economică și chiar politică prin care va fi răsplătit, și oricine înțelege cît datorim astăzi omului „de jos“ va aplauda cu entusiasm această nobilă hotărîre.

Dar chestia mai are o latură.

Dacă înainte de războiu era prea multă albăstrime, numai cheltuitoare, nu și muncitoare, față de țerani, mulți în adevăr, dar de la cari, dîndu-li-se așa de puțin, se cerea de sigur prea mult față de cîl erau în stare prin puterea lor fizică și pregătirea lor, după războiul în cursul căruia sîngele cel mult, așa de mult și vloga cea multă s'au luat tot de la țerani — unii rămîind în adîncul cîmpiilor de luptă, alții întorcîndu-se infirmi și storși pe mult timp de de puterile lor, — *disproporția între acela care sprijină și hrănește și acela care crede că va fi și de acum înainte tot așa sprijinit și hrănit, va fi cu mult mai mare.* Aceiași viață largă, același lux de „boier moldovo-valah“, aceiași grandoare de Levant vor trebui susținute adecă de o țerănimă care a pierdut sute de mii de capi de familie, care a răbdat foamea și batjocura străinului prin femeile și copiii din trei sferturi de țară robite străinului cuceritor, care

și-a pierdut, în folosul oștirilor străine și al nevoilor noastre chiar, puținul ce a fost în stare să puie la o parte.

Dar *aceasta nu se poate*. Nu numai din punctul de vedere moral nu se poate, dar acum — absolut — nici din cel material. Principiile de rezistență ale fizicii mecanice, aplicate la societățile omenești, nu o îngăduie. Nu mai e vorba de *slăbirea celor de jos*, care s'a urmat supt ochii unei inconștiențe fără pereche, ci de *siguranța distrugerii lor*, dacă sistemul, agravat prin efectele războiului va urma. Ni zdrobim casa supt apăsarea unui coperiș de paradă, din care nu s'a luat mai nimic, atunci cînd umilii păreți au fost zguduți de tunuri și străbătuți de ghiulele.

Este cineva care să voiască acest rușinos sfirșit, din vina lui, pentru una din cele mai nobile națiuni, ca sînge și ca suflet? Să iasă înaintea elegantul și cheluitorul bărbat, femeia veșnic «bine pusă» și voioasă de zbucium, să iasă înaintea și s'o spuie!

Dacă nu însă, *proporția trebuie restabilită*.

Și nu sînt pentru aceasta decît două mijloace simple și mari: *înmulțirea numărului țăranimii*, și peste cît era înaintea de 1916, și *înmulțirea muncii spornice a celorlalți*.

Avem o natalitate care e inferioară numai acelei a Rusiei. A fost un dar al celor de jos, de care cei de sus n'au știut să profite, măcar cît știu să profite stăpînii de negri de bogata prăsilă a robilor lor. S'a îngăduit o mortalitate, a cărei statistică e cel mai teribil act de acuzație contra cîrmuitorilor acestei țeri. Nici lui Irod nu i-a plătit Iudeia un tribut de copii ca aceia pe care-l dădeam noi nepăsării noastre criminale. Și aici suferința țăranului era luată în deșert și risipită idiot, până și în fecunditatea ei creatoare, de acel care ei însii și în această privință dădeau țerii așa de puțin.

Această stare de lucruri va trebui să înceteze. Să ni păstrăm copiii, copiii frumoși și zdraveni ai țerii. Serviciul sanitar să înceteze de a fi o formă pe lângă alte forme, devenind *unul din organele de competență ale conservăției și întăririi naționale*. Să îndemne la viață, în loc de a tolera și mai departe moartea. Și de oriunde să se ia mijloacele pentru a se da aici.

Iar sporul de muncă al celor de sus să puie la loc deficitul de muncă al celor de jos. Industria, comerțul, agricultura modernă să adauge la ce păgubește vechea plugărie prin largile goluri în

șirul martirilor ei. Ca un lepros să fie încunjurat trîntorul trufaș și obrasnic care se ascunde și de la onoarea discretă a muncii și de la strălucita onoare a sacrificiului ostășesc.

E vorba de o reeducare a mutilaților războiului. Ei bine, ajutînd-o cu devotament, să-i punem alături în marele program social de mîine și *educarea primă a unora, cu mult mai mulți și mai puțini glorioși : infirmii morali păcii.*

31 Mart 1917.

Invățăături din buze prietene.

Prea adese ori un discurs funebru nu e la noi nici o lacrimă adevărată. Represintanții Franciei în România, dd. de Saint-Aulaire și general Berthelot, au arătat că el poate fi o pagină de istorie, cara va rămînea în analele noastre, un document de cea mai sinceră și comunicativă simțire și un mijloc de a da, cu spijinul atotputernic al jertfei ce stă innaintea ochilor lecții de cea mai innaltă morală, eroică și umanitară.

Din atîtea lucruri frumoase și bune pe care le-au spus amîndoi și care constitue și ele un adaus la acea înrîurire francesă asupra inimii noastre de care se vorbește mai puțin, de și în rîndul întăiu ar trebui pomenită, două mai ales trebuie desfăcute din forma unitar armonioasă a cuvîntărilor pentru a le cobori mai adînc și mai solid în amintirea noastră.

Legăturile dintre popoare, a spus generalul Berthelot, nu se leagă cu adevărat la petreceri și banchete, ci la munca și la suferința comună.

Va fi știind ceva oaspetele nostru din ceiace în trecut a supliniit între marea lui națiune și modestul nostru popor legăturile care ar fi putut să fie, care *trebuiau* să fie. Noi știm, firește ceva mai mult. Știm vieți de student care trec pe lîngă familia francesă fără a o cunoaște, chiar dacă ea n'ar fi închisă pentru visita străinului, știm îndelungate petreceri de „aristocrați“ și bogătași care o viață întreagă, socot că Parisul e numai un loc de plăcere, știm — e drept — și represintanți de odinioară, ai Franciei cari nu s'au gîndiit niciodată că supt oficialitate și supt „buna societate“ a tuturor maimuțăriilor este un popor, adevărat și cinstiit, care se descopere

acum pe cîmpiile de luptă și pe paturile de spitale. O, știm multe, și ni pare așa de rău că ele ne-au ținut așa de departe de Franța și pe Franța așa de departe de noi, de și flecării spuneau și spun că am fost o singură ființă morală, din care te trezești că se socot a face parte și ei..

Și diplomatul și generalul s'au închinat înaintea simplului soldat care se odihnea în sicriul său lângă colonel și lângă profesorul de Universitate. Aceiași recunoștință mișcată l-a atins și pe el ca și pe frații săi, cu care împreună a mers în moartea pentru țară.

Și era aici — ați simțit-o cu toții?— o mare și, poate, durosă lecție de democrație într'o țară unde nici acum nu se știe în deajuns că, dacă pentru munca obișnuită a omului nu poate fi altă gradare decît a vredniciei fiecăruia față de scopul său, eroismul nu admite decît frățeasca egalitate, și cel din urmă soldat ce s'a jertfit e fiul nobil al patriei care pe același drum de glorie se întoarce la strămoșii săi cari au fost.

Și poate că astăzi vom crede-o, de vreme ce ne-o spune democrația francesă, pe care o respectăm, o iubim și ar fi vremea s'o înțelegem bine pentru a o putea și urma.

Căci oaspeții noștri ni-ar putea spune de sigur, că Franța iubește mai mult, nu pe aceia cari-i vorbesc limba mai corect, ci pe aceia cari în inimă și în gînd îi samănă mai mult.

31 Mart 1917.

CUPRINSUL:

	<u>Pag</u>
1. Sufletul românesc (Conferințe ținute elevilor Școlii Militare)	5
2. Domni ferii și ai neamului	23
3. O lecție de solidaritate umană	26
4. Neutralitate și tradiji	28
5. „Psihoasa“ noastră	30
6. Școala lui Ștefan-cel-Mare	32
7. Călătoria principelui Carol	33
8. Trenul Purișchievici	34
9. Cei șapte preoți	35
10. „Aici zac doisprezece viteji soldați români...“	37
11. Serbători unice	38
12. Divisia a XV-a	40
13. O gazetă românească în străinătate	41
14. Datoria cea mare	43
15. Socialiștii și Războiul	46
16. E neutralitate aceasta?	48
17. „Vom muri de foame...“	50
18. Imitatorul lui	51
19. Noul Împărat Austriac	52
20. Critice	53
21. Imposibilitatea biruinții germane	55
22. România nouă	56
23. Iașul de azi	57
24. Vrancea	58
25. Cine plînge pe Francisc-Iosif	60
26. Altfel de emigrați	61
27. Prin foame	63
28. „Ca să nu ni se puie viața în pericol...“	64
29. Lipsa	65
30. Nu numai milostenie, ci muncă	67
31. Un Sfat care nu va fi: Ucraina	68
32. Moștenirea lui Bismark	69
33. Zădărnicii	73

34. O manifestație englesă care s'a pierdut din vedere	74
35. Unirea cea nouă	75
36. Ce dă astăzi Moldova	76
37. Hotărîrea Germaniei	77
38. Așa e bine!	79
39. Destăinuirile	80
40. Gesturi inofensive	81
41. Tirpitz	83
42. Nobleța Germanilor (ce se laudă)	84
43. Sancțiunile	85
44. Zăpada	87
45. Moatea lor?	89
46. Toțul pentru armată	91
47. Și după războiu...	92
48. „Trimeșii la vatră“	94
49. Inutilii	96
50. Italia și România	97
51. Intervenția publicului	99
52. Acei cari nu se pot ierta...	100
53. „Omul“	102
54. Necunoscuții	103
55. O mai veche încercare austriacă de a ne anexa	105
56. Sentimentele învingătorilor	111
57. Degenerarea rasei europene	114
58. Călătoria Prințului Carol în Rusia	115
59. Lupii	117
60. Machiavelul Maghiar	119
61. Aurel Popovici	121
62. Binefacerile Germanilor	123
63. Nu cu speranțe...	126
64. Rasa	128
65. Directorul sănătății publice	130
66. Prisonierii	132
67. Să respectăm pe aproapele nostru	133
68. Funcționarii...	136
69. Omul cel vechiu	139
70. Franța cea adevărată	141
71. Specializare și bunăvoință	144
72. Mîine	146
73. Pentru satisfacerea nevoilor noastre de hrană	148
74. Aniversarea luptelor de la Verdun	151
75. Se poate! (Un exemplu)	154
76. „Democrația“	155
77. Lacrimile de la hotar	158
78. Supt ochii străinilor...	160

79. Un binefăcător oaspe al României	162
80. Principiul Național: Origina și dezvoltarea lui (I. Definiție și generalități; II. Revoluția franceză și principiul naționalităților)	164
81. Sentința Americană	181
82. Ce am adăugit ?	183
83. Prețul omului	185
84. Nobilul cel nou: omul cel bun	188
85. Un German despre România	190
86. Un an de la moartea Reginei Elisaveta	192
87. O ocazie prea scurtă	194
88. Cuț-el-amară	196
89. În România ocupată	198
90. Ostatecii	199
91. Ca o scrisoare, pentru cine nu înțelege altfel..	202
92. Democrația războiului	205
93. Legături rupte	207
94. Opera Germaniei	210
95. Unitatea necesară	213
96. „Ambasadori“ germani..	215
97. Pentru a se ști în viitor	218
98. Ce poate face un popor neliber	220
99. Mla cea mai sfântă	222
100. Din Bucureștii ocupați (O vizită la niște criminali de stat)	224
101 În mijlocul morții	226
102 Zeppelin	228
103 Gheorghe Stănescu-Delar	230
104 Prisonierii noștri	230
105 Din România ocupată (Petroliul)	233
106 Căderea Bagdadului	234
107. Școală în Biserici	236
108 Spre sforțări nouă	237
109. Ca Lumînărică și Titinaș..	240
110 „Lucrătorii dușmani“	242
111 Valea Argeșului după o descriere americană	244
112. Războiul, insolență și perversitate	246
113 Darurile naționale	248
114. Ultima glorie a Osmanilor	250
115 Ce se poate face în pribegie	253
116 Războiul dictator	254
117 Ceilalți	257
118 Împrejurările din Rusia	259
119. Călușii noștri	260
120. Stăpînii Bucureștilor	262
121 „Să mergem acasă la copii..“	265
122 Evacuările germane	266

123. Generalul Berthelot	267
124. Înăluntru Germaniei : Jocul cu Revoluția	269
125. Jerffa medicilor	271
126. Hunii	273
127. Prtblări și inconștiență	275
128. Misiunea lui Briand	276
129. Lignirile fără folos	278
130. Virtuțile dușmanului	280
131. Refragerea de la spitale	283
132. Ce a pregătit revoluția în Rusia	285
133. Răspuns unui „socialist“	288
134. Răspuns la o plingere	289
135. Pacea separată a Austro-Ungariei ?	291
136. O școală care se deschide	293
137. Articolul lui Mangra	295
138. Bucuria recuperării franceze	296
139. În toiul bolii!	298
140. Energia englesă	299
141. Averile noastre	302
142. Războiul sup mare	303
143. Cei ce ni dau	306
144. Știri din Rusia	307
145. Germania cesaristă înaintea Rusiei revoluționare	309
146. A două epistolă către un socialist	313
147. America lui Lafayette	316
148. Sarcina Italiei	319
149. Un om	322
150. Declarația de războiu a Americii	323
151. Călătoria regelui Albert	324
152. O ligă ce ar trebui să se întemeieze	326
153. Împărțirea Austro-Ungariei	328
154. „De ce azi și nu mine?“	331
155. Cum va face America războiul	333
156. Convalescența pe stradă	335
157. Generalul Nivelle	337
158. Liberarea Poloniei	338
159. Cuvinte franceze	341
160. Reflecțiuni în vremea schimbărilor la față	342
161. Toț cerșitorul din „Gil Blas“	344
162. Cuvîntul Regelui	346
163. O descoperire : Rusia	348
164. Pedeapsa tehnicei	350
165. Cînd ne vom reface...	354
166. Restabilirea proporțiilor	355
167. Învățăture din buze prietene	359

AU APĂRUT ÎN EDITURA

„RAMURI“

INSTITUT DE ARTE GRAFICE / SOCIETATE ANONIMĂ
CRAIOVA / STRADA BIBESCU, 6 / CRAIOVA
SUCURSALA: TURNU-SEVERIN

ISTORIA ROMÂNILOR
ÎN CHIPURI ȘI ICOANE
OPERĂ REVĂZUTA ȘI COMPLECTATĂ

DE
N. IORGA

OPERĂ
POETICĂ

DE
N. IORGA

OMUL CARE
NI TREBUIE

TEATRU
DE
N. IORGA

BUCURIA
COPILOR

DE
A L I - B A B A

SUB PLOPI

VERSURI
DE
A D A U M B R Ă

Prețul Lei 50